NARODNA UMJETNOST

1972

10138

NARODNA UMJETNOST

GODIŠNJAK INSTITUTA ZA NARODNU UMJETNOST
U ZAGREBU

Uredništvo

MAJA BOŠKOVIĆ-STULLI, MARIJANA GUŠIĆ,
ZORAN PALČOK I VINKO ŽGANEC

Glavni urednik

MAJA BOŠKOVIĆ-STULLI

GODINA 1972. KNJIGA 9
INSTITUT ZA NARODNU UMJETNOST — ZAGREB

Tehnički urednik: Stanislav Šolc
Lektor: Dragica Malić
Časopis je tiskan u 600 primjeraka
Tiskanje dovršeno u lipnju 1973. godine

Izdavač: Institut za narodnu umjetnost — Zagreb
Odgovorni urednik: Dunja Rihtman-Auguštin

Tisak: Štamparija obrazaca, Zagreb

ČLANCI I RASPRAVE

Vilmos Voigt

KATEGORIJA HIJERARHIJE UMJETNIČKIH VRSTA U SVJETLU STRUKTURALISTIČKE ANALIZE TEORIJE KOMUNIKACIJA

1. Estetika i teorija književnosti od samog su početka pa sve do danas u više navrata pokušavale rangirati umjetničke vrste i rodove; tako je i teorija vrijednosti, od Aristotela do Ingardena, stalno nastojala ustanoviti objektivan redoslijed među većim grupama pojedinih umjetničkih tvorevina. Takva teorija estetskih vrijednosti više teži tome da razvrsta pojedinačne umjetničke tvorevine prema njihovim svojstvima, premda su uza sve to oni koji su se ovim problemima bavili, gotovo bezizuzetno, došli do zaključka da razlike među vrijednostima i njihov redoslijed istovremeno točno karakteriziraju i međusoban odnos umjetničkih rodova i vrsta. U tom smislu nalazimo u estetici ili u teoriji književnosti napomene da je, na primjer, drama višeg ranga od epike, da je lirika lapidarnija od drame, da je epika šira, realističnija od lirike itd. Već i u vezi s ovim tvrdnjama (i svime što se tiče činjeničnih tvrdnji i pretpostavki teorije vrijednosti nastalih na toj osnovi) — mogli bismo, naravno, staviti više napomena — mi se ipak ne bismo htjeli baviti problematikom umjetničkih književnih vrsta sa stajališta teorije njihova vrednovanja, već deskriptivno-funkcionalno, ne u okviru a k s i o l o š k i h, već o n t o l o š k i h postavljanja problema; tretirali bismo, dakle, kategoriju hijerarhije umjetničkih vrsta, kao i neka pitanja koja se tiču postavljanja i ispitivanja ove kategorije.[1]

1. Opće poznati priručnici omogućuju zadovoljavajuću orijentaciju u problematici konkretne estetske, književno-znanstvene, folklorističke teorije umjetničkih vrsta i u nabrajanju umjetničkih vrsta. Stoga ću nabrojiti samo znanstvenoteorijske i znanstvenopovijesne sadržaje problema. Ovome se još može dodati nekoliko časopisa s tematikom o teoriji umjetničkih vrsta, kao što je nekadašnji »Helikon« (1938—1943), ili poljski »Zagadnienia Rodzajów Literackih« (1958). Navedena djela imaju bogatu bibliografiju: Ferdinand Brunetière, *L'évolution des genres dans l'histoire de la littérature*, Paris 1890. — E. Wolff, *Poetik. Die Gesetze des Poesie in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Oldenburg — Leipzig 1899. — E. Bovet, *Lyrisme,*

2. Iz iskustva je poznato, kao što se pojedina umjetnička djela mogu svrstati u veće jedinice kojima pripadaju (nazovimo ih sada jednostavno umjetničkim vrstama), da se tako i te umjetničke vrste mogu uključiti u veće kategorije kojima po svojoj prirodi pripadaju. Postojanje ovih kategorija pretpostavljaju sva književnopovijesna i književnoteorijska ispitivanja, ali ona ipak, bez izuzetka, zaboravljaju točnije odrediti njihovu kakvoću. U djelima, općenito uzevši, latentno vladaju dva stajališta: po jednom se sustav umjetničkih vrsta temelji na mreži estetskih istovjetnosti, odnosno razlika (tako se, na primjer, lirsko-epsko-dramske vrste uglavnom predstavljaju nepromijenjenim troklasnim sistemom), a po drugom su pak stajalištu umjetničke vrste shvaćene kao pojedinačne historijske tvorevine, koje se u vremenskom slijedu svog nastajanja grupiraju u veće skupine (kao antički, helenistički, viteški,

épopée, drame, Paris 1911. — R. K. Hack, *The Doctrine of the Literary Forms,* »Harvard Studies in Classical Philology«, 27, Harvard 1916. — J. Erskine, *The Kinds of Poetry,* New York 1920. — Ernst Hirt, *Das Formgesetz der epischen, dramatischen und lyrischen Dichtung,* Leipzig — Berlin 1923. — Robert Hartl, *Versuch einer psychologischen Grundlegung der Dichtungsgattungen,* Wien 1924. — Julius Petersen, *Zur Lehre von den Dichtungsgattungen,* u *Festschrift für August Sauer,* str. 72—116, Stuttgart 1925. — Günter Müller, *Bemerkungen zur Gattungspoetik,* »Philosophischer Anzeiger«, 3, 1929. str. 129—147. — Karl Viëtor, *Probleme der literarischen Gattungsgeschichte,* »Deutsche Vierteljahrschrift für Geistesgeschichte und Literaturwissenschaft«, 9, 1931, str. 425—447. — O. Frejdenberg, *Poetika sjužeta i žanra. Period antičnoj literatury,* Leningrad 1936. — Stefania Skwarczyńska, *O istotności i o istocie rodzajów literackich,* Lwów 1937. — Paul van Tieghem, *La question des genres littéraires,* »Helikon« 1, 1938, str. 95—101. — *Actes du 3e Congrès International d'Histoire littéraire,* Lyon 1939, »Helikon«, 2, 1939. — Irene Behrens, *Die Lehre von der Einteilung der Dichtkunst, vornehmlich vom 16. bis 19. Jahrhundert,* »Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie«, XLII, Halle/Saale 1940. — Guillermo Diaz Plaja, *Teori y historia de los géneros literários* (2. edicion), Barcelona 1941. — James J. Donohne, *The Theory of Literary Kinds,* I—II, Dubuque, Iowa 1943—1949. — G. E. Wolff, *Ästhetik der Dichtkunst, Systematik auf Erkenntnistheoretischer Grundlage,* Zürich 1944. — Irwin Ehrenspreis, *The »Types« Approach to Literature,* New York 1945. — J. Hytier, *Les arts de littérature,* Paris 1946. — Emil Staiger, *Grundbegriffe der Poetik,* Zürich 1946. — Henri Focillon, *La vie des formes,* Paris 1947. — Wolfgang Kayser, *Das sprachliche Kunstwerk,* Bern — München 1948. — N. G. Pospelov, *K voprosu o poetičeskih žanrah,* u »Doklady i soobščenija filologičeskogo fakulteta« 5, Moskva 1948. — Cornelis P. F. Stutterheim, *De theorie der literaire genres,* u *Festbundel Prof. Dr. H. Pos,* Amsterdam 1948, str. 128—141. — René Wellek — Austin Warren, *Theory of Literature,* Chapter XVII, New York 1948. — Jean Suberville, *Théorie de l'art et des genres littéraires,* Paris 1948. — S. D. Crane ed., *Critics and Criticism, Ancient and Modern,* Chicago 1952. — I. Brunecker, *Allgemeingültigkeit oder historische Bedingtheorie der poetischen Gattungen,* Kiel 1954. — Eberhart Lämmert, *Bauformen des Erzählens,* Stuttgart, 1955. — Jean Hankiss, *Les genres littéraires,* »Zagadnenia rodzajów literackih« (dalje: »ZRL«), I, 1958. str. 49—64. — Wilhelm Fleming, *Das Problem von Dichtungsgattung und Art,* »Studium Generale« 1, 1959. — Elemér Hankiss — Hélène Süveges, *Rescherches génologiques en Hongrie (1945—1958),* »ZRL«, II, 2 (3), 1959, str. 123—135. — Stanislav F. Michalski, *Zagadnienia rodzajów literackich w literaturze i poetyce indyjskiej,* »ZRL« II, 1 (2), 1959, str. 69—90. — Stefania Skwarczyńska, *Diskussionsbeitrag zu Problemen der genologischen Systematik,* »ZRL« II, 2 (3), 1959, str. 115—122. — Hugo Kuhn, *Zur Typologie mündlicher Sprachdenkmäler,* »Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften«, Phil.-hist. Klasse, Jahrgang 1960, Heft 1, München 1960. — T. J. Shippley ed., *Dictionary of World Literature* (New, revised edition), New Jersey 1960. — Jan Trzynadlowski, *Information Theory and Literary Genres,* »ZRL« IV, 1 (6),

pustolovni, epistolarni, povijesni, građanskoobiteljski, naturalistički roman, roman apsurda, reportažni, egzistencijalistički roman itd.)[2]

3. Naravno, oba su stajališta prihvatljiva iz šire perspektive budući da su kod nekih djela veće sistemske cjeline očito u isto vrijeme i povijesne i estetske (točnije povijesno-estetske i estetsko-povijesne) pojave, ali da bismo osim ovih općih napomena mogli dati točnija zapažanja o sistemu umjetničkih vrsta, potrebno je mnogo preciznije opisati njihovu strukturu.

4. U daljem ćemo izlaganju krenuti upravo s takvog stajališta, a kao definiciju ističemo[3] ovu tvrdnju: hijerarhija umjetničkih vrsta u datom književnom periodu pojavljuje se u vezi s općim strukturalnim faktorima koji vladaju među postojećim reprezentativnim umjetničkim vrstama.

5. Hijerarhiju umjetničkih vrsta sa stajališta teorije sistema, opisujemo različito, već prema tome kakvu strukturu sistema tražimo, pretpostavljamo, nalazimo i potvrđujemo u pojedinim pripadnim umjetničkim vrstama. (Ovdje navedeni primjeri zbog svog sadržaja odnose se na jednostavne hijerarhije umjetničkih vrsta, na djela primitivnih naroda, odnosno na folklorna umjetnička djela, kako bismo kasnije u odnosu prema njima mogli točnije definirati sisteme umjetničkih vrsta profesionalnih književnosti.)

1961, str. 31—48. — Kaija Elli Köngäs — Pierre Maranda, *Structural Models in Folklore, »Midwest Folklore«* XII, No. 3, Fall 1962. str. 133—192. — Heinrich Lausberg, *Elemente der literarischen Rhetorik,* München 1963. — Cornelis P. F. Stutterheim, *Prolegomena to a Theory of the Literary Genres,* »ZRL«, VI, 2 (11), 1964, str. 5—24. — *Teorija literatury — Osnovnye problemy v istoričeskom osveščenii,* u: *Rody i žanry literatury,* Moskva 1964. — Gianfranco d'Aronco, *Schema di classificazione del materiale folclorico,* »Tradizioni«, Padova 1964. — Michal Glowinski, *Gatunek literacki i problemy poetyki historycznej,* Warszawa 1965. — Alex Preminger ed., *Encyclopedia of Poetry and Poetics,* Princeton 1965. — Stefania Skwarczyńska, *Wstęp do nauki o literaturze,* tom 3, *Rodzaj literacki,* Warszawa 1965. — Stefania Skwarczyńska, *Un problème fondamental méconnu de la génologie,* »ZRL« 8, 2 (15), 1966, str. 17—33. — Ion C. Chițimia, *Genre et art littéraires surtout dans la création folklorique,* »ZRL« 10, 1 (18), str. 5—14. — Nora Krausová, *K súčasnému stavu v genologii, u Príspevky k literárnej teorii,* Bratislava 1967, str. 7—51. — Henryk Markiewicz wyb., *Problemy teorii literatury,* Wroclaw — Warszava — Kraków 1967. (naročito od 131—206. strane). — Henryk Markiewicz, *Az irodalomtudomány fö kérdései,* Budapest 1968, (str. 121—147. i 326—335). — Victor Wolfgang Ruttkowski, *Die literarischen Gattungen, Reflexionen über eine modifizierte Fundamentalpoetik,* Bern — München 1968. — Lajos Nyirö (ured.), *Irodalomtudomány,* Budapest 1970. passim.

2. Budući da ćemo u nastavku nastojati pobliže obraditi pitanje hijerarhije umjetničkih vrsta, pitanje koje smo u dosadašnjim razmatranjima ovlaš spominjali — unatoč njegovu fundamentalnom značenju — nećemo ovdje moći doticati važne probleme teorije umjetničkih vrsta, kao što su njen »nominalistički«, odnosno »realistički« karakter, pa krug problema oko povijesnosti i tradicije, oko broja umjetničkih vrsta i rodova, njihova međusobnog odnosa, razvoja i prijelaza, nacionalnih i internacionalnih, te općih i povijesnih kategorija umjetničkih vrsta. Mislimo ipak da bi rasvjetljavanje problema hijerarhije umjetničkih vrsta moglo pomoći i u krugovima ovih problema.

3. Za prvu koncepciju ovog problema: *Structural Definition of Oral (Folk) Literature,* u: *Actes du Congrès de l'Association internationale de Littérature Comparée,* Belgrade — Amsterdam 1969, str. 465—467.

6.0. Započnimo pregled nabrajanjem nekih već odbačenih svrstavanja.

6.1. Možemo zamisliti i s nekoliko primjera ilustrirati slučaj da istraživač među pojedinim umjetničkim vrstama ne nađe nikakvu sustavnu vezu, da mu je svrstavanje sa stajališta teorije sistema i sa stajališta terminologije kaotično. (C. M. Bowra u svom djelu Primitive Song[4] sređuje, na primjer, materiju po kategorijama: Songs of Action, The Natural Scene, The Human Cycle, Myth and Symbol, itd.)

6.2. Ponekad su opet umjetničke vrste svrstane[5] po kataloškom principu (u većini lokalnih zbirki, u nacionalnim folklornim arhivima, u indeksima tipova i motiva, u etnološkim svrstavanjima), ali bez njihova teorijskog obrazloženja.

6.3. Primjena svojevoljnog svrstavanja umjetničkih vrsta zahtijeva napredniju znanstvenu djelatnost. Sljedbenici takvog rješenja svrstavaju svoju materiju prema nekom svojevoljnom, lično odabranom stajalištu, a pri tom ne nastoje obrazložiti ni to svoje stajalište, ni definirati postavljene kategorije. Iz toga redovito proizlazi činjenica da sistem sam po sebi postoji, ali da ne može zastupati cjelinu na koju se odnosi, da nema ontološku vrijednost, ili — jednostavnije formulirano — da ne daje dokumentirana objašnjenja zbog čega susrećemo samo spomenute kategorije i zbog čega pisac ističe samo one njihove značajke koje je odabrao da o njima raspravlja.

6.3.1. Školski je primjer takve klasifikacije djelo Andréa Jollesa Einfache Formen[6], u kojemu nalazimo devet kategorija (Legende, Sage, Mythe, Rätsel, Spruch, Kasus, Memorabile, Märchen, Witz), od kojih svaka nastaje samostalno (»Sichvonselbstmachen«) na osnovu svojevrsne duhovne djelatnosti (»Geistesbeschäftingung«), a autor uopće ne obrazlaže zašto, na primjer, nije među osnovnim formama pretpostavio nijednu vrstu pjesme ili vrstu običaja.

7.0. Mogu se, s nekog drugog stajališta, smatrati sistematičnima i dosljednima i neki drugi načini svrstavanja (unikauzalni sistemi), a uza sve to samo primijenjeno stajalište ili nije dovoljno za punovažno svrstavanje, ili je pak u toku samog procesa rada došlo do logičkih grešaka u svrstavanju. Od takvih svrstavanja spomenut ćemo samo dvije najpoznatije posebne vrste.

4. C. M. Bowra, *Primitive Song*, London 1962.

5. Na primjer: Alexander Haggerty Krappe, *The Science of Folklore*, London 1930 (novo izdanje: New York 1964. — Stith Thompson, *Motif — Index of Folk — Literature*, A. Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest Books and Local Legends, I—VI, Copenhague 1954—1955. (prvo izdanje: Helsinki 1932—1936). — George Peter Murdock, *Outline of Cultural Materials*, New Haven, 1965. (4. izdanje). — Philip J. Stone — Dexter C. Dunply — Marshall S. Smith — Daniel M. Ogilvie, ed., *The General Inquirer*, A. Computer Approach to Content Analysis, Cambridge, Mass. 1966.

6. André Jolles, *Einfache Formen*, 2. izdanje, Halle 1956. Tumačenju djela: B(engt) Holbek, *Teorien om »Einfache Formen«*, »Seminar i Valdres 2—9, august 1962«, Kobenhavn 1962, str. 59—83.

7.1. Pseudofunkcionalno svrstavanje (ili prema funkcijama, ali nepotpuno), kao na primjer grupiranje duhovne kulture prirodnih naroda samo (!) prema spolu (muška poezija, ženska poezija), ili grupiranje samo (!) prema dobi (dječja poezija, poezija adolescencije i poezija starih ljudi); pomnije će ispitivanje svakako pokazati da postoje prijelazi (poznate su pojave koje su neshvatljive sa stajališta takvog klasificiranja) i da je dalje grupiranje neophodno.[7]

7.2. Pseudomorfološko (ili samo prividno dosljedno prema oblicima) sistematiziranje umjetničkih vrsta uzima u obzir određene osobine oblika, ali ih nedosljedno razlikuje ili u toku svrstavanja uzima u obzir uvijek neke druge karakteristike, pa samim tim stvara nesuvisli sistem. Unatoč svim isticanjima duhovnopokretačkih ciljeva i posve kataloškom karakteru, kao i ispravnim prigovorima takvu proizvoljnom svrstavanju, tipičan je takav prijedlog grupiranje književnih vrsta folklorne proze na jednoelementnoj ili višeelementnoj osnovi. Najpoznatiji mu je oblik u spominjanoj studiji Kategorien der Prosa — Volksdichtung[8] dao Šveđanin Carl-Wilhelm von Sydow, koji je pokušao izraditi određenu sistematizaciju folklornih umjetničkih vrsta na osnovi kriterija raščlanjivanja epizoda, psihologije stvaralačkog procesa i odnosa umjetničkog djela i stvarnosti (ili pak na osnovu izbora između ta tri ne uvijek jasno dokazana i izdiferencirana kriterija).

8.0. Premda su sadržajno manje značajni, metodski se ipak mogu smatrati važnima oni pokušaji koji su težili formalističkoj karakterizaciji folklornih umjetničkih vrsta.

8.1. Među takve prijedloge spada i onaj što ga je dao poznati autor Malinowski. On je izdiferencirao vrste pripovjedačkog folklora, otoka Trobriand na osnovu urođeničkih naziva i njihovih karakteristika, odnosno na neposrednoj nominaciji na osnovu funkcionalne terminologije.[9]

(»Fairy tales (kukwanebu) — fictional, dramatically told, privately owned.

Legends (libwogwo) — believed to be true and to contain important factual information, not privately owned.

Myths (liliu) — regarded not merely as true, but as venerable and sacred, told with rituals.«)

8.2. Međutim, kako funkcionalna terminologija različitih naroda može međusobno znatno varirati, neki su drugi istraživači radije nastojali promatrati i sistematizirati čitavu seriju, te su tako pokušali uspostaviti hijerarhiju folklornih umjetničkih vrsta.

7. Tome se može zahvaliti što i ne postoji takav značajan rad koji bi pošao od toga da pokuša obuhvatnije svrstati umjetničke vrste, premda ni najnoviji izvodi primitivne »književnosti« nisu uvijek imuni od pseudofunkcionalnih rješenja. Vidi: John Greenway, *Literature Among the Primitives* (naročito od 35. do 70. strane), Hatboro, Penn. 1964. — Jack Goody ed., *Literacy in Traditional Societies*, Cambridge 1968.

8. Carl-Wilhelm von Sydow, *Kategorien der Prosa — Volksdichtung — Popular Prose Traditions and Their Classification*, u: C. W. von Sydow, *Selected Papers on Folklore*, Copenhagen 1948, str. 60—88. odnosno 127—145.

9. Bronislaw Malinowski, *Myth in Primitive Psychology*, New York 1926. Obnovljeno: *Magic, Science and Religion*, New York 1954.

Već prema tome koliko se i kakvih funkcija može razlikovati, imamo i različite rezultate; svima je njima, ipak, zajedničko to da se diferencijacija — izdvajanje i uključivanje u sistem — vrši na osnovu funkcionalnih nizova.

8.2.1. Budući da ćemo u nastavku navoditi takve sistematizacije umjetničkih vrsta još i s drugih stajališta, sada ćemo spomenuti samo funkcije.

U klasičnoj studiji američke škole o funkcionalnim nizovima (Four Functions of Folklore), William R. Bascom[10] nabraja četiri funkcije: amusement, ritual, educational, behavioral. Lauri Honko[11], osnivač »Genre — analysis« nove finske škole, pristupa ovom pitanju s pretežno terminološke strane, a umjetničke vrste klasificira tako da ih određuje kao osam mogućih kriterija (contents, form, style, structure, function, frequency, distribution, age, origin, bearer of tradition), i prema definicijama tih kriterija razvrstava umjetničke vrste.

9.0. Posebno treba spomenuti grupu onih pokušaja koji nastoje definirati zajednicu umjetničkih vrsta. Prema stajalištima s kojih su različiti istraživači ovdje prikupili pojedine umjetničke vrste možemo naći i različita adekvatna rješenja.

9.1. Pišući o sistemu staroruskih umjetničkih književnih vrsta, D. S. Lihačov najdosljednije prikazuje društveno-povijesnu zajednicu umjetničkih vrsta. Prema njegovoj zamisli pojedine se umjetničke vrste (i podvrste) okupljaju u veće cjeline, ali ono što ih povezuje, nije labilna terminologija nastala neposrednom nominacijom, nego priroda deskripcije i tradicije, način prikazivanja i priroda stila. Za metodologiju važna mu je ova misao: dok su do 15-og stoljeća različite tvorevine bile namijenjene čitanju ili prikazivanju pred određenom zajednicom (i na taj su način za tu zajednicu predstavljale neku vrstu kodificiranog sistema), od toga vremena počinju umjetničke vrste usvajati pojedinci, a to vodi prema oblikovanju novog sistema umjetničkih vrsta. Isti autor smatra također da se sistem umjetničkih književnih vrsta može nadopuniti sistemom ranih folklornih vrsta, a u širem smislu čak i posebnim vrstama drugih umjetnosti. Možda bismo mogli kritizirati neke tvrdnje i ući u polemiku s nekim mislima Lihačova, ali je društveno-povijesno stajalište njegove zamisli o zajednici umjetničkih vrsta (koja djeluje kao prikladno obrazloženje za stilove, utjecaje, preuzimanja, književni napredak, pa čak i za postojanje istaknutih ostvarenja) impozantno izgrađeno[12]

9.2. Kompleksna metastrukturalna analiza grupira cjeline različitih umjetničkih vrsta (i samih umjetnosti) s drugačijeg stajališta i daje komparativnu analizu raznih sklopova i principa na kojima su sazdani. Jednu varijantu ove analize izradio je prije nekoliko godina János S. Petőfi.[13] Na osnovu elemenata »jezičnog« teksta (najmanje jedinice, najmanje značenjske jedinice, mikrosintaktički i makrosintaktički elementi itd.) autor je razdvojio jedne od drugih tipove tvorevina kao što su svakodnevni jezik pokreta, pantomima, kultni ples i folklorni ples, balet, svakodnevno verbalno kazivanje, nestihovna književnost, stihovna književnost, pjevano kazivanje, pjevani folklor i pjevana umjetnička glazba. Ova je metoda, naravno, primjenjiva ne samo na pojedine tvorevine već se pomoću nje mogu grupirati i čitave umjetničke vrste. Treba ipak napomenuti da tako dobiveni sistem ne može uzeti u obzir druga stajališta, pa ga na neki način treba nadopuniti. (Tabelu navodimo nešto kasnije.)

9.3. Osnovni stup striktnije shvaćenog estetskog tipa grupiranja umjetničkih vrsta uvijek je bilo isticanje načina prikazivanja u umjetničkom djelu i njegove tipologizacije, koja je istovremeno izražavala međusobne odnose umjetničkog djela i stvarnosti, kao i umjetnika i stvarnosti. Možda je najjednostavnije nazvati metodom umjetničke tipologije tu zamisao koja se naročito u posljednje vrijeme ističe u svjetskim razmjerima istraživanja. Najpomnije je to formulirao V. J. Gusev[14], po čijem se mišljenju umjetničke vrste grupiraju prema tri međusobno podređena stajališta (način prikazivanja, kakvoća prikazane stvarnosti, konkretna društvena funkcija djela). Ovo zadnje dolazi u obzir u rješavanju onih problema koji izviru iz međusobnog utjecaja različitih umjetnosti (takve je prirode i njegovo značenje u teoriji folklorne umjetnosti). Gusev redefinira epske, lirske i dramske umjetničke rodove (naglašavajući ipak prijelaze koji ih povezuju: važnost lirsko-epskih, lirsko-dramskih i epsko-dramskih formi) razlikujući među njima podgrupe u odnosu prema sadržaju, načinu izlaganja i aspektu.

10.0. Mogli bismo još spomenuti i posve estetsku podjelu teorija umjetničkih vrsta (počevši od antičkih autora, pa preko klasicizma i Hegela, sve do Hartmannove estetike ili pogleda Györgya Lukácsa); no zasad ostanimo na ovome i pokušajmo, držeći se striktno studija o teoriji sistema, točnije grupirati do sada spominjana rješenja. Ujedno ću navoditi i takve primjere koje još nisam razmatrao, upravo zato što se u njima mogu jasnije pratiti postupci koji odgovaraju ovoj teoriji sistema.

10.1. Za izradu konkretnog funkcionalnog sistema umjetničkih vrsta čini se da je najbolje u matematici poznato prikazivanje pomoću matrica, koje o određenim gledištima zasniva korelacije, uzajamnu povezanost među umjetničkim vrstama što čine dati sistem. Primjer takve metode jest i navedena slika Roberta Austerlitza, koja predstavlja hijerarhiju umjetničkih vrsta u Giljaka:[15]

10. Wiliam R. Bascom, *Four Functions of Folklore,* »Journal of American Folklore« 67. 1954, str. 333—349.

11. Lauri Honko, *Genre Analysis in Folkloristics and Comparative Religion,* »Temenos« 3, 1968. str. 48—66.

12. Najvažnija djela s ovim u vezi jesu: D. S. Lihačov, *Sistema literaturnih žanrov Drevnej Rusi,* u: *Slavjanskie literatury,* Doklady sovetskoj delegacii — V Meždunarodnyj sjezd slavistov (Sofija, sentjabr' 1963), Moskva 1963. str. 47—70. *Poetika drevnerusskoj literatury,* Moskva — Lenigrad 1967. — *Drevneslavjanskie literatury kak sistema,* u: *Slavjanskie literatury,* VI Meždunarodnij sjezd slavistov (Praga, avgust 1968), Doklady sovetskoj delegacii, Moskva 1968, str. 5—48.

13. János S. Petöfi, *Az összehasonlító strukturális elemzésröl, »Ethnographia«* 80, 1969, str. 349—354.

14. V. J. Gusev, *Estetika fol'klora,* Leningrad 1967. (čitavo treće poglavlje, *Klassifikacija proizvedenij fol'klora,* str. 98 — 163).

15. Robert Austerlitz, *The Identification of Folkloristic Genres,* (Based on Gilyak Materials), u: *Poetics — Poetyka — Poetika,* Warszawa — The Hague 1961, str. 505—510.

RESPONSE

Music	—	+
—	tale	riddle
+	song	epic
		ditty

Iz primjera se vidi da je za matrično prikazivanje važan način ispunjavanja. Dobra matrica objašnjava uzajamnu povezanost umjetničkih vrsta, pa se tako, na primjer, zajedno s lokalnom terminologijom (kao što je ovdje slučaj s giljačkim podacima), može nazvati relevantnom i dovoljno točnom. Ova metoda, međutim, ne rješava pitanje zašto se upravo ovi postupci pojavljuju u dotičnom sistemu umjetničkih vrsta.

10.2. U slučaju funkcionalnih nizova ili kompleksnijih sistema umjetničkih vrsta treba upravo zato prikazati postojanje ili nepostojanje više elemenata u njihovim međusobnim odnosima. János S. Petöfi u već spomenutoj sistematizaciji[16] daje ovaj sistem:

Stupci ove sistematizacije upućuju na to da je s obzirom na jezik A pokret (+), odnosno da je zvukovan (—), da je B sa stajališta prostornih odnosno akustičkih »dimenzija« elemenata neraščlanjen (+), odnosno raščlanjen (—), da je C neposredno kazivanje (+), odnosno posredno kazivanje (—), a da je D primijenjeni »komunikacijski jezik«, nerazlikovan (+) ili da je razlikovan (—).

	A	B	C	D
1. svakidašnji jezik pokreta	+	+	+	0
2. jezik pantomime i kultnog plesa (A)	+	+	—	+
3. jezik folklornog plesa	+	+	—	—
4. nesvakidašnji jezik pokreta	+	—	+	0
5. jezik pantomime i kultnog plesa (B)	+	—	—	+
6. jezik scenskog plesa (balet)	+	—	—	—
7. jezik svakidašnjeg kazivanja	—	+	—	0
8. jezik nestihovnih umj. tvorevina	—	+	—	+
9. jezik stihovnih umj. tvorevina	—	+	—	—
10. jezik pjevanog kazivanja	—	—	+	0
11. jezik narodnih pjesama	—	—	—	+
12. jezik umjetničkih pjesama	—	—	—	—

16. Isto djelo, str. 349—350.

Na gore predložen model analize (čak i u vezi s brojem i karakterom stupaca) mogli bismo imati primjedaba, ali se sada na to nećemo vraćati, budući da taj model izgleda metodski dobar, a zamisao četverostupne artikulacije čini se primjenjivom. U svakom slučaju treba praktičnom analizom činjenica utvrditi jesu li ova teorijski upotrijebljena ili upotrebiva rješenja međusobno dovoljno distinktivna. U ovom se primjeru pitamo za točnost sadržaja 2-e i 5-e rubrike i raščlambe 10-e, 11-e i 12-e rubrike; u više rubrika A i C, a još više u stupcima B i D, na nekim se mjestima vrijednosti čine isforsiranima. Osim toga, mogli bismo se zapitati zašto u ovom nabrajanju (ako slijedimo numeraciju rubrika koju je predložio Petöfi) nema, na primjer:

	A	B	C	D
0.	+	+	+	+
1a	+	+	+	—
1b	+	—	+	+
4a	+	—	+	—
5a	—	—	+	+
9a	—	—	+	—

Ili, zar se možda ovi oblici u stvarnosti ne javljaju? A zašto se onda baš u ovim oblicima ostvaruje 12 mogućnosti koje je Petöfi uzeo? U svakom slučaju treba odgovoriti da što je data tabela funkcionalnih nizova kompleksnija, to više moramo paziti na to da pokažemo jesu li uzete mogućnosti u stvarnosti ispunjene.

10.2.1. Jedan drugi oblik rješavanja kompleksne tabelacije polazi od saznanja da su funkcionalni nizovi sami po sebi uzajamno ovisni, da jedan drugog određuju. Već se iz praktične primjene na prethodnom primjeru vidjelo da stupci A i C ili stupci B i D u velikoj mjeri određuju jedan drugog. Vjerojatno je, na primjer, da se raščlanjena (—) varijanta (B) bolje slaže s (C) posrednom (—) i (D) diferenciranom varijantom. U takvom slučaju treba posebno skrenuti pažnju na okolnost da pojedini stupci (ili rubrike) preferencijalno utječu na osobinu nekih drugih stupaca. Ovo saznanje proizlazi, u stvari, iz mnogih folklorističkih istraživanja, pa ipak u praksi nedostaje njegova detaljna izrada i potvrda. Zbog toga bih želio samo ukazati na važnost ovog skupa pitanja.

10.2.2. Kako je u najnovije vrijeme predložila Sanda Golopentia — -Eretescu[17], na sličan bi se način, pomoću funkcionalnih nizova, mogao

17. Sanda Golopenția — Eretescu, *Probleme semiotice în cercetarea folclorului*, »Revista de Etnografie și Folclor« 16, 1971, str. 117—121.

zahvatiti sistem folklornih umjetničkih vrsta. Međutim, njezina zamisao teče u drugom smjeru, pa bi o njoj trebalo detaljnije raspravljati.

10.3. Nije velik broj pokušaja sistematizacije umjetničkih vrsta koji pokazuju međuodnose funkcionalnih nizova (to jest međuodnose čitavih grupa funkcija). U stvari, u tom smjeru idu nastojanja Bascoma, koji u svojoj studiji The forms of Folklore: Prose Narratives[18] pokušava ustanoviti međusobni odnos »myth«, »legend« i »folktale«. Njegov je prvi pokušaj gore prikazani tip klasične matrice funkcionalnog niza; zatim je prema savjetu Alana Dundesa, tako dobivenu shemu nacrtao i na drugi način. Pojedine funkcije nastoji svrstati, prema skali nazvanoj »procedural Steps«, u takve nizove da skale zaista budu međusobno ovisne. Taj je Bascomov sistem dosta mehaničke prirode, pa i sam upućuje na površnost svog eksperimenta (»Provisionally ... one can establish a series of steps to be followed in differentiating myth, legend and folktale ... The steps need not be followed in the sequence indicated, but all of them should be investigated.«). Ipak njegovu zamisao možemo smatrati vrijednom i s metodskog stajališta:

1	Formal features	Prose narratives		
2	Conventional opening	none		usually
3	Told after dark	no restictious		usually
4	Belief	fact		fiction
5	Setting	some time and some place		timeless placeless
5a	Time	remote past	recent past	any time
5b	Place	earlier or other world	world as it is today	any place
6	Attitude	sacred	sacred or secular	secular
7	Principal character	non-human	human	human or non-human
	Forms of prose narrative	MYTH	LEGEND	FOLKTALE

Ako dalje pokušamo formulirati Bascomovu tabelu, dobit ćemo vrlo zanimljivu sliku. Ako uzmemo samo dvije kategorije, običnu (+) i onu koja od nje otstupa (—), kao i slučaj u kojem takvog razlikovanja nema (O), tada dobivamo obrazac:

18. William R. Bascom, *The Forms of Folklore — Prose Narratives*, »Journal of American Folklore« 78, 1965, str. 3—20.

1	formalna obilježja	Pripovijesti u prozi		
2	uvodne formule	+		—
3	pričanje poslije smračenja	+		—
4	vjerovanje	+		—
5	smještaj	+		—
5a	vrijeme	—	+	0
5b	mjesto	—	+	0
6	način shvaćanja	—	0	+
7	glavni akter	—	+	0
	Oblici pripovijesti u prozi	MIT	LEGENDA, PREDAJA	BAJKA PRIPOVIJ.,

Iz ove se tabele dobro vidi da se, s jedne strane (u stupcima 5a, 5b, 6 i 7), irealni mit suprotstavlja realnoj predaji (Sage) (u usporedbi s kojom je bajka neutralna); s druge se pak strane (u stupcima 2, 3, 4 i 5) »realni« mit + predaja suočavaju s »irealnom« bajkom. Sve to dokazuje da formulacija suprotstavljanja kod Bascoma još nije potpuna, ali i to da je suočavanje pojedinih umjetničkih vrsta samo po sebi izvanredno kompliciran posao, budući da može iskrsnuti velik broj stajališta. Kad pokušavamo prikazati čitavu hijerarhiju umjetničkih vrsta, treba međuodnose funkcionalnih nizova graditi tako da oni dobiju opću vrijednost.[19]

11.0. Sada se možemo vratiti točnijem definiranju pojma hijerarhije umjetničkih vrsta. Čini nam se da se grupe pojedinih umjetničkih vrsta pravilno organiziraju i da su u okvirima te pravilnosti pojedine umjetničke vrste jedna drugoj hijerarhijski podređene, ili točnije, da se načini njihovih međusobnih povezanosti (hijerarhijske opozicije) mogu smatrati nizom.

11.1. Ova tvrdnja može na prvi pogled iznenaditi, pa se baš zbog toga pozivamo na slijedeće primjere kako bismo tvrdnju razjasnili. Mo-

19. U posljednje se vrijeme pojavilo više studija koje su, između ostalog, imale za cilj da skiciraju sistem folklornih umjetničkih vrsta. Ali kako je njihova zamisao bila drugačije orijentirana nego što je to slučaj u ovoj radnji, ograničit ću se na to da ih samo spomenem. Usporedi: Littleton C. Scott, *A Two Dimensional Scheme for the Classification of Narratives*, »Journal of American Folklore« 79, 1965, str. 21—27. — Heda Jason, *A Multidimensional Approach to Oral Literature*, »Current Anthropology« 10, 1969, str. 413—426, — Roger D. Abrahams, *The Complex Relations of Simple Forms*, »Genre« 2, 1969, str. 104—128. — Juha Pentikäinen, *Quellenkritische Probleme der religiösen Überlieferung*, »Temenos« 6, 1970, naročito 107—108. str. S tim u vezi vidi: *»Text — Context« Research in Folklore*, »Acta Universitatis Budapestiensis«, Sectio Linguistica, 1972 (u tisku).

derna je fonologija izradila tabelaciju opozicionih nivoa fonema, koja može poslužiti kao metodsko razjašnjenje hijerarhije umjetničkih vrsta.[20]

Sistem fonema sanskrta daje, na primjer, potpunu hijerarhiju opozicija od deset nivoa[21], u kojoj se konkretno ispunjenje pojedinih nivoa jedno od drugog prilično razlikuje, a međusobna veza 34 fonema, dobivena u konačnom rezultatu, u prvi se čas čini gotovo nesagledivom:

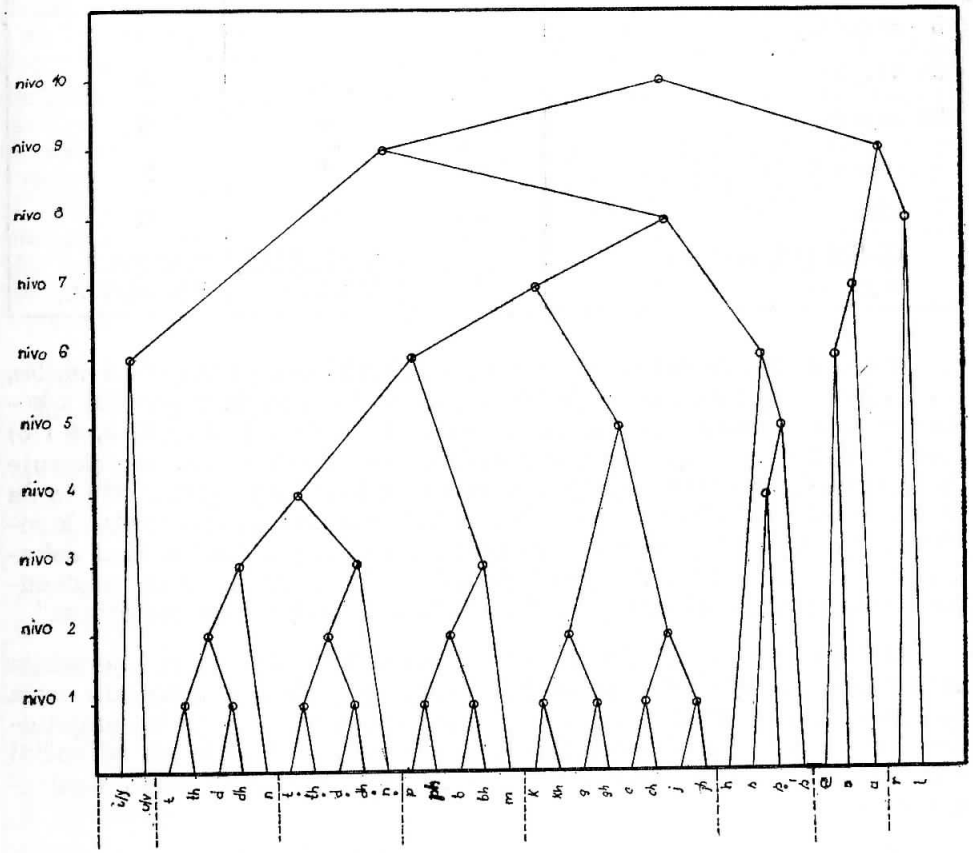

Nivo 10 nevokalni — vokalni
„ 9 nekonsonantni — konsonantni
„ 8 strmi — tekući

20. Fonetika i teorija umjetničkih vrsta nisu, naravno, pojave istog ranga. Složenost pojedinih fonema i pojedinih umjetničkih vrsta ne može se ni uspoređivati. U isto vrijeme se prirodna sistematičnost fonema može shvatiti analogno prirodnom svrstavanju po principu teorije komunikacija. U nedavnoj su se prošlosti tipovi slobodnih stihova pokušali svrstati po metodi »fonemskih stabala«. J. Pöldmae, *Ješčo raz o kriterijah tipologičeskoj harakteristiki verlibra*, u: *Tezisy dokladov IV Letnej školy po vtoričnym modelirujuščim sistemam 17—24 avgusta 1970*, Tartu 1970, str. 148—150.

21. V. V. Ivanov — V. N. Toporov, *Sanskrit*, Moskva 1968, v. str. 35—41.

„ 7 difuzni — kompaktni
„ 6 oštri — neoštri
„ 5 nepalatalni — palatalni
„ 4 necerebralni — cerebralni
„ 3 oralni — nazalni
„ 2 bezvučni — zvučni
„ 1 neaspirirani — aspirirani

11.2. Znamo da tako dobivena »fonetska stabla« ne odgovaraju u potpunosti akustičkoj stvarnosti jezika, već i međusobnu povezanost razlikovnih obilježja (i inače kompleksnu) označuju jednostavnijom shemom. Osim toga, prema naučavanju generativne fonologije, u određenoj mjeri odgovaraju ontogenetskom (i filogenetskom) nastanku pojedinih glasova i glasovnih pozicija. Fonetski radovi Jakobsona i Hallea dovoljan su i uvjerljiv dokaz tome koliko jedna ovako apstraktna shema odgovara i istraživačkoj svrsi široko shvaćene komparativno-povijesne tipologije.

12. Na posve sličan način trebalo bi izgraditi i crtež »stabla sistema umjetničkih vrsta«; takvo bi svrstavanje dalo zadovoljavajuću sliku o konkretnom stanju date hijerarhije umjetničkih vrsta (brojem, mjestom i kakvoćom veza ispunjenih točaka), a istovremeno bi apstraktne mogućnosti (budući da prelaze okvire konkretnih ispunjavanja) davale dovoljno točaka da u njih smjestimo bilo koju konkretnu hijerarhiju umjetničkih vrsta.

13.0. U dogledno će vrijeme biti praktički neostvarivo skiciranje sheme hijerarhije umjetničkih vrsta svjetskih razmjera. Postojeće mogućnosti i prepreke treba nešto opširnije izložiti.

13.1. Za razliku od fonetike i fonologije, na raspolaganju nam stoji mnogo manje obrađene i upotrebive komparativne građe za pripremanje nivoa i razlikovnih obilježja jedne opće hijerarhije umjetničkih vrsta.

13.2. Za sada nedostaju vjerodostojna opća istraživanja povijesti umjetničkih vrsta koja bi točno zacrtala postanak i rasprostranjenost opozicija umjetničkih vrsta. Mnoštvo deskriptivnih radova s ovog područja više ometa nego što bi olakšavalo posao.

13.3. Dalja je poteškoća u tome što za sada u teoriji umjetničkih vrsta nemamo ni slutnji o prirodi pojave koja se u fonetici zove diferencijacija — reduciranje, a pomoću koje, na primjer, u fonetici sanskrta do fonema **i/y** možemo doći ne s 10, već s 3 alternative (odlučivanja), između **m** i **ph** postoji također razlika samo od 3 alternative, pa čak i između **r** i **l** i između **e** i **o** treba riješiti samo 4 alternative.

13.4. Treba, međutim, istaći kao ohrabrujući predznak da sve bolje poznajemo poetičke aspekte teorije informacija i teorije komunikacija, da smo u općoj metrici sve bliže isticanju metodskog ideala i težnji k tipološko-generativnoj metrici, čak, štaviše, na polju formalizacije poje-

dinih umjetničkih tvorevina obavljene su već značajne predradnje. Na osnovu svega toga mogli bi se, bar u glavnim crtama, skicirati[22] najvažniji parametri »distinktivnih obilježja umjetničkih vrsta«.

14.0 Moramo poći od općenite sheme teorije informacija: davalac — kodiranje — poruka — dekodiranje — primalac. Možemo smatrati vjerojatnim da se kodiranje i dekodiranje odvija uglavnom na isti način, odnosno, da zakonitosti koje su ustanovljene za jedan faktor već u glavnim crtama govore i o osobinama drugog faktora. Tako se je broj činilaca pomoću kojih možemo ustanoviti distinktivna obilježja smanjio na četiri.

14.1. Kad je u pitanju d a v a l a c, prvenstveno je razlikovanje ono da li je on pojedinac ili zajednica. Naše drugo razlikovanje jest: davalac je i stvaralac, ili je samo interpretator saopćenja.

14.2. Da li je osnovni kriterij k o d i r a n j a samo jezične prirode ili se služi još i drugim sredstvima (glazba, ples, sprave itd.). Kodiranju pripada funkcija (sakralna — svjetovna, ozbiljna — zabavna, trenutačna — tradicionalna), odnosno činjenica da li je saopćenje monofunkcionalno ili polifunkcionalno. Ovamo spada, konačno, i poetičko kodiranje: stih — proza; stih, odnosno proza unutar svoje kategorije imaju i drugih, točnijih razlikovnih mogućnosti.

14.3. Možda je najteže rastaviti p o r u k u na njena distinktivna obilježja. Moramo svakako razlikovati jednoobraznost od složenosti djela (na primjer, razlike između jednog stiha i jednog ciklusa), te odstupanja u konstrukciji (veliki oblici — mali oblici). Tu valja razlikovati odstupanja poetičkih mogućnosti prema temi, prikazanom prostoru, vremenu i glavnim junacima. Sadržaj, a naročito način prikazivanja (tragičnost, komičnost, ironičnost), djelomično spada i u okvire kodiranja, dok ponegdje mora poslužiti i kao osnova za analizu distinktivnih obilježja.

14.4. U d e k o d i r a n j u samo rijetko (u ispitivanju efekta i daljeg života djela) mislimo na to da tražimo novija distinktivna obilježja, iako, na primjer, istovjetna djela, uvjetovana različitim vremenom, uvijek drugim i uvijek novim interpretacijama, dokazuju da na ovom polju moramo računati s distinktivnim obilježjima. Između ostalog, kriteriji koje smo već spominjali pri kodiranju pojavljuju se i ovdje, dopunjeni činjenicom i pitanjem: da li je dekodiranje potpuno ili nije?

14.5. Razlikovna obilježja tradicije i obilježja rasprostranjenosti daje p r i m a l a c. Osim toga, tu se treba zapitati o osobinama zajednice koja prima: tim više što se u određenim umjetničkim vrstama alternativno smjenjuju davalac i primalac u toku umjetničke komunikacije. I ovdje moramo razlikovati pojedinca od zajednice.

15.0. Sve bi ove znakove trebalo podrobno obraditi u zasebnim radovima; za to sada nema prostora. Dotaći ćemo se još samo dviju dodirnih točaka.

22. Niže navedeno svrstavanje je, naravno, samo načelna skica; njezino prikazivanje na konkretnom materijalu zadaća je zasebnog rada.

15.1. Iz izloženog je shvatljiva uloga teorije komunikacija u zacrtavanju hijerarhije umjetničkih vrsta. Dobro se vidi razlika između profesionalne beletristike i ranijih umjetničkih djela, s nižim stupnjem umjetničkih sloboda. Ako ima dovoljno razlikovnih obilježja za točno označavanje ove dihotomije, hijerarhija umjetničkih vrsta je isto tako u stanju da prikaže sisteme profesionalnih književnih vrsta kao i sisteme ostalih umjetničkih vrsta. Gornja je shema prikladna i za sistematizaciju umjetničkih vrsta različitih epoha, društava i jezika, a bar po ciljevima koje sebi postavlja ona ima opći, tipološki karakter.

15.2. Što se tiče ovako definirane prirode hijerarhije umjetničkih vrsta u teoriji sistema, ona i usprkos figuriranju kategorija teorije informacija ne prikazuje međuovisnost umjetničkih vrsta kibernetski, već kao društvenu strukturu. U njoj su teorija informacija i kibernetika društveno zasnovane, iako su upravo na osnovu takvih veza sistemi nižeg stupnja razvoja povezani sa svojim sistemima umjetničkih vrsta. Iz kategorije hijerarhije umjetničkih vrsta mogu se izvlačiti zaključci u vezi s time kakvi se samostalni odnosi pojavljuju u teorijskoj sistematizaciji; za sada bi bilo prerano upuštati se u proricanja.

15.3. Sada bi nam bio preči zadatak da detaljnije na konkretnom materijalu, a opširnije na općem materijalu, prikažemo kategoriju umjetničkih vrsta, ukazujući pri tom na promjene društveno-povijesnih motiva. No, na tom polju postoje za sada samo predradnje.

16.0. Razumljivo je da skiciranje bilo kakve sheme hijerarhije umjetničkih vrsta ne znači da smo time riješili sve probleme teorije umjetničkih vrsta. Ipak, upravo izradom prikaza hijerarhije umjetničkih vrsta možemo dobiti odgovor na mnogobrojna pitanja u vezi s umjetničkim vrstama.

16.1. S jedne strane, ovako vidimo razvoj povijesti književnosti (odnosno folklorne poezije) preko promjena mnoštva umjetničkih vrsta, odnosno preko modifikacija hijerarhije umjetničkih vrsta. Ovdje bi bilo osobito vrijedno ispitati hijerarhiju umjetničkih vrsta kao homeostaziju, dinamiku, samosvojnost sistema, te kao teorijskostrukturalni opis sistema.

16.2. Poseban problem predstavlja mjesto istaknutog umjetnika i remek-djela u hijerarhiji umjetničkih vrsta. Možemo općenito reći da dok u slučajevima pojedinih umjetničkih vrsta remek-djelo i istaknuti umjetnik teže prevladavanju okvira umjetničkih vrsta, rušenju njihovih granica, dotle su u hijerarhiji umjetničkih vrsta istaknuta upravo ona djela, koja, s jedne strane, anticipiraju strukturu cjeline umjetničkih vrsta, njezinu veliku unutarnju povezanost (smione suglasnosti različitih distribucionih nivoa); s druge strane su to oni koji žive s razvojnim mogućnostima, datima hijerarhijom umjetničkih vrsta, a rasprostranjenost njihovih inovacija daje, u stvari, unutarnju evoluciju hijerarhija umjetničkih vrsta.

16.3. Definiciju umjetničkih vrsta i umjetničkih rodova nije moguće zamisliti bez uspostavljanja sheme hijerarhije umjetničkih vrsta. Mogli bismo reći da umjetničke vrste u biti možemo nazvati nizovima distribucionih nivoa, odnosno rezultatima odlučivanja koja su se morala dogoditi na visokim distribucijskim razinama. Ova teorija može dati valjana tumačenja, kako za grupiranje pojedinih umjetničkih vrsta u umjetničke rodove, tako i za neposredne međuovisnosti koje se mogu zamijetiti među pojedinim umjetničkim vrstama.

16.4. Skiciranje hijerarhije umjetničkih vrsta neophodno je ne samo u tradicionalnoj teoriji umjetničkih vrsta za prepoznavanje dobro nam poznatih umjetničkih vrsta i rodova već i za prepoznavanje mnogih drugih, rjeđe spominjanih, ali stvarno postojećih, strukturalnih kategorija (individualna tvorevina, grupa tvorevina, umjetnička podvrsta, grupa umjetničkih vrsta, umjetnički podrod, grupa umjetničkih rodova). Sve ove kategorije možemo smjestiti u okvire distribucijskih nivoa.

16.5. Gore spomenute pojave možemo navesti u (neispunjenom) grafikonu hijerarhije umjetničkih vrsta:

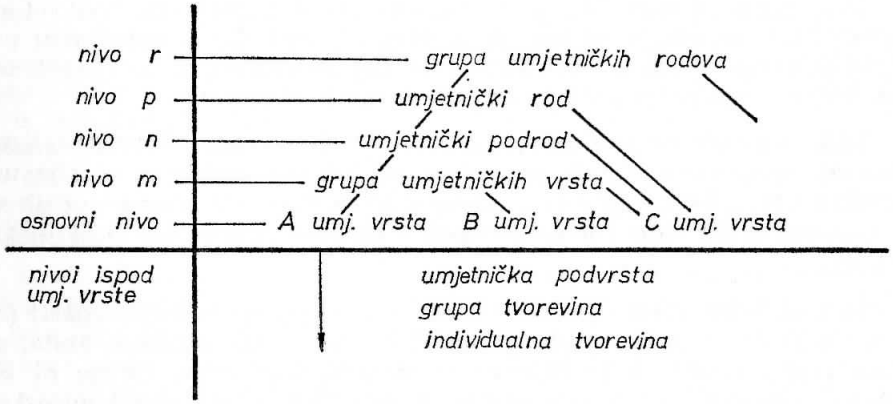

17. U ovom nam slučaju nije bila zadaća da zacrtamo neku konkretnu hijerarhiju umjetničkih vrsta, već prije da napravimo pregled onih metodoloških okolnosti i pretpostavki bez kojih se takva zadaća čini neispunjivom. I kad konačno, upravo zbog svega toga, možemo načiniti samo skicu onoga što zamišljamo kao strukturu hijerarhije umjetničkih vrsta, treba posebno istaći da je, ako i uzmemo u obzir prirodu pojedinih nivoa i već spomenute moguće opozicije, još uvijek potrebno vrlo mnogo raditi. Čini se da se ipak i ovako mogu praktički povezati mnoge spoznaje teorije umjetničkih vrsta, teorije informacija i teorije strukture.

18. Shemu hijerarhije umjetničkih vrsta koje se zasnivaju na verbalnoj komunikaciji mogli bismo prikazati ovako:

Distinktivna obilježja s obzirom na davaoca

individualne — kolektivne umjetničke vrste
stvaralačke — reproduktivne umjetničke vrste
izvorne — preuzete umjetničke vrste
improvizirane — tradicijske umjetničke vrste

Distinktivna obilježja s obzirom na primaoca

individualno primane — kolektivno primane umj. vrste
u neposrednom kontaktu — u posrednom kontaktu s davaocem
s davaocem (odvijanje primanja)
izolirano primanje — interakcija s davaocem
zaustavljeno primanje — predavanje dalje
receptivno predavanje dalje — stvaralačko davanje dalje

Distinktivna obilježja s obzirom na kodiranje

A) Prema funkcijama

monofunkcionalne — polifunkcionalne umjetničke vrste
normalne (svjetovne, — supranormalne (sakralne, magijske)
pragmatičke) umjetničke vrste
ozbiljne — zabavne umjetničke vrste
poetičke — didaktičke umjetničke vrste
informativne — agitacijske umjetničke vrste

B) Distinktivna obilježja prema osobinama kodiranja

monokodirano — polikodirano
jezični kod — nejezični kod
akustično — kinetičko
gestovno — plesno
pjevno — instrumentalnomuzički
solo-pjevno — korski
usmeno — pismeno
raščlanjeno (npr. poglavlje, kitica, čin) — neraščlanjivo
stih — proza
vezanog metra — slobodnog ritma
narativno — dijaloški

Distinktivna obilježja s obzirom na dekodiranje

čist umjetnički užitak — primijenjeno (zadatak) [dekodiranje]
razumljivo — kriptovno (skriven)
suvremeno — posteriorno
konzervativno — promjenljivo
izvorno — adaptacija
homolingvalno — prijevod
jezično — translingvalno (paralingvalno)

Distinktivna obilježja s obzirom na poruku

individualna — masovna (tvorevina)
samostalna (jedinstvena) — složena (npr. ciklična) tvorevina
jednoznačna — višeznačna (npr. simbolična) tvorevina
slikovita — eksplicitnog karaktera tvorevina
konkretna — apstraktna tvorevina
konkretna — apstraktna tvorevina
realna — irealna (fantastična, apsurdna) tvorevina
činjenična — fikcijska tvorevina
objektivna — ironična
tragična — komična
lirska — bezlična
epska — bez događaja
dramska — bez zornog prikazivanja
mala forma — velika forma
s jednim akterom — s više aktera
s jednom radnjom — s više radnji
kontinuiranog vremena — diskontinuiranog vremena
s predočavanjem prostora — bez dimenzija
sređene poruke — kaotične poruke

19. Bilo bi još preuranjeno davati prijedlog redoslijeda (sinteze) distinktivnih obilježja. Čini se, uglavnom, da bi »na vrhu« bila obilježja koja se odnose na davaoca, a zatim bi slijedila ona obilježja koja se odnose na primaoca. Iza toga bi došla ona koja se odnose na kodiranje, pa na dekodiranje i, konačno, (»legalno«) distinktivna obilježja koja se odnose na poruku. Ova bi se shema tako sve više spuštala u individualne regije, a kao posljedica toga promjene i razvojne pojave u njoj širile bi se »odozdo prema gore«.

20. Što se tiče mnoštva nabrojenih distinktivnih obilježja, mogli bismo uzeti još vrlo mnogo drugih (a ta će konkretna tabelacija umjetničkih vrsta i biti potrebna). U mnogim je slučajevima (u istraživanjima hijerarhija umjetničkih vrsta u jednostavnijim društvenim sistemima) moguće ovu shemu učiniti jednostavnijom, s tim da ostaje relevantno samo nekoliko distinktivnih obilježja. O ovoj shemi možemo ipak reći da, bilo u svom sažetom, bilo u svom proširenom obliku, obećava mogućnost prikazivanja hijerarhije umjetničkih vrsta.

(Prevela s mađarskog *Marija Pozojević-Trivanović*)

Summary

THE CATEGORY OF HIERARCHY OF ART SPECIES IN THE LIGHT OF STRUCTURALIST ANALYSIS OF THE THEORY OF COMMUNICATIONS

In the present study the author deals with the relation between the literary species — not from the aspect of their evaluation but in a descriptive-functional way by way of exploring the hierarchy of art species. Various systems of art species classification are analyzed (chaotic, cataloguist, arbitrary, unicausal, pseudofunctional, pseudomorphologic, formalist, functional-terminological, classification according to functional series, the determination of the community of art species, grouping by means of complex metastructural analysis, art-typological classification, concrete functional classification, determination of more complex systems of art species, determination of mutual relations between art species). The author defines the idea of the hierarchy of art species as the correct organization of groups of art species in a hierarchic dependence in which the manner of their connections (hierarchic oppositions) constitutes a series. The author compares the hierarchic oppositions with the system of phonemes in Sanskrit.

In the author's opinion the most important parameters of the distinctive features of art species could be drawn up on the basis of acquaintance with the poetics of the theory of information and theory of communications, and on the basis on typologic-generative metrics and formalization of individual art wholes. Starting from the general scheme of the theory of information (supplier — coding — message — decoding receiver), the author tries to determine the distinctive features of art species.

The paper also supplies a sketch of the hierarchy of art species on the levels of art genres, of artistic sub-genres, of a group of art species, art species, art sub-species, a group of art works, and of an individual work. The scheme of the hierarchy of art species based on verbal communications is presented in terms of enumeration of distinctive features related to the supplier, receiver, coding (in accordance with the functions and qualities of coding), decoding and message.

(The author has written this paper as part of a larger study and he has submitted it to our annual journal. In the course of printing, the paper was published in the Hungarian original in the book: Voigt Vilmos, A Folklór Alkotások Elemzése, Budapest, 1972.)

(Translated by *Miroslav Beker*)

Maja Bošković - Stulli

POPEVKA OD SVILOJEVIĆA

(iz ostavštine Petra Zrinskog)

Petar Zrinski bio je književnik — njegov život postao je temom književnosti. Kobi junaka iz njegova književnog djela odazvala se poslije kob njegova vlastitog života. Zrinski je sačuvao budućim naraštajima tekst jedne izvanredne narodne pjesme — da bi poslije i sam postao likom opjevanim u narodnoj pjesmi.

Sve te koincidencije imaju svoje duboke uzroke. Zrinski — skupljač narodnih pjesama i ujedno pjesnik djelomice inspiriran njima , a s druge strane Zrinski — junak narodnih pjesama mogao je proisteći iz onoga složenog i prijelomnog našega 17. stoljeća u kojemu je on bio sudionik kulture i obrazovanja evropskog svoga vremena, zabavljen, uz ostalo, lijepom knjigom, a u isti je mah i sam još uvijek bio zahvaćen epskim životom, junačkim bojevima slično tradicionalnim junacima. Iz ove je dvojnosti potekao književnik i skupljač pjesama, s jedne strane, i njihov opjevani junak, s druge strane.

Navest ću jednu epizodu iz njegova života:

»Ljeti 1663. provali on duboko u tursku zemlju, gdje je popalio više utvrda te se dobavio bogatoga plijena. Plijen je poslao naprijed s glavnom četom od 1200 momaka, a sam je zaostao u dušmanskom kraju s trista konjanika. No na povratku (početkom augusta) zakrči mu kod Rakovice između Slunja i Drežnika put turska četa od 1300 ljudi pod vodstvom krupskog kapetana Deli paše Badanjkovića, koji Petra Zrinskog pozove na dvoboj. Petar primi poziv; megdandžije stadoše među obje vojske, te se pobiše. Paša navalio kopljem velikim bijesom na Petra, no taj ga je sa svoga konja, još prije nego li je koplje promašilo, ustrijelio. Kad to vidješe ostali Turci, uplašiše se utoliko, da su stali bježati, ali Petar za njima; do dvjesta ih sasiječe, a stotinu zarobi, pa se onda s pašinom glavom i robljem vrati u Karlovac.«[1]

Kao što vidimo — epizoda bi bila dostojna prikaza u kakvoj junačkoj deseteračkoj epskoj pjesmi. Iz te iste 1663. godine potječe zapis P o-

1) Ferdo Šišić, *Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine.* Objavljeno u zborniku »Posljednji Zrinski i Frankopani, izd. Matica hrvatska, Zagreb b.g., str. 23.

pevke od Svilojevića, izvanredne bugarštice, drukčije od deseteračke epike i drukčije od potencijalne, nepostojeće deseteračke epske pjesme o megdanu Petra Zrinskog, ali ipak, ujedno, ta Popevka bar tematski, svojim završnim dijelom podsjeća na megdan Petra Zrinskog, a i na tolike druge junačke megdane. Ne bi bilo isključeno da je njezin zapis — datiran baš te iste godine — bio u nekoj asocijativnoj vezi s tom epizodom.

Popevka glasi:

Ali side divojka misecu govoriti,
neboga divojka:
»Kaži meni, lipi misec, koj dohodiš z istoka,
jesi vidil Carigradu moga mlada Svilojevića,
zaručnika moga?
Je li i sad (u) životu, a da su ga izgubili«?
Ali side jasan misec toj divojki govoriti,
zaručnici mladi:
»Jesam vidil pred včerom u lipomu Carigradu,
i hoću ti istinu nut', divojka, kazivati,
gizdava divojko!
Tako mi se ne mrčati kako istinu kazivati:
Car je činil preda se nut' junaka dozivati,
car sileni turski,
tere side govoriti mladomu Svilojeviću:
'Da imaš mi istinu, Svilojević, kazivati,
moj sužnju nevoljni,
što te hoću zmožan car ja sadahna opitati.'
Ali nasta Svilojević silnu caru govoriti,
caru čestitomu:
Tako mi se gvožđa moga i nevolje oprostiti,
hoću ti ja istinu, gospodine, kazivati,
moj sileni care!'
Ali nasta sileni car sužnju svome govoreti:
'Koj (je) ono junak bio side brade do pojasa,
sužnju moj nevoljni,
koj Turaka pobijaše buzdohanom šestoperom,
tere vojsku pobijaše, i nitko mur suprot staše
kaurinu jednu?'
Ali nasta Svilojević caru zmožnu govoriti:
'Ono biše delija, koj Turaka ubijaše
s mojim buzdohanom,
side brade do pojasa Kraljeviću vitez Marko.'
'A on junak koj biše koj kopijem obaraše
vitezove moje,
tabor moj progario, i brki mu do ramena?'
'Ono junak bijaše Sekula sestričiću,
junak jedan vrli,
brke imal do ramena, kopjem Turak prometival.'

'An on junak gdo biše mlado momče golom sabljom
na duratom jednom,
prik tabora moga prošal sikuć ljuto mojih Turak,
bil došal do šatora na viteškim konjem,
jedno mlado momče,
kod šatora rasikao konopce šatorove,
i ja sam se kumaj maknul da ni me je posikao
mene gospodina?'
Ali side Svilojević caru svomu govoreti:
'Ono sam ti glavom mojom na medanu,
moj čestiti care,
u rukah ti britka sablja, a na zemlji glava moja,
ono sam ja Svilojević golom sabljom prohodio
prik tabora tvoga.
I još jesam konopce kod šatora prosikao,
i da bi se ne bil maknul ispod britke sablje moje
moj čestiti care,
bil bi tebe ja rasikal pred tvojimi delijami.'
Ali side car sileni sužnju svomu govoriti,
sužnju nevoljnomu:
'Kojum smrtjom hoćeš ginut, izberi si najvoljenju?'
Tere side Svilojević caru zmožnu govoriti,
caru čestitomu:
'Sabljom sam se hranio, od sablje ću i umriti:
čini mene posaditi na mojega dobra konja,
moj čestiti care,
sablju moju da pripašu a naopak ruke svežu,
ter me čini s janičari na medanak izvoditi,
Da junaci među sobom zavezana da me gube.'
moj sileni care!
Zapovidal car delijam tri stotine janičarom,
Turkom vitezovom,
da imaju junaka pod oružjem pogubiti.
I kad Turci vođahu zavezana sužnja mlada,
jedno mlado momče,
ali nasta jedan Turčin nut ostalim govoreti:
'Što hoćemo zavezana kaurina pogubiti,
mlada Svilojevića,
što bi nam se špotovali i ostali vitezovi?'
Ali sidu prosta činit i ruke mu odvezati
mladu Svilojeviću.
Britku sablju izmače, konjica pothodi,
mnogo Turak posiče nut careve delije,
janičare Turke,
tere junak dovede na busiju Kraljevića,
vsi Turci mi izginohu, neg' jednoga propušćahu
ranjena junaka,
koji k caru glas odnosi kak su sužnja izgubili!«

Pjesma podsjeća na životni udes Petra Zrinskog mnogo dublje od opisa samoga završnog megdana. Sadržaj te jedine narodne pjesme sačuvane među spisima Zrinskog povezan je s njegovim životom egzistencijalno. Svilojević, zarobljen u carevoj tamnici, odgovara caru na pitanja o tome kako mu se nekoć, još slobodan, suprotstavljao — i zato je sada osuđen na smrt... To što se u pjesmi Svilojević ipak oslobodi a Zrinski se nije oslobodio, stara je i neuništiva suprotnost među zbiljom i pjesmom, javom i snom.

Zapis Popevke od Svilojevića nije bio proročki čin, a niti je on nastao u doba tamnovanja Petra Zrinskog u Leopoldovoj tamnici; podudarnost je tada bila slučajna. No poslije trista godina podudarnost situacije u pjesmi, koju je Zrinski nama prenio, s posljednjim danima njegova vlastita života poprimila je za nas gotovo simboličan smisao.

Podaci o zapisu Popevke oskudni su i ostavljaju slobodan prostor domišljanjima.

Popevku od Svilojevića objavio je — pod istim naslovom — po prvi put Franjo Miklošič god. 1851. u zborniku Slavische Bibliothek.[2] Tekst je objavljen u proznoj formi s jedinim podatkom da je zabilježen god. 1663. Zrinski nije bio spomenut. Miklošič ponovo objavljuje taj tekst — ovaj put pod naslovom Svilojević — god. 1870. u svojoj poznatoj zbirci bugarštica Die Volksepik der Kroaten.[3] Pjesma je ovaj put, kao i ostali tekstovi u zbirci, grafički sređena u formi bugarštičkog stiha. U uvodu je Miklošič ponovio da je pjesma zapisana godine 1663, i to »vjerojatno rukom Petra Zrinskog«, što on iznova potvrđuje u napomeni uz sam tekst govoreći o »zapisu koji potječe iz godine 1663. vjerojatno od ruke Petra Zrinskog pogubljenog 1671; zapis je jamačno pripadao obiteljskom arhivu u Čakovcu«.[4] Miklošič pretpostavlja da je »Zrinski mogao pjesmu pribilježiti u svome rodnom kraju južno od Siska, gdje stoje ruševine dvorca Zrinja, ili na području svoga kasnijeg djelovanja u Hrvatskom primorju«. Miklošič, dakle, triput ponavlja godinu zapisa ne dovodeći je ni časa u sumnju, pa bi tom njegovu navodu trebalo vjerovati premda nije obrazložen. Očito je ta godina bila navedena na samom rukopisu. Drugo pitanje, koje nas ponajviše zanima, je li Zrinski osobno zapisao pjesmu, ili ju je on samo sačuvao, ostaje pretpostavkom za nas podjednako onako kao što je to bila i pretpostavka Miklošičeva.

Miklošič objašnjava i razlog zbog kojega je Popevku prvi put bio objavio u proznoj formi: »Nisam tada prepoznao metar, a vjerojatno mi ni sada ne bi bio jasan, da mi dubrovački rukopis nije predočio veći broj

2) *Slavische Bibliothek oder beiträge zur slavischen Philologie und geschichte* herausgegeben von Fr. Miklosich, Erster Band, Wien 1851, 259—260: *Popevka od Svilojevića.* Aufgezeichnet 1963, mitgetheilt vom herasusgeber. (Početna su slova prema originalu.)

3) *Beiträge zur Kenntnis der slavischen Volkspoesie, I. Die Volksepik der Kroaten,* von Dr. Franz v. Miklosich. »Denkschriften der Philosophisch — historischen Classe der Kais. Akademie der Wissenschaften«, Bd. XIX, Wien 1870, str. 15—17, pjesma br. 4. (Poseban otisak).

4) *Ibid.*, str. 1 i 17.

pjesama spjevanih u tom istom metru(...)«.[5] Valja znati da u to vrijeme, naime, bugarštice kao oblik pjesama nisu još bile za znanost otkrivene — premda su već bila objavljena tri danas slavna teksta u djelima Hektorovića i Barakovića — i da upravo Miklošiču, kao i Bogišiću, pripada zasluga za to što su pred javnost prvi iznijeli bugarštice kao poseban i u to doba već izumrli oblik narodnih pjesama. Prema proznoj formi prvog objavljivanja Popevke pretpostavljam da je i sam izvorni zapis vjerojatno imao prozni oblik, iako je u isti mah vjerno reproducirao osnovni tekst bugarštičkog stiha, što se razabire usporedbom prve i druge Miklošičeve publikacije te pjesme.

Poslije Miklošiča objavio je Popevku Bogišić u svojoj poznatoj zbirci, ovaj put pod naslovom Popijevka od Svilojevića (no naziva je i Popjevkom o Svilojeviću i Popevkom).[6] (Pjesma se i nadalje objavljivala s izmijenjenim oblikom naslova, npr. u Delorka kao Popivka od Svilojevića[7].) O podrijetlu zapisa iznio je Bogišić, prema saopćenju J. Fiedlera, »činovnika u pridvornom i tajnome arhivu u Beču«, da je Fiedler u istom arhivu našao Popevku »među aktima i spisima Petra Zrinjskog« te da je predao rukopis Miklošiču, ali »po kazivanju istoga g. Fiedlera rukopis se poslije nekako izgubi«. Bogišić spominje da je Popevka prvi put bila objavljena prozom, no ne navodi Miklošičevo obrazloženje, pa proizlazi kao da je taj postupak bio samovoljan, hirovit. Uz to Bogišić nije primijetio da Miklošič razlikuje godinu zapisa, kao pouzdanu, od svoje pretpostavke da bi zapisivač mogao biti sam Petar Zrinski.[8]

Ova se Bogišićeva sitna pomicanja fakata čine beznačajnima, no evo do čega dalje vode: Miroslav Pantić, povodeći se za Bogišićem i pošavši korak dalje, tvrdi da je pjesmu Miklošič prvi put štampao »veoma rđavo«, a drugi put ipak »daleko bolje«.

Čemu ovo superiorno dijeljenje ocjena Miklošiču iz naše stogodišnje distance — kad znamo da je original pjesme izgubljen a pri Pantićevu ocjenjivanju nije vidljiva usporedba bar onih dviju objavljenih redakcija teksta u Miklošičevu izdanju.[9] Neprecizna Bogišićeva formulacija ko-

5) *Ibid.*, str. 17.

6) *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa.* Sabrao i na svijet izdao V. Bogišić, knj. I, Biograd 1878, str. 120—122, br. 46 (v. i str. VII i str. 122 predgovora).

7) *Hrvatske narodne balade i romance,* uredio Olinko Delorko, Zagreb 1951, br. 93. — *Narodne epske pjesme,* I. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 24, Zagreb 1964, br. 9.

8) Bogišić, *o. c.*, predgovor, str. 125—126.

9) V. *Narodne pesme u zapisima XV — XVIII veka,* Antologija. Izbor i predgovor dr Miroslav Pantić, Beograd 1964, str. 267.

Pantić — koji zna da je Miklošič objavio pjesmu »veoma rđavo« — nije konsultirao Miklošičev tekst, nego se držao Bogišićeva publiciranog teksta; ponovio je automatski Bogišićeva ispravljanja Miklošiča kao i Bogišićeve nehotične pogreške, pa čak i one (izuzevši jednu) što ih je Bogišić na kraju svoje knjige (na str. 416) bio sam ispravio. Pantić je dodao i neke vlastite ispravke Miklošičeva teksta.

Pantić navodi pretežno prema Bogišiću: v Carigradu (prema originalu treba: Carigradu), u životu (original: životu), ali nasta silen car sužnju svomu govoriti (original: sileni, govoreti — što je u Bogišića ispravno), koji ono junak bio side brade do pojasa (original: koj' ono junak bio), buzdohanom i šestoperom (*i* je dodao Pantić), delija koji (original: koj'), s svojim buzdohanom (original: s mojim), kopjem

jom se pobuđuje sumnja o godini zapisa Popevke potakla je Pantića, inače akribična učenjaka, na vlastitu slobodu u domišljanjima o vremenu, mjestu i okolnostima pisanja Popevke pa i o njezinu autorstvu, kada postavlja sugestivno pitanje bez odgovora: »da li ju je odista pribeležio — ili prepisao — junački vitez? da li je on to uistinu učinio 1663. godne? ili je, možda, on njene redove ispisivao braneći se od sumornih misli i u iščekivanju strašnoga časa, kada se bio oprostio svake nade i kada je smrt već sigurno stajala pred vratima tamnice?«[10]

Ovome retorički postavljenom pitanju proturječi Miklošičeva tvrdnja o godini zapisa, kao i njegova pretpostavka da je zapis pripadao obiteljskom arhivu Zrinskoga u Čakovcu (a znamo da je car Leopold dao dopremiti u Beč spise Zrinskih i Frankopana iz svih njihovih gradova i posjeda). Nije ni psihološki uvjerljivo a niti je u skladu s književnim djelom Petra Zrinskog naslućivanje da bi on sam u tamnici bio »ispisivao redove« Popevke, koja daleko nadilazi njegove književne stvaralačke mogućnosti.

Da je Popevku napisao Petar Zrinski — značilo bi da ona ne pripada tradicijskoj usmenoj književnosti, značilo bi da je i ostale bugaršice, sa svim njihovim izrazitim tradicijskim stilskim i motivskim osobinama, mogao napisati u samoći, za sebe, koji literat. Ujedno bi to značilo da jedini zapis bugaršice koji potječe iz unutrašnjiih, gornjih hrvatskih krajeva, za razliku od svih ostalih što potječu s obalnog područja, prestaje postojati kao direktno, autentično i cjelovito svjedočanstvo o pro-

Turke prometival (original: Turak), caru svomu govoriti (u Bogišića je ispravno: govoreti), u rukuh (original: u rukah), kojom smrtjom (original: kojum smrtjom), tere ide Svilojević (original: side), a naopak ruke zvežu (original: svežu), i kad Turci vidijahu (original: vodjahu), nut ostalim govoriti (u Bogišića je ispravno: govoreti), izginahu (original: izginohu).

Ove su izmjene nastale dijelom kao nehotična omaška (kojom se mjestimice bitnije mijenja smisao: vidjeti — voditi), a dijelom pokušavaju ispraviti tekst — ali se pri tom očitovalo nedovoljno poznavanje dijalekta, kao i nedosljednost. Bilo bi bolje da Bogišić nije izvršio veći dio tih izmjena, no u njegovu pionirskom radu teško je očekivati akribičnost po našim današnjim mjerilima. Teže je Pantićevo ogrešenje: ponovio je tuđe (Bogišićeve)) pogreške i uz to meritorno sudio o tuđem (Miklošičevu) radu koji mu nije poznat (a da mu jest poznat, ne bi ponovio Bogišićeve pogrešne ispravke).

Pri usporedbi prve i druge redakcije Miklošičeva teksta vidi se da je Miklošič ispravio neke pojedinosti svoga prvog čitanja, u kojemu je bilo nekoliko znatnih pogrešaka (no ne bih se ipak usudila taj prvi tekst nazvati »veoma rđavim« — i zbog zahvalnosti Miklošiču za to što je upravo njegovom zaslugom *Popevka* uopće došla do nas, i zbog našeg nepoznavanja izvornoga rukopisa i mogućih tegoba pri njegovu čitanju).

Miklošičevi ispravci bili su ovi: kaži (prije: ka si), što te (s tole), nevolje (nekolje), nitko mur (nitkomur), s mojim (se mojim), Kraljeviću vitez Marko (Kraljević vitez Marko), kopjem (kopijem), an on (a on), konopce šatorove (konopce šatorova), smrtjom (smrtijom), od sablje ću i umriti (od sablje će i umriti), svežu (zvežu), s janičari (z janičari), špotovali (spotovali), mu izginohu (mi izginohu), koji k caru (koj k caru).

Pri drugom publiciranju Miklošič je, kako već rekosmo, izmijenio naslov pjesmi. Držim da prvi, dijalektalni naslov *Popevka od Svilojevića* odgovara izvornom rukopisu.

10) Pantić *o. c.*, str. 66.

storima na kojima su bugaršice živjele u tradicijskome usmenom prenošenju. (Istina je da ima drugih djelomičnih ili posrednih indikatora o tome da su u sjevernoj Hrvatskoj bugaršice bile rasprostranjene već od 16. st. — o čemu svjedoči, npr., postojanje bugaršičkih tema i stihova među Gradišćanskim Hrvatima, ili, s druge strane, navođenje pojedinih bugaršičkih stihova u djelima Jurja Križanića[11] — ali te indikacije ipak zaostaju iza cjelovite pjesme o Svilojeviću zapisane u 17. stoljeću u sjevernoj Hrvatskoj.)

Popevka od Svilojevića tipična je pjesma-bugaršica te sadrži i njezin karakterističan dugi stih s pripjevom i motiviku i povijesne sadržaje, usklađene s mnogim drugim bugaršticama zapisanim u Dalmaciji, i osebujna bugaršička stilska obilježja, no za razliku od ostalih tekstova jezik joj je uz čakavštinu i štokavštinu proniknut i elementom kajkavštine.

Njezin junak Mihajlo Svilojević susreće se u većem broju drugih bugaršica, najčešće u društvu sa Sibinjanin-Jankom i njegovim nećakom Sekulom, a nešto rjeđe nalazimo ga i u deseteračkim pjesmama.[12]

Povijesni prototipovi Svilojevića, Janka i Sekula bili su, kao što je poznato, i u životu suvremenici i predstavljali su značajne ugarske ličnosti 15. stoljeća što su se istakle u bojevima s Turcima. Svilojević je povijesni Mihajlo Szilágyi, ujak kralja Matijaša Korvina a šurjak Matijaševa oca Janka Hunjadija, odnosno u pjesmi Sibinjanin Janka; Sekul (Szekely) bio je, kao i u pjesmi, zaista rođak Jankov.[13]

Bugaršica o ropstvu Svilojevićevu ima realnu povijesnu podlogu. Szilágyi-Svilojević bijaše istaknut feudalac i ratnik, po Maretiću bio je »čovjek vrlo neobuzdan, silovit i krvoločan[14], dičio se titulom »grof bistrički, upravitelj Erdelja, ban mačvanski i vrhovni kapetan donjih kra-

11) Vidi o tome: Milovan Gavazzi, *Dva motiva iz narodne poezije Gradišćanskih Hrvata.* »Zbornik radova Filozofskog fakulteta«, knj. 1, Zagreb 1951, str. 203—220 (= *Usmena književnost.* Izbor studija i ogleda, priredila M. Bošković-Stulli, Zagreb 1971, str. 113—129); M. Bošković-Stulli, *Balada o Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu.* »Zbornik radova o Petru Hektoroviću«, Zagreb 1970, str. 182—199 (= »Croatica«, I, Zagreb 1970, sv. 1, str. 89—109); Vatroslav Jagić, *Građa za slovinsku narodnu poeziju.* »Rad«, JAZU, knj. 37, Zagreb 1876, str. 119; Bogišić, *o. c.*, predgovor, str. 70.

12) Svilojević se spominje u bugaršticama Bogišićeve zbirke br. 10, 20, 21, 23, 25, 26 i 29 (katkada s nepotpunim imenom, npr. ban Mihail) i u bugaršici što ju je objavio A. Pavić u »Radu«, JAZU, knj. 47, 1879, str. 93—98 (crni ban Mihajil). Gundulić navodi Svilojevića u *Osmanu* među imenima ostalih epskih junaka, Palmotić ga spominje u pjesmi *Glasovi i hvale* (v. Jagić, *Građa...*, str. 128—131).

Svilojević je poznat i deseteračkoj epskoj pjesmi: Pantić, o. c., str. 232—234 (Svionić Mijalho — zapis Đura Ferića); *Hrvatske narodne pjesme*, knj. II, 1897, br. 44 (ban Svilajin) i str. 417 (Svilatin); Baldo Glavić, *Narodne pjesme iz Dalmacije.* Rkp. Odbora za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, sign. MH 179, sv. XVII, pjesma br. 52 (Pavle Svilajević) i sv. LXXXVIII, pjesma br. 255 (ban Svilojević).

13) Opsežna studija o povijesnoj ličnosti Szilágyija: Aleksije A. Olesnicki, *Mihajlo Szilágyi i srpska despotija.* »Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti«, knj. 276, Zagreb 1943, str. 1—182. (Jagić spominje jedan povijesni izvor o Svilojeviću koji se ne navodi u raspravi Olesnickoga: Georgius Sirmiensis, Epistola de perdicione regni Hungarorum, cap. 6; v. Jagić, *Građa...*, str. 130).

14) Tomo Maretić, *Naša narodna epika*, 2. izd., Beograd 1966, str. 228.

jeva Ungarije.[15] Sudjelovao je u boju na Kosovu god. 1448, gdje je Szekely (Sekul) poginuo. Hunjadi (Sibinjanin Janko) uspio je pobjeći, a Szilágyi je zajedno sa svojim bratom pao u tursko sužanjstvo; no Murat II pustio ga je na slobodu. Drugom zgodom zasužnjio je Szilagyija njegov nećak kralj Matijaš i osudio na smrt, ali se on oslobodi tamnice uz pomoć lukavštine svoga kuhara.[16]

Godine 1456. brani Szilágyi Beograd od premoćne turske vojske sultana Mehmeda. U posljednjem času stignu mu u pomoć Janko Hunjadi i Ivan Kapistran i protjeraju Turke, tom zgodom »sultan bude ranjen, vojska mu premožena, u bijeg nagnana«.[17]

Kraj života bijaše Szilagyiju tragičan slično kao Zrinskom. Krenuvši u velike pohode protiv Turaka da im otme pokorenu srpsku despotovinu, doživi u jednom boju blizu Dunava god. 1460. neočekivan katastrofalni poraz od akindžijskog subaše Ali-bega Mihaloglija, bude zarobljen, otpremljen u Carigrad i ondje »okrutno smaknut tri dana poslije drugih zarobljenika jer ga je 'kralj turski' ostavio u životu duže nego druge zato da bi od njega na sve načine doznao kako bi mogao uzeti Biograd«.[18]

Popevka od Svilojevića nadahnuta je Szilagyijevim povijesnim tamnovanjem u Carigradu i njegovim pogubljenjem, no ne dopustivši da junak zaglavi u pjesmi onako kao u životu, već ga pjesma čudesno junački oslobađa; pri tom su mogla kao poticaj djelovati i sjećanja na prijašnje epizode iz Szilagyijeva života — kada ga je Murat pustio iz ropstva, ili kad se on sam riješio Matijaševe tamnice; ispitivanje sultanovo o tri čudna junaka u boju, u kojemu je i sam sultan gotovo bio poginuo, povezuje se sa sjećanjem na sultanov poraz što ga je bio doživio od Szilagyija pod Beogradom.[19]

15) Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, sv. 2, dio 3, Zagreb 1904, str. 25.

16) Olesnicki, o. c., str. 22 i 31—32.

17) Armin Pavić, *Dvije stare hrvatske narodne pjesme.* »Rad«, JAZU, knj. 47, Zagreb 1879, str. 110. — Vidi i: Olesnicki, o. c., str. 113.

18) Olesnicki o. c., str. 113; v. i str. 178. Ali-beg Mihaloglu značajna je ličnost za našu narodnu poeziju: on je, naime, djelomice bio povijesni prototip znamenitome muslimanskom epskom junaku Đerđelez Aliji (koji je nastao dijelom po njegovu imenu a dijelom prema imenu turskog junaka, derviša i pehlivana Gerz-Eljasa, koga je pogubio ban Mirko Derenčin). Vidi o tome: A. Olesnicki, *Tko je zapravo bio Đerzelez Alija?* »Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena«, knj. 29, sv. 1, Zagreb 1933, str. 18—37 i Isti, *Još o ličnosti Đerzelez Alije;* »Zbornik . . . «, knj. 29, sv. 2, 1934, str. 20—55.

19) Po Soerensenovu mišljenju *Popevka* je »zapisana na papir na mjestu svog postanka« a tematski se odnosi na kosovski boj iz god. 1448, u kojem je Szilágyi bio po prvi put zarobljen (Asmus Soerensen, *Beitrag zur Geschichte der Entwickelung der serbischen Heldendichtung.* »Archiv für slavische Philologie«, Bd. 15, 1893, str. 23). Armin Pavić, koji je dvaput o tome pisao, povezuje *Popevku* s nekoliko događaja iz Szilagyijeva života: *Popevka* prikazuje njegovo zarobljavanje i smrtnu osudu god. 1460, a u odgovorima caru kazuje Svilojević o kosovskom boju iz 1448. (Armin Pavić, *Narodne pjesme o boju na Kosovu godine 1389,* Zagreb 1877, str. 8), odnosno: u odgovorima caru Svilojević — zarobljen 1460 — kazuje o boju pod Beogradom iz godine 1456, dok je iz kosovskog boja preuzeto samo Sekulino ime (Pavić, o. c., »Rad«, 47, str. 112). Ovo posljednje tumačenje vrlo je uvjerljivo jer su u pjesmi zaista uočljivi tragovi povijesnih događaja — kada je Szilágyi zarobljen i osuđen na smrt, kao i onog prijašnjega u kojemu je pod Beogradom potukao cara.

Pjesma je sva stilizirana, sva izgrađena u tradicionalnim formulama, očito na podlozi i nekih prijašnjih srodnih pjesama. No utoliko više impresionira okolnost što se jezgra prilično adekvatnog premda preobraženoga povijesnog sadržaja može iz te pjesme pouzdano razabrati, pa time odnos između realnoga povijesnog sadržaja narodne pjesme i tradicijskog modela, u koji taj sadržaj urašćuje, dobiva svoje naročito značenje. Kao da se i sami povijesni događaji transformiraju u modele stvorene usmenom pjesničkom tradicijom; pjesma napušta životnu konkretnost događaja, ona se distancira od ličnosti i ljudskih karaktera i stvara ih iznova prema potrebama svoje poetike i svojih unutrašnjih sadržaja.

Uz bugaršticu o Svilojeviću postoji nekoliko epskih deseteračkih pjesama koje pripomažu utvrđivanju kontinuiteta i rasprostiranja tog sižea. U našoj bugaršticu nalazimo uz Svilojevića kao junake što sudjeluju s njime u boju Kraljevića Marka i Sekulu sestričića, pri čemu je očito Marko naknadno istisnuo Sibinjanin-Janka (Janko je uz Szilagyija sudjelovao u boju pod Beogradom; osim toga, Sekula je u pjesmama po svojoj stalnoj funkciji uvijek Jankov sestričić pa je u pjesmi uza nj prvotno jamačno postojao Janko a ne Kraljević Marko).

O smjenjivanju povijesnih imena kroz razne varijante i o njihovoj prvotnosti ili sekundarnosti u pjesmama podosta su raspravljali dosadašnji istraživači nalazeći u tim činjenicama samima po sebi, kao i u traganju za povijesnom jezgrom pjesme, osnovni sadržaj svoga istraživanja. Njihovi rezultati ili bar više-manje uvjerljiva domišljanja nama su sada dragocjeni, ali ne više sami po sebi, nego zato što uz njihovu pomoć jasnije sagledavamo kako pjesme traju i funkcioniraju, što je u njima bitno i stabilno a što podliježe variranju. S tog ćemo aspekta ukratko razmotriti i novije deseteračke varijante naše pjesme.

U Bogišićevoj je zbirci, osim Popevke od Svilojevića, objavljena i deseteračka Pjesma cara Sulejmana (iz dubrovačkog rukopisa 18. st., koji obuhvaća i poznatu zbirku bugarštica).[20] U toj pjesmi zarobljeni Sekul odgovara caru Sulejmanu na pitanje o trima junacima što su čudesno haračili po carevoj vojsci — bijahu to, osim Sekula, Hrelja Bošnjanin i Miloš Kobilović. Na sličan način kao u bugaršticu o Svilojeviću odgovara on caru kakvom smrću želi poginuti; sputane ruke, uz božju pomoć, same mu se razvežu, i on pobije sve Turke čudesnom snagom, poput Svilojevića. Pjesma ima podosta drugih pojedinosti što nisu u vezi s Popevkom od Svilojevića, i koje baš tim svojim udaljavanjem svjedoče o samostalnoj kreativnosti narodnih pjesama na putovima njihovih variranja. U samom osnovnom sižeu ime Sekulovo ukazuje na direktniju povezanost s Popevkom od Svilojevića, ali je ova pjesma očito prekrivena i slojem druge tradicije, one o kosovskom boju. Uz Sekula su se ovdje našli u pjesmi Miloš Kobilović i Hrelja Bošnjanin, dok se Svilojević iz nje izgubio. Poznata je okolnost da u novijim deseteračkim epskim pjesmama povijesno starija junačka trojka Marko, Relja i Miloš istiskuje povijesno doduše noviju, ali ujedno po bugarštičkoj tradiciji pjesnički stariju trojku koju čine

20) Bogišić, o. c., br. 101.

Janko, Sekul i Svilojević; katkada ih potiskuje cjelovito, a katkada, kao u našim navedenim primjerima, samo parcijalno.[21]

Iz dubrovačke je okoline (iz Orašca u Dubrovačkom primorju) i pjesma iz rukopisne zbirke Balda Glavića[22], donekle slična prethodnoj Bogišićevoj (u obje pjesme junak bude zarobljen kada je pošao donijeti vojsci vode), ali je ova Glavićeva pjesma Bogišićevu pjesnički mnogo nadvisila a po tipu je poprimila neke hajdučke crte. Junaci o kojima turski car ispituje uhvaćenog Sekula bijahu Senjanin Ivo, Sibinjanin Anko i sam Sekul. Sekul se oslobađa okova uz pomoć dubrovačkih zaštitnika: svetoga Vlaha, bijele vile i svete Petke, te pobije Turke. Sekul je bio uhvaćen jer nije poslušao savjet svoga ujaka Anka (Janka):

Al' ne nosi dragoga kamena
ni pred njime ti zahitaj vode,
jer će zasjat kano sunce žarko,
Turci tebe ugledati hoće,
ugledati i uhitit će te,
odvesti te caru čestitomu,
pa će care pogubiti tebe.

Sekul se uspio svladati da ne zahita grozničavu vodu, a ni onu vodu gdje se »crna krvca slijeva, crna krvca konjska i junačka«, ali nije odolio da ne nosi dragoga kamena — pa je to zamalo platio glavom. Ovaj rafinirani smisao za raskoš, iskazan u Sekulovoj hazardnoj ljubavi prema dragome kamenu, pridonio je oblikovanju varijante kao samostalnoga pjesničkog djela, koja u isti mah u svojoj temi i kompoziciji, koliko se god mijenjala, čuva staru strukturnu osnovu identičnu s Popevkom od Svilojevića.

Spominjem, napokon, i poznatu varijantu pjesme iz Karadžićeve zbirke, u kojoj je car zasužnjio Jurišića Janka, a junaci u boju (ovaj put kosovskome), o kojih junaštvu Janko pripovijeda caru, bili su Kraljević Marko, njegov sestrić Ognjan i sam Janko Jurišić (nastao vjerojatno stapanjem imena Sibinjanin Janka i Nikole Jurišića). Pjesmu je Vuku pripćio neki trgovac Bosanac.[23]

Jedna hajdučka pjesma iz Glavićeve zbirke, inače bliska po tipu krugu epskih pjesama o Mijatu Tomiću, nagovješćuje moguće tragove pjesama srodnih Popevci; naslućujemo daleku srodnost po transformiranim imenima njezinih protagonista Janka Pribiranina i Mihata Sviralića, iza kojih se očito kriju Janko Sibinjanin i Mihajlo Svilojević. Siže je inače posve različit, ali pjesma sadrži i donekle srodnu epizodu o zarobljenome junaku kome drug odriješi ruke, pa njih dvojica sami pobiju trideset Turaka.[24]

21) V. Dagmar Burkhart, *Untersuchungen zur Stratigraphie und Chronologie der südslavischen Volksepik*, München 1968, str. 20 i 233.

22) Rkp. Glavić (v. bilj. 12), sv. VIII, br. 21.

23) Vuk Stef. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, knj. II, izd. Prosveta, Beograd 1953, br. 51 (vidi i fragmentarni tekst br. 49, V).

24) Rkp. Glavić, sv. LXXXVII i LXXXVIII, br. 254.

Posebno bih naglasila srodnost Popevke s jednom »jačkom« Gradišćanskih Hrvata:

Pasal Đurđe konja na turačkoj međi,
na zlatnoj uzdici, na zlatnom strumenku.
Konjic se raspasal, junak mi je zaspal.[25]

Turci zarobe usnulog Đurđa i dovedu ga paši. Đurđe odgovara na pašino pitanje kakvom smrću želi poginuti a zatim se oslobodi na jednak način kao junak u Popevci i u navedenim deseteračkim primjerima. Iz pjesme su izostala careva pitanja o trima junacima u boju, vjerojatno zato što pjesme na području Gradišća postepeno gube epska obilježja, ali se iz njezine cijele strukture razabire da su i ta pitanja nekoć pripadala tekstu. Ova je »jačka« posebno bliska Popevci — i po svome dvanaesteračkom stihu (što je sličniji bugarštici od deseterca) i po zgusnutoj baladnoj formi i po svojoj noti lirizma. Uz to ih povezuje i jedan poseban zajednički motiv: U Popevci Svilojević otpusti živa jednoga ranjenog turskog junaka da caru odnese glas »kak su sužnja izgubili«, a u »jački« također ranjeni Turčin moli Đurđa, doduše bez uspjeha, da ga pusti živa: »Ja te hoću falit po vsoj turskoj međi«.

Sjetimo li se dosadašnjih istraživanja, posebice Gavazzijevih o odjecima bugarštica u usmenoj poeziji Gradišćanskih Hrvata te njegova zaključka odatle da su bugarštice što ih je u svojoj raspravi razmotrio »negdje u 16. stoljeću (odnosno njemu blizu prije ili poslije) morale biti raširene po narodu na dosta veliku teritoriju negdje od srednje Dalmacije do sjeverozapadne Hrvatske«[26] — razumjet ćemo da je i srodnost Popevke sa gradišćanskom »jačkom« o Đurđu važna kao svjedočanstvo o negdašnjem rasprostiranju bugarštica.

Spominjem i skupinu epskih pjesama što sam ih prikazala u svojoj raspravi Pjesma o silnom čobaninu; one su srodne Popevci po središnjoj epizodi, kada zarobljeni junak također odgovara pred turskim pašom ili carem, no za drugačije krivice. Sličnost te središnje situacije asocijativno je dovela do toga da i u nekim varijantama te pjesme junak bude osuđen na smrt i oslobodi se na jednak način kao Svilojević — premda je izvorna poanta u ovoj skupini pjesama drugačija: hvalisavi drski čobanin vlada se i pred carem tako drsko i slobodno da impresionira cara i car ga oslobodi.[27]

U stručnoj literaturi o bugaršticama podosta je prostora posvećeno Popevci od Svilojevića, dijelom u traganju za njezinom povijesnom podlogom (što smo već razmotrili), a dijelom zbog njezina izu-

25) Fran Kurelac, *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i željeznoj na Ugrih*, Zagreb 1871, br. 471 (v. i br. 456 i 498).

26) Gavazzi, o. c., str. 218; vidi i moju raspravu: *Balada o Marku Kraljeviću...* (navedenu u bilješci 11).

27) V. M. Bošković-Stulli, *Pjesma o silnom čobaninu.* »Rad IX-og Kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Mostaru i Trebinju 1962«, Sarajevo 1963, str. 231—238. (Članak se u iznova redigiranom obliku objavljuje u izboru mojih studija *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, izd. Mladost, Zagreb, u tisku).

zetnog položaja kao jedine bugarštice iz sjeverne Hrvatske, koja je baš zbog toga i jezično osebujna.

Poznato je mišljenje Franje Miklošiča po kojemu je deseterački metar epskih pjesama svojina srpskog naroda, dok dugi stih, tj. metar bugaršticâ pripada hrvatskoj epskoj poeziji.[28]

On je to mišljenje iznio uzgred, pozvavši se na jezik pjesama; znajući da je Miklošič lučio jezik Hrvata i Srba prema čakavskoj ili štokavskoj pripadnosti, shvatit ćemo da je njegovo spomenuto mišljenje bilo isključivo i jednostrano.

Njegov je stav naišao na protivljenje. Više autora, među njima Soerensen, Jagić i drugi, držali su da su bugarštice čak pretežnijim dijelom srpske pjesme.

Svoje sam mišljenje o tome iznijela na drugome mjestu[29], a ponovit ću ovdje kratko da su, po mome shvaćanju, pjesme dugog stiha i dio njihovih poznatih motiva od starine vjerojatno živjeli u srpskoj sredini, ali su se ondje te pjesme izgubile i ne znamo, na žalost, kakve su bile; sačuvane bugarštice s područja Dalmacije, u onome obliku u kojemu su do nas došle, dio su hrvatske književnosti premda im je podrijetlo moglo biti djelomice srpsko.

Raspravljanje o pripadnosti bugarštica naročito se očitovalo oko Popevke od Svilojevića baš zbog njezina posebna položaja.

Jagić dopušta da je Popevka bila zabilježena u zavičaju Petra Zrinskog, ali tvrdi da je »pjesma najprije bila štokavski ispjevana, a onda od uskoka prenesena u kajkavsko područje, tako da je i u zapisu Petra Zrinjskoga sačuvala ovaj mixtum compositum«.[30] (Jagić navodi primjere uočljivih čakavsko-štokavsko-kajkavskih mješavina u Popevci.) Dalje se Jagić poziva i na deseteračke pjesme iz Frankopanova Gartlica, »koje su isto tako zamišljene štokavski, ali su duljim životom među kajkavcima prihvatile neke izraze i oblike iz kajkavštine«. O temi Popevke, u kojoj su kao i u bezbrojnim drugim pjesmama opjevani »bojevi Južnih Slavena s Turcima pod vodstvom Ugarske kad je već državna samostalnost Srbije bila odavno pokopana«, primjećuje Jagić da ona »ne sadržava ništa specifično hrvatsko, ali ni ništa specifično srpsko«; u nastavku Jagić ipak tvrdi — zbog okolnosti što je u Popevci Janka vojvodu zamijenio Kraljević Marko, kao i zbog njezine dijalektalne izmiješanosti — da ova pjesma »nije bila daleko od kruga ideja čisto srpskog narodnog pjesništva«.[31]

Soerensen, za razliku od Jagića, mišljenja je da Popevka »ikavskom jezičnom formom dokumentira svoje hrvatsko podrijetlo; zapisana je na papir na mjestu svog postanka (...)«; on primjećuje i srodnost Popevke s već spomenutim Kurelčevim »jačkama« kao potvrdu za povezanost s hrvatskom tradicijom, ali i za njega je u toj pjesmi riječ »o izvorno srpskom epskom motivu«, a tragovi štokavštine u pjesmi »upućuju na srpsku podlogu«.[32]

28) Miklošič, o. c., (v. bilj. 3), str. 1—2.

29) U raspravi: *Marko Kraljević i brat mu Andrijaš* (v. bilj. 11).

30) *Južnoslavenska narodna epika u prošlosti.* Objavljeno u knjizi: Vatroslav Jagić, *Rasprave, članci i sjećanja.* Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 43, Zagreb 1963, str. 269.

31) *Ibid.*, str. 270.

Tvrdnje Jagića i Soerensena djelomice su točne, a ipak stvaraju pometnju i pogrešne predodžbe; poput Miklošiča i oni gledaju na štokavštinu kao na znak srpske nacionalne pripadnosti. Uz to ne razlikuju opći smjer kretanja, migracije pučanstva iz unutrašnjih, dijelom srpskih krajeva — čime su nedvojbeno bile unesene u sjeverna hrvatska područja neke njihove tradicije i utjecaji — od pripadnosti i podrijetla pojedine pjesme. Kraljević Marko postao je već u 16, a osobito u 17. stoljeću junakom hrvatske narodne poezije jednako kao i srpske, pa njegovo ime ne može svjedočiti o pripadnosti ili podrijetlu same Popevke. Popevka je podjednako mogla biti donesena u to područje, kao što je mogla i izvorno ondje nastati na temelju nekih već otprije usvojenih tradicionalnih tema.

Jezična mješavina Popevke pogotovo ne svjedoči o njezinu podrijetlu. Dijalektalna mješavina pjesama iz Frankopanova Gartlica, koju je spomenuo Jagić, najbolje pokazuje da u njima nije riječ o sukcesivnome mijenjanju jezika pojedinačnih pjesama, nego o pjesmama napisanim takvim jezikom.

Jezik Popevke od Svilojevića, dijalektalno izmiješan, izdanak je folklornom tradicijom već oblikovanog jezika što je nastao pod utjecajem posebnoga interdijalekta usmene književnosti: Brozović ga naziva novoštokavska folklorna koinè. Taj folklorni interdijalekt proniče i u nenovoštokavske krajeve, gdje se »u još većoj mjeri funkcionalno specijalizira, dobiva veću autonomiju, djeluje na jezik u folkloru lokalnog značenja«.[33] I baš zbog toga nije opravdano suditi o podrijetlu pojedine narodne pjesme prema njezinu individualnom jeziku. Izvrsno je to već znatno prije bio spoznao G. Gesemann: »Jezik narodnih pesama nije verno ogledalo narodnog govornog jezika (...) Jezik narodnih pesama nije identičan ni sa jezikom Vukovim ni sa običnim narodnim jezikom. Naprotiv, jezik narodnih pesama nije narodni jezik jer je već jedan literarni jezik — iako jezik usmeno stvorene i usmeno predane književnosti (...). Pesma je uzvišeni i 'vezani' jezik (...), jezik narodnih pesama (...) može se, s pravom, nazvati 'naddijalektičnim' (...), u osnovi je štokavski, ali ga članovi svih dijalekata i poddijalekata često umnožavaju svojim dijalektičkim blagom (...)«. Autor govori dalje o jezičnom utjecaju štokavske narodne pjesme na kajkavskome i čakavskom području kao podlozi za stvaranje njihova naddijalektičnog jezika, a kao primjer za to citira upravo Popevku od Svilojevića.[34]

Važnost ovih Brozovićevih i Gesemannovih razmišljanja neprocjenjiva je — i za studij jezika narodne poezije općenito i za oslobađanje od simplificiranih zaključaka po kojima elementi jezika neke pojedinačne narodne pjesme mogu izdvojeno dokazivati njezino podrijetlo. Na-

32) Soerensen, o. c. (v. bilj. 19), str. 22, 24 i 25.

33) Dalibor Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb 1970, str. 110.

34) Gerhard Gezeman, *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*, Sr. Karlovci 1925, str. XXII — XXIII.

protiv, jezik Popevke upravo u onome obliku u kojemu je ona pribilježena svjedoči da je u času zapisivanja ona već pripadala folklornoj jezičnoj tradiciji svoje domaće sredine.

Razmotrivši siže i jezik Popevke, našli smo potvrdu o njezinoj pripadnosti usmenoj književnosti. Potvrda za to krije se i u njezinu formulativnom stilu i posebice u metričko-sintaktičkome modelu, po kojemu je oblikovan stih svake autentične bugarštice. Metričko-sintaktički model takva je shema stiha koja zahtijeva da se stih uvijek popunjava gotovo jednakom jezičnom građom, a izgradila se ta shema dugotrajnim »prosijavanjem i apstrahiranjem iz iskustva«.[35]

Stih bugarštice ima zbog svoje dužine nekoliko osebujnih metričko-sintaktičkih modela, što ih je utvrdio Alois Schmaus. Popunjavanju stiha služe u bugarštici apozicije, dvostruki epiteti, deminutivi i drugo. U sklopu metričke sheme osobito je česta u bugarštici upotreba davno prošlog vremena, pa i ondje gdje ono ne označuje vremensko prethođenje — što pjesmi ni najmanje ne smeta. U našoj Popevci pita car Svilojevića tko je bio junak koji je

prik tabora moga prošal sikuć ljuto mojih Turak,
bil došal do šatora na viteškim konjem,
jedno mlado momče . . .

Radnja iskazana davno prošlim vremenom dogodila se poslije one što je izrečena prošlim vremenom, a ipak ne osjećamo ni najmanju nelogičnost.

Schmaus upozoruje i na model kojim se u bugarštici iskazuje započinjanje govora ili neke radnje; bugarštica je za to izgradila svoje vlastite »pomoćne glagole«: ići, poći, otići, početi, stati, sjesti, poslije kojih slijedi infinitiv. Ti se »pomoćni glagoli« lišavaju u pjesmi svoga stvarnog sadržaja. Naša Popevka počinje riječima:

Ali side divojka misecu govoriti,
neboga divojka.

I kroz cijelu se Popevku gotovo ornamentalno ponavljaju počeci stiha »ali side govoriti«, »ali nasta govoriti« i slično. Ne samo što mi ne pomišljamo da bi tu bila riječ o kakvu sjedenju (što bi doslovno shvaćeno bila smiješna slika), nego je ponavljanje tog početka sugestivno i djeluje kao pjesnički obred, daje tekstu svečanu i oplemenjenu boju. I tako su metrički-sintaktički modeli, pridonoseći potrebnome popunjavanju stiha, u isti mah i osnova za pjesničku izražajnost bugarštice.

Popevka od Svilojevića načinjena je sva od finoga tkiva u tradiciji najboljih bugarštica. Premda se sižejno-tematski podudara s nekoliko prije opisanih deseteračkih epskih pjesama, ona je od njih izričito distancirana. Njezina uvodna motivacija ne služi prikazu epske radnje koja će slijediti:

Ali side divojka misecu govoriti,
neboga divojka:
»Kaži meni, lipi misec, koj dohodiš z istoka,
jesi vidil Carigradu moga mlada Svilojevića,
zaručnika moga?
Je li i sad (u) životu, a da su ga izgubili?«

Ovim je uvodom razbijena epska objektivnost i slušalac se unaprijed emotivno vezuje uz junaka »mlada Svilojevića, zaručnika moga«. Razgovor djevojčin s mjesecom daje pjesmi nestvarnu, mitsku dimenziju. Uvodna je slika pridonijela stvaranju distance od konkretnoga epskog sadržaja. Na taj način ostaje uvod u Popevci do kraja prisutan premda nije s radnjom logički povezan i prividno joj nije potreban.

Svilojević je i dalje kao mlad zaručnik nevidljivo utkan u pjesmu; zbog toga gradacija u opisima junakâ, o kojima car propituje Svilojevića, nije utemeljena na sve većem porastu junačke snage, nego na stupnjevanju prema dobi, od starosti prema mladosti: prvi je junak bio Kraljević Marko »side brade do pojasa«, drugi je bio Sekula sestričić — »i brki mu do ramena«, a treći, najveći junak bijaše sam Svilojević »jedno momče mlado«.

Pjesmu odlikuje i njezina posebna viteška nota. Dok u epskim varijantama sputanome junaku oslobodi ruke nadnaravna sila ili, rjeđe, njegovi drugovi — ovdje to učine sami Turci:

Što hoćemo zavezana kaurina pogubiti
mlada Svilojevića,
Što bi nam se špotovali i ostali vitezovi?

Ovaj oplemenjeni viteški duh Popevke usko povezuje Popevku od Svilojevića s ostalim najljepšim bugaršticama, zapisanim na području Dalmacije.

Spomenula bih na kraju da je povijesni poraz Mihajla Szilagyija poslužio kao tema i pjesnicima drugih naroda. O tom događaju, ali sa suprotnoga stajališta, slaveći turskog vojskovođu koji je porazio Szilagyija, pjeva turski pjesnik Suzi Čelebija u svojoj poemi Knjiga o ratovima Ali-bega Mihaloglie.[36] A u staroj slovačkoj (odnosno češkoj) i mađarskoj literaturi sačuvale su se pučke pjesme o tamnovanju Mihajla Szilagyija, koga zajedno s njegovim drugom oslobodi tamnice careva kći, pa se oni poslije zavade zbog djevojke.[37]

35) Alois Schmaus, *Formula i metričko sintaktički model.* Objavljeno u knjizi: Usmena književnost (v. bilj. 11), str. 146. — Oblik *formulativno* čula sam na jednome usmenom predavanju lingvista B. Laszloa. Rado ga prihvaćam umjesto dosadašnjeg oblika *formulistično.*

36) Poema je objavljena uz spomenutu studiju Olesnickoga o Mihajlu Szilagyiju (v. bilj. 13).

37) V. Antun Šimčik, *Rekonstrukcija jedne izgubljene narodne pjesme* (Jurjevićeva nota »Premilo tužita dva Vugra viteza«). »Hrvatska revija«, Zagreb 1941, str. 487—493.

Popevku od Svilojevića nije spjevao Petar Zrinski. Nije sigurno ni to da li ju je osobno on zabilježio. A ipak je upravo Zrinski zaslužan za to što nam se sačuvala ta jedinstvena pjesma. Zrinski je imao sluha za narodnu poeziju. Kako je fino zapazio Josip Škavić, Zrinski u svome Ispivanju, što ga je sam dodao Opsadi, govori o pjesmi i plesu naših ratnika kada opisuje kako je Nikola Šubić Zrinski priredio »veliko gošćenje« u čast pobjednika:

kad jim se možjani od vina stopihu,
tada na sve strani misli odpustihu,
davori zibrani hrvacki djačihu,
hajdučki ples spravni sabljami skrižihu.

Škavić dobro primjećuje da »djačenje izabranih davorija« nije izumrlo u vojničkom životu ni u 17. stoljeću — o čemu svjedoče i navodi Jurja Križanića, »a u vezi s njim bit će da je i porijeklo pjesme u narodnom stihu 'Popivka o Svilojeviću'.[38]

Popevka, dakako, nije u direktnoj vezi s gornjim primjerom, ali upravo razumijevanje i interes Petra Zrinskog za sve te »davorije«, »jačke« i »popevke« doveli su do toga da je u dalekome 17. stoljeću Zrinski zabilježio Popevku od Svilojevića, ili ju je tkogod drugi zapisao za njega znajući da će to Petru Zrinskome biti dragocjeno.

A okolnost što se sadržaj Popevke tako neobično poslije prepleo sa sudbinom Zrinskoga, pripada među one čudne igre života koje nam dopuštaju da svojim asocijacijama i dalje dopjevavamo ispjevanu pjesmu.

38) Josip Škavić, *Fragment iz kulturne povijesti XVII stoljeća.* »Hrvatsko kolo«, Zagreb 1950, str. 634.

Zusammenfassung

POPEVKA OD SVILOJEVIĆA (DAS LIED VOM SVILOJEVIĆ)
(aus der Hinterlassenschaft Petar Zrinskis)

Diese Abhandlung beleuchtet von mehreren Aspekten ein Volkslied das in der Hinterlassenschaft Petar Zrinskis (des kroatischen Magnaten, der im Jahre 1671 in Wiener Neustadt hingerichtet worden war) gefunden wurde. Das Lied gehört zu der Gruppe der sog. »Bugarštice« — d. h. der Langzeilenlieder, die sich in Aufzeichnungen aus dem 16. bis 18. Jh. erhalten haben; das Lied handelt von dem bekannten kroatischen und serbischen epischen Helden Mihajlo Svilojević (dem geschichtlichen ungarischen Magnat Szilágyi), von seiner Gefangenschaft im Kerker des türkischen Kaisers, seiner Verurteilung zum Tode und seiner heldenhaften Befreiung. Durch eine Laune des Zufalls hat die »Bugarštica« vom Svilojević eine grosse Ähnlichkeit mit dem Schicksal Zrinskis.

Die »Bugarštica« vom Svilojević fusst auf geschichtlichen Tatsachen aus Szilagys Leben, aber die Tatsachen wurden auf epische Weise transponiert (der geschichtliche Szilagyi ist im türkischen Kerker hingerichtet worden).

In der Abhandlung wird das Historiat der Veröffentlichungen dieser »Bugarštica«, mit Rücksicht auf die durch sie aufgeworfenen textologischen Fragen, der Betrachtung unterzogen. Des weiteren wird ihre Lage in Beziehung zu anderen »Bugarštica's« erörtert — die alle in Dalmatien aufgezeichnet worden sind, während die Popevka od Svilojevića als einzige in nördlichen, festländischen kroatischen Gebieten aufgezeichnet wurde. Speziell wird das Verhältnis zwischen dem realen geschichtlichen Inhalt und dem traditionellen Modell welchem sich dieser Inhalt angepasst hat der Betrachtung unterzogen und auch die Art wie sich das Lied von den geschichtlichen Persönlichkeiten und Begebnissen distanzierte, um sie aufs neue zu erschaffen nach den Bedürfnissen seiner Poetik und seines inneren Gehaltes.

Dem Stoff der Popevka od Svilojevića begegnet man auch in einer gewissen Anzahl von später aufgezeichneten zehnsilbigen epischen Liedern (mit den Namen anderer Helden). In der Abhandlung werden diese epischen Lieder mit der Popevka verglichen, welche, zum Unterschied von ihnen, balladesken Charakters ist und gleichzeitig ein hohes ausdrucksvolles dichterisches Niveau erreicht hat.

Mittels Analyse der Sprache der Popevka und ihres formelhaften Stils, insbesondere des metrisch-syntaktischen Modells, bestrebt die Verfasserin (in Übereinstimmung mit A. Schmaus) zu erweisen, dass diese »Bugarštica«, ebenso wie die »Bugarštica's« im allgemeinen als mündlich-literarische Form bestanden hatten (zum Unterschied von jenen Auffassungen, die den »Bugarštica's« nur eine schriftliche Form der Existenz zuschreiben).

Diese Abhandlung (ebenso wie die Abhandlung von Divna Zečević in diesem Bande) wurde in etwas kürzerer Form auf der Tagung anlässlich des 300- Jahresgedenkens an die Hinrichtung von Petar Zrinski und Frano Krsto Frankopan vorgetragen.

(Übersetzung: *Stjepan Stepanov*)

Divna Zečević

ODJEK POGIBIJE PETRA ZRINSKOGA I FRANA KRSTE FRANKOPANA U PUČKIM PJESMAMA NJIHOVA DOBA

Sve do u devetnaesto stoljeće širile su se prepisivanjem na kajkavskom i štokavskom jezičnom području pučke pjesme o tragičnom ishodu zrinsko-frankopanske urote. Po svojoj naravi ove su pučke pjesme (pučke — za razliku od tradicionalnih usmenih narodnih pjesama) bliske u to vrijeme, u sedamnaestom stoljeću u zapadnoj Evropi obilno rasprostranjenim moritatima, pjesmama koje su tiskane obično samo na jednoj strani lista papira polovinu kojega je uvijek zauzimala slikovna ilustracija opjevanog događaja; bliske su, dakle, pjesmama tipa »Bänkellied«, čije je izvođenje, pjevanje, bilo uvijek vezano uz slikovnu demonstraciju. Često se u takvoj vrsti izvođenja događaj izlaže prvo narativno a zatim slijedi pjesma s pjevanjem o tome istom događaju. Ovakav se redoslijed zadržao do danas u talijanskim pjesmama što su ih pjevali pjevači poznati pod imenom — cantastorie.

Ono što je u ovom odnosu narativnog uvoda (saopćenja, vijesti) i pjesme, tj. u stihovima opjevanog događaja — vrijedno pažnje, to je činjenica da je nepoznatom ili poznatom autoru pjesme i njegovoj publici — pjesma, kakva god bila, uvijek nešto više od ispričane vijesti. Prethodno narativno saopćavanje događaja koje se do danas sačuvalo u nekim krajevima Italije (na Siciliji) upozoruje na fenomen pučke pjesme koja nastaje neposredno nakon značajnijih, neobičnih ili katastrofalnih događaja (ratnih ili prirodnih, elementarnih katastrofa).

Pučkoj pjesmi prethodi, direktno ili indirektno, narativno saopćenje, vijest o događaju o kojem mnogi i mnogo pripovijedaju. Ono što se očekuje i traži od pjesnika koji takve događaje opijevaju, kako kaže Wolfgang Kayser, nije toliko proširivanje i popunjavanje informacija i znanja o nekom događaju — nego prije svega: nadražavanje osjećaja (»sondern Reizung der Gefühle«),[1] i to elementarnih osjećaja užasa, straha, sućuti. Međutim, samo uvjetno možemo prihvatiti ovdje i mišljenje

1) Wolfgang Kayser, *Geschichte der deutschen Ballade*, Berlin 1936, str. 60, podatak i citat iz knjige: Karl Veit Riedel, *Der Bänkelsang, Wesen und Funktion einer Volkstümlichen Kunst*, Hamburg 1963, (»Volkskundliche Studien«, Hrsg. von Walter Hävernick und Herbert Freudenthal, Band I), str. 68.

Riedelovo, koji smatra da djelovanje takvih pjesama proizlazi iz činjenice da one u nastojanju da poduče, uplaše i ganu slušaoce teže za istinom, a ne za poezijom: »Die Wirkung des Bänkelsanges beruht darauf, dass er ernst gemeint ist, dass er lehren, erschrecken und bewegen, Wahrheit und nicht Dichtung geben will.«[2]

Pokušat ću ovdje pokazati da istina za kojom pučka pjesma teži, kao i u slučaju ostalih pjesama centralne, umjetničke književnosti, nikada nije, a i ne može biti neka — opća istina koja bi ležala u osnovi ispričanih neobičnih i izuzetnih događaja (poplave, potresi, buđenja nakon prividne smrti, nakazna rođenja itd.), da isto tako istina za kojom pučki pjesnik teži nije i ne može biti samo gola historijska istina — i to ne samo zato što pučki pjesnik nije u stanju da sagleda dimenzije historijskog događaja koji opijeva, nego prije svega zato što je i u slučaju pisanim i usmenim putem širenih i prenošenih pučkih pjesama riječ — o pjesmama, pa i onda kada se one mogu nazvati i nazivaju novinskim pjesmama, jer su u vrijeme kada nije bilo dnevne štampe vršile funkciju novina. Činjenica je, međutim, da su pučke pjesme vršile ulogu dnevnih novina, ne samo u vrijeme koje prethodi njihovoj pojavi nego i u vrijeme kada novine o pojednim događajima donose samo službeno mišljenje vladajućeg sloja i tada pučka pjesma zadržava funkciju svojevrsnog informatora.

Neknjiževne funkcije pučkih pjesama sudjelovale su u oblikovanju književnih svojstava ovih pučkih književnih tvorevina. Uslijed neknjiževnog karaktera jedne od funkcija koju pučka pjesma može imati, pučki se književni fenomen ne može promatrati kao neknjiževni fenomen koji bi mogao biti zanimljiv samo s kulturno-historijskog a ne i književnog stajališta.

Činjenica, također, da se pučke pjesme mogu koristiti u propagandne svrhe, na što je ukazao i Tomo Matić u radu U r o t a P e t r a Z r i n s k o g a i F. K. F r a n k o p a n a u p r i g o d n i m p j e s m a m a n j i h o v a d o b a, nije osobina specifično pučkih pjesama jer u propagandne svrhe mogu služiti i djela (umjetničke) književnosti. Neke su od pjesama o uroti potekle očito iz kruga Erdödijevih pristaša, jer slave Miklоša Erdödija kao uvijek »dobrog gospodina«, odana cesaru.[3]

Kao što nam spomenuta činjenica o mogućnostima propagandne funkcije pučkih pjesama ne daje odgovor na pitanje čemu se ipak i iz kakvih razloga ovdje još uvijek govori o pjesmi i o književnosti (a činjenica je da govorimo o pučkoj pjesmi i o fenomenu pučke književnosti) — tako nam isto određenje pučkih pjesama kao — prigodnih pjesama, određenje koje upotrebljava zaslužni književni historičar Tomo Matić, ne govori mnogo o naravi pučke pjesme, jer su u krajnjoj liniji sve pjesme, i one koje pripadaju vrhunskim dometima, prigodne pjesme.

2) Karl Veit Riedel, *nav. djelo*, str. 68.

3) Tomo Matić, *Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmama njihova doba*. »Građa za povijest književnosti hrvatske«, knj. 28, Zagreb 1962, str. 232.

Pjesme su prigodne na svim razinama individualne i društvene svijesti na kojima se javljaju i na kojima komuniciraju.

U tom su istom smislu prigodne i pučke pjesme koje su se pojavile neposredno nakon zrinsko-frankopanske katastrofe. Riječ katastrofa nije upotrijebljena u retoričke svrhe, ona označuje o ovom slučaju bitnu zaokupljenost pučke pjesme događajem koji, opjevan, prerasta na specifičan način svoj historijski okvir. Ako se sjetimo sada spomenutog već mišljenja Riedelova da djelovanje takvih pjesama počiva više na činjenici njihove težnje za iznošenjem istine, a ne za ostvarivanjem poezije — neizbježno se postavlja pitanje: — kakvoj to istini teže pučke pjesme o zrinsko-frankopanskoj uroti? Ono što se nudi kao odgovor na ovakvo pitanje pokazuje da pučka pjesma, kao svaka pjesma, teži svojoj istini i onda kada se imaju na umu elementi propagande, stranačke orijentiranosti (kada je npr. očito da je pjesma potekla iz kruga Erdödijevih pristaša), i u takvim slučajevima možemo jasno odrediti istinu pučke pjesme koja, iz njoj nejasna historijskog konteksta, izdvaja svoju: v j e č n u i s t i n u — za koju bismo mogli reći da je izvanvremenska utoliko jer u njoj prepoznajemo predložak vječne, tj. kršćanske opomene da se kažnjava svaki pokušaj stremljenja za onim što već od Boga nije dano, u smislu: »Bogu božje, a caru carevo.«

U pučkoj pjesmi ovakve vječne istine predstavljaju ekvivalent onoj komponenti koja se u djelima centralne umjetničke književnosti ispoljava u stupnju umjetničkog ostvarenja koje je koliko vremensko (tj. određeno vremenom u kojem nastaje), toliko i izvanvremensko. U pučkoj se pjesmi, u našem slučaju, ova ustremljenost k izvanvremenskom ispoljava u variranju kršćanske — »vječne« istine:

Boga hvalete, kralu verno služete,
Ne slušajte u zlom ženu i nje hamaliju,
ne hlepete za blagom kot i za vragom,
čuvajte se vina, kak se u pismu ima,
ar po ženi, vinu i blagu,
po tom svet gine i šetuje k vragu.
Lucko pusti, čuvaj dobro tvoga,
živi z onim kaj imaš od Boga.[4]

To je pouka najstarije hrvatske pjesme o uroti, C a n t i o m i x t a, koja je nastala prije smaknuća Zrinskoga i Frankopana. Ipak, i u ovakvu čvrstom okviru vječne istine — najstarija će nas pučka pjesma o uroti iznenaditi svojim neočekivano izrazitim sluhom za vrijeme u kojem nastaje, sluhom za historijske okolnosti o kojima na momente progovara snažnom uvjerljivošću dijalektalne riječi da bi se nakon takve razgovijetne kulminacije razlila ponovno u prostoru svoje kršćanski »vječne« istine.

U pučkoj pjesmi C a n t i o m i x t a grof Tržački, F. K. Frankopan, objašnjava građanima Zagreba okolnosti koje su dovele do urote. Budući da je pjesma potekla iz kruga Erdödijevih pristaša, pučki je pjes-

4) Tomo Matić, *nav. djelo*, pjesma *Cantio mixta*, str. 249.

nik pokušao ocrniti Frankopana i urotnike onim što se smatralo najuvredljivijim — pokušao ih je prikazati strašljivcima, a učinio je to s karakterističnom naivnošću pučkog pjesnika: riječ o strašljivosti stavlja u usta grofu Tržačkom, koji građanima Zagreba tako može reći u ime svoje i ostalih urotnika:

Mi se toga strašili i cesaru pisali.

Istom karakterističnom naivnošću pučka pjesma govori o rekcijama građana zagrebačkih:

Al od Zagrebcev ne če mi se govoriti več,
ar vnogi od straha pobegli su u peč.[5]

Evo, dakle, iz govora grofa Tržačkog građanima Zagreba ritmički najčistijeg odlomka, neočekivano razgovjetnog sluha za šire historijske odrednice položaja hrvatskog naroda između Austrije i turske sile:

Znate pak, ma gospoda, zač smo to včinili,
da smo od cesara mi odstupili?
Bil nam se pogrozil Turčin svojum rukom,
da če na nas vudriti z vsim svojim pukom.
Mi se toga strašili i cesaru pisali,
naše bojezlivosti zroke pred njega dali
proseč i moleč da nam da pomoči
da ves naš orsag za pomoč suze toči.
On pak nam je odpisal z nami se norujuč
i na našu prošnju kruto jako plujuč:
— »Phi vas budi, Horvati, da ste tak plašlivi,
kot zajec i Krajnec vi ste sad strašlivi!
Nimam za vas pomoči, sami se branete,
z Turci sami boja bijte.
Če vsi poginete, nikaj me ne stojite:
štibre mi ne daste, nju bute davali,
na blazinah zaludo ne bute spali.« —
Pisali smo i drugem kraljem okol njega,
al su vsi prisegli, da ne hte dat šerega.
Tak se nismo znali kam vteč drugam
niti drugač na konec dojt tugam.
Anda vtekli smo se k Turkom, da nas oni brane,
nas i našu decu smrti dohrane.[6]

U ostalim sačuvanim pučkim pjesmama koje su nastale nakon smaknuća Petra Zrinskoga i Frana Krsta Frankopana, a za koje je Tomo Matić utvrdio da su mlađe od ove najstarije pjesme (Cantio mixta), karakteristično je da se upravo u tim rukopisima novijega datuma sačuvalo izrazito nimalo suzdržljivo okrivljavanje Katarine Zrinske kao glavnog uzročnika nesreće. »Svakako je zanimljiva pojava da su verzije pjesme što su sačuvane u starijim rukopisima XVII i XVIII vijeka u žigosanju i proklinjanju Katarine Zrinske znatno suzdržljivije nego verzije rukopisa XIX vijeka...«[7] — upozorenje Tomo Matić kao i na eventualno postojanje starijih vrela koja nisu sačuvana.

U kajkavskoj pjesmarici (koja se čuva u JAZU) raznolike sadržine iz koje je Milivoj Šrepel objavio izbor pjesama u II knjizi »Građe za povijest književnosti hrvatske«[8] nalazi se pod brojem 25 Popevka od Petra Zrina, bana horvatskog u kojoj se sva krivica nesreće svaljuje na Katarinu Zrinsku. Razgovoru između Petra i Katarine leži u osnovi arhaičan predložak »pregovaranja« između duše i tijela. Ovakva pregovaranja susrećemo kao veoma čestu i omiljenu temu u pučkim pjesmama u zapadnoj Evropi (Streitgespräche), a naročito su takvi oblici pučke pjesme bili omiljeli u Italiji i u nekim našim krajevima. Dakako, bila su to tematski vrlo raznolika pregovaranja između, npr., staroga muža i mlade žene, između gospodara i sluge, itd.

U slučaju naše pučke pjesme Popevke od Petra Zrina, bana horvatskog, u razgovoru između tijela i duše, Katarina je oličenje tijela i tjelesnog, kao što je uvijek žena u srednjem vijeku i kasnije stalni simbol kažnjene prolaznosti koja žudi da se pretvori u vječnu sadašnjost. U toj simbolici Petar Zrinski ispašta — Evin grijeh:

»O prokleta vura, da si me spoznala, i tolnač ovakov kada si mi dala! (...) kak Adama Eva jesi me vkanila, iz bana petlara jesi me včinila.«[9]

Srednjovjekovna je i simbolika ovdje prisutnog »kola sreće« po kojem ban može postati prosjak (petlar, Bettler). F. K. Frankopan, gospodin Trsački, kaje se u ovoj pučkoj pjesmi u istom tonu kršćanske skrušenosti:

Vidim da je ov svet tenja i nestalnost,
vu njem drugo nije nego sama jalnost.[10]

Ono što još očitije potvrđuje ovaj jasni arhaični predložak pregovaranja između duše i tijela jest i činjenica da se u samoj sceni smaknuća obezglavljeno tijelo obraća Bogu:

nego ga nevernik posiče čez pleče,
otkud črne krvce potočec poteče,
vu koje se telo iz stolca omeknu

5) T. Matić, *nav. djelo,* str. 247, stih 274—275.
6) T. Matić, *nav. djelo,* str. 246—247, stih 240—255.
7) T. Matić, *nav. djelo,* str. 236.
8) Milivoj Šrepel, *Kajkavska pjesmarica,* »Građa za povijest književnosti hrvatske«, knj. II, Zagreb 1899.
9) M. Šrepel, *nav. djelo,* pjesma *Od Petra Zrina, bana horvatskog,* str. 193.
10) M. Šrepel, *nav. djelo,* str. 195.
11) T. Matić, *nav. djelo,* Prilog II *(Alia vero de rebellione comitis Petri Zriny),* str. 258, strofa 60.

ter k razpetu Bogu premilo zakriknu:
— Ti, ki svetom ladaš, Bog moj, smiluj mi se,
jošče ti se molim, grehe oprosti mi.[12]

Karakteristika je pučkih pjesama da se zadržavaju upravo na groznim prizorima, izazivajući tako strah i grozu kod čitalaca i slušalaca, vršeći onu funkciju potenciranja doživljaja o nekom događaju o kojoj govori W. Kayser kao o »Reizung der Gefühle«. Scena smaknuća ponavlja se kada dolazi na red F. K. Frankopan:

Zatem pako njega otpeljahu pod meč
Koga henjkar vudri trikrat, ne nikaj več,
Ter tako odsekši gospodsku glavicu,
Telo pako belo opadne v krvcu!
Krv se črna sleja, vu njoj se telo moči,
K tomu gospa plače vu dne ino noči.[13]

U sačuvanim kajkavskim pjesmama F. K. Frankopan se u pismu opraštа od svoje žene stihovima kajkavskih pučkih ljubavnih pjesama:

... Ma duša ljublena,
ne zabi se z mene ni z moga imena,
neg mi živi srično na vnogo dobrih let,
mojega srdašca lep liliumski cvet.[14]

U varijanti koju je objavio Milivoj Šrepel, Frankopan se u pismu oprašta od žene tonom kajkavske pučke ljubavne pjesme s elementima tradicionalne (usmene) narodne pjesme — draga golubica, rožmarin zeleni, rumena lica:

Duša ma ljublena ne zabi se z mene,
nit z moga imena, akoprem othajam,
Bože moj nebeski, srečno živi anda
ti cvetek zemelski. Sada mi vre teče
skradnja vura moja, Bog te blagoslovi
draga duša moja, rožmarin zeleni
draga golubica, zadnjič ja kušujem tva rumena lica.[15]

Katarina, koja je u ovom pregovaranju između nje i Petra Zrinskog oličenje tijela, proklinje sama sebe, pojava koja je česta u srednjovjekovnim pregovaranjima; tijelo proklinje samo sebe:

O prokleti dnevi, kad sam se rodila,
ti prokleta mati, kad si me kojila.[16]

12) T. Matić, *nav. djelo,* Prilog II, str. 258, strofa 62—63.
13) Rudolf Strohal, *Stare pjesme o buni Petra grofa Zrinskoga i Franje Krste Frankopana,* »Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko dalmatinskog zemaljskog arkiva«, Zagreb 1909, god. XI, str. 117.
14) T. Matić, *nav. djelo,* Prilog II, str. 259, strofa 67—68.
15) M. Šrepel, *Nav. djelo,* str. 195.

Kao što se u pregovaranjima Bog obraća duši pitajući je za učinjene grijehe, tako se u pučkoj pjesmi austrijski car, u ulozi Boga, obraća Petru Zrinskom i kazuje mu da ga je do propasti dovelo njegovo grešno tijelo:

Zakaj si se ženi tak dal vukaniti?
Sada ti pokažem kaj moraš včiniti.
Na to tebe dela Katarina tvoja,
da se budeš molil oštro sven prez broja,
koja vu rešt v Gradec morala je pojti, otkuda
nje štimam, več ne bude dojti.[17]

U neuspjehu zrinsko-frankopanske urote pročitao je pučki pjesnik svoju — vječnu istinu o prolaznosti zemaljskog života. Pučka pjesma ne javlja se tako kao puko pričanje ili prepričavanje nekog događaja u stihovima. Neuspjeh je doživljen kao kazna za pokušaj protivljenja Bogu i caru, za pokušaj traženja pomoći od vjekovnog narodnog neprijatelja. Pučka pjesma opijeva tragičan ishod urote kao elementarnu, nathistorijsku katastrofu u duhovno ukočenom prostoru kršćanskog učenja o pasivitetu: »Bog mu sâm će dati česa je potreben«. Usprkos arhaičnom predlošku i granicama svojih duhovno statičnih okvira — pučka pjesma otkriva živu svijest o historijskoj realnosti:

horvacka vernost vsemu puku dobro znana
i kršćanstvu vsemu na obrambu dana.
Zdavnja bi vre Turci u Beču halakali,
da bi Horvati naprot ne stali.[18]

U izboru građe iz kajkavske pjesmarice što ga je priredio Milivoj Šrepel pod brojem 24 nalazi se pjesma koja prethodi pjesmi P o p e v k a o d P e t r a Z r i n a, b a n a h o r v a t s k o g. Popevka 24 glasi:

Gde su boji, gde su ognji,
ondi Horvat prvi je,
gde su časti gde oblasti,
ondi vsigdar zadnji je.[19]

Pučki pjesnik najavljuje svoju pjesmu o uroti kao senzacionalni događaj: »... kaj ne bilo čuti od početka sveta, to se dogodilo sad ovoga leta«.[20] Poremećeni svijet u opjevanoj katastrofi nalazi ponovno svoju pasivnu stabilnost u srednjovjekovnoj kršćanskoj utjesi:
»Kakogod izebrani liliumski cvetek, tako brzo povehne človečanski žitek: koji danas žive, zutra ga nestane, tak iz bana človek petlarom postane.«[21]

16) M. Šrepel, *nav. djelo,* str. 194.
17) M. Šrepel, *nav. djelo,* str. 194.
18) T. Matić, *nav. djelo,* str. 248, stih 311—314.
19) M. Šrepel, *nav. djelo,* str. 190.
20) M. Šrepel, *nav. djelo,* str. 191.
21) M. Šrepel, *nav. djelo,* str. 196.

Naivnost pučke pjesme koja Katarinu Zrinsku predstavlja u turbanu i s handžarom za pojasom, odijevajući je tako simbolično mislima koje joj pripisuje, u stvari zorno prikazujući pokušaj savezništva s Turcima, navodi nas na misao da su i u našim krajevima pučke pjesme bile usmeno izvođene uz slikovnu demonstraciju kao i »Bänkellied« u zapadnoj Evropi. Za sad je to samo pretpostavka s ne malim osnovama koje bi se mogle potvrditi u toku budućih istraživanja.

Katarina Zrinska v tumbanu se šeće,
vsaki dan za pojas svetli handar meće,
kontinom želejuć Turak iz Kaniže
vnogo put gledajuć čez oblok iz hiže.[22]

U drugoj varijanti, u pjesmi Cantio de Zrini Petro:

Katarina v Čakovcu z banicum se šeće,
Vsaki dan za pojas svetli handar meće.
Vsaki dan zeberuć Turak iz Kaniže,
Vnogokrat gledajuč čez oblok iz hiže.
Ki bi zatirali cesarove sluge,
Gospodu horvatsku i ostale druge.[23]

Takva pojava povezivanja teksta i slike sačuvala se do najnovijeg doba, a susrećemo je i krajem 19. stoljeća u »Viencu zabavi i pouci« pod naslovom »Zadnji časovi bana Petra Zrinjskoga i Franje Krste Frankopana. Opis k slikama: 1) Rastanak Zrinjskoga i Frankopana; 2) Petru Zrinjskomu čitaju smrtnu osudu; 3) Petru Zrinjskomu krvnik rubi glavu; 4) Sprovod Zrinjskoga i Frankopana«.[24]

Iako su služile i kao stranačko oruđe propagande — pučke su pjesme izražavale i osjećaje socijalne nejednakosti sve do u naše dane. U slučaju pučkih pjesama o uroti nalazimo da se u pjesmi Cantio mixta, koja je potekla iz kruga Erdödijevih pristaša, računa upravo s tim osjećajem nejednakosti, s pogledom koji je usmjeren odozdo prema gore, pa se za Katarinu Zrinsku, »puntarsku kralicu«, kaže:

jemljuč vdovicam i siroticam je brala,
još ta krivica bila ji je mala.[25]

Kada otkrije bilo socijalne istine — pučka pjesma otkriva svoju istinu, koja se, dakako, razlikuje od historijske istine. Za djelovanje pučkih pjesama, za njihovo rasprostiranje, sporedna je činjenica što je to bilo u ovom slučaju, s predumišljajem otkriveno iz protivničkog tabora.

22) M. Šrepel, *nav. djelo*, str. 193.

23) R. Strohal, *nav. djelo*, bilješka 14, str. 113.

24) Velimir Deželić, *Bibliografija*, u knjizi: *Posljednji Zrinski i Frankopani*, izd. MH, Zagreb 1908, str. 311.

25) T. Matić, *nav. djelo*, str. 240, stih 50—51.

U osnovi kajkavskih pučkih pjesama o pogibiji Zrinskog i Frankopana ne leži samo srednjovjekovni simbol »kola sreće«, po kojem ban može postati prosjak, niti samo arhaičan predložak pregovaranja između duše i tijela. Smrt nivelira razlike između kralja i prosjaka. Međutim, pučka pjesma otkriva mogućnost izjednačenja prije smrti, prije posljednje utjehe koja je s propovjedaonica ponuđena onima koji su se nalazili na dnu društvene, feudalne hijerarhije.

Pučka je pjesma u borbi hrvatskih feudalaca, u neuspjehu urote, otkrila i vječnu, izvanvremensku, nepovijesnu, žudnju čovjeka k nedostižnom, a u kršćanskom smislu i kažnjenu sklonost k zabranjenom. Ali, otkrila nam je i svoju želju za ravnopravnošću, želju koja je na planu pučke pjesme našla satisfakciju.

»Nego sentenciju taki doneseju, obadvem da glave po henkaru vzemu. Kad su to začula nesrečna gospoda, da ne preštimaju molbe niti roda...«[26]

U historijskoj pogibiji otkriva pučka pjesma svoj trenutak ravnopravnosti, odsudni trenutak kada »ne preštimaju molbe niti roda«. Pučka pjesma teži svojoj istini.

U radu Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim pjesmama njihova doba Tomo Matić navodi bilješku zapisanu latinicom u glagoljskom rukopisu Knjige disipula, u kojoj se kazuje kako su »dobroga gospodina Petra Zrinskoga Nimci pogubili, gospodina Frangapana Franca, dobru gospodu junaki, dobru gospodu, nisu ih mogli Nimci viditi — ti, Bože pomozi i divica Marija — i gospodina Nadaždija, z ugarske zemlje moguća gospodina...«[27]

Tomo Matić zaključuje: »U tim naivnim riječima bilo je ne samo neusporedivo više toplog čuvstva nego i znatno više treznijeg prosuđivanja događaja nego u kajkavskim pjesmama, kojih su simpatije bile na strani carskog dvora i njegovih pristaša u redovima hrvatskog plemstva.«[28]

Istražujući narav pučkih pjesama — danas, međutim, ne možemo više tako decidirano ustvrditi da su kajkavske pučke pjesme svojim simpatijama na strani protivnika zrinsko-frankopanske urote. Pjesme su mogle poteći i potekle su npr. iz kruga Erdödijevih pristaša, nastale su pod snažnim utjecajem austrijske propagande s propovjedaonica, mogle su djelomično i same poslužiti u propagandne svrhe. Ipak one potvrđuju činjenicu da je ovdje riječ o književnom fenomenu, naime o fenomenu pučke pjesme — što znači da su one i nešto više od svega toga, ili, bolje rečeno, nešto drugo, a ne samo kulturno-historijska zanimljivost.

Kajkavske pučke pjesme o zrinsko-frankopanskoj uroti čitane su i prepisivane i na štokavskom jezičnom području. Tomo Matić je utvrdio da je »počevši od najstarijih pjesmarica« pjesma Gospoda prezmožna prošarana štokavizmima, »pa uopće dosta jake razlike u tekstu poznatih rukopisa pouzdano svjedoče da se ta kajkavska pjesma

26) M. Šrepel, *nav. djelo*, str. 194.

27) T. Matić, *nav. djelo*, str. 238.

28) T. Matić, *nav. djelo*, str. 240.

o uroti odmah poslije krvavih događaja na stratištu u Wiener-Neustadtu pa sve do novijih vremena mnogo čitala i prepisivala u hrvatskim kajkavskim a i štokavskim krajevima«.[29]

Činjenica da su se kajkavske pučke pjesme širile i prepisivale i na štokavskom jezičnom području i tako se izmiješane sa štokavizmima vraćale i kolale ponovno kajkavskim dijalektalnim područjem, na što upozoruje Tomo Matić, dokazuje nam da su te pjesme imale komunikativnu moć. Samo bi ih nepoznavanje naravi pučke pjesme moglo svesti na plod propagande i nerazumijevanja za borbu i udes hrvatskih feudalaca.

Ne možemo danas reći da su simpatije pučke pjesme »na strani carskog dvora i njegovih pristaša«. Naprotiv, ako pučka pjesma i ne ispoljava izrijekom svoju naklonost i simpatije za nastojanja urotnika — kao što je to slučaj s pučkom pjesmom koja je kolala na latinskom jeziku a koju je priopćio Kukuljević[30] — ipak je trenutak, čin smaknuća Petra Zrinskoga — u pučkoj pjesmi doživljen podjednako kao neumitan i kao bešćutan čin. »Nevernik« koji je pogubio bana, time što je izvršio nalog smrti, nije zato postao, kako kaže pučka pjesma, ni pametan niti mudar:

Onak ga s palašem henkar jenkrat udri
nit na to spametni niti na to mudri.[31]

Pučka pjesma u ovom slučaju fiksira trenutak kada se u iracionalnost smrti čovjeka, umiranja, u prazninu i nestanak — uzalud pokušava prodrijeti nekim smislom, odnosno mišlju. »Henkar« je nakon toga ostao neizmijenjen kao mračna sila besmisla: »nit na to spametni niti na to mudri«.

Sklonost kajkavskog dijalekta deminutivima zacrtala je onomatopejski na brisanom prostoru neumitnosti i iracionalnosti smrti — gejzir krvi, a onda — potočec:

nego ga nevernik posiče **čez pleče**
odkud **črne krvce** potočec poteče.[32]

Pučke su se pjesme o uroti javile i u Dalmaciji. Međutim, sačuvana je samo krhotina pjesme u kojoj Petar Zrinski na stratištu za svu nesreću okrivljuje svoju ženu. Pjesma je sačuvana u rukopisu »K u l j e n a« u knjižnici dubrovačke Male braće, bez oznake autora. Istu je pjesmu tek s jednom strofom više našao Franjo Fancev u Arhivu Jugoslavenske akademije. Autor je pjesme suvremenik Petra Zrinskoga, Korčulanin — Petar Kanavelović. Ovdje se susrećemo s pojavom karakterističnom za pučke pjesme: autor im može biti poznati književnik ali pjesma, naišavši na odjek u puku, krene svojim putem pa joj ponekad samo slučajem otkrivamo izvorište. Posljednja strofa sačuvane pjesme koja je kolala među dubrovačkim pukom ujedno je i najbolja. Petar Zrinski govori na stratištu:

Raspukni se, srce moje,
ako nijesi stanac kami;
pukni, er puknut pravedno je
za dat ishod svijem zlobami.[33]

Da su pučke pjesme o uroti nastajale i kolale i na hrvatskoj obali i otocima, dokaz je činjenica da je nedavno, tj. 1960. godine na otoku Šolti Olinko Delorko zabilježio pjesmu o pogibiji Zrinskoga i Frankopana, necjelovitu doduše, ispjevanu u desetercu tradicionalne usmene narodne poezije. Ovom prigodom navodim samo početne stihove pjesme, od kojih posljednji stih predstavlja najsretnije nađeni izraz za ritam koraka u odsudnom trenutku primicanja stratištu:

Na dvadeset miseca aprila
ugrijalo primalensko sunce
oko mista Bečkoga Novoga.
Svi dućani staju zatvoreni,
poredana vojska pod oružjen,
kroz tu vojsku vodu tamničare:
vodu kneza Petra Zrinovića
i Krstana Frankopanovića,
oba skupa vodu na stratište.[34]

Već pri prvom čitanju Delorkova zapisa moglo se zaključiti da je usmenom prenošenju pjesme prethodio pisani, odnosno tiskani tekst. Pripremajući svoj rad za tisak, saznala sam naknadno (od Ante Nazora) da je pučki pjesnik Juraj Kapić (1861—1925) napisao (»skitio«) pjesmu P e t a r Z r i n o v i ć i K r s t o F r a n k o p a n, koju je tiskala Leonova tiskara u Splitu, bez oznake godišta. Na kraju pjesme saznaje se, kao što je uobičajeno u većini pučkih pjesama da se na početku ili na kraju precizno odredi povod i vrijeme nastajanja pjesme, da je pjesma spjevana u povodu prenošenja posmrtnih ostataka P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u domovinu. Usmenim prenošenjem, sudeći po Delorkovu zapisu, sačuvala se samo završna, VII pjesma Kapićeva spjeva. Karakteristično je da se posljednja tri stiha, iz prethodno citiranog početka Delorkova zapisa, razlikuju od izvornika, tj. od Kapićeve pjesme, pa je već spomenuti posljednji stih, kao najbolje iznađeni izraz za ritam primicanja osuđenika stratištu, djelo usmenog kazivača. Navodim naporedo stihove iz spjeva J. Kapića i stihove iz Delorkova zapisa:

Kroz tu vojsku vode tavničare,
Izvedoše Petra Zrinovića
I šuru mu Krsta Frankopana
Nasrid grada sikoše im glave.
(J. K a p i ć)

29) T. Matić, *nav. djelo*, str. 235.

30) Ivan Kukuljević, *Književnici u Hrvata iz prve polovine XVII vijeka s ove strane Velebita*, Zagreb 1899, str. 70—73.

31) T. Matić, *nav. djelo*, str. 258, strofa 62.

32) Vidi bilješku 31.

33) T. Matić, *nav. djelo*, Prilog II, str. 261.

34) Olinko Delorko, *Narodne pjesme s otoka Šolte i Čiova*, godine 1960, rkp. INU 356, str. 98—99.

Kroz tu vojsku vodu tamničare:
vodu kneza Petra Zrinovića
i Krstana Frankopanovića,
oba skupa vodu na stratište.

(Delorkov zapis)

Kao i prethodni primjer Kanavelovićeve pjesme, to je zanimljiv dokaz najužeg prepletanja tradicionalne usmene narodne poezije s pučkim pjesmama, kao i prepletanja pučke književnosti s razvojnim tokom centralne (umjetničke) književnosti hrvatske.

Budući da ovdje govorim o pučkim pjesmama, dakle i o pučkoj književnosti, potrebno je ukazati da je pojam pučke književnosti u hrvatskoj znanosti najnovijega datuma a zacrtan je prvi put, u smislu u kome je u ovome radu upotrebljavan, u studiji Maje Bošković-Stulli Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti —«... kao prelazni oblik među umjetničkom pisanom i tradicionalnom usmenom književnošću, kao ono područje koje na svoj način ukida jaz između ta dva vida književnog stvaralaštva...«[35]

Kajkavske pučke pjesme o uroti priznavane su do sada samo kao kulturno-historijski zanimljive, kao što se uopće o pučkim pjesmama i o pučkom štivu govorilo, ukoliko se nešto spašavalo od zaborava, samo s toga kulturno-historijskog stajališta[36]. Naglašavano je da nemaju književne vrijednosti ili bar da »nemaju osobite književne vrijednosti« — dok se pučka književnost bujno i nesmetano širila i razvijala među tokovima usmene i pisane hrvatske književnosti od apokrifnih zapisa i biblijskih legendi pa do dana današnjega, kada se pojam pučke književnosti pretapa u pojam masovnog štiva i masovne kulture.

Fenomenu pučke književnosti književni historičar ne može, međutim, pristupiti sistemom vrijednosti koji je i izgradio na razvojnom toku umjetničke književnosti. Nenalaženje i nepostojanje takvih vrijednosti u pučkoj književnosti — upozoruje samo na neizbježnost preispitivanja pojma književnosti i pitanja što je književnost, pitanja — što je pjesma?

Kajkavske pučke pjesme o uroti čitane su, prepisivane i najvjerojatnije i izvođene — imale su, dakle, svoje čitaoce, odnosno slušaoce i na svoj su način pratile sudbinu zemlje. One se od te sudbine ne mogu odijeliti, kao što ih ni mi ne možemo odijeliti od činjenice da su to — pjesme; pjesme još neistraženog područja pučke književnosti. Naglasak je i ovom prilikom — na književnosti.

35) Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti*, »Umjetnost riječi«, br. 3, Zagreb 1967, str. 257—260. (Ista, *Usmena književnost:* Izbor studija i ogleda, Zagreb 1971, str. 54—58).

36) Pučke su pjesme o uroti osuđivane i kao »sramotne« upravo stoga što nisu bile uočene (a nisu još ni mogle biti uočene) osobitosti pučke pjesme u smislu u kojem ih danas izlažemo. Tako npr. Jovan Hranilović spominje pjesmu koju je objavio Rudolf Strohal (vidi bilješku 13) *Cantio de Zrino Petro:* »... ona odulja i sramotna pjesma anonimnog podlog kukavelja, kojom taj podlac baca sjenku na viteškU ženu Petrovu: Katarinu Frankopanku« (Jovan Hranilović, *Posljednji Zrinski i Frankopani u lijepoj knjizi Hrvatskoj*, u knjizi *Posljednji Zrinski i Frankopani.*

Zusammenfasung

DER WIDERHALL DES UMKOMMENS VON PETAR ZRINSKI UND FRAN KRSTO FRANKOPAN IN DEN POPULÄRLIEDERN (PUČKE PJESME) IHRER ZEIT

Unmittelbar nach dem Fehlschlagen der Verschwörung der kroatischen Magnaten Petar Zrinski und Fran Krsto Frankopan, noch vor der Gerichtsverhandlung, sowie auch nach ihrer Hinrichtung im Jahre 1671 in Wiener Neustadt, verbreiteten sich mittels Abschriften in den kroatischen Gebieten Lieder, die in der spezifischen Art der sog. Zeitungslieder ihre versifizierte Schilderung des geschichtlichen Ereignisses als beispiellosen Sensationsbericht anzeigten.

In der kroatischen Literaturwissenschaft besteht für solche und ähnliche Lieder, die oft im Versmass — dem Zehnsilber — der traditionellen epischen Poesie gedichtet sind, der schwer zu übersetzende Terminus »pučke pjesme« oder »pučka književnost« (was ungefähr den Ausdrücken »Populärlieder oder »Populärliteratur« entspricht). Für dieses literarische Phänomen wurde auch der Terminus »halbvolkstümliche Literatur« vorgeschlagen was durch die Nichtentsprechung dieses Ausdruckes nur die Kompliziertheit des Problems bezeugt, vor dem sich die Literaturhistoriker befinden.

Einige von den Liedern über die Verschwörung Zrinskis und Frankopans entflossen aus den Kreisen jener kroatischen Magnaten die dem Kaiser von Österreich ergeben waren, und offenbaren dass sie zu Propagandazwecken dienten um die Verschwörer in den breiteren Kreisen anzuschwärzen; sie offenbaren ausserdem auch Spuren des Reagierens der Kirchenkreise von den Kanzeln, die proösterreichisch orientiert waren.

Das alles jedoch erklärt nicht die literarische Seite des Phänomens, nämlich die Tatsache dass das gerne gelesene und oft abgeschriebene Lieder waren. Mit der nichtliterarischen Funktion solcher literarischer Schöpfungen, d. h. mit der den Zielen der Propaganda dienenden Funktion, kann ihre ausnehmende kommunikative Macht nicht erklärt werden.

Das populäre (pučko), (»halb volkstümliche«) Lied erstrebt — wie jedwedes Lied — seine eigene Wahrheit, und die ist nicht und kann auch nicht eine »allgemeine« Wahrheit sein die am Grund der erzählten ungewöhnlichen und ausserordentlichen Begebnisse läge, wie es ja auch nirgends eine nackte geschichtliche Wahrheit geben kann. Die Schöpfer solcher Lieder, bekannte oder anonyme, sind nicht in der Lage die Dimensionen eines geschichtlichen Ereignisses wahrzunehmen, sondern — indem sie regelmässig betonen dass sie nur davon singen wollen was wahrhaftig, was die Wahrheit ist — vollziehen sie eine Auswahl von Einzelheiten die sie des Besungenwerdens für würdig und bezüglich des bestimmten Ereignisses für bedeutungsvoll halten. Diese Auswahl nun befindet sich vor dem Literaturforscher — literarisch organisiert — als Lied. Die besungene Begebenheit ist, demzufolge, literarisch in einer spezifischen Weise strukturiert.

In dem Kampf der kroatischen Feudalherren, in dem Fehlschlag der Verschwörung, entdeckte das Populärlied, in christlichem Sinne, den bestraften Hang zu dem Verbotenen. Die Verschwörer hatten nämlich mit Nichtchristen, mit den Türken verhandelt. Als Regulator des geschichtlichen Begebnisses, taucht in diesen Liedern das mittelalterliche Symbol des »Glücksrades« auf, nach welchem ein Adeliger, ein Banus, zu einem Bettler werden kann. Die geschichtliche Begebenheit wurde vom nichtgeschichtlichen, idealistischen Standpunkt besungen.

Die grösste Schuld an der »Süunde«, d. h. an dem Versuch der Verschwörung gegen den Kaiser, lud man auf Petar Zrinskis Gattin Katharina. In dem Gespräch zwischen Petar und Katharina — ist das archaische Modell der Verhandlung zugegen (Streitgespräch) zwischen Seele und Leib. In den Worten der Gattin ist der Leib symbolisiert, der im mittelalterlichen christlichen Glauben die Quelle aller Versuchungen und Leiden ist. Der Verschwörer, Petar Zrinski, beklagt sich über seine Gatin ganz so wie in den Streitgesprächen die verführte Seele über den Leib weinend klagt.

Ausser dem »Glücksrad« erscheint in den Populärliedern der Tod als letzte Instanz, wo sich die gesellschaftlichen Unterschiede nivellieren. Das Populärlied entdeckt die Möglichkeit der Gleichberechtigung, der Gleichstellung auch vor dem Tod.

In dem Moment als der Kaiser weder auf die Bittgesuche noch auf die adelige Abstammung der Verschwörer Rücksicht nimt — entdeckt das Populärlied seine spezifische Wahrheit auf welche es gerichtet ist.

Demzufolge sind die Sympathien der Lieder die nach dem Umkommen der krotischen Magnaten sich melden, nicht auf Seiten des kaiserlichen Hofes, wie die älteren Forscher dachten. Diese Lieder können das geschichtliche Ereignis nicht erklären, von ihm wird nur als von einer Sensation gesprochen. Unter der Schicht der christlichen »ewigen« Wahrheit von der Vergänglichkeit des irdischen Lebens und Reichtums, unter der Schicht der mittelalterlichen literarischen Symbole und Vorlagen — enthüllen uns diese Lieder das Gehör für die sozialen Ungleichheiten, sie reden »von unten«, von denen am Grunde, die in der untergeordneten Lage verbleiben.

In der Abhandlung werden im weiteren die Varianten der Lieder über die Verschwörung untersucht, die im 20. Jh. entstanden sind und durch den Druck verbreitet wurden — während sich etliche unter ihnen in mündlicher Weitergabe bis unsere Tage in der Erinnerung erhalten haben.

Die Untersuchung literarischer Schöpfungen die dem Phänomen der Populärliteratur (pučka književnost) angehören, stellt vor die Literaturforscher die Forderung zur Überprüfung des Begriffes und der Grenzen der Literatur. Diese Forderung wird heute noch potenziert durch das Wuchern des Massendruckes für die breitesten Leserschichten.

(Übersetzung: *Stjepan Stepanov*)

Maja Bošković - Stulli

KUHINJSKI HUMOR U KAJKAVSKIM SVADBENIM GOVORIMA

Zdravice — kao govorno iskazan dio hrvatskih i općenito južnoslavenskih svadbenih a i drugih običaja — stekle su prilično zapaženo mjesto u literaturi, i kao dio svadbenog rituala i kao osebujan oblik usmene književnosti. Ti svečani govori za stolom, uz čašu vina, retorički kićeni, oblikovani kao tradicijski ustaljene formule ritmiziranom prozom ili recitativnim stihom, imaju funkciju i sadržaj vrlo blizak blagoslovu mladenaca, domaćina, svih dobara u kući. Zdravice imaju kadikad i šaljivih mjesta, osobito u dijelovima govora u kojima se priziva nesreća dušmanima one osobe kojoj se nazdravlja. Postoje i parodijske zdravice, anti-zdravice, šaljivi govori kojima se tobože želi sve obrnuto od želja iskazivanih u ozbiljnoj zdravici. No ovi veseli negativ-otisci ozbiljne zdravice na svoj način i sami potvrđuju svečanu i dostojanstvenu bit retoričkog oblika zdravice, tog svojevrsnog blagoslova s duboko zapretanom iskrom magijskog zazivanja sreće i blagostanja.

Skriveni iza svečanog sjaja zdravice i skrušene pobožnosti pravih svadbenih blagoslova, na pirovima se drže i drugi govori, koji nisu imali sreće da budu pomno bilježeni i objavljivani — ili tek vrlo rijetko. Mislim na vesele govore na svadbama Hrvata kajkavaca s područja sjeverozapadne Hrvatske. Izgovaraju se uz nekoliko dijelova svadbene svečanosti, a mi ćemo se osvrnuti na one koji se čuju pri rezanju svadbene pečenke i općenito pri jelu na svadbi. Poznato mi je za sada svega nekoliko takvih šaljivih govora na hrvatskom području (iz Podravine, Međimurja i Hrvatskog zagorja), ali po kontekstu u kome se donose, kao i po posebnim navodima u drugim opisima svadbenih običaja, te po analognim tekstovima u mađarskom i slovenskom (prekomurskom) svadbenom ritualu očito je da je riječ o tradicijski ustaljenim govorima.

U Kalinovcu u srednjoj Podravini svi su svatovi bili »razdragani, razigrani i nasmijani« kada je stric zapisivačeve majke recitirao svoj govor:

Draga moja braća i gospoda
od našega slavnoga hrvackoga naroda!
Vu ovema svate naj se saki gost veseli,
jer tu ima sega kaj mu srce zaželi.

Imamo sega dost,
i za svetek i za post.
Naši su domaćini zaklali prasca
tak velikoga kakti najvekšega — vrapca.
Samo nesu mogli zmoći tak velikoga noža
kak mu je bila debela koža.
Onda su se železanje z celoga sela pobrali
pak su kod kovača tak dugačkoga noža skovali,
kaj su ž njem prasca zaklali.
Je, ali onda nesu znali
kak bi slaninu na tavan speljali.
Mučili su se ž njom
kak Varaždinci, dok su crnoga bika prali,
i najpotle su ju itak na tavan speljali.
Prikapčili su ju za sa svoja vuža
i za se lance.
Mislili su: bumo barem imali masti
za zelje i žgance.
Ali kaj se je pripetilo?
Kak je slanina žmeka bila,
se je lance ftrgla
i tri bolte dole vrgla.
Onda je našem domaćinom sreća poslužila,
kaj je kod nji jedna nevalana dekla bila,
koja se je po hiži navek sim tam šetala,
a hižu ne nigda ometala.
Tak se je pripetilo, pak je f kutu visela pavučina
— visela je prez klina —
i na njoj se je zastavila slanina;
drugač bi bila našega domaćina
i našu domaćicu vmorila.
Ni za petek najte se starati.
Naši su domaćini vlovili jednu ribu,
kojoj je glava bila kod Varaždina,
a rep tija kod jednoga osečkoga melina.
Samo nesu znali
kak bi tu ribu na breg speljali.
Zapregli su vole celoga našega atara,
tam od mađarskoga Vizvara,
pak do našega hrvackoga Belovara.
Voli su se s pažle čisto v zemlu zakopali
i tak su strašno potezali
kaj su jarmi kak nenamazana kola skrešćali.
Ali kaj se je pripetilo?
Kak je riba jaka bila,
se je jarme ftrgla
i se vole v Dravu pod breg vrgla.
Onda je gospa podsnejalja k domaćinom dotekla,
pak jem je ovak rekla:

A kakvi ste vi to Horvati glasoviti,
pak ni tu ribu ne mrete vloviti?
A ja ju budem sama vlovila
i na breg spravila,
samo budem prede tri polića vina pila.
Doneli su joj punu brenku vina,
a ona je se vino ž nje popila,
v Dravu zagazila
i — to je živa živcata istina! —
z nožnem palcom ribu na breg itila!
A onda, dragi moji gosti,
koji — to se razme —
zebirate meso, a ostavlate kosti,
najte misliti da ste došli f kakvu bogečku kolibu
vu kojoj najdete samo jednoga zaklanoga prasca
i jednu pečenu ribu.

Za ove su gosti imali posla
ne samo mesari i ribari
nego i jagari.
A ja vam po istini povem,
makar na to priseći ne smem:
naš je mladoženja bil med jagare prvi,
pak je strelil jednu veliku ticu,
tak veliku kakti — senicu.
Bog zna otkud se je doklatila ta velika tica,
koja neje zgledala kak prepelica.
Doklatila se je odnekud, otkud je bila bojža volja,
pak se je spušćala na naša podravska polja.
Z jednom je nogom stala tam,
gde su se Sesvečani v ajdini vtaplali,
a z drugom tam,
gde su — kak se pripoveda —
Đurđevčani na tavanu zdenca kopali;
kluna je bila v Dravu zamočila
pak je ko dundača z Drave vodu pila.
A naš je mladoženja bil jako žuren,
pak je s puškom skocal
na naš cirkveni turen.
Ciljal je kak jagar pravi
i trefil je ticu baš v joko v glavi.
Ali kaj se je pripetilo?
Kak je puška s kopitom nazaj f turen vudrila,
mam je celoga turna dole zrušila.
Turen je opal dole,
kak samo turen opasti more,
a naš je mladoženja ostal viseć v zraku gore.
Bormeš neje imal v zraku na čem stati,
a neje se imal po čem ni na zemlju spušćati.

Najpotle se je dosetil
pak je brže bolje doma po lojtru otišel,
i onda je stopram
po lojtri na zemlu zišel... itd.[1]

Srodni šaljivi govori, kojima se parodijski, nižući apsurdne epizode, unaprijed najavljuje obilje hrane na gozbi (među ostalim i epizodom o monstruozno velikoj svinji), uz druge burleskne lagarije, poznati su i međimurskome i prekomurskom svadbenom obredu, osobito u onome dijelu običaja kad se pozivaju gosti na svadbu. Cijeli ritual, zajedno s tekstovima govorâ, po tradiciji se pismeno bilježio, očito kao podsjetnik, i sačuvan je u nekoliko primjeraka rukopisnih i tiskanih knjižica (najstariji sačuvani tiskani slovenski tekst potječe iz god. 1806. s naslovom Sztarisinstvo i Zvaczinstvo. V. Novak je dokazao da je taj slovenski tekst preuzet iz mađarskih knjižica sličnoga tipa[2]).

Na veoma obilnim informacijama o adekvatnim mađarskim šaljivim svadbenim govorima — koncentriranim osobito uz one dijelove obreda kada se gosti pozivaju na svadbu, kada se na svadbi pozivaju gosti k stolu i kada se skupljaju od gostiju darovi — zahvaljujem kolegici dr Ágnes Kovács.[3]

Uzajamna povezanost takvih šaljivih govora na svim navedenim područjima posve je očigledna. No budući da moje današnje izlaganje nije orijentirano prema poredbenom istraživanju i traženju izvora, zadovoljit ćemo se iznesenim upozorenjem o postojanju srodne pojave šaljivih svadbenih govora na kontaktnom prostoru hrvatskom, slovenskom i mađarskom — da bismo na primjeru hrvatskih kajkavskih govora pokušali proniknuti dublje u njihov unutrašnji sadržaj.

U Hrvatskom zagorju u okolici Krapine za svadbeni se stol donosi, po tradiciji, od peradi najprije puran »jer je uz purana vezana posebna vesela zdravica u obliku svadbene šale (dijeljenje purana), koju izvodi 'dever' ili njegov pomoćnik kao stoloravnatelj.«[4] (Dever je ovdje stoloravnatelj, a zovu ga i kum debeli.)

1) Petar Grgec, *Na izvorima pjesništva*, Zagreb 1940, str. 7—8. (Isti tekst objavio je Grgec u almanahu *Selo i grad*, Zagreb, 1928/1929, str. 157—158, gdje je dodao da su od perja velike ptice bile načinjene perine za mladence a od njezina mesa pečenka za goste; govornik je na kraju šaljivo nazdravio pojedinim uglednim gostima.)

2) Međimurske primjere vidi u knjižici: Vinko Žganec, *Starešinstvo ili kapitanjstvo*. Govori, napitnice, popevke i pitalice međimurskih svatova, Čakovec 1921, str. 41—51 i u članku: Marija Žganec, *Život i narodni običaji međimurskog sela Vratišinec*, »Kaj«, Zagreb, I, 1968, br. 2, str. 54—56.

O slovenskim primjerima, njihovim paralelama i izvorima vidi: Vilko Novak, *O izvoru prekmurskega 'Starišinstva i zvačinstva'*, »Slovenski etnograf«, Ljubljana, XIII, 1960 str. 169—174 i Niko Kuret *Der slowenische Anteil am pannonischen Hochzeitsbrauchtum* u: *Ethnographia Pannonica*, »Burgenländische Forschungen«, H. 61, Einsenstadt 1971, str. 112—113. (U navedenim se člancima spominje i ostala relevantna literatura, kojoj bi se mogao dodati članak: Anton Smodič, *Vloga pozavčinov v prleškem gostuvanju* u već spomenutom broju »Slovenskog etnografa«.)

3) Á. Kovács priopćila mi je te dragocjene informacije u pismu od 23. 9. 1971. Na ovome mjestu ne iznosim njihove pojedinosti, u nadi da će A. K. prikazati u posebnom članku te mađarske šaljive govore inspirirane motivima iz priča-lagarija.

4) Antun Kozina, *Svadbeni običaji u Hrvatskom zagorju*, »Hrvatsko zagorje«, Krapina, II, 1970, br. 1—3, str. 43.

Dever donosi iz kuhinje pečena purana i najavljuje podjelu purana ovom šaljivom »govorancijom«:

Gospodo i svadbena svita,
na redu je dobrovolna raspodela purana,
velikoga mladinskoga organa.
Njega treba najpre deliti,
da se vidi gdo kaj more dobiti.
Ljudi su rekli da je jeden puran dosti
za cele gosti,
a ja velim da ni
i da je bolše da su tri.
Pre nek ga počnem deliti,
moram ispripovedati njegovu prošlost.
To je vredno spomena,
jer se zvaljal ispod komena.
Ja sem njega dobro poznal
dok je još bil mali puranec,
kak jeden dober žganec.
Gda mu je bilo kjeden dan,
i on je zišel ispod komena van
i počel se je lepo pasti,
a još bržejše rasti.
Gda je več tak veliki bil,
da je imel osem kil
gda sem nad njim malo zacvilil,
on je odmah svoja krila raširil.
Počel ih je po zemli pelati,
tak da mu se je mogel vsaki bedak smejati.
Kak je bil na vrhuncu svojoj slavi,
počelo se delati o njegovoj glavi.
Pripravljene su u ovoj hiži gosti,
zate buju zdej pucale njegve kosti.
Došla je kuharica Mara,
kteroj u tom poslu nema para,
ona ga je zgrabila iza flanke,
stegnula za njegve noge tanke,
počela mu vrat natezat
i s tupim nožem požirake rezat.
On je odmah odluku stvoril
da se bu do kraja boril.
Al' mu to nič ne pomaže,
jer su oko njega bile jake straže.
Tak su prestale njegve halabuke
i on se je bogec rešil svoje muke.
Bile mu je devet meseci i jeden dan,
gda je bil zaklan
i na stol dan,
jer je za to bil odebran.

Ja bi njega počel deliti od riti,
pa da se vidi gdo če kaj dobiti.
Gospodo moja, tu je jeden član,
radi terega sme vsi skupa tuj.
A to je naš dragi gospon mladenec.
On bu dobil glavu,
u znak da je dobil ženu pravu.
A mladenka kaj se glave derži,
tak da nazaj doma ne beži,
ona bu dobila i vrat,
kaj ne bu pobegla nazad.
Polek vrata su krepeli,
tu bu dobil kum debeli.
A muzikanti buju dobili peruti,
kaj ne buju na devera ljuti.
Noge bumo ostavili za paradu,
pa ih bumo dali za maškaradu,
nekaj i oni moraju dobiti,
znate, jako je teško po noči hoditi.
Ako komadič jeter
nek bi dobil stric Peter.
Mladencov vujček
dobil bu želučeк.
A jeden bat
bu dobil mladencov brat.
Drugi bat
bi dali kuharici nazad.
Zatim jeden komadič masni
dobil bi naš dragi velečasni.
A oni mali batici
pripali bi sekečici Katici.
Ja sem skoro zaboravil,
pa nisem sebi niš ostavil.
Zel si bum samo male —
za me bu ono truplo,
a vam drugim ono šuplo.
Ja sam purana razdelil,
ali vidim da sem se zameril.
Mladenka se serdi
i veli da je njezin komadič preterdi,
pa veli da pravica nije bila,
zakaj njoj nije pripala i kobila.
Nu, bume joj dali i tu kobilu,
kaj ji bu dete leš shodilu.
A još je ostala masna putanja,
z nju se nek navlači
naš japica domači.

Tu je još jedna škulja,
a nju bi dobila kuma poperdulja.
To bi bil, dakle, taj puran,
teri je bil za ove gosti odebran.
A drugi purani teri su ostali,
oni buju i dal borbutali.
Em ja velim, nek oni berbočeju kak hočeju,
glavno da se ljudi najedeju i naločeju.
Delitelj je bil gospon Mušek,
kteri si je takaj nabil svoj trbušek.
Mojoj šali je konec i kraj,
a ja purana nosim v kuhinju nazaj.[5]

Poslije ovoga govora slijedi komična epizoda s kuharicom (koju izostavljamo), a zatim glazba, pjesma i ples.

Podjela pečenke, a u Hrvatskom zagorju posebice purana, ima svoje ustaljeno mjesto u svadbenoj svečanosti. Tako u Loboru, dok o č e k s t a r e š i n a reže purana, muzikaši pjevaju posebnu prigodnu pjesmu u kojoj se opisuje procedura rezanja purana.[6]

Ovom nas zgodom ne zanima kako su duboki korijeni toga obrednog elementa i njegovo moguće etnološko značenje. No sigurno je da i u onome obliku u kojemu je rezanje pečenke opisano u našim danima ono nije izgubilo vrijednost ritualnog čina — veselog, obijesnog i raspojasanog, ali podložnog tradicijskoj normi i u tom smislu svečanog. Po tome se burleskni govor uz svatovsku pečenku može razmatrati na istoj razini kao i svečane zdravice i blagoslovi. A povezuje ih i osebujna forma — recitativni stih.

Obadva govora, iako umnogome različiti, pripadaju zajedničkome modelu. Obadva prividno ozbiljnom naracijom opisuju život i smrt bivše životinje, a sada pečenke, dajući joj parodijsku ulogu zamalo epskog junaka: puran, koji je nekoć bio »na vrhuncu slave«, donosi odluku »da će se do kraja boriti«; prasac je neopisivo golem, nesavladiv čak i poslije smrti. Obadva govora protkana su aluzijama na šaljive narodne priče, pojedinačno doduše posve različite, ali sa zajedničkom podlogom strukturiranja šaljivoga govora.

Napokon, tekstove povezuje i ono što je istaknuto u naslovu našega članka — kuhinjski humor. Miris pečenke, radost jela u pozadini je svega što govornik priča. Sve su burleskne epizode ovih dvaju govora vesele i zabavne osobito zato što ih inspirira zamamnost predstojećega gošćenja. Šaljivi govor odgađa blisko zadovoljstvo i time mu povećava vrijednost. Dugačko komično pričanje o tobožnjim tegobama i naporima koji su se morali uložiti prije nego što je pečenka došla na stol izaziva ne samo smijeh nego i apetit. U tom je smislu sve što se u ovim govorima ka-

5) Ibid., str. 44—46.

6) Josip Kotarski, *Lobor. Narodni život i običaji.* »Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena«, Zagreb, XXI, 1917, str. 211-212. 441—444).

zuje »kuhinjski humor« pa smo stoga sebi dopustili ovaj malo neuobičajeni naslov.[7]

Već smo spomenuli recitativni stih ovih govora. U njemu pretežu primitivne rime, najčešće glagolske, i asonance (asonance: p r a s c a - - v r a p c a, V a r a ž d i n a - m e l i n a, k o l i b u - r i b u, r i b a r i - j a g a r i i dr. u prvom tekstu; u drugom tekstu, koji je noviji, ima više pravih rima, ali su one najvećim dijelom glagolski participi i infinitivi). Stihovi su vrlo nejednakih dužina, a ipak su ritmički organizirani zahvaljujući rimama i asonancama, mjestimice i unutrašnjim rimama (b e r b o č e j u k a j h o č e j u; n a j e d e j u i n a l o č e j u; z e b i r a t e m e s o a o s t a v l a t e k o s t i; m e s a r i i r i b a r i). Dakako, ritmičku organizaciju stiha stvara prije svega usmeni govor govornikov — ali nam je on ostao nepoznat.

Recitativni stihovi ovoga tipa nisu posebnost hrvatske ili južnoslavenske usmene tradicije. Srodni stihovi pažljivo su prostudirani, npr., u ruskoj književnosti, štoviše zapaženi su i u ruskim svadbenim govorima.[8]

P. G. Bogatirjov zove recitativne stihove (u ruskoj verziji) imenom s k a z o v y j s t i h prema načinu njihova interpretiranja, a navodi za njih i druge poznate nazive vezane uz različite povijesne slojeve i funkcije tog tipa stiha (s k o m o r o š i j, r a j o š n y j, l u b o č n y j).[9] Bogatirjov drži taj stih arhaičnim; pozivajući se na D. S. Lihačova, vidi on njegovu izražajnu funkcionalnost u gramatičkoj jednostranosti riječi koje se rimuju: njome se stvara »sintaktički paralelizam, koji otkriva paralelizam smisla«.[10] Vidjet ćemo da i naši primjeri mogu potvrditi tu misao.

Ruskim recitativnim stihom bavio se već prije Roman Jakobson i spomenuo, uz ostalo, da su njime složeni i ruski svadbeni govori. Jakobson analizira ritmičke jedinice tog stiha i ustanovljuje da na rimu ili asonancu obično pada logički naglasak.[11] Isto se može reći i za naše primjere.

U našem prvom citiranom govoru analogna se epizoda hvatanja goleme životinje utrostručuje — ponavlja se redom s prascem, ribom i pticom. Primitivne glagolske rime funkcionalno ističu taj paralelizam događanja: preteška slanina je sve lance »ftrgla«, i tri svoda »dole vrgla«, a poslije se istim riječima iskazuje da je i golema riba sve jarmove »ftrgla« i sve volove u Dravu pod obalu »vrgla«. Paralelizam izražen rimama veoma je vidljiv i drugdje u obadva teksta.

7) Pojmom kuhinjski humor — u širem i užem značenju — obilježio je E. R. Curtius odgovarajuće pojave u rimskoj i srednjovjekovnoj književnosti (v. Ernst Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Zagreb 1971, str. 441—444).

8) A. K. Moreeva, *Tradicionnye formuly v prigovorah svadebnyh družek*, »Hudoženstvennyj fol'klor«, Moskva, II—III, 1927, str. 112—129. (Šaljivi svadbeni govori spominju se tu posve kratko.)

9) P. G. Bogatyrëv, *Voprosy teorii narodnogo iskusstva*, Moskva 1971, str. 485—488 (rasprava: *Hudožestvennye sredstva v jumorističeskom jarmaročnom fol'klore*).

10) Ibid., str. 486.

11) Roman Jakobson, Selected Writings, IV, *Slavic Epic Studies*, The Hague — Paris, 1966, str. 627—631.

I ostala stilska sredstva srodna su onima što ih je Bogatirjov zapazio u ruskim sajamskim stihovima premda su ovdje skromnije primjenjivana. Primjećuje se, npr., oksimoron — neočekivano povezivanje riječi suprotnih po značenju (primjeri: veliki prasac — kao najveći vrabac; velika ptica — kao sjenica). Time se ujedno iskazuje i ironija; osobito je vidljiva kada djelitelj purana uzima sebi »samo malo«, tj. »ono truplo«, a drugima ostavlja »ono šuplo«. Ruga se i sebi i slušateljima, kao i drugi govornik koji podsjeća goste da oni, razumljivo, »zebiraju« meso, a »ostavlaju« kosti. Posebno nas zanimaju dva stilska sredstva, koja su ovdje mnogo više nego samo sredstva i u stvari određuju unutrašnju strukturu obih šaljivih govora — to su hiperbola i aluzija.

Prvi je govor satkan od burlesknih nečuvenih hiperbola i apsurdnih slika. Da bi ih što plastičnije iskazao, govornik pribjegava aluzijama na šaljive priče-rugalice. Aluziju ovdje spominjem kao retoričku figuru, pri kojoj »slušalac mora sam nešto dometnuti da bi smisao postao posve razumljivim«.[12] Priče na koje govornik aludira potpuno su oslobođene svoga narativnog sadržaja i pretvorene su u jezične formule, u gotovo petrificirane izreke, koje svima napominju poznate smiješne teme, da bi se tim putem izgradila hiperbolična i apsurdna slika. Tu se, naravno, uzajamno dopunjuju komika priče-rugalice i komika samog svadbenog govora u bujnom šarenilu, u smislu za apsurdno i pretjerano, u razigranom probijanju skučenih normi svakidašnjice.[13]

Napomena o tome kako su Varaždinci prali crnoga bika (= Aarne — Thompson 1312*) ovdje je samo jezično sredstvo usporedbe, da bi se njome sugerirala sva komična napornost posla oko teške slanine. Slanina što visi na paučini, kao i sam mladoženja koji poslije visi u zraku te bježi doma po ljestve, apsurdne su slike potpuno srodne pripovijetkama s motivima iz »naopakog svijeta« (AaTh 1930), kao i skupini Münchhausenovih i drugih lagarija (Aa Th 1889, 1882 i dr.). Hiperbolično velike životinje adekvatne su tipovima pripovijedaka Aa Th 1960 A (golema svinja), B (golema riba), J (golema ptica), ali bez njihove fabule.

Dimenzije čudovišno glomazne ptice dočarane su perifrastično aluzijama na poznate priče-rugalice i na narodna vjerovanja: jedna je noga ptice tamo »gde su se Sesvečani v ajdini vtaplali« (Aa Th 1290), a druga je gdje su »Đurđevčani na tavanu zdenca kopali«, dok kljunom ptica pije vodu iz Drave poput duge — što odgovara poznatome vjerovanju o dugi.[14]

Sama predodžba o fantastično dugačkoj ribi (glava joj je kod grada Varaždina, a rep kod Osijeka) podsjeća na narodna vjerovanja o »pozoju« (zmaju) iz istoga podravskoga kraja. U Koprivnici se pričalo da je pozoju rep pod zemljom u bunaru u jednome gradu, a glava mu je u

12) Wolfgang Kayser, *Das sprachliche Kunstwerk*, 3. izd., Bern 1954, str. 111.

13) Vidi o komici u šaljivoj pripovijeci (»švanku«): Hermann Bausinger, *Schildbürgergeschichten*, »Der Deutschunterricht«, 13, 1961, 1, str. 18—44; Isti, *Formen der »Volkspoesie«*, Berlin 1968, str. 142—153.

14) E. Schneeweis, *Serbokroatische Volkskunde, Erster Teil, Volksglaube und Volksbrauch*, Erweiterte Neuauflage, Berlin 1961, str. 13—14 i 32.

drugome gradu.[15] Asocijacija za stvaranje slike o čudesno golemoj ribi mogla je poteći iz tih vjerovanja, ali je zabavno burleskna slika goleme ribe ovdje očišćena, oslobođena je od svih tradicijskih numinoznih predodžbi.

Drugi govor sadrži također aluziju na narodnu pripovijetku, ali u drukčijoj funkciji. Riječ je o poznatoj pripovijeci o mudroj diobi kokoši (Aa Th 1533).[16] Govornik tu pripovijetku očito poznaje, no slušaoci je ne moraju poznavati da bi se zabavili šaljivim govorom. Govornik je njezin siže pretvorio u živu akciju, dijeleći poput lukavog seljaka u priči, pojedine komade puranova mesa prisutnima, duhovito i primjereno svadbenoj situaciji. U metonimijskoj međusobnoj povezanosti dobije mladoženja kao glavni član glavu, a nevjesta, da ne bi od njega bježala, dobije vrat; maškare, koje po noći okolo hodaju, dobiju noge itd.

Prikazavši ove vedre kajkavske svadbene govore u članku posvećenom profesoru Leopoldu Kretzenbacheru, tom iskusnom i prisnom poznavaocu i hrvatske i šire južnoslavenske tradicijske kulture, nadam se da sam uspjela bar djelomice predočiti njihov šarm i osebujan ton.

Na moguće pitanje jesu li ovi govori poezija, moglo bi se odgovoriti da je pitanje suviše apodiktičko. Oni nisu samo poezija, nisu ni svjesna ni namjerna poezija — ali poezija jesu. Bogatirjov u citiranoj raspravi o umjetničkim sredstvima u humorističkom sajamskom folkloru izvrsno predočuje kako se povezuju i stapaju stilski postupci u reklamama što ih izvikuju sajamski prodavači robe s onima tradicionalnih sajamskih zabavljača.[17] Jakobson govori o poetskoj funkciji jezika, o tome da bi »svaki pokušaj svođenja poetske funkcije na samu sferu poezije ili ograničavanja poezije samo na poetsku funkciju predstavljao varljivu simplifikaciju«, on govori o »latentnim manifestacijama poetske funkcije« izvan poezije.[18]

Da bi se shvatili ovi oblici tradicijskoga stvaranja, treba imati sluha i razumijevanja za poetske manifestacije u tim nepretencioznim zabavljačkim govorima uz svadbenu pečenku i odustati od dogmatske predrasude o oštroj granici između poezije i nepoezije u životu.

15) V. Jagić, *Die südslavischen Volkssagen von dem Grabancijaš dijak und ihre Erklärung*, »Archiv für slavische Philologie«, Berlin, II, 1877, str. 438. (Isti Jagićev tekst vidi i u mome izboru članaka *Usmena književnost*, Zagreb 1971, str. 266); v. i »Zbornik za narodni život i običaje«, XXIX, 1, 1933, str. 238.

16) Vidi moju zbirku *Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine*, »Narodna umjetnost«, 5—6, 1967—68, str. 367 (pregled ostalih varijanata: str. 420).

17) Bogatyrëv, o. c., str. 480—482.

18) Roman Jakobson, *Lingvistika i poetika*, Beograd 1966, str. 294—297.

Zusammenfassung

KÜCHENHUMOR IN DEN KAJKAWISCH-KROATISCHEN HOCHZEITSREDEN

Dieser Text ist die kroatische Version des Aufsatzes, der für die dem Professor Leopold Kretzenbacher anlässlich seines sechszigsten Lebensjahres gewidmete Festschrift geschrieben wurde, die in München im Druck erscheint.

In dem Aufsatz werden die spasshaften Reden analysiert die in der Form von rezitativischen Versen bei dem Hochzeitstische in den nordwestlichen Gegenden Kroatiens gesprochen werden und die vorwiegend mittels geistreich angewendeter Anspielungen auf allgemein bekannte Lügenmärchen, Schildbürgerschwänke u.ä. strukturiert werden.

Dieser kroatische Text des Aufsatzes ist im Vergleich zu dem Text in der Festschrift zum Teil erweitert. Unter anderem ist er vervollständigt mit Auskünften über slowenische verwandte Hochzeitsreden aus dem Gebiet Prekmurje, d.h. der Dreiländerecke zwischen der Mur und der österreichischen und ungarischen Grenze (die ungarischen entsprechenden Traditionen wurden schon in der ersten Version des Aufsatzes erwähnt).

(Übersetzung: *Stjepan Stjepanov*)

GRAĐA

Miroslav Dolenec

PODRAVSKE NARODNE PRIPOVIJETKE, POŠALICE I PREDAJE

Uvod

Skupljanjem narodnog blaga počeo sam se baviti još poodavna, kao polaznik gimnazije »Ivo Marinković« u Koprivnici, ali, dakako, ne sustavno i zaokruženo. Ljubav prema narodnoj pjesmi, pripovijetki, narodnom vezu, pučkom graditeljstvu, poslovici ili zagonetki s jedne strane, dakle, probuđena ljubav prema narodnom stvaralaštvu, a s druge strane želja da se Podravina kao kraj odredi, prouči i produbi daju mi volje i energije da gacam po selima i zaseocima, da se raspitujem, da bilježim i snimam.

Po mome shvaćanju Podravina se proteže uz rijeku Dravu, u užem pojasu lijevom i desnom obalom od izvora do ušća. Međutim, u praksi nije tako. Podravinom se smatra bazen što se proteže od Koprivnice do Virovitice. Neposredna okolica Koprivnice, računajući uzvodno uz rijeku Dravu, ubraja se u Podravinu. Pod pojmom Podravine podrazumijeva se kraj što ga obuhvaćaju dvije komune — koprivnička i đurđevačka. Dakako, ovamo spada i Prekodravlje s mjestima: Gola, Ždala, Gotalovo, Novačka, Trnik i Repaš. Pripovijetke, zagonetke, poslovice i narodne pjesme skupljao sam u mjestima: Virje, Novo Virje, Drenovica Podravska. Ločica, Ferdinandovac, Kalinovac, Đurđevac, Severovci, Medvedička, Grede Molvarske, Molve, Levača, Repaš, Novigrad Podravski, Šemovci, Bregi Koprivnički, Koprivnica, Koprivnički Ivanec i Glogovec.

Kao vrijedne skupljače narodnih umotvorina treba spomenuti Peru Lukanca iz Drenovice Podravske, profesora Franju Viktora Šignjara, koji je objavljivao narodne pripovijetke i anegdote po lokalnim listovima i kalendarima, a sudbina njegove književne i sakupljačke ostavštine nije mi poznata. Profesor Šignjar rođeni je Virovac, bavio se slikarstvom, predavao je »crtanje« u školi u Virju. Osmogodišnja škola u Virju sada nosi njegovo ime. Pored njega skupljanjem i bilježenjem narodnih pjesama bavio se i doktor Josip Široki. Ni sudbina njegove ostavštine nije mi poznata. Djelomično je krivica i na njemu jer je vodio pomalo čudački ži-

vot, a svoju skupljenu građu nije pohranjivao u znanstvenim institucijama. Danas bismo, zacijelo, imali neprocjenjivu korist od njegova rada da se uspjelo sačuvati sve ono što je on prikupio i zapisao. U Novigradu Podravskom živio je (sada živi u Varaždinu) Đuro Rašan i bavio se također skupljanjem narodnog stvaralaštva. Budući da se bavio i književnim radom (pisao je pjesme i izdao dvije zbirke), on je prerađivao narodne pripovijetke i anegdote, dodavao im aktualne crte iz svakodnevnog suvremenog života, proširivao ih i nadograđivao. I književno djelo Mate Kudumije, književnika iz Đurđevca, prožeto je motivima narodnih pripovijedaka, bajki, anegdota. Svijet podravskih narodnih bajki naročito je prisutan u nekim dijelovima njegova romana G a v r a n.

Među vrijedne skupljače narodnih umotvorina i predmeta pučke umjetnosti spada i Josip Turković, slikar iz Virja. On vjerojatno ima najbogatiju privatnu zbirku preslica, kolovrata, ladica, starih satova, goričarskih »glaževa«, igračaka, svirala, zemljanog posuđa i dr. Kod njega su pohranjeni i neki zapisi Petra Lukanca.

Navodim imena pripovjedača od kojih sam skupljao tekstove u Podravini. To su: Pero Petričec (Virje), obitelj Periša (Đurđevac), Marija Koser (Severovci), Marta Berta-Lesić zvana »Žota«, Marija Zobunđija zvana Marička, Sofija Barkić, Branko Zobunđija, Martin Šostarec i Ignac Sedmak-Nacina (svi iz Severovaca); Nada Sokolović (Medvedička), Elizabeta Dolenec, moja majka (Medvedička), Ivan Šulj i Drago Vrban (Koprivnički Ivanec), Ivan Vukić i Branko Sabolović (Koprivnica), Franjo Jakupec (Koprivnica), Darko Šarec (Drnje), Katica Šimunić i Ivan Sagner (Novigrad Podravski), Ivan Žagi (rodom iz Repaša, živi u Novigradu Podravskom, zet Martina Rumeka), Marija Žagi, rođena Rumek (rođena u Gornjoj Šumi, živi u Novigradu Podravskom, kćerka Martina Rumeka); Fabijan Sabolić, Ivan Kunić, Zlata i Vlado Kopas (brat i sestra) te Kata Kopas (svi iz Šemovaca); Tomo Gašparić (Đurđevac); Roza Bazijanec, Mato Fučkar, Šimun Zvonar i Martin Rabađija zvani Madrol (svi iz Kalinovca); Stjepan i Katica Žibreg (Ferdinandovac); pokojna Jelica Remetović, sestra Pere Subotičanca (Drenovica Podravska), Pero Subotičanec i Jakob Šadek (Drenovica Podravska); Terezija Bešenić (Novo Virje, živi na konacima zvanim Ločica), Anka Živko, kćerka Terezije Bešenić (Medvedička); Fabijan Smesnik, Mato Turčić i Josip Šikulec-Jože (svi iz Medvedičke); Ivan Hatadi, zet Martina Rumeka, a živi u Medvedički; Martin Špoljar (Molvarske Grede); Jela Bezjak i Ivan Jaković, brat i sestra (Molve), Josip Šanjić (Molve) te Martin Rumek (Levača).

P e r o P e t r i č e c rođen je 1935. u Virju, gdje i sada živi i radi na imanju kao poljoprivrednik. Voli narodnu pripovijetku, anegdotu, pošalicu, zagonetku, poslovicu. Prati događaje oko sebe, rado zalazi među ljude. Isijava vedrinom, govori tiho, prirodno i nenametljivo, a kad govori anegdotu, šalu ili narodnu pripovijetku, govori je polako, razgovjetno, s jasno izraženim osjećajem za naglašavanje bitnih elemenata u pripovijedanju. On je sam o sebi rekao: »Živem tu med svetom i svet med menom. Mi se preveč rad imamo, a ja se još do sada nesem uspel z nikem posvaditi, akoprem je pri nas šega da od sedem hiž se glede v križ. Još

dok sem mali bil, sem se razinol dok so znali pripovedati stareši ljudi kojekakve vucmuntarije i pripovetke. Potlam sem zobe stisnol i to mi je ostalo den-denes vu glavi. Moji si bližnji od zamana so se navek rejši smejali nego bečali, pak mi se je to dopalo — pak sem takov i ja postal.

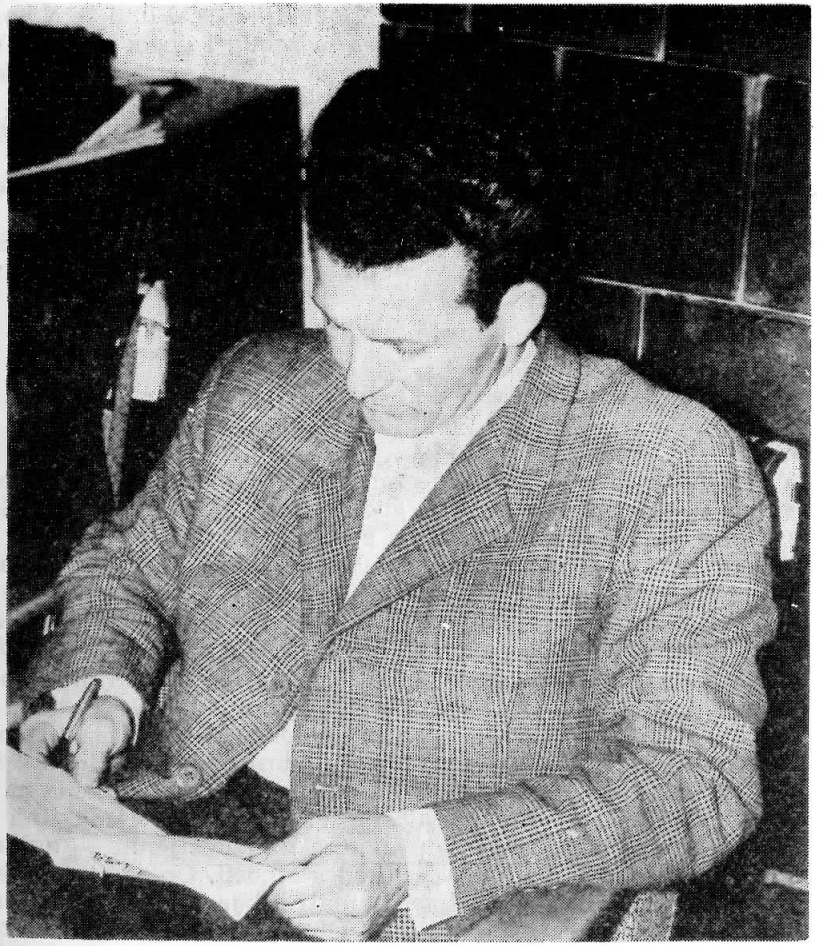

PERO PETRIČEC, pripovjedač iz Virja.

Mi Podravci smo skroz naskroz zdravi, makar nas nišče ni ne vrači, a i sramota je betežen biti ... Jeden del narodnejo pripovetke, zagonetke i poslovic čul sem negda od profesora Franje Viktora Šignjara dok smo šaha igrali, a on se je i sam bavil skupljanjem narodnoga blaga. Nekej od toga čul sem od svojega soseda i kuma Petrine i drugejo. Negda nekej znam i sam prisložiti, primisliti — glavno je da pripovetka dobro zide. Po mojem ličnom mišljenju Podravci so šaljivčine, imajo rad miguljice zrezavati, norca jedni z drugejo delati, ali bez purenja. Najviše toga se čuje na trebljenju, čehaljcu, na svate, ondar se je predi znalo čuti na prelci, a

denes se čujo šale na pijacu, jerbo je na pijacu skorom se smešno. Nuz to kej pripovedam narodne pripovetke, anegdote i šale, pišem i pesme na domačem govoru . . . «

Ivan Kunić, pripovjedač narodnih šala, rođen 1908. u Šemovcima. Živi u Šemovcima, bavi se poljoprivredom. On sam za sebe kaže: »Bavil sem se z trgovinom krav i z poljoprivredom. Puno sem hodal po pijace, a tu se je uvijek našla neka vesela zgoda i dogodovština. Večino pripovetki kej sem Vam dal, ja sem lično doživel ili sem ih čul od drugih V Šemovce vam postoje i postojali so navek ljudi kojo so se volili šaliti. Više pot sem prodal kravo domačemu čoveku pa je išel dojit z zemljenem loncom pak mu ga je krava potrla kej mu je samo preloč ostal v rokaj. Onda sem mu savetuval nek nejde pod njo ako se riče. Ako mu dene za vrat nogu, da si jo ona i zeme. S pota sem sakakvo robo doteral, kej je sakomu pasala. Sečam se tak kak je negda z menom išel na pijac v Slatino Belobrk z Kalnovca. Onda nas je videl da stojimo, čekamo dok poje marva v pijac pak si je zapopeval:

Ja sam došel na sajmišče,
još ne došel nišče.
Ja se zgledam kak i vrana
i opazim Šemovčana.

Te Šemovčan — to sem vam bil ja.«

Fabijan Sabolić poznaje mnogo narodnih anegdota, šala i pošalica iz ovog kraja. Rođen je 1916. godine u Virju, a sada živi u Šemovcima, sam, ali nikada osamljen. Bavi se poljoprivredom, a pored toga i svojim krojačkim zanatom. Vedra je duha kao da nema te nevolje na svijetu koja bi ga mogla oneraspoložiti ili pokolebati. Gotovo uvijek je okružen nekolicinom svojih »pajdaša«, koje razveseljava, bodri, pripovijeda im zgode ili nezgode što ih je sam doživio ili ih je čuo od drugih, starijih.

Kad smo ga posjetili, bio je odmah oran pripovijedanju. Sjeo je na krevet, malo se zamislio i odmah započeo pripovijetku. Kad mu ponestane »daha« u pripovijedanju, on sam pridomeće, izmišlja, vješto i okretno. Gdjekad mu priča gubi nit jer je on namjerno proširuje svojim duhovitim umecima, zaključcima, gdjekad posprdnim primjedbama na račun Podravca, žena, ljudi, okoline, »pajdašije« . . . Kad pripovijeda, ima veliku potrebu da navodi imena ljudi — pravih, a ne izmišljenih — uvjeren da mu tako pripovijedanje dobiva na vjerodostojnosti. On je sam o sebi rekao: »Dok sem bil mali — dve lete — mati mi je vmrla. Nakon tri meseca dobil sem mačaho sa još dva brata. Išli smo v školo z belemi torbami prek pleč i saki se je tjeden torba menjala. Ne se znalo je l' z beloga platna ili z crnoga. To je bilo domače platno — debeljaš kej je jakše. Dok smo išli z škole, smo se bili, pločice smo zlupali, a bili so se Trnovčani i Gajčani. Škola je prešla pet let. Nakon pet let sem otišel v zanat v šnajdarijo na Trepče, na tri i pol lete. Leta so prelazila . . . Navčil sem se pode ribati, krave dojiti, česati, štalo čistiti, kokruza kopati. Samo malo ono kej me je joča poslal na ugovor. Još je joča plačal okružno blagajno, pranje veša, na čem sem spal i kruha kej sem jel i dvesto kil šenice na leto — to je bilo za kruh. Kad je prešlo vreme naukovanja, dobil sem poslovno knjigo. Ondar sem otišel na Virje ponovo se vučiti ob svoji košti bez penez . . . Posle sem otišel vu fremt. Došel sem z jednem pajdašom šosta-

FABIJAN SABOLIĆ, pripovjedač iz Šemovaca.

Snimio Miroslav DOLENEC, 1971.

rom. Dojdemo mi dole v Slavonijo. Njega je bilo sram prositi jesti. Ondar sem išel ja sakam prosit i za njega i za sebe. Tak otidem ja v jeno hižo i najdem kuhinjo otprto, a žena je otišla v štalo, a štruklji so bili pečeni. Ja sem zel z tiganjom štruklje i njemu donesel na pot i velim: »Evo, Pero, lepo se nječ!« A kej nesmo pojeli, nametali smo v žepe i lepo mu velim: »Idi, Pero, odnesi tiganja i lepo zafali žene kej nam je to dala!« A žena je došla z štale i vidla tiganja praznoga i vudri kričati. A vu tom — dok se je on vrnol — komaj je pobegel — već sem ja bil na kraj sela...« I tako se nižu zgode vesele i gorke naizmjenice, Fabijan Sabolić pripovijeda ih s veseljem, s malim kritičkim osvrtom na prilike i vrijeme u kojemu je živio i učio zanat. Nakon lutanja po svijetu on se najzad vratio u rodno Virje. »Dok sem došel doma, pita me joča: »Gde si bil, sinek, tri meseca kej nesem za tebe ni znal?! A ja velim na to: »Japek, sem išel po fašenke! Gospode more biti Jadran, a ja sem kalfa pak ja imam slobodno pešačenje po celi Jugoslaviji!«

U Šemovcima žive brat i sestra Zlata i Vlado Kopas, pripovjedači koji se i sami, u slobodno vrijeme, bave zapisivanjem narodnih pripovijedaka, poslovica i zagonetki. Žive u Šemovcima, a rade kao službenici u obližnjem Đurđevcu. Zlata Kopas rođena je 1937. u Šemovcima. Voli svoj kraj, ljude i običaje. O sebi kaže: »Najdraže mi je u društvu prepričavati dogodovštine i običaje naših ljudi. Nastojim zapamtiti svaku priču, jer mi to pričinjava najviše zadovoljstva. Priče i anegdote slušam u različitim prilikama, kao što su čejane, goričnо kopanje i svati.« Vlado Kopas, brat Zlate Kopas, rođen je u Šemovcima 1931. Za sebe je rekao: »Cijenim narodno blago, koje je danas potrebno sačuvati. Narodna duša bila je toliko obrađivana, ali nikad do kraja obuhvaćena. Ona živi u nama i mi živimo s njom.«

O Martinu Rumeku, pripovjedaču iz Levače, nemam osobito mnogo podataka, iako bi on zaslužio da se o njemu govori više. Znam da je rođen u Gornjoj Šumi 1902. i da je imao težak život. Kao dječak odlazio je na pašu sa svinjama i kravama u šumu, pa je s ostalim čordašima (čuvarima svinja) i kravarima pripovijedao pripovijetke da skrati vrijeme. Prema njegovu pripovijedanju, pastiri su gdjekad imali običaj da i sami izmišljaju priče, koje bi se onda navečer, za vrijeme zimskih večeri, prepričavale u domu radoznalim slušaocima. Primjećuje se utjecaj Martina Rumeka na njegove bliže ukućane. Nije zacijelo slučajno da su pripovjedači njegovih pripovijedaka njegovi zetovi Ivan Žagi i Ivan Hatadi te kći Marija Žagi. Čuo sam podatak da je Martin Rumek toliko volio narodnu pripovijetku da je često znao pripovijedati i pripovijedati bez obzira na to da li ga tko sluša. U pripovijedanju Martina Rumeka naći ćemo podosta odraza socijalnih prilika predratnog sela i sela u doba Austro-Ugarske. Gotovo u svim pripovijetkama primijetit ćemo želju za hranom (na jednom mjestu Martin Rumek spominje da je čovjek koji je nosio zmajevu kćer za večeru dobio »šalato od nekakvog šaranoga šaša«). Svi njegovi junaci pate i stradavaju, pošteni su i siromašni. Više podataka o Martinu Rumeku naći ćemo dalje, na mjestu gdje se govori o njegovoj kćerci Mariji udatoj Žagi, kao i u podacima o njegovu zetu Ivanu Žagiju.

Supruzi Ivan i Marija Žagi žive u Novigradu Podravskom, u Koprivničkoj ulici 149. Narodnih pripovijedaka, zagonetki, bajki, anegdota, poslovica i pošalica znaju veoma mnogo. Kada pričaju, uživljavaju se u sadržaj, jasno oblikuju i izriču misli, prave potrebne stanke u pripovijedanju, naglašavaju važnija mjesta, a kad im se u nekoj priči desi da im ponestane »materijala«, tada priču dopunjuju iz glave, domeću nove elemente, koji je čine još zanimljivijom. Gdjekad im se desi da dvije

MARTIN RUMEK, pripovjedač iz Levače.
Snimio Miroslav DOLENEC, 1973.

anegdote spoje u jednu. Žive od poljoprivrede na svom malom imanju. Marija Žagi rođena je 1931. godine u Gornjoj Šumi. Ona je o svom životu rekla, u šali, kao i uvijek: »Rođena sem v Gornje Šume, živela sem v Levače, vdala sem se v Repaš, voda nas je z Repaša sterala kak je miše v Novigrad Podravski, a oskudica me je poterala v Njemačko. Sad sem doma i študeram kak bi nazaj otišla. Nuz se brige i domače teškoče, dok dojdem med društvo, imam voljo za pripovetke. Kej sem negde čula od svojega pape, nesem ništ zabila, još sem nekej pričula, pridela i zmislila. Dok sem počela iti v školo, to je već bilo v šestom letu — onda si nesem mogla ni sama torbo nositi — to je bila debeljašna torba. Mi smo išle jedno tri peške z Levače na Molve v školo. Bili smo bokci, onda nesem imala vu čem iti v zimi v školo, nego samo v letu. Nesem išla dogo v školo kad nesem imala čas. Moja mama i japa so imali sako leto po jedno dete, a bili so na stanu i tuđi težaki. Bilo nas je četrnajst ili sedem parov, pak smo morali se jeden drugoga čuvati. Dok smo malo odrasli, papa je zel krčevine. To smo kopali, krčili, trnje žgali i tu smo kukruza sadili. Onda smo išli žira brat i šulja i to smo prodavali. V žetvu smo išli pšenicu paperkuvat. Pod jesen smo žira sadili i pšenicu gore sejali, nam je bila pšenica, a državi je ostala šuma. Posle so moji stari kupili nekakvo staro hižico i onda smo imali kravo na dva cecka, a to se je zvalo — koza. Dok

IVAN i MARIJA ŽAGI, pripovjedači iz Novigrada Podravskog.

Snimio Miroslav DOLENEC, 1972.

smo posle več odrasli i malo više nekej imali, onda smo išli po trebljanaj, perjanaj i po svate — tu so se pripovetke pripovedale, pesme popevale, na češelj se je igralo i plesalo i tak . . . «

U Severovcima, malom podravskom mjestu nedaleko Đurđevca, živi nekoliko pripovjedača. Marija Koser je kućanica, ali mi pobliži podaci o njoj nisu poznati. Branko Zobunđija dijete je od dvanaest godina, a sin je moga bratića Ivana Zobunđije. Mali Branko odlazi dosta često k svojoj baki u Đurđevac, koja mu pripovijeda priče. Pripovijetke koje mi je on ispripovijedao, izrečene su približno onako kako ih je čuo od svoje bake, što zaključujem pa jezičnim oblicima (padežnim završecima i sintaksi rečenice). Takav jezik nije više uobičajen kod mlađeg svijeta.

Kazivačice Marija Zobunđija, Marta Berta i Sofija Barkić vrlo su zanimljiva trojka i za zapisivača narodnoga blaga gotovo neiscrpan izvor. Žive u Severovcima, malenom mjestu udaljenom oko šest kilometara od Đurđevca. Sve su tri podjednako vedra duha, sklone vragoliji, šali, dosjetki. Rado su viđenne na skupovima kao što su krstitke djeteta, čehanje perja, prelo, svadba. Ljudi ih pozivaju u kuću jer znaju da društvu neće biti dosadno ako su one prisutne. Marija Zobunđija-Marička rođena je 1918. u Severovcima, bavi se kućanstvom. O sebi kaže: »Bila sem siromašna, siromašnih roditelja, bilo nas je osmoro braće. Živeli smo kak je što štel i mogel. A sad bi mi moglo biti bolje, ali me je starost vatila. Dok sem išla v školo, navek smo bili po tri dijaka. Cipele sem dobila na preobuvanje od jedne stare babe, sakoj je cipel gledel na svoj kraj. Več sem bila gizdava, pak sem preobula cipele, a to je pak gledelo kam je koj štel. I ajda v školo, kesa na roko i zagvozda kukuruznoga kruva i zašikavaj po onom blatu da si jedva te male cipele pukal. Ali ipak me se to skupa ne pokori, navek mi je veselje na pameti, šale i fašenki mi kopajo po glave, kojekakve dosetke i se drugo. . .« Nameće se zaključak da narodni kazivač poput Marije — ma što prošao u svom životu, ma kakve ga nevolje trle — ostaje u svojoj duši vedar, a možda je upravo to i razlogom što prema životu zauzima pomalo podsmješljiv stav. Slično kao Marija Zobunđija rekla je i Sofija Barkić. Rođena je 1906. godine u Đurđevcu, a udala se u Severovce. Živi u Severovcima bavi se kućanstvom. Uspoređujući nekadašnja vremena sa sadašnjim, ona je rekla: »Kakva je negda bila bokčija. Bilo nas je puno pri iže, a bila je bokčija. A zato se je se rado imalo i ne se je delilo kak sad. Ja sem isto tak išla vu bokčije v školo vu farbane domače opravice, ni kujne ne bilo kak vezda, a ni v školo nesi imal kej gotovo zeti. . . To so se negda nosili ružičnaki, tibeti — to so nosile koje so bile malo bogateše. . .«

Treća kazivačica — najstarija među njima — Marta Berta — Lesić, po nadimku »Žota«, vedra je i pomalo vragolasta duha, vrlo okretna u oblikovanju misli, šale, dosjetke, pošalice. Pripovijeda okretno, hitro, sama se smješka, preinačuje, dodaje, oduzima — već kako to zahtijeva ono o čemu pripovijeda. Rođena je u Pavljancima 1896. godine. Uza se nosi svoju bilježnicu u koju zapisuje nove zgode, nove šale, nove pjesme. Govoreći o sebi i o svom životu, ona je rekla: »Navek mi je bilo lepo. Dok sem bila mala, išla sem z kravami na pašo, i svinjami i sačem.

Onda smo i cigla delale, svatov smo se igrale, na sančicaj se v žetve sankale kilometer daleko po trave. Ja sem bila zaročnica, a koji so bili zastavniki ti so morali biti konji i sančica po trave vleči kej so im štele joči skočiti kak so bili gizdavi... Pjesme i priče volim od maloči, još sem v škole išla popevat. Išla sem četiri leta v školo i sako leto dobila sem odliko. Dok so bili gde svati i dok sem ja bila na svate, onda sem si

Tri pripovjedačice iz Severovaca: MARIJA ZOBUNĐIJA (slijeva), MARTA BERTA-LESIĆ (u sredini) i SOFIJA BARKIĆ (zdesna).
Snimio Miroslav DOLENEC, 1971.

nove pesme navek zabilježila. Dok kojo pesmo nesem znala, nesem bila zadovolna... Vezda znam više od tri stotine pesmi. Ja sem navek započimala v cirkve i na Bestrico dok smo išle.« Govoreći dalje o sebi, o svojoj ljubavi za narodnu pjesmu, Marta Berta nije zaboravila spome-

nuti svoje drugarice: »Mi smo tu na Severovce tri najvekše veseljače, i to ja, Sofija Barkić i Marica Zobunđija. Još sem i ovo zimo bila podsnehalja dok smo išle po fašenke na goste. Najviše volim gde je veselo društvo. Po fašenke idemo z lulami i z decom v koricu. Najviše se popeva, veseli i pripovedajo se pripovetke na čejanju, dok se lušči kukuruz i dok se kopajo gorice, dok se kopa kukuruz. Navek se smejemo. Makar ja i z štakom hodam, zato navek se poťčinim. Još delam se posle: kruha pečem, pripravlam jelo i kolače, i riflam i sakej, kej me več zapane. Ali mi je od sega posla najpovolneše v goricaj na pocek sesti, kantica v šake, juknoti i zapopevati: Šanaj, danaj, rogozi!...« Koliko vedrine izbija iz ove kazivačice narodnih umotvorina, neka nam na kraju ilustrira njena izjava da joj neće biti teško umrijeti, ali da bi željela, kad bude već na odru, da još jednom ode »po fašenke«!

Drago Vrban živi u Koprivničkom Ivancu i radi na svom imanju. Godinu rođenja ni bilo kakve pobliže podatke ne navodim jer njima ne raspolažem. Napredan je poljoprivrednik, a pored toga bavi se kulturno-umjetničkim i prosvjetnim radom na selu. O Josipu Šulju (Koprivnički Ivanec) isto tako ne mogu navesti nikakve podatke jer sam ga sreo usput, na jednoj večeri prilikom gradnje kuće (bilo je više mještana, a među ostalima i on). Zapisivao sam u toj kući.

Profesor Vinko Periša i njegova žena Ljubica također su u nekoliko navrata pripovijedali narodne pripovijetke, anegdote, poslovice. Vinko Periša moj je školski drug. Rođen je 1936. godine u Kalinovcu, a sada živi u Đurđevcu kao predavač matematike na gimnaziji »Vilim Galjer«. Vedre je naravi, iako je mnogo propatio u životu. Voli narodno stvaralaštvo i rodni Kalinovac; drago mu je kad se bilježi nešto o njegovu rodnom selu, a i ostali Kalinovčani imaju razvijenu ljubav prema svom selu.

U Kalinovcu živi pripovjedač narodnih umotvorina Martin Rabađija zvani Madrol, oko 60 godina, po zanimanju krojač. Martin Rabađija poznat je po svojim dosjetkama, anegdotama pa i dužim pripovijetkama. Poznaje ih na stotine. Pripovijedanje mu je živo, poput glumca razvija radnju, unosi modulacije u svoj glas, a često iz drugih pripovijedaka umijesi neku »svoju«. Širom Podravine poznat je po svojim vedrim šalama, koji put zna nekoga »zafrknuti«. Vedar je i Šimun Zvonar (oko 60 godina, kolar, živi u Kalinovcu). Roza Bazijanec (oko 70 godina) živi kao kućanica u Kalinovcu; Mato Fučkar (rođen oko 1908) živi u Kalinovcu kao poljoprivrednik. Dobri poznavaoci narodnih pripovijedaka i običaja su Stjepan i Katica Žibreg (Ferdinandovac). Stjepan Žibreg je po zanimanju postolar, ima oko 60 godina.

U Drenovici Podravskoj živi Pero Subotičanec, rođen oko 1906. Po zanimanju je poljoprivrednik. Nekada je kao svirač na violini išao po svadbama. Brat je pokojne Jelice Remetović, od koje sam zabilježio nekoliko narodnih obrednih svatovskih pjesama. Osobitost ove žene bijaše što je kao kućanica svirala na gitari, a cijela njezina porodica bila je »muzikalna« (svaki član porodice svirao je u poneki instrument). Terezija Bešenić, rođena Franja, rođena je oko 1900, živi kao kućanica u Ločici; poznaje na desetke narodnih pjesama, običaja, anegdota, pripovijedaka. Mara Špoljar, rođena Šipušić, ro-

đena je 1903. u Virju; sada živi u Medvedički. Ona je sama rekla: »Od djetinjstva pesme sem bilježila. Ako sem čula kojo pesmo da so jo dečki popevali, mam sem jo zabilježila. Nekoje reči sem i sama zmislila. Dok so išli negda v svetski rat, ondar smo popevale od rata. Dekle so popevale, a babe plakale.« Pjesme koje sam zabilježio od Mare Špoljar nalaze se u Institutu za narodnu umjetnost u Zagrebu.

U Medvedički živi Ivan Hatadi, zet Martina Rumeka. Rođen je 1948. u Medvedički, neko vrijeme radio je na zemlji, a sada je zaposlen kao radnik u Virju, u tvornici. Zacijelo, u njemu je ljubav prema narodnoj pripovijetki probudio Martin Rumek, pravo žarište narodnih pripovijedaka. Josip Šikulec zvani Jože, rođen 1908. u Medvedički, posebna je i zanimljiva ličnost. Po zanimanju je brijač, ali je svirao i violinu. Ljudi pripovijedaju da je bio izvrstan violinist. Jože je pomalo osobenjak, vragolan. U mladosti je živio u Zagrebu i drugim gradovima, a zatim se vratio u rodno selo, smirio se i tu i danas živi. Spomenimo i to da mi je susjed, a ipak smo iz dva različita sela. Jedna strana ulice u mom selu zove se Medvedička, a druga, u kojoj je i on, zove se Molvarske Grede. U blizini Jože živi i Fabijan Smesnik, rođen 1916. u Medvedički. Po zanimanju je poljoprivrednik, ali i on je svirao violinu po svadbama. Vedar je, znalac mnogih podravskih šala i vragolija. Mato Turčić rođen je 1914. u Medvedički. Sudjelovao je u NOB-u, sada radi kao službenik u zadruzi. Dva brata su mu poginula kao partizani. Mato Turčić ozbiljan je kao pripovjedač, ali u svoje pripovijedanje ipak unosi vedrinu i šalu. Uostalom, teško je zamisliti Podravca koji šalu ne bi volio.

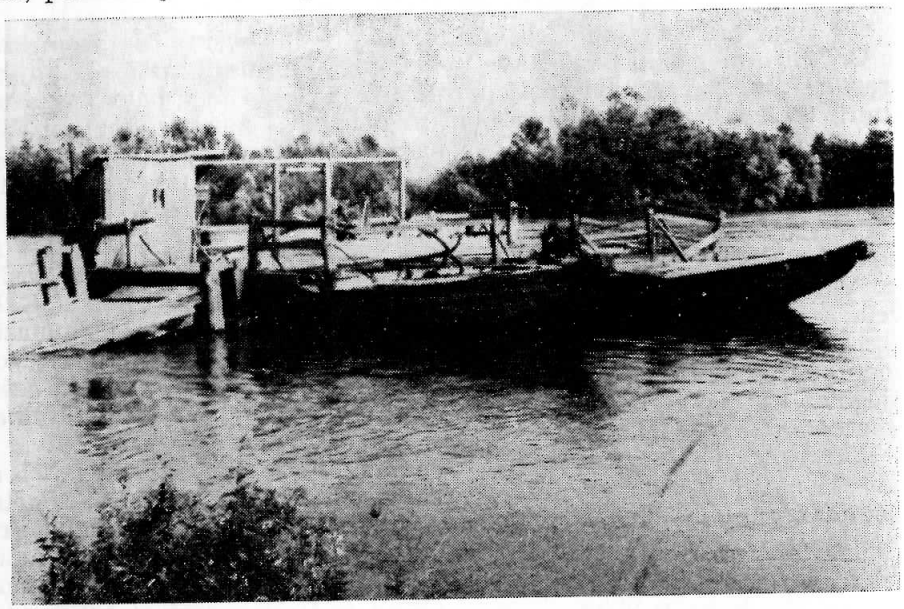

Stari drveni »brod« na Dravi kod Drenovice Podravske.
Snimio Miroslav DOLENEC, 1972.

Elizabeta Dolenec (moja majka), rođena Posavec, rođena je 1915. u Severovcima, a sada živi kao kućanica u Medvedički. Poznaje priličan broj narodnih pripovijedaka, šala, anegdota i pjesama.

U Virju žive Ivan i Dora Dolenec. Ivan Dolenec rođen je 1908. u Virju, a brat je mog pokojnog djeda Martina Dolenca, rođenog 1888. Martin Dolenec i sam je »nekej biležil i pisal«. Doroteja Dolenec, rođena Šestak, rođena je 1913. godine u Virju. U Zagrebu živi Agata Dolenec, rođena Frntak, rođena 1898. u Virju, a bila je udata u Drenovici Podravskoj. Poznaje narodne šale, pripovijetke i pjesme. Koliko je meni poznato, ona je još prije rata pjevala narodne pjesme marljivom zapisivaču podravskog folklora Petru Lukancu.

Pripovijetke objavljujem točno onako kako sam ih čuo. Ako je pripovjedač miješao dijalekt i književni jezik, ostalo je tako i u mojem zapisu.

1. TRI BRATA

Jotec i mati imali so tri sina, ali so bili veliki bokci, već neso imali opčem živeti. Tak so se otpravili vu svet kej si nekej zasluže i nekej navče. Mati je imala nekej malo meljice kej im je spekla pogačo sakojemu jeno za put. I oni zemo pogače i — ajde!

Putujo oni, putujo, ali so već bili glani!

»Idemo« — vele oni mlajšemu bratu — »pojesti tvoju pogaču. Ne bomo načimali sakoj svojo.« Pojedo oni pogačo najmlajšega brata. Ido oni dalje. Sad je došla na red pogača srednjega brata dok so pak bili glani. Je, ali ne dado oni najmlajšemu bratu jesti svojo pogačo nek samo oni dva bodo jeli, a on nek bo gladen.

Onda dok so treču pogaču jeli, onda so mu rekli — ako si da joči skopati da onda bo dobil pogače. Najmlajši je brat bil jako gladen, pak si je dal joči skopati. I otišel je vu svet i gladen još, malo je jel — oni so mu dali svejeno kej so mu šteli. Pokupil se on i ajde sam, a ovi so otišli.

Doje on vu šumo, tu je bilo jezero v šumi. Tu si sedne pod rast i študera kej bi sad. Al' došle so se vile kopat. Onda jedna drugi veli:

»Čuj, de se mi kopljemo, od te vode slepi pregleda!«

One so otišle, a on je lepo otišel pak se je vmil vu ti vodi i pregledal je. Sad si on študera kak je imal flašo z vodom za put, tak je on ono vodo zlejal, tak si je natočil tu vodu od koje se preglene. I ide on.

Dojde on do slepe čmele. On ji namaže joči i ona vidi. Veli:

»Dok ti bo kej trebalo, seti se mene, ja ti dojem v pomoč!«

Ide dalje, najde miša slepoga. I njemu namaže joči i on vidi.

»Dok ti bode trebala pomoč, sjeti se za mene i ja ču ti pomoći!«

Ide dalje. Dojde do vuka staroga, slepoga. On njemu namaže joči i on vidi [i veli mu]:

»Čuj, dok ti bode kej trebalo, seti se za mene, ja ti dojdem v pomoč!«

Doje on k jenomu grofu gde so već njegvi brati bili, gde so služili njegvi brati. Sad oni glede — so mu zavidni. Skopali so mu joči, a on već vidi nazaj. Samo so mu zavidni i sad oni vele grofu da ako ne bo za-

povedal novomu slugi kej napravi cirkvo z vojska nek zna da bode grof ubit i najmlajši sluga. Tak so se stareši sluge — brati njegovi — zagrozili grofu. Tak je to njemu grof javil.

Je, sad on študera, študera i seti se čmele. I evo ti — dozuji čmela.

»Šta je bilo novo?!«

Veli: »Tak i tak, tak i tak — grof je naredil da mora biti z vojska cirkva napravljena!«

»Bez brige! Idi spat, do ranja cirkva bode napravljena z vojska.«

Ranoden se digno, cirkva je gotova. Sad so oni njemu bili zavidni još bolje. Sad oni zanovetajo grofu. Imali so puno pšenice [onda so rekli]:

»Ako ne bo pšenica do ranja omlačena, jao si ga njemu i grofu!«

On se seti za miša. Evo tu je — miš je zacviljil i doje k njemu.

»Šta je bilo?!«

»Tak i tak je grof naredil. Moramo do ranja pšenico omlatiti. Ako ne — jao si ga nam!«

»Ne tebe briga! Do ranja je pšenica omlačena!«

On je skupil se miše [po svetu] i zmlatili so do ranja pšenico. Onda je pak grof naredil novomu slugi da mora sto vokov dopremiti tu. Ako ne, jao si ga njemu!

Dobro, študera on, seti se on za vuka. Evo ti vuka k njemu.

»Što izvoliš, što ti treba?!«

Veli: »Tak i tak je grof naredil da moram dobaviti tu sto vukov, a to so njegvi slugi, a moji brati njemu rekli!«

No sad on študera.

A vuk njemu veli ovak:

»Znaš« — veli — »kej?! Ti reči grofu nek sto ovaca pripravi rano, a da ti boš dobavil sto vukov.«

Sad je grofu bilo to malo krivo. Je, ali nema ništ — doje sto vukov, ako ne bo sakoj svojo ovco imel, jaj si ga njim! I grof je pripravil sto ovce — za sakojega vuka jedno ovco. Ranoden, evo ti vukov. Je, ovce so se pojeli. Ali je onda sto vukov rastrgalo i sluge — stareše brate i grofa. I tak je najmlajši sluga grof postal. Brača, koji so njega šteli uništiti, tak so propali.

Martin Rumek

2. BOGATI I SIROMAŠNI BRAT

Bili so dva brata, jeden bogat i jeden siromak. Ov koj je bil bogat — te ne imal decu, a koj je bil siromak — te je imal punu ižu dece. A ov bogati ne znal klati, nego samo bogec. Onda je išel k njemu klat sako leto, više put. A nigdar mu ne dal komadič mesa da si odnese svoji deci.

Onda jenput bogatašova žena veli:

»Čuj, pak nigdar mu ne daš mesa da si odnese svoji drobni deci. Pak mu dej mesa!«

Onda je on [rekel]:

»Hajt, pak mu dam!« I on njemu odreže i onda mu veli:

»Nosi to k vragu!«

Zeme on meso i doje doma, žena bi to pekla i deci dala, a ov veli:

»Ne! Rekel je moj brat da ja to moram nositi k vragu!«

I on to pokupi i ode on k vragu. Onda ga brodar pita:

»Kam ti ideš?!«

»Idem« — veli — »vragu nosit meso!«

»Dobro« — veli brodar — pitaj ga kak bi se ja brodarine rešil!«

On je moral biti vekovečni brodar. Dobro, otije on k vragu, pokuca na vrata — nišče se ne javil. I pak jenput — lupal je na vrata jako. Onda je vrag došel.

»Kej ti očeš?!«

»Nosim ti meso!«

»Dobro, ulazi nutra!«

Ulazi on nutra, a vrag njega pita:

»Kej bi ti štel za to meso?!«

»A kej mi daš!«

»Dam ti« — veli mu vrag — »magarca koj dok se izdere, bo same cekinje slagal!«

Dobro, on magarca veselo zeme, ide, al' se je zavrnol v gostiono. Gostioničar je videl da te ima novac, pak mu je zmenil magarca i podmeknol drugoga za toga. I otišel on doma z veseljem — bode penez puno. Veli on magarcu:

»Magarče, izderi se!« Onda je magarec, kak i drugi magarec, posmetil govno. Ide on nazaj k vragu. Doje k njemu, a več je vrag znal da je ov gostioničar njega fkanil. On njemu da stola. Samo se veli: »Stole, prestri se!« i bit će rane i pića i sega. I zbilja, dal mu je stola ali opet on gostioničaru. Gostioničar mu je opet zmenil stola. Doje doma, pozove svu familiju da se pogoste malo. A stol — kak je bil tak i je, kad ga je gostioničar premenil.

He onda on ide treči pot vragu. Vrag je več to znal da mu je gostioničar i stola premenil pak mu je dal jenu harfu. Sad se on oče osvedočiti kaj to vredi — ta mužika. Pak zaigra dok so vrapci na grmu bili, puno vrapcov. Kak on zaigra, a vrapci plešo i morajo plesati.

»Aha!« — veli — »Dobro je! Sad ću ja gostioničara namazati!«

Doje on v gostiono, a gostioničar je vesel kak je ov došel — pak bo nekej digel.

»Daj!« — veli — »tu harfu kak to igra!«

On složi, navine i igra harfa. Ali gostioničar z gostioničarkom morajo plesati, a debeli jako. On je tak dugo igral dok je njemu gostioničar dal nazaj njegvoga magarca i njegvoga stola, »Stole, prestri se!« mu je nazaj dal. I on ode doma.

A žena je prije norca delala š njega kad je ne stol bil ni magarec, a on pozove svu svoju familiju, a žena veli:

»Naj biti bedast. Pak budu norca s tebe delali!«

»Čkomi« — veli — »sada!«

Kad se nakupe silni ljudi, svati i tak, veli on: »Stole, prestri se! »Tu je bilo jela, pila i sega i mam so bili gosti.

Pijo oni, jedo. Sad on magarcu veli nek se izdere. Sakojemu je pune žepe penez dal. Sad — veli — vu frulu zaigra, sad nek plešo tak dugo dok so mu se moljili da nek stane. Kad so več svati, nek bode i mužika!

I tak je onda bogataš pital — a i on je bil na svate:

»Ha dobro, kak si ti do toga došel?!«

»Hm, kak sem došel! Ti si mi dal meso nek nosim vragu, pak sem odnesel, pak sem to dobil!«

»Oooo, pak ja imam mesa i slanin pak bom i ja vragu odnesel. Ja dobim još više!«

Ode on! Zaintači on celu slaninu na pleča i ajde — nosi on k vragu. Doje on na brod, pita njega brodar:

»Kam ideš?!«

»Nosim« — veli — »vragu slaninu!«

Veli brodar:

»Pitaj ga kak se ja bodem brodarine rešil?!«

Doje on vragu, pokuca na vrata, a nišče se ne javi. Eee, pokuca on, bori, i eto ti vraga.

»Kej očeš?!«

»Donesel sem ti slanino!«

Vrag mu otpre vrata i da mu puno penez, kej je komaj nosil. Znal je vrag več kak je on z svojem bratom postupal — to je on več se znal. Zato mu je dal novce — ne mu dal stola ni magarca.

Ide on, doje do broda. Veli [brodar]:

»Kej je rekel vrag?!«

»Koj prvi za veslo prime, te bo brodar!« [Bogati brat] je prvi za veslo prijel i moral je ostati za navek brodar.

Martin Rumek

3. VRANA

Bil je tak jeden dečko. Onda je išel o polnoči doma, ali ga je kača stavila.

»Čuj ti« — veli — »mladiću! Boš ti mene nosil!«

»A kam?!«

»Kam ja bom z glavom kretala, tam me boš nosil! Ako me nećeš nositi, jao si ga tebi! Ako me bodeš nosil, pošteno ti bode plačeno!«

Ido oni — kam ona z glavom okreče, tam jo je on nosil. Bila je čas leka, čas žmeka. I on doje do jene špilje. Ona fučne i evo ti — raspro se vrata i došel je veliki zmaj, z jognjom. Z zobov mu jogenj leti.

»Tata, nemoj tako! Taj je mladić mene donesel! Nemoj tak biti strog!«

Onda hajde vnoter. Tu je dobil jesti i piti i pita ga zmaj:

»Kuliko tražiš kej si mojo kčer donesel?!«

A njega je kača bila opomenola da nek nikakve novce ne pobira, nego samo jedno — šutnjo.

»Šutnjo! Nikej drugo!«

Veli mu zmaj da mu da penez, ali on veli:

»Neee! Hoču jedno šutnjo!«

»A što će tebi to?! Što će tebi šutnja?! Dobro, kad nećeš nikej drugo razini se!«

Onda mu se je pljunol v zobe.

»No!« — veli — »to mi je još trebalo! Zato sem jo nosil tak daleko!«

Ali on ide doma, a začuje on vrapce da se spominjajo svojem jezikom, a on je razmel kej se spominjajo. Veli:

»Aha, to je šutnja!« Kej je on razmel živino kej se spominja.

Došel je pod rušku da se odmori. A bila je na ruški stara i mlada vrana i pita mlada vrana staro:

»Zakej ta ruška ne rodi?!«

Stara nje veli:

»Zato! Tu je kotel z novci pak nemre roditi! To ji smeta! Zato — veli — kad bi ljudi znali da je tu novac, bi ga otkopali!«

A one neso vidle njega da on leži tam pod ruškom. I on je to čul. Dok so vrane otišle, on je išel otkapat. Otišel je v selo po motiku i po ljude i zvadil je kej je bilo zakopano — to je bil veliki lonec z novci.

Onda on ide tak i doje pod rast. Onda na rast doje mlada i stara vrana. Veli mlada vrana stari:

»Zakej te rast ne rodi?!«

»Zato jer nema v sebi vodo. Nemre roditi jer nema vode. Tu ima jeden grad, na pol grada je zdenec. Vu tom je zdencu zmaj koj popije so vodo, tak da nema tu cela okolica vode. Zmaj so vodo popije. »Koj bi« — veli — »znal kej bi otkopal toga zdenca, našel bi zmaja i njemu glavo odsekel, onda bi mam vode bilo dosti!«

On to sluša. I on se je meknol. Otišel je vu taj grad, radnike platil i otišel na označeno mesto pri križnom drevu — tu je te zdenec. I tu on otkapa, a te je zdenec zarušen bil. On skupi radnike, težake i — kopat! Tu so ljudi prigovarjali i ovo i ono, a on je se dobro naplatil, kad je imal š čem. I kopajo oni. Doje on do jednoga kamena i veli ljudem nek digno toga kamena. Tu je bila sablja. Pripaše on sabljo i veli:

»Dalje kopajte!«

Kopajo dalje — dojo do drugoga kamena. Toga kamena digno, a zmaj, silen zmaj digne glavo, a on njemu njo odseče. I dok mu je glavo odsekel, silna je voda navaljila kej so jedva povušli z zdenca i mam so imali dosti vode. Je, kralj bi štelj da njegvo kčer ženi. A njemu se neje sviđala njegova kči, nego je jedno grofico oženil. Bil je naplačen od kralja — dobil je silne nagrade i silne novce mu je kralj naplatil zato kej je imal vode celi grad...

I oženil se on s tom groficom. Je, al' on čuje svu živinu kaj govori. Negda ne bilo kak ve, kej bi motori i traktori bili, nego so magarci orali. I ranoden veli sluga magarcu nek se digne. Ov je išel orat. Magarec neče. Onda so ga zbili, a on se ne digel. Ovi so drugi magarci išli. Kad so došli doma s posla, magarci so ž njega norca delali kak je rano dobil batine.

»Ja sem dobil batine, al' sem cel den spal, a vi ste mulci dobili još i tam batine kad so vas bili dok ste orali!«

A on se je nasmejal tomu. A njegva žena neje znala da on čuje živino. Pita ga ona:

»Čemu se smeješ?!«

Ne sme ji povedati. Ako bi ji povedal, bi zgubil šutnjo. Drugi den čuje on — spominjajo se pevec i kokoš. I to je on čul. Pak se on nasmeje. Čul je kak se svinče spominja z cuckom — i tomu se nasmeje.

»Zakej« — veli cucek — »tebe tak gizdavo rane, a ja malogda dobim kaj jesti!«

»Čkomi, ti, mulec jeden! Mene zakoljo, a tebe ne bodo klali. I još boš dobil od mene kojo kost.‹ Pak se on nasmeje tomu. A žena:

»Čemu se smeješ?!«

A on se je pak nasmejal tomu kak živina govori. I tak so se posvadili. I on veli da on bode vmrl ako ji bode povedal čemu se smeje. A on ne bi bil vmrl, nego bi bil samo šutnjo zgubil jerbo to ne sme povedati nikomu da on ima šutnjo, da razme živinu.

Je, ali ido oni po popa kej ga bo spovedal. Nek ga spove kad bo vmrl. I otije žena po popa. A on ide po dvoru i čuje on — pevec lepo popeva, kukuriče. Vesel je on, a cucek njemu veli:

»Čuj ti, kako moreš biti tak vesel, a znaš da bo naš gazda vmrl?!«

»Pak nek vmerje?! Neje za drugo! Ja imam sto žen, pak koja ne dobra, šturnem jo z kljunom po glavi i pokorna je, a on nemre biti jedni ženi gazda. Pak nek vmerje!« I dojde žena i z popom, a on je namlatil i jednoga i drugoga — i popa i njo. I ne zgubil šutnjo, i dalje je čul živinino pripovedanje.

Martin Rumek

4. JAŠENJE NA METLI

Bil je dečko koj se ne nikoga bojal. Došel je svojemu stricu i spominjali so se o junačtvu. Veli mu stric:

»Čuješ« — veli — »je l' bi se ti bojal vraga?!«

»Ne bi!« — veli. »Ne bi ga se bojal! Je, a de on postoji?!«

»Idi« — veli — »v pol šume, tu tri pot fučni v prst i on bo došel!«

Otije on v šumu, v pol šume, tri put v prst fučne — evo ti: smica se baba v korpi. Doje k njemu:

»Što ti, mladiču, očeš?!«

»Oču da doje vrag tu da se bomo metali!«

»Dobro, taki bo došel!«

I evo ti za čas kočije — ide gospodin veliki i doje do njega:

»Šta ti, mladiću, očeš?!«

A njemu je došla druga pamet i veli:

»Ja sem došel tu z božjom pomočjom, z božjom pomočjom idem po svetu!«

A on njega navađa da ide š njim. Ali neče on iti. Otišel je vrag z kočijami. A za čas baba dojaši na metli.

»Čuješ« — veli — »očeš iti z menom?!«

»Kam?!«

»V moje dvore?!«

»Pa idem! Hajd!«

»Sedni tu na metlo!«

I odjašo oni vu njezine dvore, vu bablje dvore. Tu je bilo devedeset i devet glave na plot nateknjeno, samo je još njegva stota [falela]. I sad mam zna da tu bo života zgubil. I bo spal v jeni sobi. A imala je baba lepu deklu. Sad on ne spal — čuje on kak baba nje veli:

»Treba o polnoči nakuriti jognja i glavo mu odseči! »Bodo ga furile. A on to čuje — neje spal, vraga je spal. Se je držal da spi. Kad je došla doba jognja nakuriti dekli, a baba pita. Veli:

»Je l' gori?!« Ona z druge sobe pita je l' gori. I je l' on spi — i to je baba pitala. Al' se je dekli dečko dopal pak ona študera kak bi š njim pobegla. Dok se je dobro razgorelo, dekla njega obudi da nek ide š njom. Metlo je namazala i [veli mu] nek ide on š njom.

I ona kre žerjavke pljune — ta bo slina odgovarala mesto nje jedno vuro. Bo baba pitala je l' gori, je l' tak, a nje bo odgovarala slina za toga dok ona otije. Je, ide on — jaši na metli s tom deklom skupa, ali nekakov crni oblak ide za njimi.

»Čuješ« — veli — »kakov je to oblak za nami!«

»To« — veli — »nas moja mati naganja!«

Je, sad je ona njega pretvorila vu divje golobe — i sebe i njega. A pričela baba na metli loviti i nje. Pretvorila je ona sebe i njega vu divje race. Baba je počela loviti več i divje race. Onda so se pretvorili v mraviljnjak — med mravljice so se zmešali. Onda je baba tam nekej raskapala, ne mogla nikej najti, onda se je pokupila na metlo i — ode! A oni onda za njom. Onda so jo dostigli, z metle prehitili i vmorila se je baba. Tak so se te dva oženili, bil sem i ja na svate.

Martin Rumek

5. MESAR I ŠUSTAR

Bili so dva čoveka — šustar i mesar. Putovali so da ido da si zasluže nešto. V njihovom selu ne bilo zarade više. Ido zajeno. A šustara je bilo strah. Došli so v totinkomoru. Onda mu je rekel mesar nek ide po drva. A njega je bilo strah samoga, a noč je bila. I onda so išli obedva križe trgat.

A ov se je pomalo mesaru za kaput držal i gdekojega križa mogel otrči kej si ga je del pod pazuho. A ov je natrgal puno križov. Nakurili [so] jognja i pekli so meso. Imali so mesa sebom, pekli [oni] meso a ovomu [mrtvecu kej je ležal v totinkomori vele] dok se je meso speklo:

»Hajde i ti z nami! Boš i ti z nami jel!« On čkomi. A ov veli zakej mrtvecu ne da mira. Dok so se najeli, onda je išel [mesar mrtvecu] opravu sleči š njega. Dok mu je slekel opravu i na se oblekel, [veli mesar]:

»To je lepa oprava, ova moja je krvava! Nek bode njemu. Njega zakopajo i onak, a ja bom v novi opravi išel po svetu!«

Al' mu jo on neje štel obleči, nego ju je samo na njega hitil. Veli:

»Nek si sam obleče!«

»A naj biti bedast! Pak mu [jo] obleči onda!«

Veli mesar:

»Pak si zna sam obleči!« Al' se te mrtvec digne i veli:

»Daj mojo opravo!« A mesar mu veli:

»Pazi kej ti pokažem z ovom kalanicom, z ovem križom po glave — Na« — veli — »si legni pak spi!«

A šostar se je od straha zanesnažil. Onda, dok so se dobro najeli, ovaj [mrtvec] nazaj spi, evo ti na oblok mrtveci.

»Mojega križa dej! Mojega križa dej!« A on veli:

»Taki ja vam pokažem križa! »I on vun. A mrtveci so se razbežali, a šustar se je od straha mesaru za kaput držal. Za njim je išel vun — njega je bilo strah ovoga vnutre. Komaj je čekal šustar da ranje doje, a ranje nikak dojti. Od silnoga straha on se je se zasmetil. Onda rano den — ido brže! Još je kmično, da ne bi došel te čij je mrtvec. Tak so otišli. Je, al' se je šustar moral iti v potok oprati, a mesar je sam otišel.

Doje mesar do jednoga mlinjara, a šostar je ostal. Više ne š njim išel. Doje do mlinjara i pita mlinjara:

»Je l' bi mi šteli dati spati?!« Noč je došla opet.

»Možeš!« — veli [mlinjar]. Ali te je mlin zaklet — tu so sami mrtveci dohađali v noči. I da te mlinjar njemu mesa nek si peče. Doje on, nakuri — bo si pekel meso, a svetlo nema. Onda je otprl strujo — je, al' je celi meljin počel mleti. Onda je išel pak je remenje shital tak kej ne bo meljin mlel prazni — žita nema. Samo kej mu je struja svetila. Ali viče nekej zgora:

»Je l' bi opal?!«

»Opani! Samo mi naj v rajnicu opasti gde se meso peče!« Opane noga.

Pak viče nekej:

»Je l' bi opal?!«

»Opani, samo mi naj v rajnglu!« Opane druga noga. On to dene tam na stran, nastavi on to.

»Čuješ?!« — viče nekej — »Je l' bi opal?!«

»Opani, samo mi naj v rajnglu!« Opane telo. I to dene gore.

Veli:

»Je l' bi opal?!«

»Opani, samo mi naj vu rajnglu!« Opane ruka. I tak i druga [ruka] i tak i glava. I s toga nejenpot postane čovek. Postal je živi čovek i ide k njemu, zakorači k njemu, [a veli mesar]:

»Šta ti misliš, pokej ideš k meni?! Taki ti z ovom kalanicom glavo rastepem!« A to je bilo tak — koj se je bojal, te je do ranja bil ubit. Koji so spali vu tom meljinu te so do ranja mrtvi bili, od straha. A ovoga ne bilo strah. Ov je njega na se mile načine zastrašival, a ov se ne boji.

»Ja ću tebi« — veli mesar — »pokazati! Odi, z menom boš jel meso! Ili te z ovom kalanicom kresnem!«

A ovaj se otkorači od njega i samo najenpot veli:

»Dobro, kad vidim da te ne strah, sad ti bom povedal tajno od meljina!«

»Kakvo tajno?!«

»Tu je pod tem podrumom još jeden podrum — tu so tri kotla z novci. Prvi kotel je samem zlatom, drugi kotel je samem srebrom, a treči kotel je samem bakrom. To je još stari mlinjar zakopal — mlinjarov pradjed. A sad — ti si spasil toga meljina i sad to blago bodo onomu čije je, samo tebi baker bo, a njemu nek bode zlato i srebro!«

Ov je otišel — nestalo ga je.

»Pak gde si pri vragu! Sad bi se najrejši spominjal, a tebe je nestalo!«

Je, on je sebe spasil kad ovoga ne bilo strah — više ne moral iti v meljin jerbo je on moral iti sako noč v meljin dogodi ga neje spasil takov junak koj se ne bojal.

Ide kočija rano kre meljina. [Mesar] skoči, zgrabi deklo i odnese jo v sobo. Ona je zamrla od straha, a ranoden spi on dugo, a ide mlinjar v meljin. Kuca, nabija, otpre, a on najde njega živoga. Onda je mlinjaru povedal. Veli:

»Tak i tak je rekel taj koj je dohađal v noči da srebro i zlato bode meni, a tebi bode baker!« On je lagal.

»Nek ti bode i baker i se, samo kad si mi meljina spasil kej ne bom v kvaru. Kuliko sem ja v kvaru kej v noči ne smem mleti!« Da on njemu to nek si zeme se. Je, sad si je on napravil lepo zgrado v selu, a ide jednoga dana šostar. Ov ga na obloku [svoje hiže] gledi i viče mu:

»Heeej, hodi ti, posranko!« Ovoga je bilo malo sram. »Hej, odi sim!« Došel je k njemu, dal mu je tam jesti i piti i dal mu je penez kej si i on napravi hižo, a on se je z onom frajlom oženil kojo je vlovil na potu.

Martin Rumek

6. ZLOČESTI SIN

Bil je joča i sin, i njegov zločesti sin. Nigdar ga doma neje bilo, a ništa neje delal. Po noči se je tepel, a po danu je spal. Onda ga je joča išel tužit popu kakov mu je sin. Pop mu je rekel da ga nek splaši ovak:

»Rečite nek ide v dučan po solj, po petrijola i kej treba z dučana!«

Samo kej poje kre groblja kej ga ov bode z vilanom splašil. Kad je ov otišel, joča se je omotal v stolnicu i dočekal ga je na groblju.

»Kaj boš ti mene plašil?! Taki ja tebi dam!«

A ovaj nikej, nego v plahtu i [ide] k njemu samo. A ovaj z flašom — treskac njemu v čelo. Se je flaša razletela i z petrijolom.

»Sine, kej si napravil?!«

»Nesi za drugo! Zakej si me došel plašit! Mene neje strah ničesa!«

Je — dakak — starca je fliknol kej ga je mam krv oblejala po glavi. I ranoden otišel je joča [to] javit popu. Doje, pop veli:

»Nikej« — veli — »vi njega pošljite k meni čuvat podruma mojega kad se ne boji ničesa. Nek on tu podruma mojega čuva!« A tu so v podrumu vragovi bili. Veli pop, da mu lonca i rajnicu i jognja i se, nek si peče [meso].

I evo, nekej viče. Veli:

»Je l' bi opal?!«

»Opani, samo ne v rajnglu!« Opala je noga. I nameče [on to] na stran.

»To mi bode lepa šikača kej se bom kotačkal ž njom!«

Drugi pot pak nekej viče:

»Je l' bi opal?!«

»Opani, samo mi naj v rajnglu!« Opane druga noga.

»To mi bode fini zdeljnjak!« — veli on drugi nogi.
Treči pot nekej viče:
»Je l' bi opal!«
»Opani, samo mi naj v rajnglu!« Opane roka.
»To mi bode lepa kuhača za mešati!«
[Pak nekej] viče:
»Je l' bi opal?!«
»Opani, samo mi naj v rajnglu!« Opane i druga roka.
»Eeee, i to mi« — »veli bode fina kuvača!«
[Pak nekej viče]:
»Je l' bi opal?!«
»Opani, samo mi naj v rajnglu!« Opane glava.
»Eee, to mi bode fini kotač drndak za kotačkati se!«
I sada se složi šest vragov z te noge, tela, roke i glave. I ido k njemu. A on:
»Taki vas« — veli — »bodem z ovom kalanicom!« Dok se je najel, onda se bodo hrvali.
Dok se je najel, onda oni k njemu. Jeee, on im neje nikej mogel — so ga pograbili i odnesli so ga v steklenu kovačnicu.
I tu so ga zaprli. A ide jeden vrag i k njemu se nalukava, a on njemu tečas z kleščami nosa odseče. Ide drugi. I njemu isto. Ide trejti. I sem šestem je nosa odgrizel z kleščami.
Onda je [namislil] kak bode pobegel. Tak je skočil [na stolčec], stolčec se je preokrenol i tak je opal v jogenj...

Martin Rumek

7. KAK JE ŽENA ČOVEKA ZAZAVALA

Tak so živeli jedni mladenci, mož i žena. On je moral otiti v rat. On je tam na bojištu pal, a ona to neje znala. Ona ga je stalno dozivala:
»Dojdi, dragi moj! Dojdi, dragi moj!«
I on je jedno noč dojašil na belom konju, a ona je, kad ga je navek po noči zazavala, mam njega prepoznala. A on je nje rekel:
»Hočeš iti z menom?«
Ona se je tečas oblekla, spremila se je i onda so skupa na tom belom konju odjahali. Ona je primetila da je on nekakov zden. I tak so oni jahali dogo i dogo dok neso stigli do jednoga groblja, a on je zakrenol konja i pravac na groblje. I tak so došli do jednoga groba koj je bil prazen. I on je nje rekel:
»Hajda, navek si me zvala, sad hodi z menom vnoter!«
Sad je ona osetila da je on bil mrtev, zato i je tak zden. Ona se je od njega otrgla i beš! Dok je došla do prve hiže v nočno doba, lupala je na vrata dok ji neso otprli vrata. Ona je počela govoriti, ali oni neso ništ razmeli kad je to bilo v drugi državi gde se drugač govori.

Do ranja oni neso išli spat dok neso našli nekojega prevodiča kej je ona se rekla kej se je ž njom dogodilo, a od silnoga straha ona je ostarela prek noči i sa je posedela.
Drugi den so jo ondar otpravili vu drugo državo. Tak je došla doma i nigdar više neje po noči svojega čoveka zazavala kad je znala da je on mrtev.

Doroteja Dolenec

8. DEKLA I DEČKO

Išel je dečko vu vojsko, a imal je deklo s kojom se je zaklel i obečal da bo došel ili živ ili mrtev. I on je otišel. Zišlo je več vreme — dekla ga je čakala, ali ga neje mogla dočakati kad je on poginol. Ona ga je fklela, zakaj neje došel. Onda je otišla na grobje i skopala mrtvikovo glavo i donesla jo je doma. Doma je potkurila pod kotel, vode v kotel nalejala i to glavo dela v ot kotel kaj se je kuvala i tak jako skakala po kotlu dok se neje razbila i napokon — drumom se je pojavil mladi vojnik na zelencu konju i išel pravo v nejin dvor.
Dok ga je ona vidla, odbežala je v ižo i rekla mame:
»Mama, mama! Ide moj čovek!«
On je došel pred ižna vrata i rekel:
»Draga, spremaj se! Odi sada z menom! Zakaj si me fklela! Zato sad odi makar kam!«
No je bilo straj, ali je svenak rekla:
»Idem, dragi, zakaj ne?!«
I ona je so svojo prtlago dela na konja i sela za dečkom. Oni so išli tak drumom do polskoga pota dok ona neje zgledala grobje. Več je znala kaj je. Ona je nega pitala:
»Kam idemo?!«
»To boš vidla!«
I dok so išli, te je dečko zapopeval:
»Mesečina kano dan,
je l' te, draga, z menom straj?!«
»Neje, dragi! Zakaj bi me bilo straj jer sem z tebom?!«
I napokon so došli do grobja. Tam so došli do negve grabe gde je on bil zakopan. On je ne rekel:
»Ajd draga, prva ti!«
»Nejdem, dragi! Idi ti prvi!«
Dok je on otišel, ona je na njega itila se svoje blazine i poplune i pobegla v totinkomoro de je ležal drug z kojem je bil vo vojske te nejin zaročnik. Nuz nega je stal svetac Mladi petek kojemu se je ta dekla molila navek. Ona je došla k nemu i rekla mu:
»Pomoži mi ti ako mi moreš jer me bode mrtvik rastrgal!«
Vu tom toga dok je Mladi petek zaprl vrata od totinkomore, te mrtvik je zalupal na vrata svojemu prijatelu:
»Druže, izbaci mi ti to mrcino živo napolje!«

Dok je mrtvik podigel glavo, Mladi petek je z knižicom po glave lupil. To je tak bilo jeno dva-tri pot. Onda je prestalo. Več se je počelo deniti. Onda je te Mladi petek rekel te dekle:

»Sad idi doma i naj više to napraviti! On više ne bo došel po te kad više ne bo mogel.« I ona je srečna i zadovolna otišla doma i povedala se svoje mame kak je bilo i onda je srečno živela svojom mamom i našla sebe dečka za kojega se je vdala i bila š nim zadovolna.

Branko Zobunđija

9. KRALJEVA KČI

Imal je kral deklo. Ta kraleva dekla je vmrla i no so zakopali v cirkve za oltar. Ona je bila oblečena v zlatnino, pa je kral so svojo vojsko kaj je imal — saki večer jenoga pošiljal na stražo do groba da ga čuva da što ne zeme zlatnino.

Sakoj koj je otišel na stražo, ne se više vrnol jerbo je ta dekla bila zakleta. Okre pol noči ona je z groba zišla vun pa ga je pojela.

Kad je od krala išel i zađni vojnik, on ga je molil kaj ne bi baš i on išel kaj bi ostal živ, ali kral je rekel da kad so si pomrli, onda da nek ide i on. Ali je te vojnik otišel k popu i povedal da mu nek nekak pomogne kaj bi ostal živ. I pop mu je pomogel. Dal mu je štolo i rekel:

»Sad idi na grob i tam bodi! Kad se on otpre, ti se skrij za veko; kad ona dojde blizu tebe, ti skoči i to ji natekni za pojas i stisni.« I tak je on to i napravil.

Ona je okre pol noči zišla z groba vun, a on je skočil i okre pojasa jo je z štolom stisnol. Od nje je sa dlaka koja je bila na nje, scurela i ona je ostala živa i bila je lepa kak i prije.

Dok so došli kralu, on ne znal kaj bi dal tomu vojniku od veselja pa mu se je dal oženiti z nom.

Branko Zobunđija

10. DVA PAJDAŠA

To je bilo još za staroga veka, a to je pripovetko meni pripovedala moja mama. Bili so dva pajdaša, a obedva so bili neoženjeni. Onda so se dogovorili da bodo jeden drugoga zvali na svate koj se prede bo ženil. Dogodilo se je da je jeden vmrl, a koj je živ bil — te se je ženil.

Onda je on otišel na groblje zvat mrtvoga pajdaša na gosti. I stvarno je došel pokojni pajdaš na svate. Svati so se veselili, jeli i pili, a pokojni pajdaš je stalno stal kre vrat i čkomel.

Podjeno so ga goščeniki terali jest i pit, a on je samo čkomel i ne se dal od vrat nikam. Tak je on stal, stal kre vrat, a onda je rekel pajdašu:

»Znaš kej, meni je več vreme, ja moram iti!«

On je mam zval svojega živoga pajdaša da nek ide sad š njim na gosti, na negve svate. I dobro, ov je š njim otišel. Ostavil je mlado ženo i goščenike i otišli so.

Oni so tak otišli na svate, a ti so svati bili v nebu. Tomu je živomu pajdašu bilo lepo tam na tejo svate i dani so mu prelazili kej ne ni mislil kak je on dogo tam. Mrtvi ga je pajdaš teral doma, da je on več dogo na svate, a ovomu se ne štelo iti kad mu je bilo lepo.

Ali ga je mrtvi pajdaš stalno teral i rekel mu je da je on na svate več puno let, a ov to ne veruval kad mu je lepo bilo — mislil je da je par dana. Ali se je na kraju zato ipak pokupil doma.

Dok je došel doma, njegovi roditelji so mu več bili pomrli, a v nebu je bil pak je ne videl gda so došli, morti so oni v pekel otišli. A ženo je našel tak staro — stara žena je to bila. Stanje je bilo opustošeno jerbo ga dogo let neje bilo, a njemu se je činilo da je časek.

Sofija Barkić

11. KORICA KRUHA

Došel ti je bogec siromak v šumo kej si naseče nekaj drvic kad ne imel kej v peč deti, a ne imel ni kej jesti, nego si je sebom zel koricо kruha.

I čovek dela, seče, a v poslu ne ni opazil da je došel mladi vrag i da mu je pojel to korico kruha. Se je čovek nadelal pak bi se malko počinol i zagrizel ono korico kej jo je donesel.

A kad tam korice više ne bilo. Heee, čovek je skrenol z pleči i misli si:

»To si je morti pojel još kakov vekši bokčec nek sem i sam!«

I dalje se je prijel posla.

A mladi vrag dojde doma, a stari ga pita:

»Gde si bil cel den?! Je l' si gde kakvo dobro napravil?!«

A mladi vrag brže se je štel pofaliti pak je povedal kak je siromaku pojel korico kruha. Onda njemu veli stari vrag da mora iti k tomu bokcu leto dana služit kej mu se oduži za ono korico kruha.

Dojde vrag k tomu bokcu i veli mu da mora pri njem služiti leto dana kej mu odsluži ono korico kej mu je v šume pojel.

A bogec veli:

»A kej boš pri meni delal, nemam ni sam kej delati, a ni jesti!

A vrag veli:

»Em čkomi, se to bo dobro, ja bom sebi našel posla!«

Pak se je bokčec i složil s tem, kad mora biti, nek bo! Ne bo ga sada steral. Dok so sosedi vidli da te bogec i slugo ima, počeli so se ž njega zesmejavati. Govorili so:

»Kej če njemu sluga, a nema ni sam kej delati?!«

Bogec kak bogec, neje imel nikakvoga pravoga grunta, nego peščura i utvajde. Je, ali vrag se je v pramalet prijel oranja. A veli bogec njemu:

»A kej to orješ, s toga svejeno ne bo nikej!«

Vrag neje njega nikej slušal, nego je samo delal svojega posla. Trefila je biti baš prava letina, bilo je močvarno, pak je na peščuru vrodilo kak nigdar. Je, sad so počeli i sosedi biti ovomu bokcu zavidni kej mu je tak šenica vrodila.

Napravili so oni toga svojega posla pak neso više imeli kej delati. Šenico so ščeljili, pospravili v hambar, pospravili na red, a veli sluga gazde da bi sad bilo dobro negdi za strane zaslužiti. I pošlje on gazdo grofu na pogodbo kej bodo i njemu ščeljili žito, a plača bode onuliko kulike bode sluga mogel odnesti na pleči.

Sad se je grof polakomil, toboš — pedeset kil — ne bo više sluga ni mogel odnesti. Sluga ni onak ne bil pravi čovek — bil je grintav i slabičen.

Prijeli so se oni posla — čeljiti grofu šenico.

Ali veli sluga gazdi:

»Ti naj to delati, idi doma i skupi po selu ponjave i zašij, a ja bom to sam čeljil i del na red! Ti boš samo došel kej boš tu prisuten dok se bo plača primala.« Je, dok je bilo se gotovo, veli vrag gazdi:

»Donesi vezda ono svojo ponjavo kej si jo zešil od tejo ponjave kej si skupil po selu!«

Je, prestro oni ponjave i sada bodo nasipavali šenico vu nje kej bo sluga nosil. Nato se je grof pomalo posmehaval:

»Kej bode te grinteš nosil, nemre ni te prazne ponjave odnesti, a kamoli još i šenico!«

Nasipljo oni so grofovo šenico, sluga prime za četiri vogla, zahiti na pleča i ode. Dok je to grof videl da ov more to nositi, ne znal kej bi, a ne mogel ni zabraniti kad se je tak bil pogodil.

Grof je imel fest srditoga bika pak ga je pustil kej se zaleti kej ovoga slugo vmori, pak mu šenica ostane. Bik se je zaletel, sluga se je samo zglenol, zgrabil bika za roge i zahitil na pleča.

Sada je grof pustil i zločestoga žerepca kej se zaleti v slugo i kej ga z kopiti vmori. Je, al' je sluga i žerepca zahitil na pleča i ode dalje.

Sad je grof imel samo još jednoga zločestoga nerosca pak je i njega pustil da slugo okolje. Nerostec se je zaletel v slugo, a sluga je njega zgrabil i zahitil i njega na pleča pak je otišel dalje.

Tak je on odnesel bokcu žito.

I dok so došli doma, veli vrag tomu svojemu gazdi bokcu:

»Ja sem ti sad odslužil korico kruha, sad smem iti doma!«

Ivan Hatadi

12. VOŽNJA Z VRAGOM

Negda neje bilo autov ni biciklov, nego so ljudi morali iti sakam pešice. Tak je išel jeden čovek na pijac v Šlavonijo z Podravine, a dok se je vračal z pijaca, bil je jako truden, on je saki čas sam sebi pripovedal kak ni sam vrag neče naditi kej bi se ž njim vozil. Veli:

»Da doje sam vrag, i ž njim bi se vozil rejši nego hodil!«

Onda so se najepot nekakva kola stvorila, kola so stala i on koj je hajkal, rekel je čoveku nek ide na kola, a čovek neje baš mam išel, nego je stal, preplašeno.

A onda mu je te foringaš rekel:

»Rekel si da bi se vozil, a vezda nečeš iti na kola!«

Onda je čovek zišel na kola, ondar dok je bil na kole, videl je da ov hajče z železnemi rasohami i da konje bije z železnem bičom. Bilo ga je strah, ali je samo čkomel i vozil se je. Ne trebal reči ni gde mu je hiža, te je foringaš znal gde treba stati. I mam ga je dopeljal pred njegva vrata.

Onda, dok je stal, rekel mu je nek malo konjem omekne z glave žvaljo i nek malo po konje potrepče.

Dok je prvomu zvadil žvaljo, ondar je te konj postal čovek. A foringaš ga je pital:

»Je l' poznaš toga?!«

»Kej ga ne bi poznal, to je naš pokojni javni bilježnik!«

Natom toga je odžvaljil i drugoga konja, a foringaš ga je pak pital:

»Je l' poznaš toga?!«

»Kej ga ne bi poznal, to je naš pokojni fiškalj pri kojem bogec nigdar neje mogel dobiti parnico, nego bogatuš koj je dobro podmastil!«

Čovek je nazaj nametal žvalje i s tejo ljudev so nazaj postali konji. A foringaš je pucnol z železnem bičom po konje kej je krv brižđala i odhajkal, a ov je jedva došel v hižo, tresel se je od straha. Njegvi so mislili da bode vmrl i jedva im je povedal kak se je vozil. Do ranja je se opozel, a kej mu je ostalo lasev na glave — ti so pobeleli.

Čovek je posle i dalje išel na pijac v okolna sela, ali nigdar daleko i sakomu je rekel kej je doživel i kak se je vozil. Sakomu je digel škruljaka i pokažuval sakomu kak je zišel z svojom vožnjom.

Elizabeta Dolenec

13. ZAKEJ SE V PEKEL NEMRE

Negda je išel jeden vojnik — po zanimanju bil je kovač — z vojske doma. Pustili so ga doma nakon sedem let. Negda se je puno vojske služilo — ne kak sad. I kad tam — dostigne on jednoga starca i tak so putuvali, peške so išli, dosta dugo, al' več so bili gladni. Starec ne imal kej jesti, a vojnik je imal još nekej jesti i tri krajcara v žepu.

I kad tam, seli so si oni i starec se je prifrkal k njemu jest. Pojeli so, je al' so pak putuvali dalje — trebalo bi pak jesti, ali neso imali kej. Veli starec vojniku:

»Čuješ, morti ti imaš još penez?!«

»Nemam! Pak znam da nemam ništ!«

»A pogledaj v žep! Boš videl da imaš!«

I on sukne roko v žep, pak je tri krajcara našel.

»Oooo, dobro!«

Onda so otišli tam v gostiono, najeli so se i za koje vreme — onda so se rastali. Pri rastanku rekel je starec vojniku:

»Evo tebi tri krajcara! To boš navek imal. Nigdar ti ne bodo sfaljeli i lulo ti napunim — boš navek pušil i nigdar ti ne do duvana sfaljelo vu nji, navek boš pušil. A ovo torbo ti dam da boš rekel: »Hajd' u torbu!« Dok ti bode opasno, si bodo otišli [v torbo].«

I tak so se oni rastali.

Došel je vojnik v selo k jenomu gostioničaru. Tam je rekel je l' bi mogel dobiti stana. A veli njemu gostioničar:

»Mi bi ti drage volje dali stana, ali nemremo jer ni sami ne spimo vu svoje hiže! Dohađajo vragovi i terajo nas vun!«

»Aaaa, kej se vi njejo bojite?! Samo vi meni dajte stana!«

»Pak ti mi drage volje damo!«

I tak je on ostal na stanu, a oni so otišli i okre pol noči — evo vragov i terajo mam njega vun. Nekoj sekirom, nekoj z rasohami razbeljenemi, nekoj š čem, a on njem veli ovak:

»Dok ovo lulo spušim, pak onda bom išel vun!«

I on je pušil, pušil, valjda jeno vuro — neso ga se mogli rešiti. Tak so rekli nek i njem da pušiti. Onda je on njem dal lulo, si so pušili — nikak spušiti. I šteli so ga hititi vun, a on je rekel:

»Hajd' vu torbo!«

Tak so si v torbo došli, on je zažmeknol torbo i na klinjačo obesil. I dalje je mirno spal. Doje rano gostioničar i njegvo društvo.

Veli:

»Jesi živ?!«

»Jesem!«

»Pak kak?!«

»Tak! Dobro je!« — veli. »Dobro je bilo! Baš lepo!«

Je, kad se je on najel i napil i onda on razveže torbo i pokaže, a oni — beš! Vragovi so pobegli! I nigdar se neso vrnoli.

Tak je on otišel doma i prijel se svojega kovačkoga posla. Ali je več bil fanj star i došla je smrt po njega, da ga odleče na drugi svet. Ali njemu se pak ne štelo vmreti, nego je zel torbo i veli:

»Hajd vu torbo!«

I smrt je otišla v torbo, zavezal [on] torbo, obesil na klinjačo i tak je ona puno let bila, visela na klinjači i v selu ne nišče pomiral. Kad je njemu jenpot dodijalo da bi i on moral vmreti, ali pusti on smrt, ali smrt neje njega štela zagotiti, nego je pebegla!

Kad tam, več mu dodija život — ide on sam sebom iskat ili pekla ili nebo. Kam ga bo pripalo. Došel je k svetomu Petru, al' ga sveti Peter neje štel prijeti, nego ga je poslal v pekel. Kad so ga vragovi opazili, onda so tak vrata držali kej so im nofti prešli prek vrat razbeljene, a on je zel čekiča i klešče i se nofte zavil. I zato se ni dendenes nemre v pekel.

Ivan Žagi

14. KOŠENO-ŠTRIŽENO

Išel je čovek svojom dobrom ženom po sinokoši i veli čovek ženi:

»Gle, kak je to lepo pokošeno!«

A žena, kak je dobra bila, veli:

»Neje pokošeno, nego oštriženo!«

I nikak so se tu ne mogli složiti, moralo je na ženino biti, kad je ona dootmar dobra i dootmar pametna.

I ido oni tak dalje, a žena se je omeknola i opala vu globoko jamo. Još je žena svejedno i z jame vikala da je sinokoša oštrižena, a ne pokošena.

A veli onda čovek:

»Pak ti nek onda bode sinokoša oštrižena, a ne pokošena. Ja idem sam doma k svojemu lagviču!«

Prešli so tri-četiri dana, a žene nikak doma. Neje mogla ziti z te jame.

Čovek veli sam sebi:

»Z vragom nikak, a brez vraga još gorje!«

Zel si je vože i ide k te jame kej si, je li, to svojo dobro ženo zvadi. Pusti on vože v jamo, ali namesto žene zlekel je — vraga. A vrag je z jedne strane ves posedel od te dobre ženice. Veli vrag čoveku:

»Ostavi jo vu ti jami, nek crkne! Ja tebi drugo ženo nasnobim i boš bolje živel nek s tom!«

I dogovore se vrag i te čovek da bode vrag otišel kraljevi kčeri kej obeteža, a te čovek bode doktor kej jo bode došel zvračiti. Dok on dojde, onda se vrag mekne i kraljeva kči bo mam zdrava. Ali posle toga ne sme za vragom iti. Kak so se oni dogovorili, vrag je mam otišel svojo dužnost obaviti.

Prešli so dva meseca kak je ta kraljeva kčera bila betežna, več so probali se najbolše doktore, ali ona nikak neje bila zdraveša, nego još samo betežneša.

Je, onda je kralj dal preglasiti da koj zvrači njegvo kčer, da mu jo da za ženo.

Onda se je prijavil te čovek da jo bo on zvračil. Kralj mu je rekel ako jo ne zvrači — da mu glava poje dole. Dok je on došel, vrag se je meknol i ona mam ozdravela.

I tak se je te čovek oženil s tom kraljevom kčerjom.

Ali vrag neje imal mira kej bi se zadovoljil s tem, otišel je k drugomu kralju napastuvat i njegvo kčer. Je, onda je te drugi kralj poročil ovomu kralju nek mu pošlje zeta kad je on tak dober doktor, kej i njegvo kčer zvrači. Te se je čovek bojal iti kad mu se je vrag zagrozil da ne sme iti za njim. Onda je te drugi kralj rekel da bo došel z vojskom kej je potoče ako mu ne pošlje zeta.

Je, sad je zet moral iti, hoče-neče. Ide potem i študera si kak bo vraga fkanil. Dok je došel vu to drugo kraljevino, a vrag njemu ide:

»A kej sem ja tebi rekel?! Znaš da ne smeš za menom iti?!«

A čovek veli:

»Nesem ja došel tebe steravat, nego sem te došel pitat kej bi napravil. Moja ona prva dobra ženica je zišla z one jame!«

Dok je vrag to počul, se je splašil, z repom puknol i vušel.

Ivan Hatadi

15. VRAGOVA PŠENICA

Baba je posejala pšenico, a neje bilo ništ š nje pak jo je zaklela — nek ide k vragu i nek bode vraža. Ali je na te mekote bil orej i gospon

vrag bil je na vrju i čul je se kej je baba rekla pak se je on toga držal.

Došlo je doba da je pšenica bila zrela i baba jo je počela žeti, a vrag je rekel da je njegova. Onda je rekel babe da nek pogodi kuliko je on star — da pšenica bode nazaj nejina.

Ali je baba bila mudreša od vraga. Starko si je namazala z medom i perje polepila i došla na mekoto, a vrag — dok je to zgledal — onda je rekel:

»Kak sem goder star sto i pet let, takovo čudo nesem videl!«

Baba je to čula i tak je nje pšenica nazaj ostala.

Marija Zobunđija

16. SVETI PETAR I ISUS

Išel je sveti Peter z Isusom po svetu i došli su — bila je žetva — k jenomu gazde, tu su na guvnu mlaci mlatili z cepce, kak je onda to bilo.

A noč je več bila — prosili su oni kvartera da tamo prespavaju.

I oni su onda im dali na parme da spe.

Ali veli nekoj od oni mlacev:

»Idemo ovoga potegnoti z jenem cepcom!«

Ha dobro, dobil je sveti Peter z cepcom.

Prespali su i sutradan su otišli dalje. I putuvali [su], ali posle podneva su se oni vračali i opet k otomu istome gazde došli pak su opet kvartera prosili.

Onda sveti Peter z Isusom, toboš, sveti Peter je dobil snočka z cepcom. Onda su se premenili za mesta gde su spavali.

E, a onda su oni prespavali, a ovi od mlacev vele:

»E, sinoć smo ovoga z cepcom potegnoli, a danas bumo ovoga!«

Opet je sveti Peter dobio i jeden put i drugi put.

Šimun Zvonar

17. JEDNA PLJUSKA

Došel je sluga kralju i pogodil se je š njim da bo pri njem služil godinu dana za jedno pljusko. Dok preje leto dana, onda bo on kralju prikeljil jedno pljusko. Kralj je na to privoljil, ali kad je videl kralj da je sluga jak strašno, on je njega poslal v šumo, da ima on tam jenoga pastira sa svinjami na paši, a da ga več nema godine i godine, da je več razdrl opravo — da mu nek odnese opravo.

A sluga zeme opravo i nosi tomu slugi drugomu koj je bil svinjami na paši. Doje on v šumo, a to je puno svinj. A to so bile divlje svinje. A tu je jeden medved i špilja — i navek je imal na brigi da mu što ne zeme koje prase. A ov je mislil da je to sluga. Doje on k njemu, k medvedu:

»Čuj ti, derane — pak si več razdrl opravu. Evo ti oprava!«

A to ne bil sluga nego medved, i on ga je hitil dole i na njega oblekel lače i kaputa na njega oblekel i kapu mu je del na glavu i otišel je kralju povedati da je slugo oblekel.

Kralj je v sto briga. On si je mislil — bo ga medved strgal, ali ne ga strgal. On je bil još jakši nego medved.

Je, sad veli kralj slugi da bode zdenca snažil. Sluga je otišel v zdenec, a ovi so debelo kamenje na njega hitali kej ga vmore. A on je sakojega kamena dočekal, lepo ga je prijel i puščal ga je dole.

Dok je več dodijalo ovem gore radnikom kamenje hitati — on je se debelo kamenje stigel primati i nametati pod sebe.

Je, videl je kralj da vrag šalo bere, dal mu je pol kraljevine samo kej ga ne bo pljusnol.

Martin Rumek

18. HAJDUČKI SIN

Tak je bil hajdučki sin, a bil je to mali dečec. Dok je mater prosil kruha, ona mu je cigla dala, a kad je japu prosil [kruha] — i on mu je cigla dal mesto kruha. Još su se ga natukli. I tak je moralo dete pobeči. Kod, kam — noč je došla. Doje k jenomu mlinjaru i tu prosi stana. Dado mu stana, a ranoden veli žena čoveku svojemu:

»Čuj« — veli — »to mi se vidi dobro dete i pametno. Pak nek ostane pri nas. Bo ti treba!« I ostane mali kod njega dok ne narasel veliki. Al' so imali oni i čer. Pak se je on več i zaljubil vu tu čer njihovu.

Ali negda ne bilo kak ve kej bi pozivali vu vojsko. Koga so vatili, te je išel vu vojsko i dvanajst godina je služil vojsko. Njega vatili, i njega nema i nema i nema.

Sad potraga za njim! Kaki, nema ga nigde! On je bil dvanajst let vu vojski, al' je on prije dobil osustvo. Ide on doma na osustvo k te hiže gde je othranjen. Doje on — ne poznajo ga. Bi mu dali spati, ali dojo ovo noč ajduki — ne bo imal mira polek nji.

»No, no!« — veli. »Ja se toga ne bojim! Nek samo dojo! Kad oni dojo po novce, vi samo rasičete novce! Nek pobirajo! A ja bom š njimi uredil!«

I dobro, kad je došlo pol noči, evo ajdukov. A to je bil njegov joča baš i z drugemi. Gazda im je hitil novce. Kad so oni počeli pobirati novce, a on seče glave i ruke i kej je stigel. Oni so se razbežali. Ranoden, dekla nosi njemu jesti. On je v ekstra hiži spal. Doje ona [nazaj] v hižo [i veli]:

»Mami, to je onaj isti koj je pri nas odmaloči bil!«

»Pa naj biti bedasta, pa neje on!«

»Je, je to on!«

Al' se on neje štel iskazati da je on dok ne bo obračunal svojem jocom sada. Znal je on, poznal je on svojega joca da mu je roko odsekel desno roko. Ide on k njemu doma. Poveda on da ide doma. Doje doma — mati na zdencu vodu vleče. Veli on:

»Dobro jutro, majka!«

»Nesem ja tvoja majka!«

»A, jesi, jesi ti moja majka, sram bi te moglo biti! Jesi ti moja majka! A gde je joča?!«

»Na postelji, leži!«

Doje vnuter [i veli]:

»Dobro jutro, tata moj!«

»Nesem ja« — veli — tvoj tata!«

»Jesi, jesi ti moj tata, sram bi te moglo biti! A gde ti je ruka?! Daj mi ruku! Aha, [nemaš ruku], se s takvem kruhom raniš!«

Onda je zval svoju mater v hižu [i veli]:

»Poklekni i poljubi crnu zemlju!«

I onda im je odsekel glave obedvem. I došel je nazaj tam. Onda se je oženil s tom mlinjaricom deklom, oženil i išel je nazaj vu vojsko. Ide on vu vojsko, ali v šumi sastane se s kraljom. Al' ne on poznal kralja toga pri kom je služil, kad je bil v prosti jegerski opravi. Kak najprosteši vojnik bil je oblečen. Ali njemu so ajduki fkrali ženo i kčer, a kralj je išel nje iskat. I sastano se te jeger i te dečko.

Dojo oni do jedne velike zgrade v šumi. Velika zgrada je to bila. Tu je starec i baba. Pitajo oni:

»Šta ste vi tu došli, tu ima ajdukov puno! Bodo vas ubili!« — starec i baba vele.

»Ne bodo! Samo im najte povedati da smo mi tu!«

»Ob deset vur doje i deset, ob jedenajst vur doje i jedenajst, a ob dvanast vur doje i dvanajst.«

I sad oni budu čekali, vu tu sobu oni dojo. Dobro — evo deset vur, a on veli tomu jegeru — kralju svojemu:

»Ti čuješ!« — veli — »Pazi, bodi metelen, naj biti len. Ja ću im glave seći, a ti ćeš odvlačiti tak da ne smetajo meni, da ne bodo ovi drugi vidli da ovi propadajo!«

I za vrat, kak je ov glave se sekel, ovaj je brže moral odvlačiti.

»Al' naj biti len!«

Ob deset došlo ji je deset. Sem je glave obsekel. Al' ov je kralj delal malo mudljavo kad ne bil vučen delu takvomu. Al' je on njega špotal:

»Ti mrcina jedna! Pak ti vleči nje malo brže. Dok ji doje jedenajst, onda boš« — veli — »imal još vekšega posla. Daj ti brzo nje odvlači! Inače smo propali.« A ti su ajduki fkrali njegovu ženu i kčer, samo on to ne znal.

Ide jedenajsta vura i ide ji jedenajst.

»Sad« — veli — »pazi. Vrag ti je majku stvoril! Pazi, ako boš len, ja i tebi glavu odsečem!«

I evo ji. Ov seče, ov odvlači — jedenajst ji je bilo gotove. Sad još ob dvanajst vur bode ji došlo dvanajst.

»Sad si bil malo bržeši, al' još nesi bil dosti brz!«

Ide dvanajsta vura — je, ide ji dvanajst. I vudri i njim glave seči. Bilo mu je malo teško seči jake ljude. Dok je on nje se razvlekel, ondar je on bil moker saj kak miš. Gotovo sad! Kad so oni po sobaj hodali, razgledali simo-tamo, vide oni sega nakrađenoga. Hajduki so nanosili kej so nakrali. Tak je došel starec pak je porinol nje v nekakov podrum,

nekakova vrata so se otprla. Ovi so propali v podrum, v kmico. I tu oni nemajo nikej nego šibice sebom.

Krešo šibice i iščo vrata — nemaš nigdi vrat. Al' so se nekakva vrata otprla, a tu so bile dve žene svezane za postelj — to je bila kraljica i njezina kčera. To so je hajduki svezali. To je bila žena toga kralja i kči.

»Čuješ« — veli jeger — »kej boš sada?!«

»Nikej! Bomo tu prespali!«

A ovi so onda otišli pak so starce poubijali zato kej so je porinoli tam. Veli:

»Ti boš spal s tom starom, a ja bom z mladom!«

Onda — ajde! Kralj je drugi den otpeljal svojo ženo i kčer doma, a ov je došel vu vojsko. Al' je moral pred kralja dojti da je došel z urlaba. Kralj njemu veli:

»Kako si putuval?!«

»Tak i tak! Tak i tak!«

Onda je pripovedal kak je bil z jenem jegerom, kuliko je hajdukov potukel i kak je jeger bil len.

»Mu vrag majko jegersko! Bil je len, ne mogel [ajduke] vleči« A to je kralju pripovedal.

A veli [kralj]:

»Je l' bi ti toga jegera poznal?!«

»Kak ga ne bi poznal. Vrag mu je majku stvoril, kak ga ne bi poznal. Z menom je on bil tam dok smo ajduke uništili. Ja sem je sekel, a on je je odvlačil!«

»Dobro, ja ti ga dopeljam!«

»Ajde, dopeljaj [te] ga!«

»Oču!« Zide kralj, tečas opravu jegersku obleče kralj i ide pred njega.

A on veli:

»Vrag ti je majku stvoril jegersku, pak otkud si znikel?!«

A kralj raskapči kaputa. Malo se je sad ovaj presenetil — tak kralju reči bezobrazno.

»No, nooo! Ništa, ništa! Spasil si mojo ženo i mojo kčer i potokel te ajduke!« Je, sad kakvu nagradu bo dobil. Je, veli mu kralj:

Ja tebi dam kčer svoju za ženu!« Al' se je več on bil oženil tam pri mlinjarici [i tak ne mogel oženiti kraljevo kčer].

Martin Rumek

19. HAJDUKI

Bil je joča i mati i imali so jedno čer. Al' so oni išli vu svatove, a ona je sama ostala kod kuće. I tak si priprema jelo, dozove k sebi susedovo deklo da doje k nji, da ji bode lepše. I one pripravljajo nekej za jesti — kolače i drugo jelo, a ona pošlje susedovu deklu po vodu. A ona doje na zdenec i vidi ona — dvanajst ajduka leži pri plotu tam. I ona se splaši, vedrico hiti i beš doma.

Ona nemre dočekati vodo — gde je pri vragu tak dogo. Ona otije po vodu, a ti ajduki leže i čekaju noč. A ona onda se boljše stvari s hiže

pokupi i nanosi v podrum. I kad je došla noč, pospremi ona se v podrum. Evo navečer — ajduki! I počmo nazivati:

»Marica! Janica! Katica! I ovo i ono. Otpri vrata!«

»Nečem otprti!«

Oni potero obloka — mali obloki so bili na podrumu — i roko dene jeden ajduk vnoter, a ona njemu švarbom odseče roko.

»Nooo« — veli — »doći ćeš ti meni!« — I ode oni. I drugi večer — evo ih!

Dok je došel joča i mati, dojo oni v prosce, ali več je imal umjetno roko i ne se moglo primetiti nikej, a ona je neje poznala. Mislila je da so pravi prosci. I ona obeča njim da ide za njega zamoš. Od njejo dvanajst za jednoga pe zamoš, a baš za toga kojemu je ruka odsečena.

I oni so otišli i rekli so koj den dojo svatovi. A oni otijo, a ona zide za njimi vun.

»Idem« — veli — »glet gde so te i što je to!«

Doje na večer tak v jednu lepu zgradu v šumi — tu je starec i baba, a starec je bil jako betežen — bil je na postelji, a baba je jelo kuvala.

»Dober večer, majka!«

»Dober večer! A kej te je tu doneslo?! Ja imam dvanajst sinov, dvanajst hajdukov. Oni će te ubiti!«

»Vi mene, majka, samo pospravite« — veli — »i najte im povedati da sem ja tu!« I ona ide onda od sobe do sobe i tu so bile kojekakve gizdave oprave koje so bile od dekli koje so ajduki dopeljali i glave im odsekli. Darovi i kojekej, i ormari, i ovo, i ono! Dvanajsta soba — tu so bila sama tela. I čuje ona mužiku. Ide mužika. Peljajo mlado. Njo so isto tak dobili. I ona se je skrila pod tela. Bilo ji je devedeset devet, još je njezino telo trebalo samo stoto.

Dojo oni vnoter, raspro ta vrata — zadnjo sobo — i mam so ti dekli kej so jo dopeljali — deli roko z prstenom na trček i odsekli so ji to. I te je prst z prstenom odletel mam te koja se je skrila med tela, v šake. Onda so ji odsekli glavu i telo hitili tam de so druga tela i veli jeden:

»Idemo je brojit sada!«

Sad je ona u sto briga. Bodo mrtve brojili, bodo njo našli živo, z glavom celom A drugi veli.

»Neee! Kej boš brojil! Z ovom kurvom koja je tebi roko odsekla će ih biti baš točno sto!«

Sad je ona znala kuliko vur bije. Je, al' so oni polegali, a ne se moglo nikod drugod vun, nego po ganku, a oni so — kak je ganjek bil voski — tak polegali kak ji je bilo dvanajst — jeden do drugoga. Ona opče nemre vun, nego samo po njaj gaziti. Kad je ona čula da oni hrčo, da so pospali, sad ona ide poprek nji. Ovaj se šklecne.

»No, pajdaš! No, pajdaš!« — ona viče. Sad so oni mislili da pajdaš ide koj vun scat ili nekej. Dok je ona prešla se, ali onda ona beš i beš, ali onda so se oni zbunili tam. Veli: »Što je to prešel?!« Jesi ti?! Jesi ti?!«

Ido oni brojit — je, si so! — »Je, to je rado bila ona kurva tu! Sad nam je pobegla.« Oni za njom. Ali je ona dostigla Cigana da vozi puna kola korit na pijac. Veli ona njemu:

»Kume, dej me pospravi v jedno korito odspoda! Ido ajduki za menom! Reči« — veli — »da sem ja več daleko odmakla!« — I samo kej jo je on pospravil, za čas evo ajdukov.

»Jeste vidli kakvu curu da je bežala tud?!«

»Jooooj, veli, več je zdavnja otišla!« — Je, onda so se vrnoli. Došli so do njezinoga doma, Ciganu je joča pošteno platil. Evo ti na večer prosci. Došli so po njo. A joča je njezin nabavil žandare i bodo slušali. A ona je obavestila žandare — dok ona digne prsta i z prstenom, onda nek oni navalje nuter.

Dojo večer ajduki i onda mam pitajo: »Što si sanjala i ovo i ono.« I prime jo za vrat. A nje so bili rekli žandari nek si oveže vrata z debelem ropcom kej jo ne bi v momentu [hajduk] zagotil. I prime jo za vrat i pita:

»Što si, draga, sanjala?!« — A ona pripoveda što je doživela — to je [pripovedala] kakti da je sanjala. A on njoj veli:

»Moja draga, to neje istina!« — Pak ona pripoveda kak je bilo.

»E« — veli — »kad neje istina, evo prst i z prstenom! To si odsekel oni mladi kojo si dopeljal!«

A on pograbil njo za gušo da jo zadavi, a na obloke i na vrata navaljili žandari i povatali so je se. I onda hajde tamo vu ono zgrado, vu ono šumo — tu je bilo čudesa toga zarobljenoga i donešenoga. I te dekle koje so zesekli i silni novci, bogatstvo i tak. To so se pobrali i palačo vužgali i nje povešali. Tak so se rešili onda hajdukov.

Martin Rumek

20. JOTEC I SIN

Bil sem ja mali pak so me brača naganjala okre hiže. I moj japa so za menom bežali. Tak sem ja moral pobeči i otišel sem v kokruzo i tam sem zaspal. A oni si — bila je noč velika — so me iskali, a ja nesem znal doma dojti pak sem zalutal v šumo. I po šumi idem ja do dana, do ranja sem hodil po šumi i vidim jednoga pastira ob danu. Imal je tri debele prasca na paši. I on veli:

»Očeš pri meni služiti?!«

»Dobro, pak bom služil!« — Doma više ne smem — bo me japa bil. I ja bom služil pri njem. I pojem na pašo s temi prasci.

A te neje ranil te prasce [drugač] nego samo z ljudskem mesom. Dojemo mi k njemu doma, veli on babi nek ona složi kotel žgancov kej bom ja jel — da sem gladen. A ako je ne bom pojel, da me vmori. Ja sem te žgance nametal okolu rubače i sakod i nekej sem pojel i se sem pospravil, samo kej me ne bo vmoril.

I on mene dene ober koca, ober svinj da bom spal na brvenju. I zaprl je koca kej ja ne bom mogel ziti vun. Kad je čul starec da svinje rokčo, veli:

»Eee, sad so ga pojele.« — A ja sem se skril v jeden kut. Ja sem žgance hital one kej so mi zadevali, kej so svinje jele. Tak je on mislil da so mene pojele i išel je vrata otprti da se svinje do ranja ne poduše, kad so bile debele. I on otprl koca, a ja onda — dok je on otišel — a ja onda — beš! Po šumi idem ja i daleko putujem i vidim ja svečo.

Sveti se nekakva sveča. Tu je jedna baba i starec.

I tu so bili hajduki, al' ne bilo doma hajdukov, nego so posle došli. Dopeljali so si jedno svinjče kej so pekli i jeli. I tak so meni dali jesti, a onda so me v jedno brenko zaprli — samo so prelo zvrtali kod bom mogel dihati — kej bodo vidli kak dugo bom mogel ja gladan zdurati. Ali ja čujem — a to so kostije nosili okre te brenke. Tak je došel vuk, pak je kostije rustal okolu brenke, a ja — kak je on tu nekak z repom vrtel okre brenke — pak sem mu ja nekak za dlako prijel i repa privlekel tak kej sem si ja omotal roko [z repom] i vičem:

»Huuu!Huuuu!« — A vuk — beš! A brenka od trčka do trčka pak so obroči spucali, scureli — brenka se je rastepla, a vuk beš! A ja — noga! I ja idem dalje po šumi.

Kmica, grmi, musiče se, al' sem ja došel do nekakvoga svetla silnoga. To je bil nekakov kamen kej se je svetil v noči, kak baterija, se je svetil. I ja si na taj kamen sednem. I kej bom ve: grmi, musiče se, dežď pada, samo se zleva.

Evo ti, doje kača velika k meni:

»Šta ti imaš posla na mojem stolcu sedeti?! Što ti je to dozvolil?!«

Ja sem bil još mali pak sem se plakal, a ona se je smiluvala.

»A kam bi ti štel?!«

Reko: »Ja bi štel nekam na svetlo otud dojti. Tak sem zalutal!«

Veli ona:

»Odi z menom!«

Idemo mi, idemo, dojemo do jenoga jezera, prenesla me je prek jezera. Tu je nekakva špilja i tu bomo prosili pri tom starom spati.

»To je« — veli kača — »sudija celoga sveta!«

Ajde mi k njemu i on nam da večerjo — šalato. Nekakov šarani šaš je to bil i — spat. Je, ali ranoden ne znam ja vun. Hodam po špilji i z špilje v špiljo, z špilje v špiljo, i tu dojem do jezer i tu je kraj. I tu so me vile prepeljale poprek toga jezera v noč — tu je več bila Tur ska. Tak sem daleko otišel. I ne ufam se v selo tursko — tu so Turci, bodo me vmorili. Nek sem pod jenem drevom sel i tu bom spal. Al' tu čujem ja — mužika igra. To je bila vilinska zabava.

Velika zgrada se je stvorila i ja vnuter i — dakak — tu bom prespal do ranja, a onda bom išel dalje. A ta zabava bila je do četirejo vur — tak je zvonelo na se strane i dok sem se ja prikrižil — tak sem ostal na vrh jenoga neroda, a hiže je nestalo.

Sad ja dole, ali je tu bila orlova gnezda, velika orlova gnezda. Tu so bili mali i baš se je trefila velika kača da bo pojela male orle i ja sem nje v joči zapičil noža — imal sem pri sebi noža. Joči sem ji skopal i zaklal sem kačo.

I nato doleti stari orel. Veli on meni:

»Čuješ ti, mali, kuliko ja tebi platim kej si mi male spasil. Ta kača sako leto moje male poje. Sad si jo ti ubil!«

Velim ja:

»Nikej! Samo me doma odnesi!«

I tak je on mene prijel z čambami i tak me je donesel baš tu na te utvajde.

Martin Rumek

21. KEJ NEJE BILO NI NE BO!

Dok so se moj joča rodili, onda so mene poslali v nebo po krsnoga lista.

»Idi ti! Ti najprede doješ, ti si najpametneša!«

Ja sem onda dobro otišla v nebo po paprote i dok sem ja se tam obavila, ov me pošle sim, ov tam — tak se ja oču vrnoti dole, ali je došla prasica pak je paprota potkopala. A sad — kam ja?!

Tak sem imala još nekej novac i kupila sem hrženi posej i splela sem vože i spuščala sem se dole, ali je još bilo daleko do zemle. A ja — kaj bi, kaj bi — tak sem se ja setila, tak sem navek to vože dole rezala, a gore nadovežuvala.

Ali je još bilo daleko do zemle. Ja ni pet ni šest, spuščala sem se dole — kak bilo, bilo. A ja sem se mam do pazuj zabila v zemljo.

Ali sad — miksam se ja, simo-tamo — nikak se nesem mogla zleči. A ja se setila i beš, beš brže doma po lopato. Tak sem se otkopala i pošla sem dalje. Ali je bilo jako vroče. Ja sem bila žeđna, a nigde vode — se je bilo smržneno. A ja — kaj bi, kaj bi — vudrim z nogom, nemrem prebiti leda. A ja odšarafim glavo i bunem dva-tri pot v led i tak sem prebila i napila se vode.

I idem dalje. I ja zglenem na oreju čoveka de jaši plantavo gosko. A ja velim:

»Ti bedak, kej te sirote ne daš mira!«

A on mene veli:

»A kejda ti bedasta hodaš bez glave?!«

A ja se pošuškam, a glave nema. A ja beš, beš — nazaj! Idem tam gde sem vodo pila — tam je ostala. Ja zglenem glavo gde na seče lešnake rušče.

I ja jo primem, nazaj zašarafim i idem dalje i zgledam senico de mi se špota, a ja manem z lopatom na njo i mam postane jeden jarek krvi, jeden perja, a jeden mesa.

Ali ja sad nemrem lopato najti v perju, a ja perje vužgem i onda sem našla toporišče, a lopata je zgorela. I tak sem se zamudila i zadangubila i dok sem došla doma z krsnem listom, več so se moj joča oženili i tak sem onda i ja bila na svate i išla po fašenke z lulom.

Marta Berta-Lesić

22. TRI KUMA

Tak so bili tri kuma Cigana. Onda so došli k svojemu kumu jeden den, a on je brojil na stolu, i vele:

»Falen bok!«

»Na se veke!«

»Kume, kaj delaš?!«

»Aaa«, veli, »brojim, eto, cvancige!«

A vele oni:

»Gde si je zel?!«

»Pak ja imam konja koj saki den posmeti cvancig kej ne znam kam š nimi.«

Vele oni:

»Kume, pak ti nam nega prodaj!«

»Eeee, neču ni za nikakve novce! To mene treba!«

»Ti si se«, veli, »obogatel pak nam ga prodaj!« — He, onda so ga nabrkali i pogodili so se i kupili so oni nega za skupo. Ali veli on, dok so ga počeli voditi:

»Znaš«, veli, »kaj, kume, povem vam! Toga konja svežite mam lepo za vrata v štalo i nejdite ga tri dana niti gledet! Bote vidli kulike bodo cvancige!«

Jeee, tak so oni napravili. Onda ide jeden i vrata oče oboriti i nemre. Ide po drugoga:

»Odi, kume, silne so cvancige kej nemrem vrata otprti!« — Došli so obedva, onda kaj bi — vrata so morali osaditi, zrušiti, a oni najdo — a konj je krepal od glada, kad ga neso išli glet tak dogo.

Onda so se rasrdili: »Čakaj malo, više ne bo nikoga varal. Sad idemo, sad ga vmorimo!«

A on si je zatoga pak zmudril drugo i imal je od kokoši čurko i krv i nadel je to krv v čurko i žene okolu vrata omotal. I ropca je dela i veli:

»Znaš, žena, eno ido kumi. Ja se s tebom bom nafal karal i posvadimo se. Ja tebe z nožom penem vu vrat, a ti onda legni kak da si vmrla, a ja šaltvo primem i bom igral i bom te rital, a ti skoči i mene zgrabi i pleši!« — I tak je bilo. Ido kumi, a oni se dva slože karat, silna karka je bila. A ovi na nje:

»Pak, kume, zakaj se svađate. Pak ne morate se baš tak strašno svađati!«

»Kaj«, veli, »ja njo zakoljem!«

»Naj, kume, naj!« — A on njo najedenpot dregnol vu vrat v čurko i ona se je zrušila, krv je potekla, i ona je mrtva. A on veli:

»Čakajte, bote« — veli — »vidli! Imam ja šaltvo, taki ona ožive i bo plesala!«

»Booo! Kaj bi plesala?!«

»Bote vidli samo!« — A on zeme šaltvo: »Tu-tur-lutu-tu-tur-lutu!« — Riče jo pomalo z nogami i ona riftig skoči i njega prime za vrat i vudri plesati! Je, sad vele ovi dva:

»Jooooj, kak je to fina šaltva. Takova bi baš nam trebala. Mi se gdagoder ženami svadimo pak da jo čovek trefi i zaklati, ožive nazaj! Kume« — veli »prodaj nam to šaltvo!«

»Neču ni za nikaj, ja se kuliko pot ženom posvadim i tak napravim kaj se rasrdim, dregnem jo z nožom i ona nazaj ožive!«

»Ne« — veli — »samo nam prodaj, samo nam prodaj!«

A onda im jo je prodal, a oni došli doma i mam so z ženami vudrili v svađo. Žene neso ni krive bile, samo da se osvedoče brže kak bodo žene od šaltve plesale. Posvadili se oni i ov svojo dregne z nožom, on svojo. Žene so polegale i v hip vrušile i vmrle. Prime ov šaltvo — čas jeden igra: »Tu-tutur-tutur-lutu-tu!« — riče ženo. Onda veli: »Morti ti

ne znaš dobro igrati. Dej, ja bom igral!« — I prime i drugi igrati — nikej: žene so mrtve.

»Ej, to nas je kum opet zvaral. Sad smo si žene poklali. Sad više ništ š nim, nego ga sad denemo v mažo i v Dravo š nim!«

Tak so onda došli po njega trejti pot i rekli so:

»Ajt, sad ne boš više nikoga varal, sad ideš v mažo i v Dravo te otpelamo!« — I onda so ga deli v mažo, svezali i v kola hitili i seli na kola i išli so k Drave. Ali so došli do jedne bertije — blizu Drave je bila ta bertija i tam so otišli.

»Odi« — veli — »kume, malko si prede idemo gotnoti kej nam ne bo teško kuma baš ititi vu vodo, v Dravo!« — Ali — tak so oni otišli, a birkaš je bil na paše kraj ote bertije. Imal je birki dootmar, i biča, i čuvo, a te fort kriči v maže: »Kak bi ja bil mađerski kral kad ne znam mađarski! Kak bi bil ja mađerski kral kad ne znam mađerski!« — A te se primikava se bliže, se bliže, bliže!

Veli birkaš:

»Kej to veli?!«

»Radi bi kej bi ja bil mađerski kral, a ne znam mađerski. Rejši bi bil i sluga i sakej, kad ne znam mađerski!«

»Znaš, češ, ja te odvežem i, evo, boš z birkami na paše, a ti mene sveži v mažo!«

»Oču rejši biti to!« — I v plač on! I ov zišel brže z maže, ov ga je odvezal, ov se je napetal, ov je Cigan svezal birkaša i pokupil birke i otišel mam malko dalje, čuvo zel i biča i otišel mam z birkami kej ga kumi neso vidli. Zido oni z krčme, napili so se malo, i seli v sic i veli:

»No, još samo za časek! Taki ti dobiš svojega varanja! I seli na kola i došli so do vode i primo jeden za kičico, drugi za drugi kraj — booonk š nim v Dravo!

I okreno konje i ido nazaj. I dojo, a ov je videl da ovi ido nazaj — a on bliže z birkami k potu, k nim. A ov veli jeden:

»Slušaj« — veli — »kume, ali gledi pak je ono pravi naš kum!«

»A kak bi bil, pak smo ga itili, pak si videl!«

»Slušaj, gledi, ali borme on je!«

A ov se bliže, bliže, a oni, vele, stano. »Ohaaa!«

»Slušaj, kume, kak to? Pak smo te itili v Dravo, a ti imaš tulike birke. Otkod si ti zišel?!«

»Ahaaa, ste mi fanj nagodili. Da sem imel još dokšega biča, još bi bil više birki steral z Drave!«

A ovi onda vele:

»Slušaj, pak bi to i nam trebalo. Idemo se mi vrnoti pak mi idemo poskakati v Dravo. Mi imamo dokšega biča! «

I oni so se onda vrnoli, došli tam na ono mesto kam so itili i nega vnuter i veli jeden:

»Čakaj, ja idem prvi skočiti! Ako ji bo puno, ja ti bom majal, onda skočiš i ti za menom!«

Tak je ov prvi skočil i majal z rokami. Vraga! Hrčkal se je, vodo je gotal, onda je majal z rokami, majal, a ov je mislil da so silne birke vu vode. Tak je i on suknol vnuter za njim i tak so se obedva ftopili.

A ov je birkaš videl kad je to bilo na komad, birke ostavil i otišel k Drave i konje te odajkal skupa z birkami doma. Tak se je mufta obogatel.

Marta Berta-Lesić

23. VRAGOVA SLANINA

Tak vam je bil jeden tat i išel je krast na tavan slanino. On je tak velikoga komada zahitil na pleče pak je deska pod njim pukla i opal je med človeka i ženo koji so spali na postelji. Človek njemu veli:

»Tko si?!«

A on odgovori:

»Ja, vrag! Sem ti donesel slanino!«

Veli človek:

»Kej če meni tvoja slanina?!«

»Onda mi jo« — veli — »zahiti na pleča!«

Tak je on njemu zahitil slanino na pleča i on je otišel. A zutradan, dok se je človek digel, videl je da je to njegva, a ne vragova slanina.

Ivan Žagi

24. FKRAĐENO TELE

Tak je bil jeden pop i imal je lepo tele. A vu selu so još živeli učitelj i njegov kum. Učiteljev kum je znal da pop ima lepo tele i brkal je učitelja kej bi to tele išli fkrasti.

Učitelj mu je rekel:

»Pak mene neje za sile krasti!«

Al' ga je ipak nabrkal. Otišli so i fkrali so tele. Oguljili so tele i meso na pol razdeljili.

To je bilo v soboto, a v nedeljo je bila meša i pop je preglasil v cirkvi da koj zna koj je njegvo tele fkral, da mu da tristo forinti.

I nišče se neje oglasil osim učiteljevoga kuma. Otišel je [kum] k popu na farof i veli mu:

»Gospon velečasni, ja znam što je vaše tele fkral!«

»Je, onda mi poveč!«

»Jeee, gospon velečasni, dejte najpredi tristo forinti. Onda mu je velečasni dal novce, a on mu je rekel:

»Tele smo fkrali ja i moj kum učitelj!«

Onda je je pop dal sudu.

Dok so došli k sudu, najprije je pital sud učiteljevoga kuma. Onda je on rekel da so tele fkrali i meso na pol razdeljili, ali neso znali kak bi razdeljili kožo.

»Onda smo prijeli jeden zobmi z jedne strani, a drugi z druge strani i vlekli sakoj k sebe. Ja kakti kum učiteljov — ja sem bil jakši pak sem povlekel i z glavom vudril v steno. I onda sem se prebudil!«

A sud njega pita:

»Pak je l' si to ti senjal?!«

»Kagda, neg sem senjal!«

I sud je mam bil gotov.

Ivan Žagi

25. MODRIJAŠ

Bilo je to zdavnja, za onoga boga još dok so se bogec modrijaš i bogatuš tožili. Bili so pozvani na sod i bogec modrijaš si je prije del pod kaput pol cigla kej je to prčalo kak da ima silne novce v žepu.

Sodec je počel spitavati, modrijaš je samo čkomel i podjenoma pokažuval na on žep koj je prčal, a vu kojem je bilo pol cigla.

Sodec ga je pogledaval i mislil si je da on te novčece pokažuje koje bo dal socu ače ne bo ništ kriv.

Dok je sodec se spital kak je to več šega bila, ustanovil je da modrijaš neje ništ kriv. Sodec je prečital presudo i bogec modrijaš mu se je lepo zafalil i otišel je vun.

Ali je mam za njem pošel i sodec koj je mislil da ga ov bode v ganku podmastil. Preveč se je lepo z bogcom modrijašom spominjal, samo kej mu neje rekel:

»Je l' mi ne boš vezda dal to kej si pokažuval?!«

Te so pripovetke jenpot bokcu modrijašu dodijale pak je rekel:

»Vi bi, gospon sodec, ovak i onak bili dobili svoje, ostal ja kriv ili prav!«

I pokazal mu je pol cigla.

Pero Petričec

26. ZLATNA ŽVALJA

Išli so potem dva človeka, a jeden od njejo je bil prefrigan i na potu je našel mesingeno žvaljo, a ona se je lepo žotela kak samo suho zlato.

Pajdaš njemu veli:

»Kej če tebi to?!«

A ov prefriganec veli:

»Ja se bom za to najel i napil!«

Dok so došli v selo, pajdaš je otišel doma, a prefriganec se je mam otpotil k gosponu fiškalju koj ga je več nekuliko pot bil dobro osušil. Čem je vlezel v hižo, pozdravil je i pokazal je malo spod kaputa i pita fiškalja: »Gospon fiškalj, kej ovo vredi od suhoga zlata?!«

Fiškalj mu je rekel:

»Hajda, pak smete dalje, pak bomo preračunali!«

Fiškalj je počel računati, a prefriganec je počel biti nemiren i rekel je da on ide. Fiškalj mu je rekel da neje još zračunal. Prefriganec njemu veli da nemre dogo čekati, da je gladen.

Onda je fiškalj naredil ženi da ovomu prefrigancu donese jesti. Dok se je prefriganec najel, digel se je i štel otiti, a fiškalj njemu veli:

»Nejdite još nikam, još nesem zračunal!«

A prefriganec njemu veli:

»Gospon fiškalj, kej bote računali i preračunavali, to vam nikej ne vredi. To je stara mesingena žvalja!«

Onda se je fiškalj na njega zvikal. Prefriganec je pošel vun i zagrozil mu se da ako mu ne da forinta, da bode napravil kej je nakanil i otišel je vun.

A fiškaljova žena se je splašila pak veli:

»Dej mu forinta, morti si je namislil tebe vmoriti!«

Fiškalj je otprl obloka i zval je nazaj prefriganca, dal mu je forinta i pital ga je:

»Kej si ti bil nakanil napraviti?!«

Prefriganec je odgovoril:

»Da mi neste dali forinta, bil bi otišel i bež njega!«

Ivan Žagi

27. BOGEC I BOGATAŠ

Jednom zgodom bogec je posodil od jednoga bogatoga čoveka malo više novac, tak kej je moral zraniti dva vola kej bi te novce vrnol. I to je potrajalo jedno dve lete dok so voli zrasli.

Jednoga dana bogec je oteral vole na pijac, prodal je vole, lance zahitil prek pleč i išel je doma. Vuspot je bila jedna bertija i ide si popiti čašo vina kej se malo okrepi.

I tu, vu bertije, za jenem stolom, sedel je bogataš od kojega je novce posodil i još jeden čovek. I bogataš pita:

»Je l' si prodal vole?!«

»Jesem!« — veli bogec.

»Onda odi k našemu stolu. Bomo se malo spominjali!«

I tak so se malo spominjali, nato veli bogataš bokcu:

»Pak mi moreš i tu novce dati! Tu je svedok, a zutra ti menico potpišem!«

Bogec si je mislil na poštenje, pak je to sejedno, so sosedi. I on mu je splatil kuliko mu je bil dožen.

Zutraden bogec je zel menico i otišel bogatašu da mu jo ov potpiše. Kad on njemu veli:

»Kak bi ti potpisal menico kad mi nesi dal novce!«

»Pak naj biti bedast, pak imam svedoka, tvojega soseda, da sem ti fčera splatil. Idi ga pitaj, on ti bo istino rekel!«

Bogec brzo skoči do soseda i pita ga:

»Je l' si ti videl fčera da sem ja novce vrnol?!«

Ali sosed mu je rekel da neje ništ videl. Bogec je otišel žalosen doma i moral je druge vole raniti kej bode splatil doga.

Onda je ov sosed, kej je bil svedok, došel k bogatašu i prosil ga je pol novac zato kej mu je krivo svedočil. Bogataš mu neje štel dati, a svedok mu je rekel:

»Ti dobiš pol i još cele novce od bokca!«

Onda mu je bogataš dal pol novac, ali ne baš leka srca.

Zutradan se je setil svedok da bi bilo dobro još nekej novac dobiti. I on je otišel nazaj bogatašu.

»Slušaj, dej ti meni još od svoje polovice polovico. Ti boš sejeno dobil još svoje cele novce!«

Ali bogataš nikak i nikak neje štel dati. Onda mu je ov rekel:

»Ako ne daš, idem po žandare!«

Onda se je bogataš splašil i dal mu je novce.

Drugi den svedok se je pak setil da bi bilo dobro do kraja novce dobiti. I on je otišel pak k bogatašu i prosil je do kraja novce i rekel mu je:

»To bo pošteno! Ti dobiš pol, a ja pol!«

Nato mu je bogataš rekel je l' je pobedastel. Ali ov mu se je strogo zagrozil z žandare i dogo so se prepirali dok jenpot bogataš neje dal i do kraja novce.

Svedok je gizdavo i veselo otišel doma, prespal si je i onda mu je bilo žal bokca: zakej bi on još jenpot bogatašu novce vračal. Otišel je k bokcu i prosil ga je menico i zel je debelo boto pak hajt k bogatašu.

Onda mu je hitil pred njega menico i z botom mu se zagrozil da ga vmori ako to menico ne potpiše.

Ivan Žagi

28. SUHA VODA

Tak je bil jeden čovek i žena, a žena neje bila betežna — samo se je pravila da je betežna. I onda je njega terala saki den nek ide on nje iskat suho vodo.

»Pak gde ti bom našel suho vodo?!«

»Jeee, moraš ti meni najti, inače bom vmrla!«

I on je otišel iskat suho vodo. Išče po šumi, išče, ali se je srel s Ciganom. I pita njega Cigan:

»Kume, kej ti iščeš?!«

»Suho vodo i žena mi je strašno betežna i bo vmrla ako ji ne najdem!«

»Hajda dej ti malo pričekaj i slušaj mene, onda boš ti videl da ona ne betežna. Odi ti v mažo i ja tebe odnesem tam v maži doma i boš ti videl da ona ne betežna.«

I oni so otišli. Njega je del v mažo, odnesel i otprl vrata i njega del za vrata, a tu je bilo devet popov. I kad tam — oni vele Ciganu da kej oče on. Je, dali so mu malo piti. Dok se je Cigan napil, onda je zapopeval jedno pesmo:

»Vrečo, vrečo, vrečenica! Kej ti dela bolesnica. Ako kakva sila bo, Cigan vrata tiskal bo!«

Al' so popi njega brkali nek on još popeva. A on je rekel da je gladen. Onda so mu dali jesti, onda je pak tak otpopeval jedno pesmo. Je, al' so ga terali nek on još popeva.

»Jeee, neču popevati dok mi ne date forinta!«

Onda so mu dali forinta, onda je on popeval:

»Vrečo, vrečo, vrečenica! Kej ti dela bolesnica. Ako kakva sila bo,

Cigan vrata tiskal bo!«

A čovek skoči z vreča, zel je bata i sejo devet popov potokel. Je, a žena je vušla. Je, sad kej bode s temi popi. Onda je rekel Cigan. Veli:

«Bom ja našel čoveka koj bo se devet [popov] odnesel za jedno plačo!« I našel je jednoga čoveka koj je rekel da bo odnesel popa i mam v morje hitil, kad je bilo polek morje. Jeee, ali oni so njemu opet pripravili drugoga popa. Dok se je ovaj vrnol, vele oni njemu:

»Pak kak si ga odnesel, ovo tu je on!«

On je srdito prijel i drugoga i odnesel. Onda so mu trečega pripravili, tak dok je se devet znosil v morje. Dok je devetoga donesel, hitil v morje, onda je on fanj čas gledel v morje i ne se je ov vračal nazaj i on se vrne nazaj, te čovek koj je odnesel te devet popov. Al' je deseti stari pop, koj je bil njem gazda, išel ove iskat nekod poprek. A on njega spazil pak mu veli:

»Eeee, zato ti i doješ prije nek ja [kad ideš poprek]!«

Onda je njega zagotil i više se neso vračali.

Ivan Žagi

29. »ALAJ IMAM LEPO ZGODO, OTIŠEL MI MUŽ PO VODO!«

Kak se zna, Podravci so dobri muži i navek so poštivali svoje žene. Jeden Podravec je imel umiljato ženo, a kak so bili bogati, se v selu so — opčinu, faru, doktore i kej ja znam, i bilježnike, i to jest gospoctvo — k sebi pozavali. A kak so Podravci pobožni, a žene večinom idu v ranje v cirkvu, a bogatuši imaju zato cajta, jer so imali sluškinjo ili morti kakvoga slugu pak su si mogli i to priuštiti da nije gazdarica trebala iti v štalicu pak so takvi ljudi, kak velim, imali posla samo z preštimanom gospodom.

Jeeee, al' se je žena nekak zagledala v gospona velečasnoga kej joj je sako jutro daval pričest.

Tak joj je gospon doktor iz istog sela dal jeden recept za njezino bolest. Te recept je glasil tak da bi muž moral iti po jedno ljekovito vodo kej bi se mogla izlečiti iz tog betega kej ne bi trebala iti v špitalj.

Je, mož je išel jedno dva pot, ali je od susedov čul da navek — kad on prejde po to ljekovito vodo — da se čuje da je nekakva pri njem veselica.

Kad je to Štefina zeznal, on je otišel na kraj sela i to rekel Ciganu tam gde so imali šatre i se ono spripovedal, kad on ide po vodo, kaj su mu susedi rekli. Pita Cigana za upuctvo kak bi on to lično videl na svoje joči.

»Čuj, kume, meni so si ljudi zavidni kej sem eto tak, malo bogateši, a imam poverenje v svojo Maroko, pak mislim da ipak ne bi bilo tak dobro da ja ne bi na svoje joči videl, je li, kad ja otidem po vodo, da pri meni buči. A sad ti meni, kume, reči — ti znaš mojo prasičko, em ne bom ti rekel ništ drugo, ima okre stodvajst kil — ja ti bom dal, kak sem ti predi rekel, oču videti na svoje joči kakva to bo priredba.«

Cigan je pristal.

»Čujte, gazda, pričekajte pod noč, onda bom ja vas strpal v retko vreče i bom vas del na pleča kak da idem prosit i čem dojdem, bom vas del pri vrati i bote se vidli kej se događa.«

Je i tak je bilo.

Kad je Cigan došel prek poceka, vreče je del krej vrati. Pop iza stola, jen harmonikaš, društvo iz opčine i tak je bilo podravsko veselje.

Cigan stalno išče gazdarico malo kruha, malo pečenja i ona mu stalno daje i veli:

»Odi, kum, dosti ti je, dosti sam ti dala za ono dečico, navek ti dajem i nigdar nečeš prejti!«

A imel je još jedno vrečo vu kojo je to nametal, ali je stalno hodal okre one vreče kojo je prije ostavil i govoril:

»Gledaj, gledaj, vričo moja što to radi bolesnica tvoja!«

A gazdarica je tak plesala z popom da so ji se iz njezine nogice papuče frntale. Jeee, ali kad je Cigan odvezal vrečo, ono kej je bila iza vrati, pak kad mu je Cigan iza vrat priredil jednoga kolca, cela veselica se je razbežala, a bogme — da so bili i žandari — i oni bi pobegli skup ze svojemi puškami.

Dragec Šalvari

30. KAK SE JE ŽENA ŠTELA ČOVEKA REŠITI

Tak je bila jedna zločesta žena kej se je svojega čoveka štela sakak otarasiti. Onda je otišla k svoji sosedi pak jo je pitala kak bi se najleže čoveka rešila.

Ova ji je rekla nek mu saki den dobro kuha, nek saki den zakolje jedno kokoš i nek mu daje dobro piti. Onda se on bo tak vdebljal kej ne bo nikam mogel niti nikej videl.

Ova jo je posluhnola i saki den mu je zaklala jedno kokoš i dobro ga ranila. Tak je poklala so mladino kej je imala. Dok je zaklala žađnje mladinče, onda ga je pitala:

»Čovek, je l' kej vidiš?!«

Čovek je žalosno odgovoril:

»Bogme, žena, ništ ne vidim!«

Razme se, neje ni mogel ništ videti kad je žena se potrošila kej bi ga se rešila. Natomtoga veli ona njemu:

»Dobro, kad ništ ne vidiš, ja te bom vodila!«

Onda ga je pod roko prijela i vodila ga je do Drave, da ido malo na špancer. Dok so došli do Drave, žena mu je rekla stati. On je stal na breg Drave, a ona ga je probala porinoti vu vodo.

On je bil fanj žmekek pak ga neje mogla ni pomeknoti z mesta, a kamo li kej bi ga porinola vu vodo. Onda je odlučila da se bode za daleč zabežala kej ga onda porine.

Ona se je fest zabežala, a čovek je videl kej ona nakanjuje, pak se je meknol, a žena je sama v Dravo odletela. Tak se je čovek rešil žene, a ne žena čoveka.

Elizabeta Dolenec

31. LENA PRELJA

Tak je bila jedna žena, lena, ne ji se je štelo presti, a druge so se žene prele. Onda jo je čovek pital:

»Zakej ti, žena, ništ ne predeš?!«

»Ja nemam mahalo!«

Onda se je čovek odlučil da ji mahalo odseče v šumi. Ali je žena bila modra, pretekla ga je, otišla je prva v šumo i počela vikati:

»Koj mahalo išče, ne bo dogo živ!«

Čovek se je splašil i vrnol doma i onda se je napravil kak da je vmrl da vidi vu kej ga bode žena oblekla. Al' se je ipak lena žena snašla. Našla je jedno klopko pređe koje je morti još njezina baka sprela i jednoga kraja svezala mu je za vuvo pa z vuva na palec za drugo vuvo i pak za drugi palec i tak stalno dok je bil se prepleten kak mreža, to se zna, dok je bilo v klopku pređe. Onda ga je počela narekati:

»Čovek moj, čoveeeek, a na kej si mi sličen!«

A on se na to zviče:

»Hegedam, hegedam, vrag ti majko dal!«

I čovek se je zdigel, zel dobro batino i vužgi po ženi.

Marija Žagi

32. JEFTINI LEK

Tak so bile nekakove žene, a imale so zločestoga čoveka. On je je navek bil i pretocal, a blizu je bil vračar. Onda so one otišle k vračaru pitat da kaj bi one napravile, da nemajo š nim nikakvoga života, da je navek pretoca i bije, a on je vodico, obično vodico tržil, a v malo stekelce natočil nim i rekel je:

»Dok on bo najbolje zaklinjal, nalejte si te vodice v zobe!« — I onda bodo čkomele i ne bo im nikej, ne bo je više ni bil ni tokel ni nikej.

I tak je bilo. Dok je on najbolje klel, one so se setile za ono stekelce, natočile jedna i druga v zobe. Čkomile so one kak da bi zazidal, više ne bilo spomenka nikakvoga i ne je bil i bilo je dobro, bil je mir med nimi.

Marija Zobunđija

33. MARICA SIGEČKA

Jenpot je meni moj papa pripovetko pripovedal o Marici Sigečki kak je išla Marica prat flake na Dravo, a dok se je vrnola, doma so jo čekali snoboki. Ozebla je i stala si je pred rolj kej bi se ogrela. I slučajno ji je vušlo pak je prdnola v rolj. A snoboki so se podigali da ido.

Maričina mama jim je primotala jedno balo platna da ji čerko ne ogovarjajo. A Marica to ne vidla. Dok je Marica to osetila, pobegla je za dečke i vikala za njemi: »Stanete, dečki, nekej mi je v platnu!«

Dečki so stali i platno dali, ali im ona neje nazaj platno dala, nego jim je rekla:

»To ja ne dam! To je moje! Ako sem se grela, ja sem ozebla. Ako sem prdnola, to sem v kruhu pojela!« — I vrnola se je. A dečki so stali i dogovarjali so se.

»Ima dekla prav!« — Vrnoli so se i Marico zesnobočili i oženili jo.

Marija Žagi

34. PENTLJAVA MARICA

Mama je nekam otišla, a imala je čerko Marico kej neje bila dosti pečena pak neje znala dobro govoriti. Mama je išla nekam i navučala to svojo Marico.

»Marica, ja denes idem, a bodo došli dečki v snoboštvo pak ne treba kej im ne bi dala jesti. Moraš se presleči i kuhinjo zmesti.«

Mama je otišla, a dečki so došli. Mam jim je donesla zdelo z sirom i kak je sira mešala, kuhačo je ftrgla. Z vrnjem je sira polejala i sad se je išla dekla presleči. Se si je sebe slekla i oblekla si je samo novoga frtuna i počela je dekla zmetati. Onda so jo počeli dečki zapitavati.

»Marica, je l' te ne bo mama špotala za sira?!«

»Ne bo. To je matkom ostalo [mačkom ostalo]!«

»A za vrnje, je l' te ne bo špotala?!«

»Ne bo. Tu te je mit ftopij [tu se je miš ftopil]!«

»A za kuhačo kej si ftrgla?!«

»Ne bo ni za to. S tem so mamica čmrčke rađali [s tem so mamica šmrčke ražali]!«

Jeden dečko se je zdigel, zagrabil z šakom sira i Marici v rit hitil. A Marica je to šakom nazaj zela i njem v zdelo hitila i rekla:

»Na te, decki, to je te dobro za pojeti [to je se dobro za pojesti]!«

Marija Žagi

35. KAK SE JE JAGICA VDAVALA

Tak so se vu našem komadu jenpot pripravlali svati. Čovek je imal kčer Jagico. Onda je pozival so rodbino na gosti. Zmed ostalemi pozval je i svojega kuma:

»Kume dragi, dojdi na gosti! Jagica se vdaje! Ače očeš, doješ — ače nečeš, ne moraš! Sega smo pripravili: repe kockanke i ribanke, a mesa nema — ne ga ni treba!«

A joča se je z Jagicom strogo posvadil. Kakti dela svoje čere dal je blazino šašnjačo i slamnjačo, a ona je štela još i senjačo, a senjača je blazina vu kojo se nameče seno.

Veli joča strogo:

»Makar se potočemo, ja [zaradi jedne senjače] ne bom plasnico načimal!«

Marija Zobunđija

36. POKOJ TI VJEČNI!

Prije se neje venčalo v Šemovce, nego se je išlo na Vire jerbo je tam fara, i to se je išlo na kole. Onda se je to pripremalo malo dože — — si so se motali po dvoru i zgledalo je da se to ide kakti nekam daleko i zato se je moralo govoriti, grliti i plakati. Jednostavno rečeno — moralo se je opraščati z nekuliko lepi reči.

Tak je išla na venčanje i Marica Tamburinina. Vu takve prilike ne zna saki govoriti, a pogotovo mama koja treba reči svoje čere se najlepše.

Kak so se z Maricom si oprostili i saki je nekaj rekel, mama neje štela reči ono kaj so več drugi rekli, nego jo je lepo zagrlila i rekla:

»Idi, Marica, zbogom i pokoj ti vječni!«

Zlata Kopas

37. GOSPON CUCEK

Doklam vu Podravine mladenko dopeljajo k stanju, ona se drugoga dneva mora obvezatno diči mam zorčaka, obleči se kakti mlada sneha, na glavo dene šamijo i to crleno, a niti jedna druga dekla niti pak drugi ženski stvor ne sme imati crleno šamijo, nego žoto ili pak zrak plavo na crlene piknjice.

Dok se vredi i abriktuje, ondar ide hižo zmetat i kojekej drugo po hiži renđerit. Razme se, ona zmeče, a goščeniki jo zafrkavajo, rasitavajo ji po hiži smetije, kostije i kojekakvo drugo prtljažinje tak da nemre nikak hižo zmesti, a to je ondar sem ljudem za smeh. Tak je bila jedenpot jedna mlada sneha koja je išla hižo pometat, a cucek ji je podjenoma zadeval. A ona ti veli cucku:

»Meknete se, gospon cucek!«

Cucek kak cucek — neje se meknol — a ona njemu pak za čas veli:

»Meknete se, gospon cucek!«

Gledi to stari japek, študera si nekej vu svoji glavi pak pita mlado sneho zakej ona cucku podjenoma gospon govori.

Veli ona japeku:

»Jeeee, gospon japek, trebate vi znati da sem ja fine fajte i finoga roda. Meni so moji stareši davali lepe navučke kak se imam ladati. Navek so mi pripovedali da sakojemu stvoru imam reči — gospon. A meni vam je, gospon japek, svejedno reči 'gospon' vam ili pak cucku!«

Josip Šikulec-Joža

38. MODRA SNEHA

Tak se je jedenpot tam na Virovskejo Konake oženil jeden dečko. Dopeljal je k stanju mlade roke, tobože kej bode njegvem starcem leže — bo im sneha delati pomagala.

Svati so prešli, prvi den sneha je na glavo dela šamijo, goščeniki so se razišli i mladenci so počeli živeti kak je red i način. Prejde nekuliko dnevov, a sneha je ostajala spati se dože i dože.

Jedenpot je tak bilo zdeno, a sneha samo spi i spi. Trebalo se je zdiči, peč naložiti, vode donesti, froštuklja skuhati, a ona je samo dalje bezbrigaša spala.

Spi ona tak, spi, ali najedenpot jo je prebudila nekakva vika i svađa v ganjku. Japek i mamica so se svađali što bode išel po vodo.

Japek navlači k sebi škafa za vodo i veli:

»Ja idem po vodo!«

Mamica pak navlači k sebi škafa za vodo i veli:

»Ti ne poješ, ja idem po vodo!«

Sluša to sneha, sluša, najedenpot se zdigne, obleče se, doleti k japeku i mamici i počme im zdevati kej se svađajo. Vele oni nje da se svađajo zaradi toga kej ne znajo što bi od njejo dvejo išel po vodo. A sneha veli japeku i mamici nek se narede, i to ovak:

»Jeden den nek ido japek na zdenec po vodo, a drugi den nek ido mamica i ondar bode se v redu!«

Josip Šikulec-Joža

39. NEZAFALNI SIN

Tak je pri nas tam vu Podravine bil jeden čovek kej je na svojega jedinca se oporučno prepisal: hižo, štaglja, koce, grunta, fonduša, goričice z kletjom i se drugo kej se giblje i ziblje. Njegov sinčec bil je otkraja preveč dober, ali posle se je pustahija spesjal. Počel je z starcom biti se gorši i gorši, počel ga je zanemarjuvati, z njem se potačekati i pošikavati ga sim i tam i na kraju ga je počel z njegve rođene hiže steravati, a ni jesti mu neje baš dal saki den.

Jedenpot je njega sin zgrabil i počel ga je vleči da ga bode hitil na vulico. A japek je samo žalosno gledel kod ga njegov sinek vleče i veli mu ovak dok so došli do vuličnejo vrat:

»Sineeek, sineeeek, ne valja ti posel. Naj me dalje vleči na vulico jerbo ni ja svojega staroga joca nesem dalje vlekel!«

Jakob Šadek

40. VREDNA ŽENA

Bile so tak dve sosede. I jedna pita drugo sosedo:

»Kej ti saki den kuhaš?!«

Ova je odgovorila:

»Sakej, negda ovo, negda ono!«

»A ja imam vraže proždrljivo družino. Ja im skuham do kolena lonca z grahom i se poždero. A znaš, draga soseda, ja se š čem godi zaprtljam. Pojem sedem jajčece, sedem krompericov, tri komačoka od koka, frunto masla i kanto vina. Ja to se na bržeč pojem i popijem i ja sem do polne mirna!«

Ivan Žagi

41. PRESOLJENO JELO

Mati je kuhala jelo, a imala je tri snehe. Dok je kuhala, mati je jelo osoljila, a koja je sneha došla, sakoja je pak ponovno osoljila.

Došel je jotec odnekod i žena mu je dala jesti. Osetil je da je jelo presoljeno pak je rekel:

»Je l' ta solj tak daleko bila kej nesi mogla jelo posoljiti?!«

Vu tom se je oglasila žena:

»Pak sem osoljila!«

Počele so se i snehe javljati, jedna po jedna, i vikati:

»I ja sem soljila!«

»I ja!«

»I ja!«

»Zato to i je tak presoljeno kad ste se soljile! A da sem čkomel, ni jedna se ne bi oglasila!«

Marija Žagi

42. PURANČOK

Vu đurđevečkom reveru za jeno felo graja vele da je to — purančok ili purančec. Vu isto vreme veli se i mladomu piceku, tak rečenomu pohancu, da je to isto tak purančok ili purančec. Jeee, ondar je tak jedenpota vu staro vremenje, dok je drugi bog po svetu hodal, došla jena ženica vu koncelarijo na magistratu, štela si je nekej vu koncelarije obaviti. Lepo je pozdravila i veli ovomu gosponu v koncelarije da mu je donesla — purančoka.

Koncelarijski gospon se je samo posmejaval, z mustači zafrknol od gizdavoče i veli ženici naj ide k nemu doma i naj purančoka dene v negov kotec.

Ženica je poslunola kak ji je ov rekel i purančoka je odnesla v njegov kotec.

Drugoga dana se je gospon z magistrata zaželel mesja i ide v kotec da vidi kak te purančok zgleda. Imal je on borme kaj i videti! Ženica je v kotic nasipala malo grajeka purančoka...

Elizabeta Dolenec

43. GROF I KMET

Tak so bili grof i kmet. I grofu se je sviđala kmetova mlada lepa žena, a kmetu se je pak sviđala presvetla grofica, makar je bila i rabljena.

I deca so se rodila i na jednoj i na drugoj strani. Ali se kmet tuži drugomu kmetu. Veli:

»Čuj, prijatelj, ovaj naš grof stalno mojoj ženi decu dela!«

A ovaj drugi kmet mu veli:

»A kaj se imaš buniti. Pak ti i njegvoj ženi decu delaš!«

»Je, ja grofici delam decu! Ja grofu delam grofe, a on meni kmete!«

Ivan Kukec

44. KAK JE SLUGA ŽIVEL

Jeden je gazda imal slugo koj je išel na pašo. Onda so ga ljudi pitali na paše je l' lepo pri gazde, kakvo mu je spanje, kakvo jelo i tak.

Veli on:

»Kej se tiče jela, nemrem se požaleti. Jem saki den troje pečenje!«

Pitajo ljudi dalje:

»Kakvo je to: troje pečenje?! To je onda dobra gazdarica!«

»No pak vam morem povedati za troje pečenje. To vam je gore kora, dole kora, a v sredini mekča!«

»A kak spiš?!«

»Na vreču!«

»A kej si pod glavo namečeš?!«

»Vreče!«

»A š čem se pokrivaš?!«

»Isto z vrečem!«

»Pak onda, kuliko to tebi gazda vreč daje?!«

»Samo jedno! Vu nje se zavlečem i mam je i pod menom, i nad menom, i pod glavom! Kej je ruha, ne meni je! Kej je kruha, vu meni je! To vam ja pri gazde zaslužim!«

Elizabeta Dolenec

45. KOSCI

Tak je bil gazda i sluga. Išli so kosit. Kosili so, al' so bili do njejo i međaši, više koscov. Onda je gazda pil vino, a sluga vodo. Sluga mu je prigovarjal: zakej on pije vodo.

A veli gazda:

»Pak te međaševi misle da i ti piješ vino!«

Tak so kosili dalje, al' so si međaševi kosci posedali — ido jest.

»Idemo!« — veli gazda slugi — »i mi jest makar nemamo kej. Si bomo seli, a oni bodo mislili da i mi jemo.« — Tak so sedili dugo kak i ovi. Ovi so se podigali i ido i oni. Al' je sluga bil muder pak je koso hitil i z kosiščem pomalo za gazdom mahal. I onda veli gazda:

»Pa kej si se setil, pak kej si koso hitil?!«

»Haaa, pak međaševi misle da i ja kosim!«

Marija Žagi

46. BI I VAS ZVALI, ALI BAŠ JEMO!

Doklam nekoj stranjski čovek vlezne vu kojo podravsko lumero, rad ga primo, znado ga i počastiti, podvoriti ga i takvoga kej. Ali predi nego kej bi ga počastili, navek glede kej bi mu nekej šalnoga prišljupili. Rečemo, stranjski čovek vlezne v hižo, a družina se je cela k stolu prilentrala. Čovek, čem vidi da si jedo, veli:

»Dober ftek, dober ftek vam želem!«

A oni mu otpovrno:

»Zafalimo lepo, zafalimo lepo! Bi i vas zvali k stolu, ali kej moremo kad baš jemo!«

Pero Petričec

47. ZA SAKO SIGURNOST

Tak je vu virovskom hataru bila jedenpot jedna žena kej je preveč rad imela k meši iti. Znala se je rano diči joščem prije trečejo pefcov, pak je išla k zornici, k rani meši poldanici, k večernici, k polnočki, išla je redno na spoved, kupuvala dupljere na ontar i na sake druge fele se bogu i sem svecom vlaguvala.

Ondar njo pitajo ljudi ovak:

»Ženaaaa, ženaaaa, a je li ti veruješ da tam gore, na neblaku, ima boga?

Veli ona ovak:

»Ja se svojega reda na zemlji držim, obnašam i obdržavam se kej je božemu vuhu lepo čuti, a dok vmerjem i dok dojdem gore — bom vidla je li ga ima, je li ga nema. Ače ga ima, ondar mi moje molitve, spovedi, očenaši i dupljeri bodo zeti v račun, a ače ga nema — nikomu ništ! Ali — za sako sigurnost — dobro se je za spašenje svoje sape skrbeti na foro i dobo!«

Miroslav Dolenec

48. KAK SO MOLVARCI IŠLI V PREK

Jotec i sin so išli v Repaš drva krast. Prešli so po ledu prek Drave. Dok so dosti drv nakrali, onda so se vračali, ali je led več krenol. Onda so zebrali jedno santo i na nji so se vozili. Ali se je santa počela vrteti kak coprnica. Onda so se jotec i sin splašili. Jotec je počel moljiti Marijo Molvarsko i obečal ji je velikoga dupljera kak žrt. A sin jocu veli:

»Papi, a de ima tak velikoga dupljera?!«

»A ti, norc, čkomi! Moram Mariji nekej obečati kej srečno prejdemo!«

Marija Žagi

49. VINSKI I RAKIJSKI OČENAŠ

... Pa ja se dragomu bogu molim, a neču se ni vragu zameriti. A znate kak ja molim? Ja molim, dok se zaran dignem, ovak:

»Zdravo, rakija, jakosti puna, blagoslovljen lagev v utrobe tvoje čep. Sveta rakija, moli se za nas, pijmo te sada vu svaki čas, ulij se v grlca naša. Amen! Vu ime očeca, sin blažeca, mati mažeca, kukmica na klin. Bos!«

A opoldan molim pak ovak:

»O dođi duše, treča osoba vinska, naših trbuha napunitelju, naše pameti pobedastitelju, da če moči si zajednički jakost osečati, v punom želocu, dobrom piču. Amen!«

Pero Subotičanec

50. VRAČTVO

Lek od ramatizma: »Zeme se od crne kvočke tenja, od cirkvenoga ključa jek i na vode se mejurici pobero, to se se skupa stoče i zmeša, v tiganje speče i s tem se čovek namaže, a za tem se jedo zgledanci, bogoviči i makosukviči!«

Marta Berta-Lesić

51. »SEM VLANŠNEGA DONESEL«

Tak je bil jeden čovek i žena, a bili so veliki bokci, a bog je je nadaril kej so imali sako leto po jedno dete. Pak im neje više nišče štel biti kum. Tak je rekel čovek ženi:

»Znaš kej, žena, ja se rano denes dignem i to dete pokupim i odnesem sam k popu i dam je okrstiti!«

Tak se je on rano zdigel, a deca so sa spala na jedni postelji. I pokupil je [jedno] — ne ni videl koje. A velečasni njega pita:

»Dobro, kuliko je to dete staro?!«

Veli:

»Sedem dana, gospodine!«

I onda, pop se malo nalukne i veli:

»To je dete stareše!«

Veli čovek:

»Neeeeje! Sedem dana!«

A on malo bolje pogleda:

»Ooooo!« — veli — »gospon velečasni, ja sem vlanjšnega donesel!«

Marija Žagi

52. ZAPISAVANJE OZOVA

Tak so jeden pota išli na zapis mladoženja i mlada. Velečasni je je pital boga moljiti. Veli velečasni:

»Ajda, Šofa, ti prva molji!«

Šofa je moljila i moljila, a pop je gledel v knjigu i rekel je najenpot:

»Mikula, hajda sad ti dalje molji!«

A kak je velečasni gledel v knjigu, od brige ne ni čul da Mikula ne molji, samo se je malo [dalje] pomeknol.

Onda je rekel velečasni:

»Šofa, sad ti dalje molji!«

Ondar je pak rekel Mikule:

»Mikula, sad ti dalje!...« Pak se je Mikula pomeknol za jeden korak dalje!

Pak velečasni veli Šofe i stalno v knjigu gledi:

»Šofa, sad ti dalje!«

Pak velečasni veli Mikule da on molji dalje.

A Mikula veli:

»Gospon velečasni, ja dalje nemrem kad sem do zida došel!«

Katica Šimunić

53. KOLIKO IMA BOGOV?

No je, v jednom podravskom selu zvanom Molve, došli so mladenci na ozov, pita župnik mladoženjo kuliko ima bogov.

Veli on: »Se nas skupa bode dvadeseti i sedem i z možikaši!«

»Jeee, ja to tebe ne pitam kuliko vas bo, nego tko je ober nas?!«

A veli [mladoženja]: »Ja ne znam kej je na vašem naižu!«

I se je nasmejal župnik i otpustil je je. Dobro so prešli.

Terezija Bešenić

54. ĐURĐEVEČKA SPOVED

Tak se je jeden v Đurđevcu spovedal i onda je bil još od večera malko natrošen. Onda je došel i pred gospona pokleknol. Onda se je s cedulami spovedalo.

»Dajte« — veli — »cedulo!«

A čovek je iskal po žepe, nikak najti. Onda, je li, prvi pot je zvadil kazneno odredbo, a veli [pop]:

»Neje to!«

Drugi pot je [zvadil] od kobile pašuša. Trejti pot pak papera od paklina duvana.

Pa veli [pop]:

»Nemojte! To nijedno neje cedula!«

Onda je čovek našel cedulo i počela je spoved.

»A šta klenete?!«

»Klenem — veli — »i z bogom, i z nevolom, i sačem!«

»A zašto« — veli — »klenete?«

»Pak dok se napijem, onda preklenem!«

»Zašto pijete? ... Je li imate još šta?!«

»Nekoj den sem meril i ima još pedenj v desetaku! Više nemam!«

»Ne pitam vas ja za vino, nego za greje!«

»A,dok se napijem, onda i zabim za greje. Rado nikej ni nemam više i ne znam kej bi vam povedal!«

Tak se je rasprostil i greji so bili oproščeni.

Marta Berta-Lesić

55. FERDINANSKA SPOVED

Tak je bil ferdinanski Matura na spovede. Dok je se greje popu povedal, onda ga je pop pital je l' još kej zna. A on je rekel:

»Znam, pi tale Dravite na vrbite da trake! Ako pogodit kuliko ji je, dam ti ji ti tedem! [Znam, pri stare Dravice na vrbice za srake. Ako pogodiš kuliko ji je ,dam ti ji si sedem!]«

Onda je pop predekuval:

»Drage majke, bolje povučajte deco za spoved, a ne da mene pripovedajo za srake!«

A Matura se je zmed sveta oglasil i s prstom pogrozil:

»Rekel si da ne boš nikomu povedal [za srake]. Zakej si povedal?!«

I beš on z cirkve na staro Dravico i pobral srake, ali se je ipak vrnol na pričest i rekel je da je bila spoved kako-tako, a pričest naopako. To je bila takva tešnjava v cirkve da se [njemu] neje rokav na kapenku otrgel, bil bi cirkvo doma dovlekel!

Marija Zobunđija

56. KAK JE ČOVEK NA SPOVED IŠEL

Jedenpot je tak bil jeden preveč prekšeni čovek na Virovskejo Konake, ali je itak bil pobožen, išel je redno k meši, obnašal je cirkvene dužnosti, redno se je spovedal i jedenpot ide on tak na spoved kej bi si svojo dušico od nečistakov osnažil i kej bi se z oštijom pričestil.

Pita njega lepo pop kej je zgrešil, a on po redu nabraja svoje grehe. I klel je i kakti bludno je zgrešil i sosedovo žensko si je poglenol premilno, a zmed ostalem veli on da je na pot hitil jedno matvonko, to je natorekoč komad ženske obleke.

A njemu veli pop da to neje greh hititi na pot matvonko, a on je ondar rekel popu ovak:

»Jeee, neje greh na pot hititi matvonko, ali dok sem na pot hitil matvonko, vu nje so bili mamica!«

Ondar njega dalje pop pita je li joščem kej zgrešil. A on odgovarja:

»Jesem, joščem sem zgrešil. Ja sem sekirom na drvocepu po kožuhu nabijal!«

Ondar njemu pak pop veli da to neje greh — sekirom na drvocepu po kožuhu nabijati.

»Jeee, neje greh sekirom na drvocepu po kožuhu nabijati, ali dok sem ja po kožuhu nabijal, vu njem so bili japek!«

»Haaaa, ondar je to greh! A je li se ti kaješ za svoje grehe i je li ne boš više takvoga kej delal?!«

»Ja se kajem od sega srca svojega i ne bom više ni matvonko na pot hital niti na drvocepu sekirom po kožuhu nabijal kajti so japek i mamica vre — vmrli!«

Pero Subotičanec

57. BAŠ SE NIŠT NE ČUJE

Tak je negda v nekojem selu bil velečasni i zvonar. I te je zvonar bil pri velečasnom i z ženom na stanu. Ali se je velečasni zagledel v zvonarovo ženo. Zvonar je to osetil, ali se je bojal reči da ne bi ostal bez stana i bez službe. Neje znal kej bi od muke, nego se je zavlekel v popov podrum i saki den je pil popovo vino.

Je, pop je to osetil, ali neje znal kak bi mu to rekel kad se je bojal da ne ostane bez ljubavi, nego mu je jeden den rekel da se mora spovedati, da se vre zdavnja ne spovedal. I zvonar je pristal.

I došli so v cirkvo, počel je pop spovedati zvonara. Zvonar mu je se grehe priznal, a pop mu je rekel:

»Je l' nemate više ništ grehov?!«

Zvonar je rekel da nema. A pop je njemu rekel:

»A moje vino, je l' neste pili?!«

Zvonar veli njemu:

»Gospon velečasni, ne razmem!«

Pop je još jenpot pital:

»Moje vino, je l' neste pili?!«

Zvonar je rekel:

»Sim se ništ ne čuje! Ote, gospon, vi na moje mesto, bote vidli da se ništ ne čuje!«

I pop je došel tam na zvonarovo mesto, a zvonar je otišel na popovo. I zvonar njega počme spovedati.

»Gospon velečasni, je l' vi imate rad mojo ženo?!«

A pop veli:

»Ne razmem!«

»Gospon velečasni, je l' vi imate rad mojo ženo?!«

Onda je pop rekel:

»Stvarno, vidiš, sim se ništ ne čuje!«

I tak je spoved bila gotova.

Marija Žagi

58. VREČE

Tak je bil pri nas vu podravskom hataru jeden čovek kej mu je žena navek komenderala. Jednoga dneva otpravil se je on v meljin, nasipal je kokruza vu vreče, ali neje sam vreče vezal, nego mu je vezala žena. Zažmekne žena vreče i hajt čovek v meljin.

Ali mu se je vreče potem odvezalo. Vreče se odveže, a čovek je nazaj sveže. Pak on ide dalje, pak se vreče odveže. Pak on vreče sveže. I kej bo — potem je devet pot vreče vezal. Dok se je vrnol domom, veli on na srdito ženi:

»Slušaj, žena, ja ne razmem kak si ti meni mogla tak slabo vreče svezati. Radi tebe sem je devet pot moral do meljina nazaj zavežuvati!«

Elizabeta Dolenec

59. ČOVEK I ŽENA

Ima žen i čovekov kej se dootmar lepo slažo. Tak vu primer, čovek ženi veli: »Ne moraš drva nositi. Bodo i sama za tebom letela. a sozami boš peč naložila!«

Agata Dolenec

60. VEČ KONJ BO!

Bili so tak ljudi siromašni, čovek i žena. Imali so jedno prase. Čovek je bil malo gluh pak mu je trebala dosta vikati.

»Iviiiiiii, to prase bomo ranili dogodi se oprasi. Onda prodamo prasico i prasce i kupimo kravo. Dok se krava oteli, ne bomo dali kumu mleko piti! Onda posle prodamo kravo i tele i kupimo konja!«

I tak so onda otišli spat, žena se je rano obudila, štelo ji se je mesa jesti pak je čoveka naterala kej so to prase zaklali.

Onda je čovek nekam išel i našel biča. Vrnol se je doma i pokazal ženi biča, a ona veli:

»Vidiš da je dobro, čovek, kej smo prase zaklali. Biča si našel, a konj več bo!«

Marija Žagi

61. BETEŽNI ČOVEK

Bila je tak žena koja je išla na proščenje. Čovek je bil beteže n i žalosno je gledel ženo kak ga ostavla. A ona je rekla da zakej je žalosen. On na to ne nikaj rekel.

Žena mu je onda rekla:

»Ako tebe bode pritežalo k smrte, ti boš znal najbolje. Evo ti dupler i šibice. Vužgi si ga dok boš štel vmrti. A dok vmerneš, opuni duplera kaj mi postel ne zgori!«

Sofija Barkić

62. SOSEDI

Tak je jenomu sosedu bila nužda pak je v prvom mraku pošel posoditi k drugomu sosedu novce.

Bil je mrak, on je poklopal na oblok, a sosed je znotra pital:

»Što si? Kej očeš?!«
»Ja sem, je l' me ne poznaš?!«
»Ahaaa, to si ti!«
»Posodi mi sto dinarov!«
»Je l' ne vidiš da spim?!«

Pero Petričec

63. JOŠ TRI PRCA DO SMRCA!

Tak je živel jeden čovek, neje imal dosta kotačov v glave, i otišel je v šumo, splazal je na jeden graber i pod sebom je gran sekel. Onda je nadišel jeden čovek i veli mu:

»Jože, boš opal!«

I ne dogo potrajalo, Jožina se je skopitnol skupa z granjom, al' se neje stokel. I imal je pol vreča krompera sebom, to je zahitil na pleča i beš za onem čovekom koj mu je rekel da bo opal. I dostigel ga je i pita ga:

»Slušaj, kak si ti znal da bom ja opal?!«
»Kak ne bi znal!«
»Je l' ti morti onda znaš i gda bom vmrl?!«
»Kak ne bi znal! Dok tri pot prdneš!«
Ide Jožina potom i misli, misli:
»Znači, još tri prca do smrca!«
Kak ide dalje, jenpot mu je vušlo. On se je lecnol pak sam sebi veli:
»Još dva prca do smrca!«
Ide on dalje, ide, onda mu je vušlo i drugi i treći pot. Onda se je hitil dole na zemljo da je vmrl, a kromper z vreča se je rastepel. I došle so tuđe svinje i jele krompera.

A Jožina je žalosno pregovoril:
»Eeeeeej, da sem ja živ, ne bi tuđe svinje mojega krompera jele!«

Ivan Žagi

64. ŽMEKI TRČEK

Tak je bil jenpot dečec z mamom doma. Mama je po kuhinji delala, ne se je obazirala na dete. Dete je otišlo vun i doneslo debeloga trčka, a mati se je onda na njega zvikala:

»Ti norc jeden, kej si to donesel. To je za tebe prežmeko. Nosi ga nazaj de je i bil. Ja bom došla po njega!«

Marija Žagi

65. KRAVA BEZ GORNJEJO ZOBOV

Jeden mi se je slučaj dogodil na pijacu. Hodam po pijacu, imam male novčece, a štel bi za male novčece veliko kravo kupiti. Hodam, hodam i naidem na jedno žensko, pitam jo za ceno za to kravo kej drži. Ona oče osemsto dinara.

Idem ja ogledat zobe, kak to več ide, i meni nekej pune v glavo, ja raskrenem zobe krave i velim žene:

»Ote glet! Ta vaša krava nema ni jenoga gornjega zoba. Kej bo sad?!«

Još sem malo prešel po pijacu, a žena me zaprosi da nikomu ništ ne pripovedam da bodo znali njezini sosedi, koji so bili ž njom tam okolu, da njejina krava nema gornje zobe.

Posle ja nje velim:

»Ako kravo daste jeftine, ja jo zemem kej vas spasim!«

I tak sem ja i kupil kravo za šesto dinara, a kuliko se zna — nijedna krava općenito nema gornje zobe pak ne imala ni ta, a ja sem jeftine prešel radi njezinoga neznanja.

Ivan Kunić

66. LJUBAVNI BETEGI

To vam je bilo v Svete Jane, to je jeno susedno mesto kre Šemovec. Tam je živel škofar koj pokriva kleti i štaglje po imenu Palošika. Ženom je navek ratuval zbog tuđe žen jerbo mu je njegva žena govorila da plaza po krove i po tuđe ženaj.

Jenom zgodom došel je doma i bilo je ratno stanje. A njegva žena zeme vuže i veli da više to nemre trpeti. Nato mu veli:

»Najbolje, muže, nati vuže! Najprije obesi sebe, onda budeš mene!«

Ivan Kunić

67. MUŽIKAŠ Z SVETE JANE

Tak je bil v Svete Jane čovek, mužikaš, išel je igrat okolu po sele.

Onda je on meni sam pripovedal svoje doživljaje, da je išel v melin v Đurđevec. Zapregel je svoju maršicu — buhu i stenicu — pak je vgrezel. Na potu je bila debela balega pak je vu njo nahajkal s tom svojom silnom maršicom i ne mogel vun ziti. Onda je zel vreče dole, vreče del na pleče — toboš bode kobile leže, zišel je na kobilu i tak je otišel v melin mlet.

Drugi pota je pak išel v šumo po drva kej bo kruha pekel. Napregel je kobilo Belko i otišel v šumo. Podsekal je bukvo koja je visela nad jarek. On je otišel gore,privezal štrika gore da bude kobila Belka povlekla bukvu na breg.

On je podsekal bukvu i bukva se je vrušila i Belko premanola na drugi breg. Dok je on došel k nje, a ona se njemu smeje: jezika je splazila, ona se je vmorila, a on je mislil da se ona njemu smeje.

Ivan Kunić

68. KAK JE CIGAN JEL ŽGANCE

Tak so jenpot vučili Cigana jesti žgance kad mu neso bili dobri. Onda so ga dvojica držali, a jeden mu je petal žgance v zobe. E, sad je Cigan osetil da so žganci dobri pak je rekel:

»Najbolje bode nek me jeden drži, a dvojica mi nek žgance peščo!«

Tomo Gašparić

69. DENES ZA NOVCE, ZUTRA ZABADAV

Išel je čovek kre bertije i na bertije gore piše nekej. On prečita:
»Denes za novce, zutra zabadav!«
A čovek si misli:
»Ne bom denes pil. Bom zutra dok bo zabadav!«
Išel je zutra pit, a isto je tak pisalo.

Marija Žagi

70. NESUĐENA ZAROČNICA

Išel je jeden čovek na pijac z kravom. Te čovek kej je išel na pijac z kravom bil je za klepom mlet. Došel je trgovec k nemu pogađat se za kravo. I pogodil se je, ali je zapital čoveka je li ima v negvom kraju gde žena sredni let koja bi se štela za njega vdati. Onda je on rekel da ima svojo mater i da paše za njega. Tomu čoveku koj je prodaval kravo se je zdopalo kej bi mati išla za trgovca.

I dok je pijac prešel, veli on trgovcu da nek ide š njim doma. Vlakom so išli do Kloštra i te pot je trgovca fanj koštal. I onda so zišli dole v Kloštru i pešice za Frdinant pak do Štorgača. Ali je mladoženje bilo i v lule vgaslo, nahodil se je dovraga!

Onda so došli do iže. I te je čovek rekel da on ide prvi mater pitat je l' oče iti zamoš, a mladoženje je rekel naj čeka malo vune.

I brzo je zletel vun i rekel:
»Dragi prijatel, mama bi drage vole išli za vas, ali jo japa ne puščajo!«

71. KULIKO KRAVSKI RUD TREBA BITI DOGAČEK

Išel je joča z sinom v šumo seč ruda kravskoga. Dok so ga podsekli, neso znali kak bi ga dogačkoga ostavili. Onda je joča rekel sinu:
»Ja bom legel nuz rud. Kak sem ja dogaček i još dva pedna, tak so moje kravičke doge!«
Onda je joča legel nuz rud, a sin je jocu ober glave sekel. I tak so z rudom došli srečno doma.

Marija Zobunđija

72. KAK SE KOBASICE JEDO

Došel je čovek v mesnico, bo si kupil kobasice. Je, ali neje znal kak se to je. Prosil je mesara recepta kak se kobasice jedo.

Mesar mu je napisal na komad papera kak se kobasice jedo i čovek ide zadovoljno doma. Toboš, bode toga svojega gosta počastil z kobasicami — pak se kobasice ne jedo gosto pri stanju.

Dok je išel vuspot doma, čovek je moral iti na stran, a kobasice je ostavil malo dalje. Vutom je došel cucek i kobasice odlekel.

A čovek na to veli:
»Nek si cucek k vragu nosi kobasice. Ne bo je znal jesti kad je pri meni recept!«

Ivan Hatadi

73. VELIKO JAJCE

Japek i mamica išli so na pijac i nadišli so na trgovca koj je prodaval valjanke. Kad oni to neso nigdar vidli, pitali so ga kej on trži. A on im je lepo odgovoril:

»Mamica, to so vam jajca z kojejo se more žerebe skotiti!«

Mamica so ondar japeka nabrkali kej so to jedno jajce kupili kej bodo i oni žerebe imeli pri stanju. Jajce so deli pod pazuh i poprečnom stezom se zaputili domom.

Mamica so se na jednom mestu na međi popiknoli, valjanka je opala i polupala se, a vu to za međe skočil zajec pak so mamica na to rekli:

»Jesi ga videl, kak nas je [trgovec] zvaral! Rekel je da se bode žerebe skotilo, a kad tamo — to se je skotil samo zajec!«

Pero Petričec

74. KAK SE JE KOBILA ODVUČALA JESTI

Bilo je jedno leto sušno pak se je premalo sena nazgrinjalo, a bogec čovek — imel je kobilko v štali kojo je trebalo čez zimo preraniti.

Študeral si je kej bi fčinil pak se je setil da bi najbolje bilo da on to svojo kobilo odevči jesti.

Jezika ji je pribil za jasle, čvrsto zaprl štalo i više jo neje dva dana išel ni glet. Nakon dva dneva kobila je zahrzala. Po tom je znal da je [još] živa.

Prešlo je još i pet-šest dnevov, al' kobila neje više ni hrzala pak je čovek otišel poglenoti kak je ta njegova kobila. Dok je rasprl štalo, čovek se je začudil dok je videl kobilo sproženo i lepo ji je rekel:

»Baš si ve morala crči dok si se več tak lepo odefčila jesti!«

Pero Petričec

75. REBRA

Tak so bili dva suseda i jeden je od nji imal staru ižu koja je bila pokrita slamom, pa je ovaj drugi na njegovom tavanu sušil slanine i meso. I dok je mislil da je več nekaj suvo, poslal je svojega sina nek donese komad svinski reber.

»Rekel je papa nek mi odrežete komad reber!«
A sused, koj je bil malo z vragom nakađen, mu je rekel:
«Dobro, pak ti odrežem! Ajde sleči kaputa!«
Sin je zletel kak bez duva vun z susedove iže.

Ivan Kukec

76. KAK ZAGOREC NEJE MOGEL Z SELA VUN

Došel je Zagorec v Glogovec prodavat lončarijo. A to je bilo tak: došel je z kobilkom i z lonci zamotani v seno na koli na križanje pred Kolenčine. I pital je:

»A koje je to selo?!«

»Glogovec!« — pove mu prvi prolaznik.

Potom je krenol i ponuđal svoje lonce od hiže do hiže za peneze i za pšenicu — sako posodo dva pot nasipati. A deca so se navek srdila kaj so ne mogli dobiti zemljenoga fučkalina za pšenico, nego samo za peneze. Fučkalka se nemre nasipati z pšenicom.

I tak dojde na [drugo] križanje pred Kobečevu hižu pak pita:

»Koje je to selo?!«

»Glogovec!« — reče mu nešče.

Ve pak krene na drugi kraj. Išel je tak, išel dok ga je i noč zastigla i došel je do Savine hiže. Pak pita:

»Koje je to selo?!«

»Glogovec!«

»Gda bom z toga sela zišel van?!« — zapita se Zagorec i krene dale. I tak dojde na križanje pred Kolenčine otkud je i krenol.

»A koje je to itak vezda selo?!«

»Glogovec!«

»Za boga dragoga, pak je Glogovec vekši nego London. Ni jena hiža soseda nema, a z sela vun nemreš!«

Ivan Vukić

77. KAK SU SIGEČANI NA CIRKVO BIKA VLEKLI

Tak so Sigečani imali veliko travo na cirkvi i neso šteli da se ta trava posuši i propadne. Zeli so zajedničkoga bika i vukli ga gore na cirkvo da to travo popase.

Kad je bik, dok so ga vlekli, počel plaziti jezik, oni so kričali si:

»Gle, gle! Dosiže travo, bo pasel!«

A on je fcrkaval kad mu je vože vrata stiskalo.

78. SUHARJE

Pripoveda se ovak: jenpot so si Virovci bili sveti. Bili so na nebu i dodijali so svetom Petru.

On se je štel njeof pošto-poto rešiti i ne znal na koj način. Nejenpot se je setil, otprl vrata i viknol:

»A gle šemovečkoga suharja!«

I Virovci so mam odbežali brat suharje i tak se je sveti Peter njeof rešil.

Zlata Kopas

79. MELJIN

Jednom zgodom delajo ljudi domačega meljina na Pačici, na Konaku, između Severovec i Trepče. I dok so prigotovili toga meljina na vodo, slučajno je nadišel jeden čovek pak je pital:

»Kej delate, ljudi?!«

»Ha, eto ne bomo išli na Dravo mlet pak smo si napravili meljina na vodo!«

A pita nje čovek:

»A gde vam je voda?!«

»Heeee, na to se bogme baš nesmo ni setili!«

Fabijan Sabolić

80. KAK SO VIROVCI CIRKVO PRESAĐALI

Vu ono vreme starinsko, predi parsto let, so stari Virovci, nekoji kakti večniki koji so bili vu ono vreme pod đurđevečkom kapetanijom — so se dogovarjali da im ne štima da cirkva baš ne bi bila tu na istom mestu, nego bi jo porinoli malo dalje, makar za par colov, samo kej ne bi baš tu bila kak so jo Turčini negdar pririktali i da so na ontaru svetoga Martina konjem davali zobati i napajali je.

Vele oni da bi se cirkva morala porinoti maljučko dalje, i došli so ljudi pod komandantom, koj je bil starešina sela. Tak se je narod skupil pod zapovedjom selskoga starešine.

Onda neje još bilo cipelov niti je bilo prave čižme, nego so ljudi došli — nekoji obuta noga, bosi trag, a nekoji v opanke, a još so donesli hrženoga ritka kej bodo jakši, kej so se mogli vupinjati vu njega, a neso znali da se po ritku čovek još bolje škliza.

I počeli so oni cirkvo rivati na ono mesto kam je komandant sela štel. Oni so rivali, rivali, ali so se podjenoma šklizali po hrženom ritku. Oni so mislili da so jo odrivali.

I komandant je mislil da so jo malo pomeknoli na ono mesto kam je on štel, jerbo je on bil potpunoma svesen, a sem za sebe neje znal.

I tak je cirkva ostala na istom mestu gde je i bila, a zutra, dok so se dečki koji so porivavali prebudili — vidli so da je cirkva tam gde je i bila. Ondar so otišli komandantu sela i rekli so kak to da je cirkva na istom mestu, a oni so se mučili.

Fabijan Sabolić

81. KAK SO VIROVCI IŠLI PO DRVA

Negdar, vu staro vremenje, išli so Virovci po drva vu tak rečeno planino, a to je bilo — rečemo — za Novem Gradom, v Javorovcu, v Jagnjedovcu, v Hampovici, ober Šemovec, ober Miholjanec, v Kegljevcu, vu Vrbici i po druge meste širom Podravine.

Treba reći da so so se negdar drveca dobivala, sakoja je lumera sleduvala na leto klafter-dva drv i to je bil tak rečeni deputat.

I ondar, kak velim, jedenpot so dva Virovca pošli v planino po drva, zapregli konje i hajt, hooojt-haaaac! Jeee, ali došli so do Novoga Grada, zavlekli se vu jedno bertijo, tu so se fest nakvasili, nažverčili i naželočili kej im je glava bila žmekša nego noge. Podjenoma so padali, popikavali se i podjenoma so crno zemljico košuvali, tak so veliki zemljoljupci to bili.

Bormeš se je bilo i zmračilo, a oni so joščem navek pili, a ondar so v noči otišli po drva v šumo. Ido oni tak, ido i najenpot spaze v trdi kmici se nekej beli!

To se je belela steza, a Virovci so mislili da se to beli brezovo drevo. Zido oni z kol, zemo pilje i počmo stezo prepiljavati na takve komade kakvi so im pasali kej bi je nametali na kola.

Pilje oni, pilje — vre so se bili oznojili — a ondar so odlučili da bodo išli na kola nametat. Jeee, ali ače se je steza dala prepiljiti, oni nikak stezo na kola neso mogli nametati i tak so se vrnoli domom praznejo kol!

82. PREŠARI

Po susednim selima pričali su za Jagnjedovčane ovu šalu! Na jednom bregu nisu baš najbolje obdelavali gorice, a šteli su fest pocugnuti vinčeka. V jesen su nabrali nekej grozdja i to su namleli v kacu. Kad su išli prešat, ostavili su v škafu mošta.

Došla je kuja pak ga je fest popila.

Oni, kak su bili cugnuti, su pogledavali, a mošta nema. Zgledali su se ko ga je popil ili fkral. Malo dalje su videli napuhnutu kuju. Jeden je viknul:

»Glete! Ona je popila našega mošta!«

Vlovili su je i z njom v prešu. Stisnuli su i mošt je počel cureti. Jeden se je nagledal strag i rekel:

»Kum Pošmrkač, pritisnete još malo! Nekej ispod repa još pišći!«

Pa su zato i zvali te Jagnjedovčane — prešari!

Franjo Jakupec

83. KAK SO LJUDI LOVILI BOGEGA

Tak so ljudi jenpot došli v šumo i počeli kričati:

»Hu, hu! Bogeeek!«

Tak se je v šumi glas odbijal dale i dale. A oni so nosili lojtro da vlove bogeka. Oni so nosili lojtro prečki, a kak je lojtra dogačka, neso jo mogli nositi — po šumi iti z njom. Tak so ispred sebe sekli šumo da bogeka vlove. Odonda Bregovcom vele — bogeki!

84. SESVEČKA HAJDINA

Tak so jednoga dana išli Sesvečani z goric na večer po mesečini pred jesen prek polja, a bili so malo đvrknjeni. Išli so oni tak, išli i došli do nečega beloga i vele:

»To je Drava zišla!«

Zuli so cipele i čižme i slekli lače, zasukali gače i ajde — plivat prek vode. Zaleteli so se, skočili i onda so vidli da je to bila ajdina vu punom cvetju, koja je zgledala kak voda.

Odonda se veli za onoga koj ne zna plivati:

»Plivaš kak Sesvečani po ajdine!«

85. NEMA LOPOVOV

Dojde jedenpota jeden čovek vu podravski frtalj i pita ljude kak živejo, kej ima novoga, kak durajo, a zmed ostalem je pital ljude je li vu tom kraju ima kej lopovov, tatin, raberov i sličnejo drobnejo kovačov.

Ljudi so se na to nasmejali pak so ovomu ovak odgovorili:

»Vu našem hataru nema vre lopovov! Si lopovi kej so tukareka bili, otišli so med — žandare i finance!«

86. SLIKANJE

Ja Fabijan Sabolić se vrlo dobro sečam dok je posle prvoga svetskoga rata došel na Vire prvi slikar Fink. To je bilo za čudo kak bi se človek mogel na paperu videti. Ali i Cigan — njemu so isto bile lepe slike — pak je, je li, on otišel Finku pak mu veli:

»Čujte, gospon slikar, pak je l' vi ne bi mogli mojega joca slikati?!«

Veli Fink:

»Zakej ne?! Platiš kak i sakoj drugi!« — Već kuliko je to koštalo, ne bilo zabadav — ondar so bile skope slike kad je bilo malo filmov.

Pak mu je lepo rekel. Veli:

»Nek doje joča tu!«

»Jeee, on bi došel, ali je on vmrl pred nekuliko let. Sad vidim da se to slika, pak bi ja štel i njega videti [na sliki]!«

Fabijan Sabolić

87. BOMBA

To je bilo na Ladne vode pri Tolnice. Tam je živel jeden čovek po imenu Martin. Prilikom mineranja mosta on je donesel malo englesko mino, a susedi so mu rekli da se ta mina mora deti v krušno peč v koje se kolač peče ili kruh, da se prije požari, je li. Pa je onda njegova žena omesila puno korito kruha i dela ga je v krušno peč, je li, pak je išla pred krušno peč, a kruh se je slabo žaril.

A Martin veli žene:

»A, Sofica, boš ti vidla kak se on bo sad požaril!«

I Martin je del mino, je li, pošel je k zdencu, dok je on došel blizu zdenca, a krušna peč se je našla i s kruhom v zraku. I jeden je komad majkice doletel v glavo, a majkica so ga brže deli v zobe kej ne poje i to po kvaru.

Ignac Sedmak-Nacina

88. KAK SO ŠEMOVČANI KRALJA ČEKALI

Bilo je to bome zdavnja. Štel sem ti napisati kak so Šemovčani čekali kralja. To je bilo onda dok so samo kralj i belovarski trgovci imali aute.

Jenpot dojde učitelju i načelniku obavest da bo išel čez taj naš lepi podravski kraj pak i čez Šemovce, kralj.

Lepo so oni pretrnoli. No ajt, ne baš tak kaj bi se zaboraveli. Setili so se da bo treba govora strfljati. Napisal je učitelj lepo govora. Bil je dogaček kak litanije. Saki večer išel se je načelnik k učitelju vučit toga govora. Neso oni to vučili na suho. Svaki pot so oni popili kojo litro rakije ili pak vina.

No, osvanol je i taj den dok bo kralj išel čez Šemovce. Složili so pred školom slavoluka i kakti no ajt nekakvo bino. Skupila so se deca, a bome i veliki. Išlo je se kej je moglo hodati. Učitelj je dečico postrojil v špaler. Oni so pak bogci bili ni krop ni voda, kak so bili splašeni.

Odjenpot od Đurđevca ide auto. Učitelj veli dece nek vičo: »Živio kralj!« Oni so se pak bojali učitelja i počeli mam vikati. No to ne bil kralj, bili so to belovarski trgovci koji so išli z pijaca z Kloštra.

Nikaj zato kej so se jenpot nasamarili — mislili so učitelj i načelnik — ne bodo se drugpot. Evo ti vutom i drugoga auta. Pak so deca vikala: »Živio kralj!« No to pak ne bil kralj, nego nekakov mađarski gospon. I taj je prešel kak kralj.

No evo ti za koj čas pak auta. Učitelj je pak mislil da to ne kralj i ne ništ rekel. Al' je to bil kralj. Dok je auto stal, deca neso ništ mogla reči, a kaj bi i rekli kad so zabili i kak se zovo dok so vidli kralja.

Vu tom je počel načelnik govoriti: »Vaše veličanstvo, vaše veličanstvo ... naša so srca puna ... naša so srca puna ...«

»... i tvoj tur« — vikne nešče, i deca, a bome i veliki se razbeže kam je koj znal. Nekoj v potok, a nekoj v šupo opčinsko. Ostala je samo pripovetka kak so Šemovčani čekali kralja.

89. BETEŽNO JOKO

To vam je bilo vu ono staro vreme dok so još živinari bili peršone za koje seljaki neso znali kej so: da li so doktori za ljude ili za živino. A Virovci so i ondar bili dobri ljudi, večinom bogataši. Koj je pozval prijatelja ili kuma k sebi na obed, žena je fort ponođala juho, kokružnjačo i šalato, a dok se je vuzovnik pošteno najel, ondar mu je čak pokazala žena da imajo i meso, toboš da je zabila deti na stol.

Tak je bilo i s tem betežnem jokom pri Pintaru majstoru. Njegvo je ženo zabolelo joko v nočno doba. I onda veli žena:

»Idi, čovek, po doktora!«

Ali, on je otišel k živinaru i veli mu da ženo joko boli. A veli živinar:

»Ja se malo razmem i v kravske joči, a ne vu ljudske, nego idi k doktoru Palmoviču!«

A veli majstor Pintar:

»A jooooj, jooooj, kuliko bi to mene koštalo! Pak ako moja žena i očorave, bode vidla i na jedno joko, samo malo na vože. I dok bodem pil rakijo z poliča, bo mislila da so to dva deci, pak bode menje vikala!«

Fabijan Sabolić

90. BETEŽNE ŽENE

Tak sem vam ja vu ono staro vremenje dok so doktori bili skopi, a ja novce nesem imel, imel dva betežnika koji so ležali na postelji.

To je bila moja zakonita žena i njezina mati, moja punica. Ja sem si mislil kakti stari Virovec, čovek potpuno škrt, da bi bilo najbolje naložiti pod posteljom jognja.

Ondar se bode vidlo, koja more odbežati, ta je zdrava. To ondar bom vračil pri doktore. A koja nemre nikam, te samo hitim gunja na njo kej dojde prede v raj nebeski, svetomu Petru na obračun.

Fabijan Sabolić

91. PROŠČENJE

Još vu ono vreme, dok se je na veliko poštuvala vera, ondar je saki seljak moral iti na proščenje bilo kam. Mi smo tak slučajno imeli proščenje na Svetoga Vida vu Sveti Jani. Sad, ide jedna ženska, Šemovečica, z proščenja vu Svete Jane pak zestane jedno svojo prijateljico. Ova je išla bosa gorice vezat. Pak jo ondar pita:

»Jaaaj, dušica slatka, ja nesem mogla iti na proščenje kad sem ne imela cipele. Ali ipak te pitam kuliko vas je bilo i kak je bilo?!«

»Jaaaaj!« — otpovrne ova. — »Predečtvo je bilo prelepo. Bilo je sveta dosti, okre šest se skup. I navek so išli z cirkve jedni znotra, a drugi vun!«

Fabijan Sabolić

92. KAK SO ŠEMOVČANI IŠLI PO DEPUTATA

Negdar se je deputat dobival pri Sveti Jani. Mi smo imeli graničarsko pravo još od staroga Kristuša. To se je dobivalo drva besplatno, sol, i tak! Tak so, velim, Šemovčani išli po drva vu Sveto Jano i tam so, vuspot, naišli na par jognjišče kak se svinje smode.

A Sveta Jana je ondar bila tak siromašna kej so samo dvojica imeli svojo kolno sprego, a čudo bi bilo kej bi se ražalo svinjče.

Tak so ovi naišli na ovo, kak mi velimo, smođevino, a oni smuđevina. I onda pitajo Šemovčani Račana:

»Jooooj, pak to so jognjišča, je l' ste ražali?!«

»Jesmo!« — veli Račan — »Smudili smo racu!«

Fabijan Sabolić

93. RAŽANJE NA VIRE

Negdar za cara Jožefa bilo je na Vire šega: koj je ražal jedno svinjče, to je bil gazda. Koj je ražal dvoje, to je več bil dupli gazda. I tak se je dogodilo v Miholjanski vulici, pri Kirinceve. To so bili bokci vu ono vreme, ali ipak ponositi kej bi šteli biti ipak ako ne med prvemi gazde,

onda ipak med drugemi kej bi ražali barem jedno svinjče. Ali ljudi ponositi i odrešiti, a stari je znal cviljiti kak ranjenik.

Ondar, vu staro vreme se je klalo čem rane, okre pet vur kej so za froštukelj bile đegerice i zelje, jerbo se dva-tri dana prije toga neje redno jelo, a kej se je jelo — to je bilo suhoparno: žufa z joljem i tak.

Ali stari te Kirinec se je odlučil da ido ražat, jerbo se je reklo: koj smodi, te raža, a koj svinjče pari i šuri, te kolje.

I ondar je stari došel svojemi dečki i z ženom i trčka ščapili, a stari je cviljil. Dok je počel on cviljiti tak svojejo pet do deset minota, ondar so žene krv odnesle z zdelom. Ondar so nanosili slamo i osmodili trčka.

To je trajalo tak nekuliko zime.

Sad je svet mislil kak je to, bokci so, a dva pot ražajo, dok neje jednoga dneva došla Hapavlekova baba kak soseda pak pita:

»Kej ste denes delali?!«

»Oto, Treza, smo ražali!«

A soseda otide v kuhinjo pak zdigne nosa i veli:

»Ja, jaaaaj, pak ti đegerice nikej ne diše, a ti niti zelja nemaš z frišketinom!«

Baba kak baba, to je raspripovedala po celom selu.

Posle toga, nakon puno let, so sinu, dok je došel v bertijo, samo išli z nosom, zaprav so mu šnjofali i rekli:

»Đegerice nikej ne diše!«

On se je navek mam z bertije meknol i otišel na svoj drugi posel.

Fabijan Sabolić

94. TOMINA SE MORA ŽENITI

Neje se negda vdavalo i ženilo kak denes. Stari so morali voditi o tom brigo. Bil je tak jeden Tomina, koj se baš ne žuril ženidbi. I japek njegov to glede i misle si:

»Moral bi se več te naš Tomina oženiti! Bom mu probal nekej reči!«

I tak se japek seti:

»Viš, Tomina, trebali bi nekakvo deklo poiskati kak sem i ja negda, dok sem bil mlad, poiskal pak sem se oženil!«

»Jeee, japek, leko se je vam bilo oženiti kad ste ženili našo staro mamico, a ja moram tuđo deklo ženiti!«

Zlata Kopas

95. GOSPOČIJA

Bilo je to još onda dok so naši dečki vojsko služili v Beču. Tak se je i naš dečko Filiparec vrnol z soldačije i štel se držati i govoriti onak kak je bilo v Beču. Dok je išel v dučan, prosil je ovak:

»Herr gospon Barec, prosim cvaj dve žemlje!«

Gospon Barec je imal i bertijo. Filiparec neje štel piti vino kakvo goder, kakvo so drugi dečki pili.

On je vino naručil, videl je da je to onakvo kakvo so i drugi pili i neje ga štel piti.

Barec je zel čašo, odnesel jo je v kuhinjo i nazaj se je ž njom vrnol i del pred Filiparca.

»Das ist gut. To Filiparec pije!«

Vlado Kopas

96. REPETE

To je bilo za prvoga rata. Išle so z grajom i z jajci Jula Blaškova i Kokorina. Dok so prodale, onda so išle jest v skuvaono, bodo one tu jele. Dogovarjale so se kej bi si kupile kej bi najjeftine prešle. Prosile so graja z zeljem, a pri drugom kraju so jele dve gospe meso z šalatom.

Dok so te gospe pojele, prosile so repete. Onda je rekla Jula Roze:

»Rozena, idemo i mi prosit repete kej dobimo meso!« Rozena je prosila repete za nje dve. I za čudo, dobile so nazaj graja z zeljem.

U glavnom, one so isto tak prosile »repete« kak i gospe i dobile so graja ,a gospe meso. I to jem je bilo dootmar žal.

Kata Kopas

97. PUŠAČ I NEPUŠAČ

Tak so jedenpot bili dva brata, slični jeden drugomu kak jajce jajcetu, bili so slični jeden na drugoga kak maček na mačka. Jeden od njejo je pušil, a drugi neje. Ondar je ov kej neje pušil prifrnkaval ovomu kej puši da silno novčurinje čez cigaretlin v nebo vragu na aldo skadi.

Tak je to duralo nekuliko nekej, jeden je čvaljil i trošil duhaneka, a drugi, koj neje čvaljil, podjenoma je tuliko novčecev kuliko je ovomu trebalo za cigaretljine saki den, na stran nametal i tako rekuč šparjal pak si je napokonkonca za to kupil jenoga — kožuha.

Vu tom svojem kožuhu bil je preveč gizdav, zbigecan i napindurjen, okolu se je po zabavaj štimal, ali jednoga dneva išel je v kožuhu nekam na pijac, a doklam se je z pijaca vračal, okrenol je dežđ pak se je on namočil do gole kože. Gda je došel domom, se je lepo preslekel, a kožuha je del sušit nad roljom na peči.

Okre pol noči se je vužgalo kocenje, drevlje, suharje i ves drugi vrag kej je bilo pripravljeno za nalaganje, kožuh je opal na pleh, zažgal se je i zgorel. A drugi den veli ov drugi brat kej je čvaljil, doklam je videl kej se je dogodilo — svojemu bratu koj si je kožuha mesto čvaljenja kupil:

»Je li vezda vidiš, brat, ti si šparjal onuliko novac kuliko sem ja spušil! Ali, moj dragi, ti vidiš vezda da je sejeno zgorelo ono kej je moralo zgoreti! Ja sem cigaretljine čvaljil, a ti si pak počvaljil svojega kožuha!«

98. TRI VUZLA

Tak je to bila stara šega kej je gazda donašal slamo v hižo i pšenicu, i kukuruz, rasitaval je po iže i onda je zval:

»Pi-piiiiiii! Bila nam puna iža piščenec, puna štala marve, puni koci svinj!«

Onda je od slame križa na stol del, nad križ nekej novec kuliko so imali pri iže i zazval da im iža nigdar ne bi bila bez penez. Onda si je zel štrangu v ruke, onda ju je omatal oko stola i vezal vuzle na nju, a jeden ga je od članov gledel dok je vezal.

Dok je prvoga vuzla vezal, onda ga je pital ov koj ga je gledel zakej toga vuzla veže, a ov je rekel:

»To sem sem tatom ruke svezal!«

Dok je vezal drugoga vuzla, onda ga je pak ov pital:

»Zakej si toga drugoga vuzla svezal?!«

»To sem sada sem lesicam zube svezal kej ne bodo mogle kokoši krasti!«

A dok je trejtega vuzla svezal, onda je rekel:

»To sem sem lajastem ženam jezike svezal!«

Katica Šimunić

99. HM, HM!

Bile so negda zadruge, tu je bilo po pet snej i pet sinov i pet postelj i naokolu so bile klupe kre postelj. Ta je saka klupa imala prelo gde je bila preslica. I saka je sneja pri svoje postelje prela, a gazdarica pri svoje.

Ako so bile dobre sneje, onda im je majka natočila flašicu rakije večer kej so pile dok so prele. Imale so više sline kej so močile kudelje. Ali im je to gazdarica dala počkomce kej neso ljudi znali. I sada, jedna druge bode dala flašicu, al' je bila kmica. One so se bile domenile da jedna druge poje samo »hm« i poda ji flašicu z rakijom.

I tak je ta flašica kružila okolu tak dogo dok se ne setil jeden od ljudev koji so bili na postelje kej je išel i on: »Hm!«

I dok je došla flašica do njega, pružil je ruku i išel je »hm«. I flašica je došla v ruku, a on š njom pod poplun. A prelje dalje fort ido »hm« jedna, »hm« druga i trejta i tak redom, dok neso osetile da so ostale bez flašice i bez rakije, a čovek je lepo pil pod poplunom i smejal se je.

Katica Šimunić

100. KAK SEM BILA SVEČEC

Tak dok sem bila mala, onda smo večer pred jeden večer išle svate gledet. Onda nam se je dremalo drugi večer, a morale smo presti. A japica vele:

»Hajda, dekle, predite! Kad ste snočka bile dekle, tak bote dekle i večeros!«

Al' smo mi rekle:

»Ali je [denes] svečec, bode [po noči] kolovrata vrtel!«

»Nek on nega samo vrti!«

Onda smo časek prele i tak otišle spat i tak — dok so ovi pospali — si podremali, a ja sem se onda naslonila na steno, a na me so nevesta moja deli kepenka, na klin obesili, kolovrata podlekli, a ja sem ga vrtela čas na jeden kraj, čas na drugi kraj kej je rožđil:

»Runda, runda rundaaa!«

Tak so se japica obudili i vele:

»Marooo, Marooo, ču! Čuuu, svečec vrti kolovrata ve!« — I kriče brata:

»Martin! Deca! Sednite! Boga molite denešnemu svečecu, kolovrat se vrti!«

Zišli so dole i nažgali, prekrižili, molili so boga, a ja sem stala z kolovratom dok so otišli na postel, počeli dremati — pak ja nazaj — vura! Samo je roškantal kolovrat. Al' so se oni rasrdili, s postele skočili dole, nažgali i kolovrata ščape, deno na stran, a oni mene noge zgledajo. Onda so me zdrknoli tak kej sem do stola odletela.

»Ja ti« — veli — »pokažem! Ti gad jeden! Još nas boš ti v straj nametala!«

I z bičom [vudri] po listanke — tak je svečec dobil svojega božiča.

Marta Berta-Lesić

101. ZOBOKUZA

Tak je vu Podravine, tam pri nas na Vire, bil jeden stareši čovek koj je rad imel v gorice otiti. Rečemo, v goricaj mu je nekak najljepše bilo. Tu je on mogel najbolje durati i tu mu nišče neje zadeval. Znal si je na pleča zahititi kožnjeno torbo vu koji je bilo naslagano dve-tri kile slanin, dva-tri osušena bonceka i tri leba kruha kukružnjaka kej se je žotel kakti cekinj, pak je znal v goricaj baviti mesec-dva...

Za toga staroga čoveka so selski dečaki znali da je v goricaj pak so se dospomenoli da ga bodo išli plašit. Ido oni v gorice i dojdo do njegve kleti. Stari je nekej okre špareta bavil, a tiganja vreloče kokružnjače se je ladela na stolu.

Dojo dečaki do obloka i poklopljo. Stari se je malo lecnol, a ondar je zapital što to kloplje na oblok. Čkome dečaki i pak jeden poklopljе po malom obločecu, a stari pak pita što je. Ondar je jeden dečak lače i gače omeknol pak je starko podel na obločec, a nešče zvuna viče:

»Starec, bo te zobokuza!«

Gledi starec golo sprčeno starko pak si nekej misli, misli i študera pak se je najenpot setil da bi zobokuzi mogel vreloče kokružnjače v lice prišljupiti...

Tak je i bilo. Zobokuza se je nekuliko pot oglasila, a starec je z velikom žlicom zagrabil vreloče kokružnjače, otprl obločeca i zahitil v zobokuzo.

Zobokuza je od vreloče kokružnjače počela jafkati i vriščati i od straha je nekam odbežala. Tak se je starec mufta rešil zobokuze!

102. KAK SE JE ŽANDAROM DUH POKAZAL

Naspram groblja jeden je čovek podušil vapno, a kak so se vu ono doba znali dečki biti i naganjati, jeden je od njejo nabasal vu to vapnjenico pak je do guše vu njo prepal. Komaj komajce je z vapnjenice spluzal, pak je moral iti — onakov mokri — domom kej se presleče.

Kak je išel doma, tak se je i sušil i postajal se beleši i beleši.

Baš dok je bil pod grobljem, nadišli so štandari z patrole z Šemovec i nuspot se spominjajo o duhe koji vu to doba shađajo.

Kak so se za vogla podeli — a bilo je to več bliže k pol noči — zglenoli so beloga čoveka — to je bil te koj se je vu vapnjenici povapnil.

Zabezeknoli so se i stali, poglenoli se med sebom makar je i kmica bila i beš koj kam zna i koj kam more.

Dok so bez duha došli na žandarmerijo, prebudili so pajdaše koji so spali i mam im povedali da so na licu mesta vidli duhe koji se okre groblja špancerajo.

Pero Petričec

103. KULIKO JE VUR?

Predi so žandari ophađali sela. Tak so jenpot otišli i v Mijolance. Dok so išli nazaj, najenpot se je spustila strašna ploha, a nekak so bili baš nadošli blizu totinkomore, pak so otišli, kej ne premoče, vu njo v sušo.

Tak so oni dože bili vnotre, a dežđ neje nikak štel prestati, pak je jeden od njejo zapital:

»Kej ti veliš, kuliko bi moglo biti vur?!«

A nešče z kota totinkomore globokem glasom odgovori:

»Dvanajsta je vura!«

Nato so žandari zleteli vun vu dežđ i kmico i beš grapčaka na Viri, a puške so im ostale naslonjene v totinkomori. Na te puške so se setili stopram dok so došli pred komendera koj je je dootmar pofalil kej so tak fletno stigli.

I se bi to dobro bilo da ne zutraden jedna žena puške donesla na žandarmerijo .Ona je povedla da se je i ona bila v sušo predi njejo zameknola i da im je ona z heca globokem glasom povedla kuliko je vur, kad so pitali.

A ona drži da neje ništ kriva kej je je njezin glas poplašil.

Pero Petričec

104. BELA KOBILA

So se ljudi navek tak večer, dok so žene prele, skupili k jeni hiži, onda so se spominjali o kojekakve strašilaj, o henaj (to so tako rekuč nekakve žene bez glave), o bele kobilaj. Tak je to ondar iskoristil jeden lovec, a to je bil stari Peršič pokojni, kej si je leko kobilo preranil.

Tak je on raspripovedal po selu da je išel z lova i videl belo kobilo bez glave na paši na detelji. Ljudi so išli glet, ali nišče se neje ufal blizu kej bi videl je l' ima glavo, je l' nema kad se je kobila pasla. A on je vutomtoga, dok so ljudi dohađali glet, na međi pod grmom čepel i dok je osetil da nešče ide — ondar je zajafkal onak po žalosno:

»Ajaaaaa-aaaaj!«

Al' se je ondar našel jeden siguren čovek, a to je bil Martin Živkov, na čiji se je detelji kobila pasla — i tu je došel z lampašom, držal ga je na visoko ober glave, ondar se je kobila splašila i odbežala direkt vu dvor Štefini Peršičevomu, čija je i bila. A Martin Živkov mam za kobilom i vu njegov dvor i misli vu sebi:

»Aaaa, to je ta kobila bez glave za kojo je Peršič pripovedal da o pol noči hoda bez glave po deteljaj!«

A posle so onda šacmani odšacali pet forinti kej je ta bela kobila bez glave popasla pol detelje Martina Živkovoga.

Mato Turčić

105. GORIČNA TORBA

Išel vam je Boltina v gorice pod večer, več v noči, kej bo v goricaj spal kej bo drugi den mam za posel pripremljen.

Njegva Franca mu je složila v torbo jelo i on si je natočil flašičko z rakijom i zel boto v roke i pošel v gorice.

Ali kak je zišel z sela, ne se više z nikem zestal pak je i malo brže išel, a na torbi neje zakapčil remena. Tak je te remen, kak je on hodil, stalno vudaral po torbi i njemu se je činilo kakti da što za njim beži.

On je stal malo, ali stalo je i to. Dok je pošel on, pak se je pojavilo to klopanje. Je, bormeš je Boltina dobil vražega straha. Jedva je nekak došel do goric, ali od straha neje mogel klet rasprti, nek se je pokupil domom svoji Franceni.

Do doma je navek to bežalo za njem i klopalo. Dok je došel domom, onda ga je još te remen dobro puknol po glave. Od straha je se Franceni pripovedal, a ona mu je onda rekla:

»Kak si ti, Boltina, bedast! Zakej nesi na torbi remena zakapčil?! Em je to te remen vudaral, a ti si mislil da te nešče naganja!«

Ivan Dolenec

106. PUTUVANJE PO NOČI

V jedno tak jesensko noč išli so moj japek od mamice z Sekuline, to so bili kakti mamica drugačkve fele. A japek so tak puno pot išli k nje v noči. O pol noči ido japek na konak i fučkajo. Puška je bila na pleči. I ido po bregu Dravom po malo, a cucka kre njejo beži po mekotaj sakod i najenpot cucka zaščafče, a japek zeli puško z pleč:

»Eeee, sad ga bom omeknol!«

Japek puško na fertik i čekajo dok zver dobeži. A najenpot zver skoči japeku na pleča i na kapici se na glavi sedne.

Japek — ni krop ni voda — puška opala z roke, ne ufajo se z rokami nikam. Pak vele:

»Bože, kej sem zgrešil kej me je tak bog kaznil vu to doba noči baš dok sem išel otod od kume z Sekuline!«

I kej bo japek ve — počme se križati i zazavati:

»Oprosti mi, bože, pak steraj to biče z moje glave!«

A nikak to biče z glave, pak se je japek setil kak so negda stari ljudi govorili, a i rekel mu je njegov pokojni tast Ivina, dok se čovek s takvem mrtvem sretne i dok ga vidi, treba reči:

»Saki duh boga fali, je l' ga fališ i ti?!«

I japek je to tak tri pot rekel, ali zabadav. Najenpot se je nekej setil pak je počenol, i cucka zgrabi na glavi to biče, a to je bila siva mačka.

Fabijan Smesnik

107. OKLADA

Tak se negda stari ljudi neso ufali iti v noči kre groblja. Ali jene večeri so se zestali v gostioni pak so dobili malo sigurnosti. Pak je jeden rekel da plati deset litre vina onomu koj bi se ufal vezda otiti na groblje i donesti križa z groblja kej bo svedok da je bil na groblju.

Ali ga je sad moral nazaj odnesti na groblje. A kak je bil v dogom kaputu, dok je križa zapikaval na istom mestu, pak je pripičil i kaputa. Ondar je mislil da ga je mrtvec prijel za kaput i od straha je vmrl.

A nišče se ne ufal iti na groblje kej bi videl kej se je dogodilo dok se neje razdenilo.

Mato Turčić

108. SPOVED

Sreo sem Mustačica mlinjara, on jaši na konju. A ja, seljak Jože, umjetnik na violini, sem ga zapital:

»Kam ideš, Petrina, na tom konju?!«

»Ha, moj dragi, idem na spoved?!«

»A zakej ideš na konju?«

Onda je on meni rekel:

»Kad imam puno grehov. Ja to nemrem v ruksaku i na pleči nositi. To so grehi radi ušura!«

Idem ja dalje k Jožini Čohancevomu po kokruzinje. Tak je Pepica Kosanceva nadišla. Ide i ona na spoved. A ja zapitam:

»Je l' bo i tvoj Štefina išel na spoved?!«

Ona meni veli da Štefina nema čas. A ja kao hegedaš na violini velim:

»Ako on nema čas, nek pošlje svojega bajza na spoved! On isto zna za njegve grehe kad so bili skupa!«

Josip Šikulec-Joža

109. KAK ŠTO ŽIVE

Dok se, rečemo zestano dva Dalmatinca, pozdrave se i jeden drugoga pita:

»Kako si?! Gdi zapovidaš?!«

A dok se zestano dva Podravca, pozdrave se i jeden drugoga pita:

»Kak si?! Gde švercaš?!«

Ivan Kukec

110. KOJE JE DREVO NAJTRDEŠE

Jedenpot se je počela pripovetka poteravati med ljudmi o tom koje je drevo najtrdeše. Natrikmavajo se ljudi okre toga, nadlaškujo, zafrkavajo, jeden veli da je jasenik najtrdeši, drugi veli da je rastik, treči veli da je najtrdeši grabrik i tak — nikak se neso mogli dogovoriti. A veli njem jeden pajdašina koj se je štel v šumo v noči naluknoti, pak je fanj pot išel vu štrocalko zaradi šumske štete, ovak:

»Dečkiiii, baš ste vi meni si skupa smešni! Pripovedate o tom kak je najtrdeši rastik, grabrik, jasenik i takvoga nekej! To neje ništ! Ja koj imam tak rečene prakse i koj sem na sakvačkve fele desek spal vu reštu, morem reči da je sakoje drevo jednako trdo. Makar čovek spal v reštu i na jelovejo deskaj — kad velite da je jelovina najmekša — svejedno se tak nažulji kej ga celi život boli!«

Bolto Kusak

111. PUTOVANJE

Tak sem ja jenpot stanuval z svojem pajdašom v Zagrebu i bili smo otkraja jako dobri prijatelji. Ali je on mene štel posle vu sačem zafrknoti. Jednoga dana mi smo obedva morali iti v Beograd, ali ja sem si prije karto zvadil nego on i otišel sem kondukteru nek mi jo prebuši. On je meni rekel da kak bo on znal vu vlaku da je to ta karta.

Ja sem njemu rekel da bom šmrcnol i z nosom zavinol na levo stran. I mi smo se vu tom dogovorili. Ja i moj pajdaš krenoli smo za Beograd. Sedeli smo skupa i doje kondukter, prosi karto. Ja sem šmrcnol i zavinol z nosom na levo stran i više me neje nikej pital.

Moj pajdaš, koj je do mene sedel, moral je dati karto. Dok je kondukter otišel, onda mene pajdaš pita:

»Je l' ti ne plačaš karto?!«

»Ti, bedak!« — velim je njemu. »Pak ja nigdar ne plačam karto, nego samo šmrcnem i z nosom zafrknem!«

Veli meni moj pajdaš:

»A zakej to ti meni nesi povedal pak ne bi ni ja plačal karto?!«

»Ja nesem znal da to ti ne znaš!« — velim ja njemu.

I tak smo stigli v Beograd, obavili smo posla i bomo išli nazaj v Zagreb. On je se svoje novce potrošil, a ja sem si kupil karto i dok smo bili vu vlaku, dok je išel kondukter, ja sem se meknol i zastrance gledel. Kondukter je došel k njemu i prosil ga je karto. On je samo šmrcnol i z nosom zafrknol i tak tri pot.

I onda so se posvadili, onda ga je milicija otpeljala. Nakon tri dana došel je k meni v Zagreb. Onda je rekel da sem ga strašno zafrknol. A ja sem njemu rekel da neje dobro šmrcal.

»Dok se je išlo tam, onda se šmrca i z nosom zafrkne na levo stran, a dok se ide nazaj — onda se isto tak šmrcne, ali se z nosom mora zafrknoti na desno!«

Ivan Žagi

112. KAK SEM V BERTIJI SPAL

Tak sem vam ja jenpot išel z igranja od Koprivnice poprek čez Gotalovo, čez Lebine, a na Lebinaj je bila jedna bertija. Dojem vnoter i prosim kvartera.

»Gospon bertaš, ja bi štel prespati pri vas ako imate kakvo postelj fraj!?«

»Ha!« — veli bertaš — »kad si možikaš, pak tebi bom dal prespati, samo nemam fraj postelj, nego boš spal z jenem čovekom«. — Ja sem si premislil — kej pojem dalje — pak si bom prespal. Bilo je zimsko doba — kad bomo dva, bo nam tople. I idem je spat, a on mene otpelja v drugo hižo i veli:

»Gospon možikaš, tu boš spal s tem turistom crncom!«

Pak, reko, dobro — vele da so crnci vroči — ne bo mi bar zima.

Bertašu sem rekel:

»Zbudete me jako rano, ja moram v Koprivnico iti na vlak i pojem igrat v Đurđevec!«

Veli:

»Dobro, ja te zbudim!«

I on otide, vgasi svetlo i ja legnem, malo si predremljem i študeram vu sebi i pripovedam onak srdito sam sebi:

»A kej me je baš tomu crncu del spat?! Morti i ja pocrnem od njega pak me ne bodo šteli v Đurđevcu kej bi igral. A da sem crn, več ovak imam dosta debele čobe — a da još pocrnem, bil bi pravi crnec. Ne bi me žene rad imele!«

I tak sem ja nazaj zaspal, a crnec me je razmel kej sem ja pripovedal v noči i zel je boksa pak me je sega z crnem boksom omazal po obrazu. I rano doje bertaš pak me zbudi. Ja sem se zdigel, oblekel, mival se nesem nikej — bo mi jakša koža — i idem brže na vlak.

I kad tamo — dojem ja v Koprivnico na stanico i poglenem se v zrcalo pak velim:

»Haaa, bože, i s tem bertašom! Pak on neje zbudil mene, nego crnca!«

Fabijan Smesnik

113. KAK SEM SE NA AVIONU VOZIL

Kao seljački sin iz Medvedičke, Molve-Gred, Drenovice i Novoga Virja moramo poštivati se to naše korenje. Živel sem u Zagrebu kao brijač i svirač umjetnik na violini. Pak sem mislil:

»Nigdar se nesem na avionu peljal. Jesem se na ornicaj kad sem seljački sin i na kole!«

Al' me je želja vlekla, sem si penez prišparjal, sem čul — avion putnički vozi za Ljubljano. Imam ja novce, al' se trebam obleči kej se bodem med gospodo zmešal. I kravato [sem si pribavil]. Imal sem obrisača kej mi je mamica moja dala, al' je tak bil prnjav kej sem mogel ž njega napraviti samo jedno kravato dok sem ga na pol raščenol.

I sad — fali mi ručni sat. Sem zeznal za jedno trgovino vu Petrinjski vulici — tam je bilo jedno poduzeće satova iz Slovenije, iz Celja. A Maribor je isto za te vure osovine zdelaval. Odlični satovi, a marka je bila — »ropotalo«! Trgovec veli:

»To je odličen sat!«

Pitam ja trgovca kuliko to košta, a ja sem imel pun ruksak kune. Mam je cena poskočila i dal mi je vekšega ručnoga sata kej je vagal pol kile. Ja sem [bil] preveč zadovoljen: kad je žmeko, valjda je i dobro! Ja zemem vuro, denem na roko, [platim], pozdravim i otiđem. Ja sem mislil da sem mufta kupil. Kad ja idem Vlaškom vulicom, a meni je vura pretežavala ravnotežo kej sem moral na hero hodati. Sretne me jedna frajla i pita me kuliko je vur. Ja povem, a ona veli da je sat odličan i pita gde sem ga kupil. Veli:

»To mora biti dobra roba i dober materijal kad sem vidla da vam je levo pleče nižeše!«

A ja na to velim:

»Čkomete, gospodična, a kej vi mislite da je to »marvin«. To je marka ropotalo iz Celja i Maribora!«

Na večer sem si zvadil avionsko karto za Ljubljano, u jutro putujem u četiri sata. Ja nesem celo noč mogel spati od veselja. Ta je vura nabijala tak fino kej se ne ni moglo spati. Ustanem se ja u jutro u pola četiri, idem na aerodrom. Prerano sem došel. Otidem ja vu jedan bife. Tamo nađem svojega gitaristo Kazek Prepeliča iz Velike Gorice. Ja njemu velim da putujem avionom. A on meni veli:

»Vrag te, Jože, stvoril! Nejdi ti nikam! Jože, bolje da ideš peške!«

I tak on meni zove decij konjaka i nato dojde još drugi gitarista, nato dojde još treči gitarista sa violinom i tak je mene birtašica zamolila da odsviram pjesmu »Ko lijepi san« jer je ona bila rođena Legrađanka. Tako ja odsviral to pesmo — još je navek na mom satu bilo pol četiri kad mi je vura bila stala, a avion kreće u pet. Ja potrčim na aerodrom, propeler se vrti. Mislim da stignem — bilo je petnajst koraka — a avion odleti. Tako ja žalosen-vračam se natrag. Velikog raspoloženja navratio se natrag u onaj bife, a meni svirci vele:

»Jože, kej si se spuntal?!«

Me je bilo sram reči da sem to tak novo vuro kupil »ropotalo« kej sem zakesnil na avion. A te Kazek gitarista meni veli:

»Dobro kej si poslušal moje reči! Sem ti dobro rekel: bolje da ideš peške v Ljubljano!«

Tam smo se mi lepo zabavili, ja sem se vrnol — još sem imel pol ruksaka kune, a dečki veseli, zadovoljni. Dok sem ruksaka rasprl, da viš ti kak so se frajle okupile kak da sem imal meda v ruksaku. Nitko ne zna kak sem ja bil tužan kej sem karto platil, a nesem otputuval! Al' sem tak bil vesel i zadovoljen kad so moji dva gitarista bili iz Velike Gorice, a četiri frajle nepoznate, ali umiljate, radi veseloga društva. Nato meni veli Prepelič Kazek iz Velike Gorice:

»Kej si se, Jože, spuntal kej nesi otišel v Ljubljano?!«

A ja nato velim:

»Bolje da nesem išel. Poslušal sem tvoje reči! A zato tu ima više frajle nego ima nas. A vu mojem ruksaku ima pak više kune, nego kej ima frajle!«

Nato smo si mi zaigrali pjesmo turopoljsko »Staro sito i korito, zakaj to, pokaj to?! I tak smo se rastali. Drugi den ja u jutro žalosten sam, imam putničko karto za Ljubljano, prolazim kroz Zrinjevac. To je bilo oko osam sati. Kad tamo, na klupi sede dva gospodina — Miloš i Marko — i veli Miloš Marku:

»Jesi čuo, Marko, da se avion koji ide Zagreb—Ljubljana radi magle srušio, udario je u brdo!«

A ja sem pristao ovdje uz njih i poslušam njihov razgovor.

»Gospodine Miloš i Marko, je l' to istina da se je avion zrušil?!«

Ja prikoračim i ja se njima predstavim da sem ja tim avionom trebao putovati. Oni meni neso veruvali.

»Kad bi vi mislili otputovati, onda bi otišli!«

A ja njima izvadim avionsko putničko karto. So se začudili na to. Onda so pitali kak sem ja zakesnil. Veli onda Marko Milošu:

»I mi više puta zakasnimo k našoj kući. Dobro da žene zaspe kej neso budne. Mi tak lepo na prstima dođemo da one ne osete da smo zakasnili!«

Ali drugi dan smo se sreli na istoj klupi na Zrinjevcu. Pitajo oni mene:

»Jože, kak si ti mogel zakesniti na avion?!«

»Sem kupil fino marko ručni sat Celje i Maribor, marka »ropotalo«. To je tak lepo točno išlo. Si smo mi počeli piti pelinkovca, ruma i konjaka. Ja nesem ni primetil da je ta vura stala. Kad mi je srce — žila kucavica — bolje udarala nego ručni sat. Nisem ni primetil da ga imam na ruki. Mnogi liječnici brane alkohol, a mene je samo spasio taj sat marka »ropotalo« i alkohol što sem zakasnio na avion!«

Idem je opet na Zrinjevac. A ja njih zapitam:

»Uvijek sjedite na istoj klupi?! Da ne mislite vi ovdje poginoti ili neko utjeho naći?! Nađite utjeho za svoj spas i za svoj život, za svojo budućnost. Nemojte ni jednoga doktora slušati jer se oni boje. Ako mi sega alkohola popijemo, da bo za njih sfalelo!«

I mi se tak zadovoljno kod naše Micike vu Vulice kraljice Marije, tamo smo se lepo pozabavili — Miloš, Marko i ja. Lepo jeden za drugem ide, decij uz decij konjaka. Ja sem svakom ruku pružio:

»Ako bote došli sa zakašnjenjem kak ja u Ljubljano avionom, ne bote zbiti, bote živi ostali kak i Jože kakti na prvom putuvanju koj je radi alkohola i radi vure »ropotalo «ostal živ!«

Josip Šikulec-Jože

114. KAK SEM JA IŠEL PREK MESECA Z KRAVAMI

Tak vam je to bilo negda dok smo išli z pijaca z Popovače. Tam vam ima jedno brdo takozvani Mesec. Mi smo poprek toga brda prelazili z kravami pešice. Onda je posle toga bilo poteravanje:

»Amerikanci i Rusi ido na Mesec z raketami koje koštajo milijone, a ja sem prešel Meseca s tri prge sira i z komadom kukuruznoga kruha. Još pitajo deca doma je l' sem kej donesel, a ja sem donesel samo krušnoga droptinja z Meseca!«

Ivan Kunić

115. DIVLJE SVEČE

Tak so negda pripovedali da je jeden stari čovek išel z goric i videl je jednoga čoveka kej se je vozil na kolima prama Novom Gradu i onda so mu na pleča došli ti »svečkuri«. I onda se je počel moliti bogu da to prejde fkraj od njega. Al' to neje htelo oditi več mu je došlo pod nos. A on je onda preklel i onda so te divlje sveče nestale.

116. KAK JE ČOVEK SMRT VOZIL

Čovek je vozil za plačo koj je goder kam trebal iti daleko. I onda je otpeljal jednoga na mesto. Onda je išel nazaj doma, a to je bilo jako daleko. I tu jedna ženska veli da bi se vozila. A on poteral konje i da ji se ne bo dal voziti. Ali je on videl da se za njim peti kotač kotura. Pak mu je bilo nezgodno, pak on stane.

»Hej« — veli — »sneha! Gde si ti, sneha?! Odi se vozit!« — I kotača je nestalo i odzađ ide šepava žena i doje [do kol].

»Hajd odi! Boš se vozila z menom! A kam bi te vozil?!«

»Odi« — veli — »z menom! Boš videl gde se ljudi plačo!«

Daleko so se vozili, jako daleko, okrenol je on drugem potem, ne prema domu, nego v jeno drugo selo. I pita jo:

»Kam se bomo vozili?!«

»Ma boš čul gde se plačo i gde se sveti!«

A več je prešlo pol noči.

I dobro — ajt! I veli ona:

»Stani! Tu se sveti! Tu boš« — veli — »videl da se plačo«. — Čoveku je baš išla smrt da ga zaduši.

»A znaš, za ono kej me nesi štel voziti, ne boš« — veli — »mogel vmreti dok ja ne bom štela!« — I sto i pet let je doživel, več ne mogel nikam i tak je onda komaj i komaj vmrl.

Martin Rumek

117. KOTEL Z NOVCI

Stari ljudi so pripovedali da so na jednom bregu saku mladu nedelju cveli novci sa jognjom. Koj je junak takov koj bi to zasekel z motikom, te zvadi novce.

Al' samo ga ne sme strah biti — to so stari ljudi navučali nekoje koji so rekli da bodo išli to otkapat. I dva so se složili da ido.

Al' je bil jeden strašljiv, a drugi neje. I tak so došli prije nek je joganj buknol z zemlje i počekali malo. I jogenj sikne vun i oni z motikom — vudri! I mam so brzo došli do novac. I došel je vu tom goruči bik. A jeden od njejo, koj je bil strašljiv, vikne: »Jaj!« I novci so propali pak globlje.

Odnova so kopali dok neso došli do novac. Onda je došel goruči žerebec. I njega se je splašil ov kej je bil strašljiv i viknol je: »Jaj!«

I novci so propali još globlje. I dok so pak kopali i došli do novac, a ide goruči voz sena. A ov pak veli, dok je to spazil: »Jaj« I novci so propali tak globoko kej je više neso mogli otkopati.

Martin Rumek

118. LJUDI IDO K MEŠI

Baba je terala tri sina i tri snehe k meši. I oni se pokupe k meši, al' veli najmlajši sin:

»Kak to da nas neje nigdar terala do sada k meši, a sada nas tera!«

Pak je on otišel na višnjo i bo gledel kej bo baba delala dok ovi otijo k meši. Sad so si otišli k meši, a on je ostal na višnji čekati. A ona je otišla, skopala grabo v šljiviku, donesla zemljenoga lonca z dukate i zakopala ga. I tri pot je po tom mestu vudrila, klopila i veli:

»Ne otkopal je nišče dok z mojom ritjom ne bo tri pot klopil tu!«

I otišla je v hižu i vmrla je. Ov kej je bil na višnji, otišel je po ove druge kej so bili pri meši. Otišel im je povedati da je mati vmrla. I dojo oni pospremat [mater] za pokop. Ali novac nigde nema. Se so prešli — novac nigde nema. A sakod je novac bilo po ormare — se je pokupila i zakopala. A ov najmlajši študera. Aha — sad se je on setil kej je baba rekla! Poveda on. »Čujte« — veli — »bračo! Idemo mi njo odnesti! Tak i tak, tak i tak je rekla. Idemo jo odnesti pak z njezinom ritjom tri pot klopimo. Dok jo zakopamo, više ne bomo mogli š njom vudriti.«

I oni so z njezinom mrtvom ritjom tri pot klopili po onom mestu — on je videl de so novci zakopani. I lupili š njom i otkopali novce. Bil je železni lonec — tu je bilo novac — a bili so z čerepom pokriti. I pospremili babo na groblje.

Martin Rumek

119. KAMENITI JAREC

Mi smo vam kakti stari ljudi negda išli na Carovko ili Carevo glavico, a to se je reklo da je tu poginol turski car vu petnajstom veku, a posle so nekoji ljudi prenašli da je to bil lično Ahmed-paša Četrnajsti.

Mi smo lično nahađali turske grobe po pesku koj se je rušil. To smo mi znali da so to Turčini po tom jerbo se naši ljudi zakapajo na ležeč, a ovi so bili zakopani na stoječ.

Vu ono vreme so ljudi na kravaj vlačili svoje mekote, ali so bile drevene brane pak so našli nekakvoga kamena koj je bil sličen na jarca. S tem so se jarcom, koj je bil od kamena, služili leta i leta.

Oni so toga kamenitoga jarca nametali na brane, kad so bile drevene, kej se je moglo bolje vlačiti.

Ali je došel jeden Turčin koj je imal dokumente i toga je jarca prenašel, zel ključa, svojega pradjeda valjda, i odfrknol ključenico za kojo nišče neje znal i našel je vu tom jarcu peneze koji so bili.

Vele ljudi da je vu tom jarcu bilo okre četiri ili pet kil zlatnejo penez, to so bili dukati ili cekini. Kuliko ji je bilo — to nišče prav ne zna. Ali je tak pripovetka ostala da je tak bilo.

To je meni pripovedal Maruščec pokojni.

Fabijan Sabolić

120. CAREVA GLAVICA

Što zna pred kuliko let zestali so se velikaši kej bi podeljili carevino, ali tak kej bi to zišlo najpoštene. Kak se pripoveda, to je bilo na denešnjejo Carovkaj, na polju zmed Virjem i Šemovce.

Jeden njihov savetnik im je rekel da bi to najlekše i najpravedneše podeljili ače bi sakoj od njejo napisal po jeno pismo na koje bi se potpisal. Posle toga bi nakurili velikoga jognja negdi na breščecu.

Dok bi se fest jogenj razgorel, hitil bi sakoj svoje pismo vu njega, pak čije ne bi zgorelo, postal bi car.

Jenoga je sreča poslužila — morti zato kej je na zacopranom paperu napisal svoje pismo i ime — i s tem postal car.

Od toga doba, kak se pripoveda, te breščec na kojem so bili zakurili jognja zove se odonda — Careva glavica.

Pero Petričec

121. PERIŠIN GROBEK

Pripovedali su stari ljudi da je bil nekakov Periša zaroblen v Turski i tamo je bil kod jednoga paše. On je bil tomu paši poslušen i veren pak ga je nakon tri lete zamolil kej bi puščal doma njega na neko vreme poglenoti. Kad mu je bil dober, on ga je puščal na četrnajst dana, ali mu je ov obečal da se bu vrnol nazaj dok mu zije taj — kak su oni govorili — urlab.

Dok je on došel doma i došlo je vreme da bi se on moral vrnoti, ne mu se dalo, a i brati su ga odgovorili da nek nejde nikam.

I tak su jedno rajne išli kosit na sinokošu pod Berek. I dok su kosili, taj se je brat ogledal i videl je kak Turčin jaši na konju prema njema, a toga je Turčina poslal taj paša po Perišu kad mu je bil dober.

Je, sad se je on dogovoril z brate da budu Turčina napojili z rakijom koju su si zeli za mali ruček i tak su i napravili. Dok je Turčin došel, on je rekel Periši da ga je gazda poslal i da mora z njem dojti nazaj v Tursku.

On je njemu rekel da bu išel ž njem samo dok se naručkuju.

I tak su seli na sinokoši i dali su Turčinu ručka i rakije, ali su ga stalno zanuđali z rakijom kej se je Turčin napil i počel je dremuckati.

Nato je te Periša rekel bratom:
»Malo se odmeknite!«
I zel je kosu i s kosom je Turčinu odsekel glavu. Nato je Turčinov konj — dok je videl da mu je gazda poginol — pobegel i otišel nazaj v Tursku.
Oni su skopali jamu i tam su Turčina zakopali da to ne bu nišče znal i tak se je to [mesto] nazvalo Perišin grobek.

Mato Fučkar

122. KAK JE KALNOVEC NASTAL

S pripovedanja naši stari, koji su se znali kod nas razgovarjati, čul sem kak su se razgovarjali o tom kak je postal denešnji Kalnovec. Mi smo imali veliku ižu pak su se kod nas skuplali si susedi, a v zimsko doba i prelje, tak kej je znalo biti i po deset prelji, a i tejo susedov po deset-dvanajst.
Oni su sedeli okre peči i pomalo lule pušili i pripovedali te stare bajke, a prelje su pak oko stola pomalo prele i gunđale.
Tak su oni pripovedali i o tom kak je Kalnovec postal i po čemu je dobil ime.
Ovaj breščok gde je sad Gornji kraj sela — tu je rasla kalina. To je jena vrst dreva koje se tak zove. A okolu toga breščoka su bile pišćavine i močvare i tak su ti prvi Kalnovčani počeli krčiti tu kalinu i naseljavati se na taj breščok.
Valda su prvi došli Šoši, kad je njiov prvi kučni broj. I tak su se dalje naseljavali Kalnovčani na taj breščok, ali kak se je dalje počelo obmnoživati selo, tak su se dalje povlačili i na ravnicu. To je taj denešnji Dolni kraj.
Iza Gornega kraja — tu je jeden peščeni breščok — tu su se bili naselili Cigani z Mađarske i oni su puno let tu stanuvali, i to se i danas zove — Ciganska.
Jena mala vulička, koja je bila malo dalje od štacije, jeno leto je zgorela do temelja. Tu ima i sad par iž i ta se vulica i denes zove Pogorelec.

Mato Fučkar

NAPOMENE UZ TEKSTOVE

1. *Tri brata.* Snimljeno magnetofonski u Levači 27. III 1971. Kazivao Martin Rumek.

U uglate zagrade stavljene su riječi koje se umeću u tekst, a kazivač ih nije izrekao, ili ih je pri preslušavanju materijala bilo dosta teško razumjeti.

2. *Bogati i siromašni brat.* Snimljeno magnetofonski u Levači 27. III 1971. U kazivanju pripovjedač miješa pojmove »harfa« i »frula«, i to najvjerojatnije zato što ih dobro ne razlikuje. Kazivao Martin Rumek.

3. *Vrana.* Snimljeno magnetofonski u Levači 27. III 1971. Pripovijedao Martin Rumek.

4. *Jašenje na metli.* Snimljeno magnetofonski u Levači 27. III 1971. Pripovijedao Martin Rumek.

5. *Mesar i šustar.* Snimljeno magnetofonski u Levači 27. III 1971. Kazivao Martin Rumek.

6. *Zločesti sin.* Snimljeno magnetofonski u Levači 27. III 1971. Kazivao Martin Rumek.

7. *Kak je žena čoveka zazavala.* Zabilježeno u Virju 3. III 1971. Kazivala Doroteja Dolenec.

8. *Dekla i dečko.* Zabilježeno u Severovcima 1. V 1971. Kazivao Branko Zobunđija, dijete od 12 godina. Ovu bajku čuo je od svoje bake u Đurđevcu.

9. *Kraljeva kči.* Zabilježeno u Severovcima 1. V 1971. Kazivač Branko Zobunđija, 12 god.

10. *Dva pajdaša.* Zabilježeno u Severovcima 27. II 1971. Kazivala Sofija Barkić.

11. *Korica kruha.* Zabilježeno u Medvedički 6. III 1971. Kazivao Ivan Hatadi, zet Martina Rumeka, pripovjedača iz Levače.

12. *Vožnja z vragom.* Zabilježeno u Medvedički 4. III 1971. Kazivala Elizabeta Dolenec, moja majka.

13. *Zakej se v pekel nemre.* Snimljeno magnetofonski u Novigradu Podravskom 22. III 1971. Kazivao Ivan Žagi, zet Martina Rumeka iz Levače.

14. *Košeno-štriženo.* Zabilježeno u Medvedički 8. III 1971. Kazivao Ivan Hatadi.

15. *Vragova pšenica.* Zabilježeno u Severovcima 28. II 1971. Kazivala Marija Zobunđija po nadimku Marička.

16. *Sveti Peter i Isus.* Snimljeno magnetofonski u Kalinovcu 24. III 1971. Kazivao Šimun Zvonar.

17. *Jedna pljuska* .Snimljeno magnetofonski 27. III 1971. Kazivao Martin Rumek.

18. *Hajdučki sin.* Snimljeno magnetofonoski u Levači 27. III 1971. Kazivao Martin Rumek.

19. *Hajduki.* Snimljeno magnetofonski u Levači 27. III 1971. Kazivao Martin Rumek.

20. *Jotec i sin.* Snimljeno magnetofonski u Levači 27. III 1971. Kazivao Martin Rumek. Ova pripovijetka sadrži dosta autobiografskih momenata.

21. *Kej neje bilo ni ne bo!* Zabilježeno u Severovcima 28. II 1971. Kazivala Marta Berta-Lesić zvana »Žota«.

22. *Tri kuma.* Snimljeno magnetofonski u Severovcima 25. III 1971. Kazivala Marta Berta-Lesić (Kum je u Podravini uobičajeni naziv za Roma).

23. *Vragova slanina.* Snimljeno magnetofonski u Novigradu Podravskom 22. III 1971. Kazivao Ivan Žagi.

24. *Fkrađeno tele.* Zabilježeno 23. III 1971. u Novigradu Podravskom. Kazivao Ivan Žagi.

25. *Modrijaš.* Zabilježeno u Virju 6. III 1971. Kazivao Pero Petričec.

26. *Zlatna žvalja.* Zabilježeno u Novigradu Podravskom 5. III 1971. Kazivao Ivan Žagi.

27. *Bogec i bogataš.* Zabilježeno u Novigradu Podravskom 5. III 1971. Kazivao Ivan Žagi.

28. *Suha voda.* Snimljeno magnetofonski 22. III 1971. u Novigradu Podravskom. Kazivao Ivan Žagi.

29. *»Alaj imam lepo zgodo, otišel mi muž po vodo!«* Zabilježeno prema kazivačevu pripovijedanju, a djelomično i prema njegovu zapisu, u Zagrebu proljeća 1971. Kazivao Dragutin Šalvari rodom iz Kapele kraj Bjelovara. Pripovijetku je čuo u okolici Virja.

30. *Kak se je žena štela človeka rešiti.* Zabilježeno u Medvedički 7. III 1971. Kazivala Elizabeta Dolenec.

31. *Lena prelja.* Zabilježeno u Medvedički 3. II 1971. Kazivala Marija Žagi, kćerka Martina Rumeka.

32. *Jeftini lek.* Snimljeno magnetofonski u Severovcima 25. III 1971. Kazivala Marija Zobunđija.

33. *Marica Sigečka.* Zabilježeno u Medvedički 3. II 1971. Kazivala Marija Žagi (Naziv Sigečka potječe od podravskog mjesta Sigetec.)

34. *Pentljava Marica.* Zabilježeno u Medvedički 3. II 1971. Kazivala Marija Žagi.

35. *Kak se je Jagica vdavala.* Zabilježeno u Severovcima 28. II 1971. Kazivala Marija Zobunđija.

36. *Pokoj ti vječni!* Zabilježeno u Šemovcima 28. II 1971. Kazivala Zlata Kopas.

37. *Gospon cucek.* Zabilježeno u Medvedički u proljeće 1970. Kazivao Josip Šikulec - Joža.

38. *Modra sneha.* Zabilježeno u Medvedički u proljeće 1970. Kazivao Josip Šikulec - Joža.

39. *Nezafalni sin.* Zabilježeno u Drenovici Podravskoj u proljeće 1970. Kazivao Jakob Šadek.

40. *Vredna žena.* Zabilježeno u Novigradu Podravskom 5. III 1971. Kazivao Ivan Žagi.

41. *Presoljeno jelo.* Zabilježeno u Novigradu Podravskom 5. III 1971. Kazivala Marija Žagi.

42. *Purančok.* Zabilježeno u Medvedički u proljeće 1970. Kazivala Elizabeta Dolenec. (Do nesporazuma je došlo zbog toga jer se »purančok« kaže i za grah i za mladog pjetlića).

43. *Grof i kmet.* Zabilježeno u Zagrebu 6. IV 1971. Kazivao Ivan Kukec.

44. *Kak je sluga živel.* Zabilježeno u Medvedički 7. III 1971. Kazivala Elizabeta Dolenec.

45. *Kosci.* Snimljeno magnetofonski u Novigradu Podravskom 22. III 1971. Kazivala Marija Žagi.

46. *Bi i vas zvali, ali baš jemo.* Zabilježeno u proljeće 1970. u Virju. Kazivao Pero Petričec.

47. *Za sako sigurnost.* Zabilježeno po sjećanju u Zagrebu u proljeće 1971. Anegdotu sam nekoliko puta čuo u Virju, ali se ne sjećam tko mi ju je pričao.

48. *Kak so Molvarci išli v prek.* Zabilježeno 2. II 1971. u Medvedički. Kazivala Marija Žagi.

49. *Vinski i rakijski Očenaš.* Snimljeno magnetofonski 21. I 1971. u Drenovici. Kazivao Pero Subotičanec.

50. *Vračtvo.* Zabilježeno u Severovcima 28. II 1971. Kazivala Marta Berta-Lesić.

51. *»Sem vlanjšnega donesel!«* Snimljeno magnetofonski u Novigradu Podravskom 23. III 1971. Kazivala Marija Žagi.

52. *Zapisavanje ozova.* Zabilježeno u Novigradu Podravskom 4. III 1971. Kazivala Katica Šimunić.

53. *Kuliko ima bogov?* Snimljeno magnetofonski u Novom Virju u rujnu 1970. Kazivala Terezija Bešenić.

54. *Đurđevečka spoved.* Snimljeno magnetofonski u Severovcima 25. III 1971. Kazivala Marta Berta-Lesić.

55. *Ferdinanska spoved.* Zabilježeno u Severovcima 28. II 1971. Kazivala Marija Zobunđija.

56. *Kak je človek na spoved išel.* Snimljeno magnetofonski 21. I 1971. u Drenovici Podravskoj. Kazivao Pero Subotičanec.

57. *Baš se ništ ne čuje!* Zabilježeno u Novigradu Podravskom 5. III 1971. Kazivala Marija Žagi.

58. *Vreče.* Zabilježeno u Medvedički u proljeće 1971. Kazivala Elizabeta Dolenec.

59. *Čovek i žena.* Zabilježeno u Zagrebu u veljači 1969. Kazivala Agata Dolenec.

60. *Več konj bo!* Zabilježeno u Novigradu Podravskom 5. III 1971. Kazivala Marija Žagi.

61. *Betežni čovek.* Zabilježeno u Severovcima 27. II 1971. Kazivala Sofija Barkić.

62. *Sosedi.* Zabilježeno u Virju 2. III 1971. Kazivao Pero Petričec.

63. *Još tri prca do smrca.* Zabilježeno u Novigradu Podravskom 5. III 1971. Kazivao Ivan Žagi.

64. *Žmeki trček.* Zabilježeno u Medvedički 3. II 1971. Kazivala Marija Žagi.

65. *Krava bez gornjejo zobov.* Zabilježeno u Šemovcima 26. II 1971. Kazivao Ivan Kunić.

66. *Ljubavni betegi.* Zabilježeno u Šemovcima 26. II 1971. Kazivao Ivan Kunić.

67. *Mužikaš z Svete Jane.* Zabilježeno u Šemovcima 26. II 1971. Kazivao Ivan Kunić.

68. *Kak je Cigan jel žgance.* Zabilježeno u Đurđevcu 1. III 1971. Kazivao Tomo Gašparić.

69. *Denes za novce, zutra zabadav.* Snimljeno magnetofonski u Novigradu Podravskom 23. III 1971. Kazivala Marija Žagi.

70. *Nesuđena zaročnica.* Zabilježeno u Severovcima 28. II 1971. Kazivao Petar Berta-Lesić.

71. *Kuliko kravski rud treba biti dogaček.* Zabilježeno u Severovcima 28. II 1971. Kazivala Marija Zobunđija.

72. *Kak se kobasice jedo.* Zabilježeno u Medvedički 8. III 1971. Kazivao Ivan Hatadi.

73. *Veliko jajce.* Zabilježeno u Virju 2. III 1971. Kazivao Pero Petričec.

74. *Kak se je kobila odvučala jesti.* Zabilježeno u Virju 2. III 1971. Kazivao Pero Petričec.

75. *Rebra.* Zabilježeno u Zagrebu 6. IV 1971. Kazivao Ivan Kukec.

76. *Kak Zagorec neje mogel z sela vun.* Zabilježeno u Koprivnici 29. IV 1971. Kazivao Ivan Vukić. (Zagorec nije mogao iz sela jer se selo sastoji od tri ulice koje su poredane u obliku trokuta.)

77. *Kak so Sigečani na cirkvo bika vlekli.* Zabilježeno u Koprivnici 28. IV 1971. Kazivač želi ostati nepoznat.

78. *Suharje.* Zabilježeno u Šemovcima 26. II 1971. Kazivala Zlata Kopas.

79. *Meljin.* Zabilježeno u Šemovcim 26. II 1971. Kazivao Fabijan Sabolić.

80. *Kak so Virovci cirkvo presađali.* Zabilježeno u Šemovcima 27. II 1971. Kazivao Fabijan Sabolić.

81. *Kak so Virovci išli po drva.* Zabilježio i objavio u nekom lokalnom listu (najvjerojatnije »Podravcu«) profesor Franjo Viktor Šignjar. Ovu šalu prvi put sam pročitao prije otprilike dvadeset godina i prema sjećanju je rekonstruirao god. 1970.

82. *Prešari.* Zabilježeno u Koprivnici 29. IV 1971. Kazivao Franjo Jakupec.

83. *Kak so ljudi lovili bogeka.* Zabilježeno u Koprivnici 28. IV 1971. Kazivač želi ostati nepoznat.

84. *Sesvečka hajdina.* Zabilježeno 30. III 1971. Kazivač nije naveo ime.

85. *Nema lopovov.* Zabilježio sam po sjećanju u proljeće 1971. Kazivač nepoznat.

86. *Slikanje.* Snimljeno magnetofonski u Šemovcima 21. III 1971. Kazivao Fabijan Sabolić.

87. *Bomba.* Snimljeno magnetofonski u Severovcima u proljeće 1970. Kazivač Ignac Sedmak - Nacina.

88. *Kak so Šemovčani kralja čekali.* Zabilježeno u proljeće 1970. u pismu koji mi je »stričulja Jožina« poslao iz Šemovaca.

89. *Betežno joko.* Zabilježeno u Šemovcima 27. II 1971. Kazivao Fabijan Sabolić.

90. *Betežne žene.* Zabilježeno u Šemovcima 27. II 1971. Kazivač Fabijan Sabolić.

91. *Proščenje.* Zabilježeno u Šemovcima 27. II 1971. Kazivao Fabijan Sabolić.

92. *Kak so Šemovčani išli po deputata.* Zabilježeno u Šemovcima 27. II 1971. Kazivao Fabijan Sabolić.

93. *Ražanje na Vire.* Zabilježeno 26. II 1971. u Šemovcima. Kazivao Fabijan Sabolić.

94. *Tomina se mora ženiti.* Zabilježeno u Šemovcima 26. II 1971. Kazivala Zlata Kopas.

95. *Gospočija.* Zabilježeno u Šemovcima 26. II 1971. Kazivao Vlado Kopas.

96. *Repete.* Zabilježeno u Šemovcima 26. II 1971. Kazivala Kata Kopas.

97. *Pušač i nepušač.* Zabilježeno prema sjećanju na pričanje pokojnoga Kirila Salajpala, koje sam čuo prije otprilike 17 godina u Koprivnici.

98. *Tri vuzla.* Zabilježeno u Novigradu Podravskom 4. III 1971. Kazivala Katica Šimunić. (Sadržaj se odnosi na Badnjak i Božić.)

99. *Hm, hm!* Zabilježeno u Novigradu Podravskom 4. III 1971. Kazivala Katica Šimunić.

100. *Kak sem bila svečec.* Snimljeno magnetofonski u Severovcima 25. III 1971. (Anegdota ima autobiografskih crta i izražava živo pripovijedanje Marte Berta-Lesić. »Svečec« je, po narodnom vjerovanju, bilo koji blagdan, Sv. Barbara, Sv. Nikola, Sv. Lucija ,Sv. Benedikt i dr. Na te dane nije se radilo pa tako ni prelo ili tkalo.)

101. *Zobokuza.* Zabilježio i objavio Franjo Viktor Šignjar. Ja sam to pročitao prije otprilike dvadeset godina i naknadno zabilježio po sjećanju.

102. *Kak se je žandarom duh pokazal.* Zabilježeno u Virju 2. III 1971. Kazivao Pero Petričec.

103. *Kuliko je vur?* Zabilježeno u Virju 2. III 1971. Kazivao Pero Petričec.

104. *Bela kobila.* Zabilježeno u Medvedički 3. III 1971. Kazivao Mato Turčić.

105. *Gorična torba.* Zabilježeno u Virju 3. III 1971. Kazivao Ivan Dolenec.

106. *Putuvanje po noči.* Zabilježeno u Medvedički 3. III 1971. Kazivao Fabijan Smesnik.

107. *Oklada.* Zabilježeno u Medvedički 3. III 1971. Kazivao Mato Turčić.

108. *Spoved.* Zabilježeno u Medvedički 8. IV 1971. Kazivao Josip Šikulec - Joža.

109. *Kak što žive?* Zabilježeno u Zagrebu 6. IV 1971. Kazivao Ivan Kukec.

110. *Koje je drevo najtrdeše.* Zabilježeno u Medvedički u proljeće 1971. Kazivao Bolto Kusak.

111. *Putovanje.* Zabilježeno u Novigradu Podravskom 5. III 1971. Kazivao Ivan Žagi.

112. *Kak sem v bertiji spal.* Zabilježeno u Medvedički 3. III 1971. Kazivao Fabijan Smesnik.

113. *Kak sem se na avionu vozil.* Zabilježeno u Medvedički 21. IV 1971. Kazivao Josip Šikulec - Joža.

114. *Kak sem išel prek Meseca z kravami.* Zabilježeno u Šemovcima 26. III 1971. Kazivao Ivan Kunić.

115. *Divlje sveče.* Zabilježeno u Koprivnici 28. III 1971. Kazivač (oko 70 godina) želi ostati nepoznat. (Po narodnom vjerovanju, iz zemlje izlaze takozvane »divlje sveče« ili »svečkuri« i prate čovjeka.)

116. *Kak je čovek smrt vozil.* Snimljeno magnetofonski u Levači 27. III 1971. Kazivao Martin Rumek.

117. *Kotel z novci.* Snimljeno magnetofonski u Levači 27. III 1971. Kazivao Martin Rumek.

118. *Ljudi ido k meši.* Snimljeno magnetofonski u Levači 27. III 1971. Kazivao Martin Rumek.

119. *Kameniti jarec.* Zabilježeno u Šemovcima 27. II 1971. Kazivao Fabijan Sabolić.

120. *Careva glavica.* Zabilježeno u Virju 2. III 1971. Kazivao Pero Petričec.

121. *Perišin grobek.* Zabilježeno u Kalinovcu 9. III 1971. Kazivao Mato Fučkar.

122. *Kak je Kalnovec nastal.* Zabilježeno u Kalinovcu 9. III 1971. Kazivao Mato Fučkar.

Na kraju zahvaljujem Radio-Zagrebu, uredniku narodne glazbe Stjepanu Blechi i snimateljima Radio-Zagreba, koji su mnogo pripomogli da sakupim podravske narodne pripovijetke, predaje, pjesme i ostale narodne umotvorine. Navlastito spominjen snimatelje Božu Mikulana, Ivicu Bartolića, Tomicu Kasuna i Stjepana Šunko.

PRIPOVJEDAČI

Barkić Sofija, rođena Berta, rođ. 1906. u Đurđevcu. Kućanica, živi u Severovcima.

Berta-Lesić Marta po nadimku »Žota«, rođena Turbelija ,rođena 1896. u Pavljancima. Živi u Severovcima, kućanica.

Bešenić Terezija, rođ. Franja, rođena oko 1900. u Medvedički. Umrla 1973.

Berta-Lesić Petar, rođen u Severovcima, oko 45 godina, sin Marte Berta-Lesić. Živi u Severovcima, poljoprivrednik.

Dolenec Agata, rođ. Frntak, rođena 1898. u Virju, živjela u Drenovici Podravskoj, sada živi u Zagrebu, kućanica.

Dolenec Doroteja, rođ. Šestak, rođena 1913. u Virju. Živi u Virju, kućanica.

Dolenec Elizabeta, rođ. Posavec, rođena 1915. u Severovcima. Živi u Medvedički, kućanica.

Dolenec Ivan, rođen 1908. u Virju, poljoprivrednik i lovac.

Fučkar Mato, rođen u Kalinovcu oko 1908. Živi u Kalinovcu, poljoprivrednik.

Gašparić Tomo, rođen 1935. u Đurđevcu, bačvar.

Hatadi Ivan, rođen 1948. u Medvedički, gdje i danas živi. Po zanimanju je radnik. Zet je Martina Rumeka iz Levače.

Jakupec Franjo, rođen 1938. u Gornjoj Velikoj. Živi u Koprivnici, prosvjetni radnik.

Kopas Kata, rođena u Šemovcima, oko 50 godina, kućanica.

Kopas Vlado, rođen 1931. u Šemovcima, službenik. Živi u Šemovcima, a radi u Đurđevcu.

Kopas Zlata, rođena 1937. u Šemovcima, po zanimanju je službenik, sestra je Vlade Kopasa. Živi u Šemovcima, a radi u Đurđevcu.

Kukec Ana, rođena oko 1925. u Ferdinandovcu. Živi u Zagrebu ,kućanica.

Kukec Ivan, rođen 1943. u Ferdinandovcu, službenik, živi u Zagrebu.

Kunić Ivan, rođen 1908. u Šemovcima, poljoprivrednik, prije se bavio i trgovinom.

Kusak Bolto, rođen 1919. u Medvedički, po zanimanju je poljoprivrednik.

Petričec Pero, rođen 1935. u Virju, školovan, ali živi u Virju na svom imanju kao poljoprivrednik.

Rumek Martin, rođen 1902. u Gornjoj Šumi, živi kao poljoprivrednik u Levači.

Sabolić Fabijan, rođen 1916. u Virju, krojač, živi u Šemovcima.

Sedmak Ignac zvani Nacina, rođen 1920. u Severovcima, poljoprivrednik.

Smesnik Fabijan, rođen 1916. u Medvedički, poljoprivrednik, išao je po svadbama kao svirač na violini.

Subotičanec Pero, rođen oko 1906, brat Jelice Remetović. Živi kao poljoprivrednik u Drenovici Podravskoj. Prije je išao po svadbama kao svirač na violini.

Šadek Jakob, rođen oko 1930. u Drenovici Podravskoj, gdje i sada živi.

Šalvari Dragutin, rođen oko 1920. u Kapeli. Živi u Zagrebu, po zanimanju je vozač.

Šikulec Josip zvani Jože, rođen 1908. u Medvedički, poljoprivrednik, prije je išao po svadbama kao svirač na violini. Neko vrijeme živio je u gradovima, pa se to osjeća i u njegovu pripovijedanju.

Šimunić Katica, oko 60 godina, živi u Novigradu Podravskom, kućanica.

Turčić Mato, rođen 1914. u Medvedički, poljoprivrednik, ali radi i kao službenik u zadruzi, sudionik NOB-a.

Vukić Ivan, rođen oko 1930. u Glogovcu, živi u Koprivnici, službenik.

Zobunđija Branko, rođen u Severovcima, dijete, 12 godina, sin Ivice Zobunđije.

Zobunđija Marija, rod. Zobunđija, roď. 1918. Živi u Severovcima. Po nadimku Marička. Kućanica.

Zvonar Šimun, rođen u Kalinovcu oko 1910, kolar, živi u Kalinovcu.

Žagi Ivan, rođen oko 1930. u Repašu, živi u Novigradu Podravskom, zet Martina Rumeka.

Žagi Marija, rod. Rumek, rođena 1931. u Gornjoj Šumi, živi u Novigradu Podravskom. Kćerka Martina Rumeka, kućanica.

TUMAČ MANJE POZNATIH RIJEČI

alda, vragu na aldo — vragu u račun
birka — ovca
birkaš — ovčar
boriti — lupati po vratima
bota — štap, batina
breščec — brežuljak
cekinj — dukat
cigel — opeka
cugel — vođica
čeljiti — tući, vršiti žito
deputat — određena količina drva koju su dobivala domaćinstva za ogrjev svake godine. Običaj dobivanja ogrjevnog drveta zadržao se ovdje od vremena Vojne krajine
dootmar — prilično
fkaniti — prevariti
gladen — gladan
glâni — gladni (plural)
grapčaka — u kasu
grlica — ždrijelo
hajkati — tjerati konje
hititi — baciti
jeger — vrst prostog vojnika u doba Austro-Ugarske
jegerska oprava — prosto vojničko odijelo
kača — zmija
kagda — kako ne, dakako
kalanica — cjepanica
kepenjek — ogrtač, kaput
klopiti — udariti
kockanka repa — repa narezana na kocke
kokružnjača — bazlamača, gibanica napravljena od kukuruzna brašna
kotačkati se — igrati se kotačem, koturati se, dječja igra uobičajena u Podravini
kuhača i kuvača — kuhača
kuhati i kuvati — kuhati
matvonka — podsuknja od flanela
maža — vreća od gruboga platna
mekota — oranica, njiva
melja — brašno
metelen — brz, hitar
mudljav — spor
nadîti — naići
naiž — tavan
na oreju — na orahu
nerod — stablo koje ne rodi, bagrem
nerodik — bagremik, bagremova šuma, šuma nerodećih stabala
nerosec — nerast
obrisač — otirač, ručnik
opoznoti — posijediti
osnažiti — očistiti
ozov — ozivanje u crkvi, zapis
paprot — paprat
parma — sjenik
penezi — novac
pentljav — mucav, tepav
plantav — šepav
plasnica — plast sijena ili slame
ploha (Virje) i ploja (Đurđevac) — — pljusak
prevodič — prevodilac
prekšen — zvrkast, zvrkav
rajnica i rajngla — posuda, tava
ranje — zora, osvit, svitanje
ranjenik — hranjenik
rasohe — vile
ražati — klati svinju
ražanje — kolinje
ribanka, repa ribanka — ribana repa
ritek — slama, najčešće ražena, služi za pokrivanje krovova ili vezanje kukuruzovine
stopram — tek
svenak — ionako
šaltva — svirala od drveta
šega — običaj
šikača — drvena alatka kojom se udara kotač kod »šikanja« ili »kotačkanja«
študerati — razmišljati
totinkomora — mrtvačnica
trček — panj, klada, okruglica
utvajda — nerodno tlo
valjanka — bundeva
vezda, ve — sada
veka — teška drvena ili željezna vrata, poklopac na grobnici
vilan — stolnjak

vlačiti — branati, drljati
vojsk — vosak
vojskeni — voštani
vuzovnik — uzvanik
za klepom mlet — šašav, udaren mokrom krpom
zdeljnjak — stalak u kojemu stoji posuđe
zobokuza — strašilo
žerebec — ždrijebac
žvalja — žvala

Zusammenfassung

MÄRCHEN, SCHWÄNKE UND SAGEN AUS DEM DRAUTAL

Der Sammler dieser Erzählungen, Miroslav Dolenec, sammelte sie in seiner Heimatsgegend, grossenteils im Jahre 1971.

Im Vorwort werden Informationen über die Erzähler gebracht, nebst Anführungen ihrer Aussagen über ihr eigenes Leben und ihr Erzählen.

Die Texte werden genau so gebracht wie sie aufgezeichnet, bzw. auf Tonband aufgenommen wurden. Charakteristisch für diese Sammlung ist, dass sie, neben Märchen und anderen international bekannten Gattungen, auch eine bedeutende Anzahl von Erzähltypen, vor allem humoristische, enthält, die im internationalen Repertoire nicht registriert sind, sondern wahrscheinlich einheimischen Ursprungs sind, mit betontem Zug zur Charakterisierung der eigenen Mitte, der Leute und der gesellschaftlichen Verhältnisse. Diese Lokalfarbe haben übrigens auch viele Texte, welche den Typen aus Aarne-Thompsons Katalog entsprechen. Neben Erzählungen und Schwänken, die sich auf das traditionelle Bauernleben beziehen, gibt es auch solche, deren Inhalt mit urbaner Mitte und technischen Errungenschaften verbunden ist, gleichzeitig aber ist dieses Erzählen in der charakteristischen Weise des mündlichen Erzählens gestaltet (die Themen sind z. B. vom Zigarettenrauchen, vom Reisen mit der Eisenbahn bzw. dem Flugzeug, dem Flug zum Mond, dem Fotografieren u. a.).

Die Sammlung ist begleitet von Anmerkungen zu den Texten, dem Verzeichnis der Erzähler und Erläuterungen mundartlicher Wörter.

Wir bringen nun die typologische Einordnung der Texte nach Aarne-Thompson und noch einigen Katalogen. Die Erzählungen sind, infolge der nahen Nachbarschaft, ziemlich verwandt den ungarischen. Aus dem Katalog der ungarischen Schildbürgerschwänke A Rátótiádák Tipusmutatója, Budapest 1966, von Agnes Kovács, führen wir jene Typen an die bei Aarne-Thompson nicht vorhanden sind (wir führen sie an nach der umfangreichen deutschen Zusammenfassung in der ungarischen Ausgabe; ihre Abkürzung ist: MNK).

No 1 = AT 613 + 554; **No 2** = AT 563 + 461 II, VI; **No 3** = AT 670; **No 4** = AT 313; **No 5** = AT 326 II; **No 7** = AT 365; **No 8** = AT 365; **No 9** = AT 307; **No 10** = AT 470; **No 11** = AT 810 A; **No 12** = vgl. Christiansen (The Migratory Legends, FFC 175) 3025 + AT 761 (Der Teufel fährt den Mann nach Hause auf seinem Wagen, Pferde sind der verstorbene Advokat und der Notar); **No 13** = AT 330; **No 14** = AT 1164 + 1862 B; **No 15** = AT 1091 A; **No 16** = AT 791; **No 17** = AT 650 A; **No 18** = AT 968 + 952; **No 19** = AT 955; **No 20** = AT 327 + 1875 + 301 V c; **No 21** = AT 1962 + 1889 K + 1882 A + 1886 + 1960 J; **No 22** = AT 1539; **No 23** = AT 1624 A* + B*; **No 24** = AT 1790; **No 25** = AT 1660; **No 26** = AT 1563*; **No 27** = Der Reiche verleugnet, dass ihm der Arme die Schulden beglichen hat, wird aber zuletzt auch selber betrogen; **No 28** = AT 1360 C + 1536 B; **No 29** = AT 1360 C; **No 30** = AT 1380; **No 31** = AT 1405 + 1370 B*; **No 32** = AT 1429*; **No 33** = AT 1453****; **No 34** = AT 1457 (siehe auch 1578 A*); **No 35** = Verspottung der armseligen Hochzeit; **No 36** = AT 1822; **No 37** = AT 1292*; **No 38** = Die faule Schwiegertochter weist der Schwiegermutter und dem Schwiegervater an dass sie jeden Tag abwechselnd Wasser holen dürfen; **No 39** = AT 980 C; **No 40** = vgl. AT 1373 A; **No 41** = AT 1328 A*; **No 42** = vgl. AT 1585*; **No 43** = Der Graf und der Fronbauer erzeugen einer dem anderen die Kinder: der Graf die Fronbauerkinder und der Fronbauer die Grafenkinder; **No 44** = der Knecht schildert wie es ihm »gut« geht; **No 45** = AT 1560; **No 46** = Verspottung der Ungastfreundlichkeit; **No 47** = vgl. AT 778*; **No 48** = AT 1553 A* (dasselbe: AT 778 und 1718*); **No 49** = Parodistisches Gebet (vgl. AT 1824); **No 50** = Rezept für eine imaginäre Arznei (vgl. Krzyżanowski in: »Fabula«, Bd. 8, 1966, H. 3, S. 288); **No 51** = AT 1823; **No 52** = AT 1820; **No 53** = AT 1810 A*; **No 54** = AT 1831 A*; **No 55** = AT 1832*; **No 56** = AT 1630 A*; **No 57** = AT 1777 A*; **No 58** = Das Weib ist »schuld« weil sie den Sack schwach zugebunden hat, der sich dann wiederholt aufbindet; **No 59** = Das Holz wird hinter dem Weib »allein nachfliegen« — verspricht der Mann; **No 60** = AT 1430 + Die Peitsche ist gefunden, das Pferd werden wir leicht erwerben; **No 61** = Das blöde Weib weist dem sterbenden Mann an was er zu tun hat wenn er stirbt; **No 62** = Der Nachbar sagt er »schlafe«, wenn man von ihm Geld verlangt; **No 63** = AT 1313 A; **No 64** = vgl. AT 1243; **No 65** = vgl. AT 1385 (Der Schlaumeier überzeugt das blöde Weib, dass ihre Kuh nichts wert sei, weil sie keine oberen Zähne hat); **No 66** = Das Weib sagt zum Mann er soll zuerst sich und dann sie aufhängen; **No 67** = AT 1242 A + vgl. 1242*; **No 68** = AT 1634 C*; **No 69** = Aufschrift an einem Gasthaus: Heute um Geld, morgen umsonst, vgl. AT 1188; **No 70** = Der Spassvogel schlägt dem Dummkopf vor dass er ihn mit seiner Mutter verheiraten werde, verleugnet aber dass sein Vater noch am Leben ist; **No 71** = Die Dummköpfe messen mit dem eigenen Leib die Länge der Wagendeichsel; No **72** = AT 1689 B; **No 73** = AT 1319; **No 74** = AT 1682; **No 75** = Missverständnis: ein Stück Rippe dem Nachbarn abschneiden; **No 76** = AT 1275*; **No 77** = AT 1210; **No 78** = AT 1656; **No 79** = Die Dummköpfe bauen eine Wassermühle und haben gar kein Wasser; **No 80** = AT 1326; **No 81** = MNK 1319 III* (Sie sägen den Weg der vom Mond beschienen ist, im Glauben es sei eine Birke); **No 82** = MNK 1306* IV; **No 83** = MNK 1248 I* a (vgl. AT 1248); **No 84** = AT 1290; **No 85** = Es gibt keine Gauner — sie wurden alle Gendarmen und Finanzer; **No 86** = Der Dummkopf wünscht seinen längst verstorbenen Vater fotografieren zu lassen; **No 87** = Der Dummkopf legt eine Sprengmine in den Backofen; **No 88** = MNK 1340* I; **No 89** = Um den Arzt nicht bezahlen zu müssen,

entscheidet der Bauer dass seinem Weibe ein Auge genüge; **No 90** = Die Probe: ein Feuer unter dem Bett anzünden um zu sehen ob die Weiber krank seien; **No 91** = Ein dummes Weib schildert die Wallfahrt; **No 92** = Arme Leute schlachten die Ente wie wenn es ein Schwein wäre; **No 93** = Der arme Mann täuscht vor dass in seinem Haus ein Schwein geschlachtet werde; **No 94** = AT 1468*; **No 95** = vgl. AT 1628; **No 96** = vgl. AT 1339 D (Sie bestellen »repete« (Wiederholung) da sie Fleisch haben wolllen, bekommen aber wieder Bohnengemüse); **No 97** = Dem Nichtraucher verbrennt der Gegenstand den er gekauft hat um das Geld das er durch Nichtrauchen erspart hat; **No 98** = Humoristische Deutung des rituellen Knotenbindens: es werden die Zungen der keifigen Weiber gebunden; **No 99** = Der Schlaumeier entwendet den Spinnerinnen den Schnaps den diese während des Spinnens schluckweise trinken; **No 100** = Das Kind schreckt die Hausgenossen als vorgeblicher Heiliger; **No 101** = AT 1676; **No 102** = AT 1676 C; **No 103** = AT 1676 C; **No 104** = AT 1676; **No 105** = Simonsuuri (Typen und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen, FFC 182) B 501; **No 106** = Simonsuuri B 501; **No 107** = AT 1676 B; **No 108** = vgl.. AT 1848 (Der Spassvogel reitet zur Beichte, die Sünden auf dem Pferde mitführend); **No 109** = Charakteristiken der Dalmatiner und der Drautaler; **No 110** = Welches Holz ist das härteste? Jedes — als Gefängnisschlafstelle; **No 111** = Der Spassvogel übertölpelt den Kameraden im Eisenbahnzug bezüglich der Art wie er angeblich die Fahrkarte nicht bezahlen wird; **No 112** = AT 1284 A; **No 113** = Wegen der verdorbenen Uhr ist der Erzähler einem Flugzeugunglück entgangen; **No 114** = Der Mann war auf dem Mond, d. h. auf dem Berg der Mond heisst; **No 115** = Simonsuuri B 151; **No 116** = Deutscher Sagenkatalog (Dt. Jhrb. f. Vkde 1967/II) X, A 16; **No 117** = Simonsuuri P 101 + P 331; **No 118** = Simonsuuri P 421; **No 119** = Simonsuuri P 541; **No 120** = Die Sage von der Kaiserwahl mittels in das Feuer geworfener Stimmzettel mit den Namen; **No 121** = Von der Lokalität wo ein Türke umgebracht wurde; **No 122** = Die Etymologie der Namen verschiedener Lokalitäten.

Die Texte der Erzählungen wurden klassifiziert von Maja Bošković-Stulli.

(Übersetzung: *Stjepan Stepanov*)

Zvonko Lovrenčević

AEROFONI INSTRUMENTI U BILO-GORI

UVOD

Bilo-gora dugi niz pitomih brežuljaka koji se prostiru nešto južnije od crte Koprivnica-Virovitica — od davnih je vremena naseljena poljodjelskim i stočarskim stanovništvom.

Za vrijeme ratova s Turcima autohtono se kajkavsko stanovništvo u velikoj mjeri izmiješalo s prebjezima iz istočnih i jugoistočnih krajeva naše zemlje, koji su većinom bili štokavci. Kad su pak svršetkom 17. st. stale jenjavati borbe i kad se granica turskog carstva nekako stabilizirala na Savi i Dunavu, počeli su se ovamo na ispražnjene posjede doseljavati štokavci iz Like, Bosne i Slavonije, a i veće mase kajkavca iz Hrvatskog zagorja, Prigorja, Žumberka itd.

Svaka je od tih grupa donijela i svoje etničke osobitosti, no začudo — one se nijesu stoljećima mijenjale — osobito jezik, nošnja i običaji. Još i danas nije rijetkost naći ovdje dva susjedna sela u kojima su, npr., svatovski običaji drugačiji, drugačije se govori, itd.

Iako se u to vrijeme opasnost od Turaka umanjila u znatnoj mjeri, uređenje se Vojne krajine, koja je bila uspostavljena za obranu od turskih napada, ipak ovdje i nadalje zadržalo. Iz toga gotovo nepresušnog ljudskog rezervoara austrijsko je carstvo stoljećima crplo vojnike za vođenje svojih ratova, pa je naših graničara bilo po svim evropskim bojištima. Život toga stanovništva bio je stoga i usklađen s potrebama vojnih vlasti. Živjelo se u zadrugama, u kojima je sav teret obrade zemlje bio svaljen uglavnom na žene — odrasli su muškarci odlazili u rat a mladići su do svoje dvadeset i druge godine čuvali stoku — bili su pastiri. Upravo toj činjenici valja pripisati postojanje ovećeg broja raznih sitnih muzičkih instrumenata u ovom kraju.

U tako teškim i izuzetnim prilikama s vremenom su se ublažile razlike između starosjedilaca i doseljenika. Do najvećeg je zbližavanja ipak najprije došlo na polju glazbe. Iako je svaka etnička grupa donijela ovamo i svoje muzičke specifičnosti, kao npr. terminologiju, sklonost interpretaciji melodija po posebnim ljestvicama, svoj instrumentarij — svakako je glazbeno izražavanje bilo svima jednako pristupačno — pogotovo ono na aerofonim instrumentima.

Dobrim su se, naime, dijelom tih instrumenata služila djeca, koja su, igrajući se, pokušavala da iz gradiva što su ga nalazila oko sebe u prirodi proizvedu nekakav ton, zvižduk, zuj — i da njime oponašaju kreket žabe, kukurijekanje pijetla i sl. Stariji su pastiri već nastojali da izgrade i savršenije instrumente, kao npr. frule, kojima će moći izraziti i koju muzičku misao, da njihovom svirkom poprate i izvedbu kojeg kola, da se natječu u što boljem sviranju i da konačno postanu pravi svírci od zanáta.

Tako su te muzičke igračke kružile ovim krajem i postepeno se usavršavale dok nisu unatoč svom malom ambitusu postale sastavnim dijelom društvenog i kulturnog života našega sela.

Svoju su kulminaciju dostigli ti instrumenti pri kraju 19. st., kad su konstruirane troglasne dude s mijehom. Time je istodobno završena i njihova razvojna linija. Tad se, naime, u naša sela unose novi tipovi instrumenata, koji imaju veći opseg, drugačiju boju glasa, snažniji su, a što je još i važnije, imaju i draž noviteta. Muzičar pojedinac gubi se, mase više vole grupno muziciranje, pa se stvaraju manji i veći orkestri. Frule i drugi primitivniji oblici naših narodnih instrumenata ostaju što su i prije bili: dječje i pastirske igračke, ali i dokument o muzikalnosti našeg naroda.

Bilogorski su aerofoni instrumenti u ovom radu izloženi prema klasifikaciji Hornbostela i Sachsa.[1] Stoga su u pregledu uz lokalne, bilogorske nazive navedeni i njemački. Gdje pak sâm termin ne daje dovoljno jasnu predodžbu o instrumentu, pridodan je i opsežniji opis kako bi se i iz njegove građe i primjene što bolje mogle zapaziti muzičke osobine.

PREGLED AEROFONIH INSTRUMENATA U BILO-GORI

I. Jednostavni aerofoni (Freie Aerophone)

1. Zamašajni (Ablenkungsaerophone)
   a) Bič na švigar (Hirtspeitsch)
2. Lisnati (Gegenschlagzungen — Blattinstrumenten)
   a) Trava (Grashalm)
   b) List (Blat oder Feder — vom Baum)
3. Vrtložni (Wirbelaerophone)
   a) Zujalka — daščica (Schwirrholz — Brummbrett)
   b) Potezača — gumb na koncu (Schwirrscheibe)
   c) Zvrk (Schwirrkreisel)
4. Praskajući — eksplozivni (Explosivaerophone)
   a) Pucaljka od bazge (Knallbüchse von Holunderstaude — sambucus nigra Lin)
   b) Pucaljka od guščjeg pera (Knallbüchse von Gänsefeder)

[1] Erich M. von Hornbostel und Curt Sachs, *Systematik der Musikinstrumente*, »Zeitschrift für Ethnologie, Jg. 46, 1914, str. 553-590.

II. Duhaći instrumenti (Blasinstrumente)

A) Svirale, frule — tipa flaute (Längsflöten)

1. Otvorene (offene Flöten)
   a) s jednom cijevi i rupicama za prebiranje (mit einem Röhre und Grifflöchern)
      — jedinka (Flöte, Pfeife, fistula)[2]
      — šaltva potpirača s fokošom (Hackförmige Flöte mit Unterstützungsstab)
      — frulica — fućkalica od vrbove kore (Flöte von Weidenrinde)[3]
      — strančica (Querflöte)[2]
   b) s dvije cijevi i rupicama za prebiranje (Flöte, Pfeife mit zwei Röhre und Grifflöchern)
      — dvojnice (Doppelpfeife, Doppelflöte, fistula duplex)[2]

2. Zatvorene svirale ili fućkale (geschlossene Flöten oder Pfeifen)
   a) Fućkale od svježe vrbove kore (Pfeifen von frieschen Weidenrinde oder anderen frischen Holzstoff)
      — s nepomičnim, urezanim čepom — bez rupica (mit unverschiebbaren und eingeschneidenen Mündungsboden oder Stöpsel — ohne Grifflöchern)
      — s pomičnim čepom — bez rupica (mit verschiebbaren Mündungsboden oder Stöpsel — ohne Grifflöchern)
   b) Fućkale biljnog porijekla s čvrstim dnom — bez rupica za prebiranje (Pfeifen von Holzstoff mit festen Mündungsboden — ohne Grifflöchern)
      — žirova kapica (Eichelschale, cupula querci)
      — trstenice (Floss-Panflöte von Schilfröhre)
   c) Instrumenti oblikovani od zemlje (Gefässflöte) s rupicama za prebiranje
      — okarina (Okarine)
   d) Instrumenti oblikovani od kovine (Metallflöte)
      — šuplji ključ (Der hohle Schlüssel)

B) Piski (piskovi) — sviralice (Schalmeien, Rohrblattinstrumente)

1. Piski — sviralice ili trubljice od svježih biljnih stabljika, lisnih peteljki, kore i sl. — tipa oboe (Pfeifenspitze oder Mundstücke von frischen Blattstiele, Stengel, Halme, Rinde usw. — Einzeloboen)
   a) bez rupica za prebiranje, od: (ohne Grifflöcher, von:)
      raži (von Roggen)

[2] Frule: jedinka, strančica i dvojnice opisane su u *Radu VII-og konkresa Saveza folklorista Jugoslavije u Ohridu 1960. g.*, str. 223, pa su iz ovoga prikaza izostavljene.

[3] Ova bi se frulica mogla svrstati i među ostale sviralice — piske, koje su izrađene od svježe vrbove kore (Schalmeien), međutim po svojoj konstrukciji posve je jednaka jedinkama, pa je među njih i uvrštena bez obzira na gradivo.

maslačka (Löwenzahn, Cichorien)
luka (Zwiebel)
tikvina lista (Kürbissstengel)
vrbove kore (Weidenrinde)

b) sviralica od vrbove kore s piskom od vrbove kore i rupicama za prebiranje (Pfeife von Weidenrinde mit Mundstück von Weidenrinde und Grifflöcher)

2. Piski (piskovi) sviralice od trajnog gradiva — s udarnim jezičcem — tip klarineta (Die Mundstücke aus duernden Stoff mit aufschlagenden Lamelle — Klarinette)
   a) od guščjeg pera (Mundstück von Gänsefederkiel)
      — bez rupica za prebiranje (ohne Grifflöcher)
      — s rupicama za prebiranje — kao sviralica (mit Grifflöcher)
   b) od trske (von Schilfrohr, Schilfklarinette)
      — bez rupica za prebiranje (ohne Grifflöcher)
      — pisak od trske kao izvor zvuka u dudama s prebiraljkom[4] (Mundstück von Schilfrohr als Tonquelle in Dudelsack mit Grifflöcher)

C) Rogovi (Trompeten — Hörner)

1. Volovski rog, bez rupica za prebiranje (Ochsenhorn ohne Griflöcher)
   a) bez piska (ohne Mundstück)
   b) s piskom od guščjeg pera (mit Mundstück von Gänsefederkiel)
   c) s piskom od trske (mit Mundstück von Schilfrohr)
   d) s jezičcem od rogovine (mit Mundstück oder Zünglichen von Hornstoff)
2. Rog od vrbove kore, s koničnom cijevi, bez rupica za prebiranje (Horn von Weidenrinde, mit konischer Röhre, ohne Grifflöcher)
   a) s piskom od vrbove kore tipa oboe (mit Mundstück von Weidenrinde — Typ der Oboe)
   b) s piskom od guščjeg pera — tip klarineta (mit Mundstück von Gänsefederkiel — Typ der Klarinette)
   c) s piskom od trske — tip klarineta (mit Mundstück von Schilfrohr — Typ der Klarinette)

I. Jednostavni aerofoni

1. ZAMAŠAJNI

a) Bič na švigar

Između raznih vrsta bičeva pastiri u ovom kraju najveću pažnju posvećuju biču na švigar jer se njime postižu izuzetno jaki zvučni efekti. Naziv na švigar proširen je po cijeloj Bilo-gori, a u pojedinim se selima razlikuje samo po naglasku. Štokavci ga, naime, izgovaraju: na švȋgār ili na švȋgar (Ivanovčani) dok kajkavci naglašuju samo

[4] Dude su potanje opisane u Radu *XV-og kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije u Jajcu 1968*, str. 361 — 370, pa su iz ovog prikaza izostavljene.

zadnji slog: na švigâr. Kod kajkavaca u okolici Starog Graca postoji još i izraz: na žùgar.

Riječ švigar vjerojatno potječe od glagola švignùti, koji kao i glagol šlignòti u kajkavskom znači — udariti nekoga šibom. U narodnoj pjesmi o Sedmariću vojvodi (Jagnjedovac) nalazimo i ovaj stih:

On si je otrgel borovu grančicu
pa je šlignul Janu po belomu licu...

U drugoj jednoj varijanti posljednji stih glasi:

Pa je švignol Jano po belome lišcu...

Ovaj je izraz bez sumnje onomatopejski jer se njime želi prikazati fijuk što ga čini šiba brzim kretanjem kroz uzduh. Sam naziv švigar zapravo se odnosi na jedan kratak repić koji je učvršćen pri vrhu toga biča.

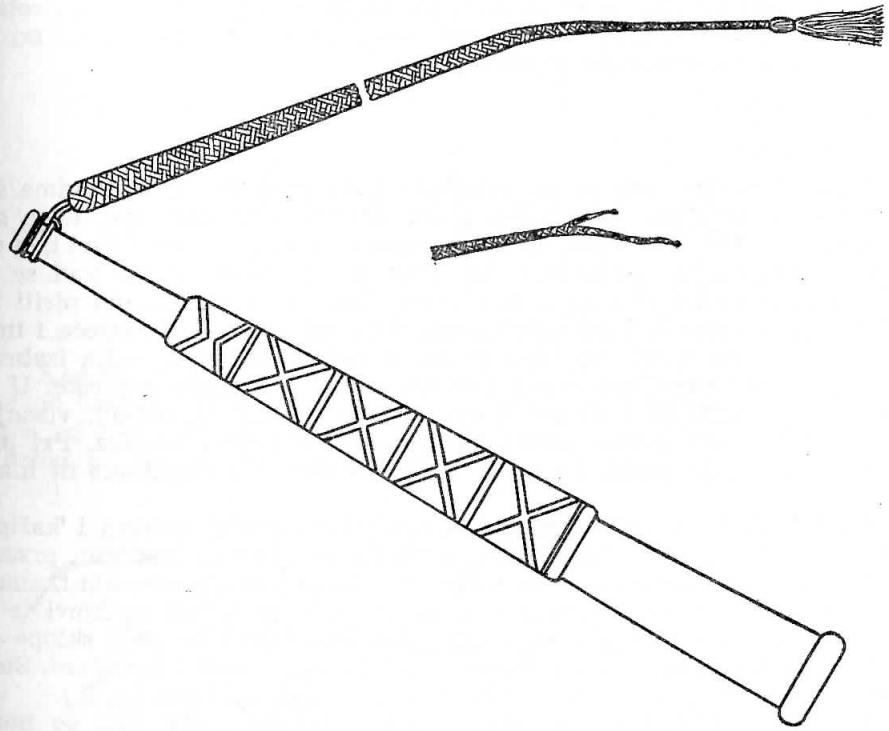

Sl. 1. Bič na švigar

Bič na švigar ubrajamo među pletene bičeve. Izrađuje se tako da se tri jače uzice od konoplje (Cannabis sativa) na jednom kraju zavežu i objese o kakvu kuku ili čavao. Zatim se pravilnim prepletanjem

stvara bič, koji mora prema vrhu biti sve uži. To se postiže tako da se iz uzica postepeno izvlače niti dok ne postanu posve tanke ali ipak još toliko čvrste da bič ne izgubi ništa od svoje trajnosti. Ako se bič plete od kožnatih remenčića, tada valja paziti da se nabave takvi koji su u tu svrhu i krojeni. Taj posao obično rade remenari. Kad je bič ispleten do duljine od 2 — 3 m, uplete mu se pri vrhu spomenuti repić dug 10 — 15 cm, koji je obično ispleten od vune ili kože. Pastiri koji žele da im bič bude šareniji, upletu na vrhu biča i kitu od raznobojne vune (sl. 1). Potom se izrađuje držak ili b i č à l i c a, i to redovito od koje žilavije vrste drveta, kao što je npr. javor (Acer pseudoplatanus), grab (Carpinus betulus) itd.

Držak za bič na švigar kojim se obično služe pastiri nije duži od 70 cm — za razliku od kočijaškog biča, kojemu je držak gotovo uvijek duži od jednog metra. Pri vrhu su oba malo urezana da se bič lakše učvrsti o drške. Držak biča na švigar redovito je i ukrašen raznovrsnim rezbarijama.

Tim bičem pastir proizvodi jak prasak, i to na taj način da ga najprije polagano podigne u vis a onda ga naglim trzajem upravi u protivnom smjeru. Stoka se vrlo brzo privikava na te »signale« i obično se odmah vraća na određeno mjesto.

2. LISNATI

a) Trava

Djeca i pastiri rado se na paši zabavljaju grotesknim zvukovima što ih izvode na svježem listu kakve trave. Obično i ne kažu list, nego samo t r a v a. Pri tom kažu da će na travu p ú h a t i, c v ř č a t i, f û ć k a t i, p i s k à t i, p i š č à t i itd. Postoji i poseban izraz kad se to čini s listom pirike (Agropyrum repens). Tada se veli: »Idemo piriti na piriku!« (Ivanovčani). Neki pak smatraju da toj travi otud potječe i ime.

Da bi se na travi uspješno proizveli željeni zvukovi, valja izabrati tanak, gladak i čvrst list oštrih bridova kakav je upravo u pirike. U tu svrhu mogu poslužiti i listovi ljulja utrinca (Lolium perenne), vlasnjače (Poa pratensis), ječma (Hordeum vulgare) i drugih žitarica. Pri njihovu izboru valja paziti da ne bi koji dio lista bio napuknut ili inače oštećen.

Kad je izabran prikladan list, obuhvati ga svirač palcem i kažiprstom lijeve ruke nešto ispod vrha. Sada ga se pritisne srednjim prstom ili prstenjakom o mišiće koji se nalaze oko baze palca (eminentia thenar). Potom se gornji prsti odmaknu a desni se palac priključi uz lijevi te se tako list nađe čvrsto napet u nastaloj šupljini. Ostali se prsti sklope da stvore šuplju polukuglu — rezonator — ali mogu ostati i ispruženi. Sada se duhanjem na prednji brid trave izvode razni zvukovi (sl. 2.).

Izražajne mogućnosti na travi zaista su velike. Na njoj se može oponašati cvrčanje cvrčka, kreketanje žabe, kukurikanje pijetla, fazana, prepelice i sl.

Zvukove na travi djeca obično izvode kolektivno. Tada se uspoređuje čiji je list najduže izdržao, tko je najbolje uspio oponašati pijetla itd. Često cvrče svi zajedno i vesele se što su uspjeli podići tako veliku graju i izazvati ljutnju ili smijeh prolaznika.

b) List

Kad netko od odraslijih zaželi da s v î r a n a l î s t, tada misli na muziciranje u pravom smislu te riječi, pa najčešće to najavljuje ovako: »Sada ću svirati na list.« To znači da će svirati neku melodiju, bilo svoju improvizaciju, bilo nešto što je svima poznato. Ako se na listu namjerava samo f û ć k a t i, tj. zviždati, onda se to i posebno naglašava.

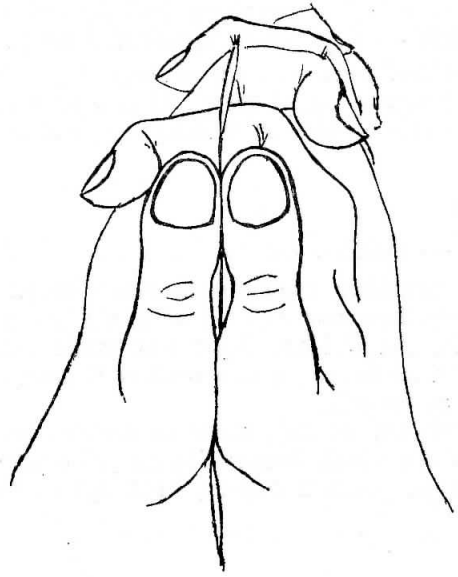

Sl. 2. Trava

Kad se, dakle, želi svirati na listu, smatra se da je najbolje uzeti list od bršljana (Hedera helix) jer je žilav i gladak. U obzir dolaze i listovi od lipe (Tilia platyphyllos) i johe (Alnus glutinosa) iako su meki i krhki pa ne izdrže duže sviranje (sl. 3.).

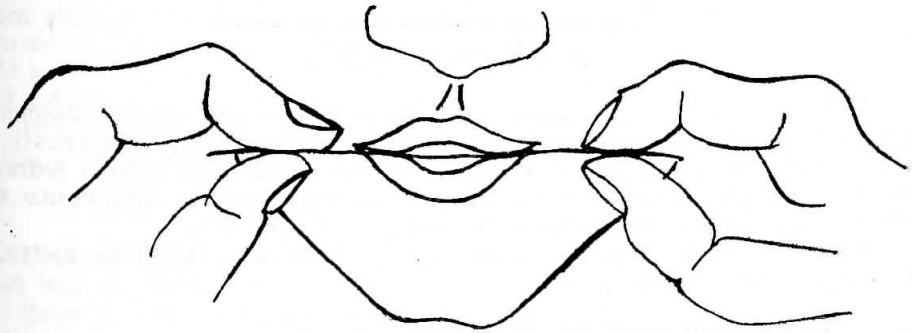

Sl. 3. Sviranje na list

Svirač prihvaća list palcem i kažiprstom jedne i druge ruke i potom ga stavlja vodoravno među usnice. Spretnim upravljanjem zračne struje, pravilnim položajem jezika i usnica dade se na listu — upravo kao i na klarinetu — izvesti veći broj dobro moduliranih tonova koji katkada prelaze i decimu. U tom opsegu vješt i muzikalan svirač može izvesti svaku melodiju, kako dijatoničnu, tako i kromatičnu, a i ukrasiti je glisandima i ćurlicima.

Ta je svirka naročito impresivna kad se svirač vraća u sumrak s paše ili iz vinograda — čuje ga se izdaleka i na to je on vrlo ponosan.

Na seoskim priredbama često nastupaju i po dva takva umjetnika, pa jedan vodi melodiju a drugi ga prati u tercama. Obično sviraju domaće pjesme, i to one kraće — sviranje je, naime, u list prilično naporno.

3. VRTLOŽNI

a) Zujalka — daščica

Za ovu malu muzičku napravu u ovom kraju ima više naziva. U štokavskim je predjelima nazivaju d à š č i c a ili z û j k a, a u kajkavskim d e š č ì c a ili z u j â l k a. Njome se može b r ûn d a t i, z ú j a t i, z v f̂ n d a t i i sl., a zvuk što ga ona proizvodi zove se prema tome brundanje, zujanje ili zvrndanje.

Da bi se načinio taj uređaj, uzme se daščica od bukve (Fagus silvatica) ili od jele (Abies alba). Dimenzije su joj obično 20 x 2,8 x 0,3 cm. S jednog joj se kraja provrta rupica, kroz nju se provuče tanka uzica i tu sveže (sl. 4.).

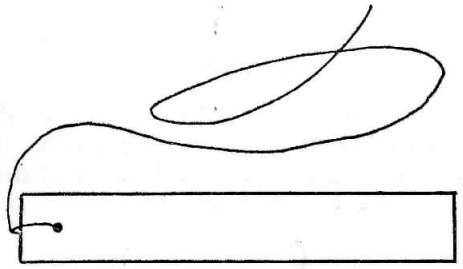

Sl. 4. Zujalka od daščica

Potom igrač prihvati uzicu na njezinu slobodnom kraju i daščicom zavitla uokrug. Centrifugalna je sila održava u stalnoj udaljenosti od ruke a kako brzim udarcima konstantno siječe uzduh uz gotovo jednoličnu rotaciju oko vertikalne osovine, to od toga nastaje spomenuto zujanje. Što je brzina okretanja veća, ton je viši i obratno.

Daščicom se nastoji oponašati zujanje bumbara, brujanje vjetra, a u novije doba i zavijanje sirena.

b) Potezača — gumb na koncu

Za ovu dječju muzičku igračku ne postoji u ovom kraju među štokavcima poseban naziv. Kad se npr. djeca skupe na igru netko predloži: »Hajdemo napraviti gumb na koncu«. Međutim, kajkavci se rado služe izrazom p o t e z à č a (Budrovac), jer se na tom instrumentu konac doista mora potezati kako bi se dobio neki zvuk.

Da bi se pomoću gumba ili dugmeta postigao zvučni efekt, valja uzeti nešto jači konac dug oko 40 cm, krajeve mu provesti kroz rupice na ovećem gumbu i potom ih zauzlati. Sad se gumb namjesti na sredinu konca a krajevi se prebace poput zamke preko srednjeg prsta i jedne i druge ruke. Zatim je još potrebno desnom rukom gumb pedesetak puta zavrtjeti, npr. udesno, dok mu s obje strane ne stvori dovoljan broj spiralnih navoja (sl. 5.).

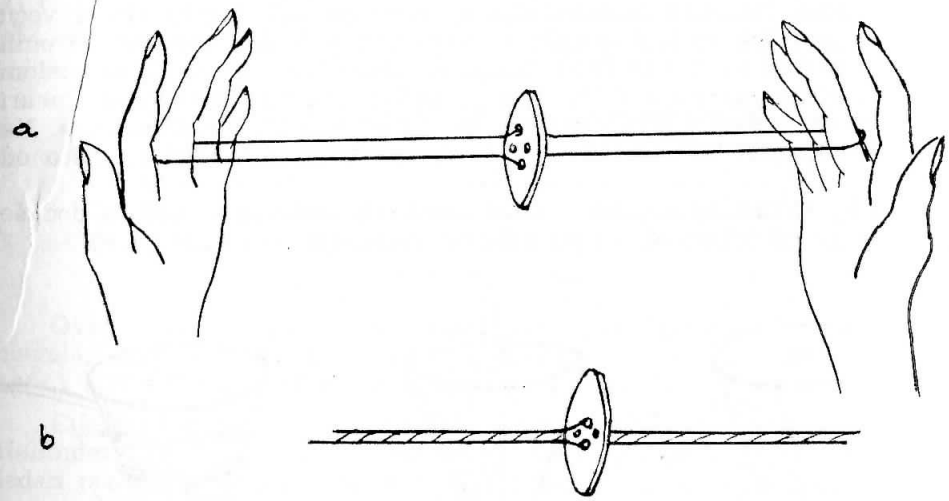

Sl. 5. Potezača ili gumb na koncu:
a) gumb napet između ruku
b) konac spiralno »sfrkan«

Kad su sve ove priprave dovršene, konac se istovremeno objema rukama potegne u stranu i potom lagano pusti da se stegne. Gumb u ovom slučaju služi kao mali zamašnjak pod čijom se težinom konac lakše namata i odmata oko svoje duže osi. Jednoličnim okretanjem gumba i f ŕ k a n j e m konca postizava se zvuk koji djeca nazivaju z ú j a n j e, z v f̂ n d a n j e i sl.

Igra s gumbom na koncu obično je kolektivna i djeca uspoređuju jačinu zvuka na pojedinoj napravi.

c) Zvrk

Drvena dječja igračka koja, okrečući se, proizvodi zvuk — u Bilo-gori ima tri naziva: z v f̂ k, z v r̂ n d a l o i p í l j a k.

Zvrk je vjerojatno onomatopejski naziv za igračku koja z v r č i — te isto kao i zvf̂čka potječe od z v f̂ č a t i. (Za nemirno se dijete kaže: »Baš si nemiran kak zvrk!« — ili »Baš si zvrkast!«, iako se time ne misli na ikakvo izvođenje tonova.)

Pošto zvrk može i zvȓndati ili zújati, otud mu potječe i naziv zvrndalo.

Piljak u ovom slučaju označuje komadić otpiljena i obrađena drveta kojim se može igrati i izvoditi zvukove — za razliku od kamenčića kojima se piljka, tj. također igra ali bez izvođenja bilo kakvih zvukova.

Da bi se izradio valjan zvrk, tj. kratak čunj koji zbog svoje simetričnosti može jednolično rotirati — valja uzeti kratak drveni valjak (dim. 6 x 5 cm), npr. od lipovine (Tilia platyphyllos), dobro ga zaokružiti i potom ga šíljiti ili štrljiti prema jednom kraju duž uzdužne osi pazeći pri tom — kako je spomenuto — na njegovu simetričnost.

Zvrkova ima raznih dimenzija — neki od njih imaju visinu veću od promjera dok su kod drugih te proporcije jednake, osobito kod onih manjih. Nekad su ih izrađivali tokari na tokarskom stroju ili na malom kućnom strugu zvanom fȓk, koji je služio i za izradu vretena. Tokari su ih znali i obojiti živim bojama pa su se šarenili pri okretanju. Na njima su katkad bili urezani i žljebovi oko kojih se namatala uzica od biča.

Ipak, dječaci su najradije sami izrađivali zvrkove — bili su doduše neugledniji od tokarskih ali po njihovu uvjerenju — i bolji (sl. 6).

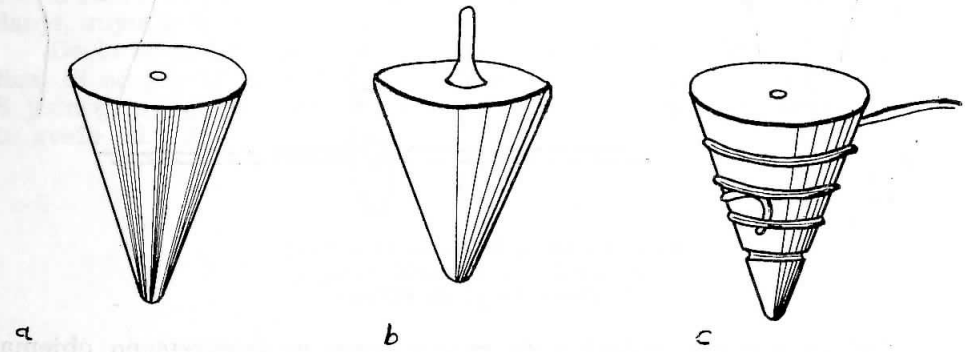

Sl. 6. Zvrk:
a) obojen, b) s drškom, c) sa žljebovima i omotanim bičem

Bilo je i limenih zvrkova, koji su zujali i zvrndali jače od drvenih ali imali su jedan nedostatak — bili su skupi.

Zvrk se stavljao u pogon na dva načina:

Najčešće ga je igrač prihvatio palcem, kažiprstom i srednjim prstom o gornju širu plohu, naglo ga zavrtio i odbacio na zemlju. Zvrk se nastavio okretati uz lagano zujanje.

Da bi se pomoću zvrka dobio jači zvuk, igrač bi uzeo bič i uzicu mu nekoliko puta omotao oko duže osi zvrka — namatajući je s desna ulijevo. Potom je naglo potegnuo bič ulijevo i odbacio zvrk podalje od sebe na zemlju — i on se nastavio okretati — ali ga je u vrtnji igrač održavao kratkim i odmjerenim udarcima biča. Pri tom se čulo jako i stalno zujanje.

4. PRASKAJUĆI — EKSPLOZIVNI

a) Pucaljka od bazge

Mali instrumenat kojim djeca mogu proizvesti prilično jak prasak zove se pùcaljka ili pùcāljka od bazge (štok.), odnosno i bezgòva pucâlka (kajk.)

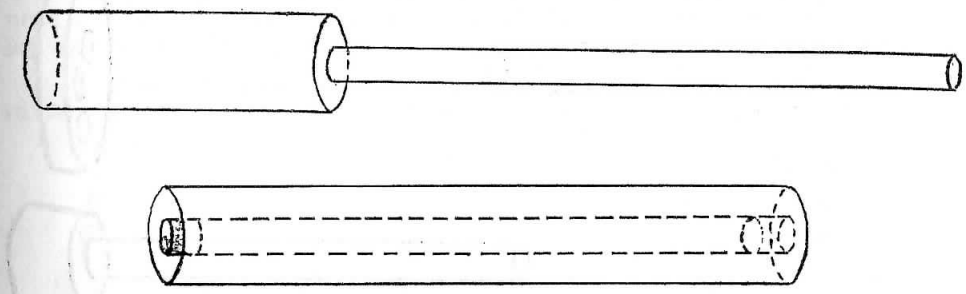

Sl. 7. Pucaljka od bazge

Ovaj uređaj, koji se može izraditi bez nekih naročitih tehničkih pomagala, ima dva dijela: cijêv i rùčicu (cév i ročìca — u kajk.). Ručica se ponegdje naziva i kùndak (sl. 7).

Cijev se obično pravi od šuplje bazgove stabljike (Sambucus nigra, Holunderstaude). Naime, s dvogodišnje ili trogodišnje grane odreže se jedan posve ravan dio koji se nalazi između dva koljénca (dužina mu je obično 14 — 16 cm) te mu se tankom žicom ili šipkom očisti šupljina od srži ili mezgre (succus arboris). Potom se od kakvog štapića odrezanog s vrbe ili lipe izrađuje ručica. Na njoj se najprije odmjeri, stanji i dobro ugladi jedan duži dio koji ima ući u cijev pucaljke ali mora biti nešto kraći od nje, približno za jedan centimetar. Kraći se dio obradi kao držak dug oko 6 cm, odnosno toliko da se može čvrsto obuhvatiti šakom. Obično je i za desetak milimetara deblji, i to zbog toga da ne može dokraja proći kroz cijev.

Kada je to sve dovršeno, tada se od kudjelje ili papira načine dva čepa i malo ovlaže vodom ili slinom. Jedan se od njih ručicom progura kroz cijev do njezina gornjeg ušća a drugi se na centimetar-dva utakne u donje. Zatim se ručicom taj donji čep snažno potisne naprijed, zrak se u cijevi naglo zgusne i uz jak prasak izbaci gornji čep kojih 5—6 m daleko. Donji se čep, dakako, zadrži pri gornjem ušću i sad treba samo odozdo uložiti u cijev novi čep i pucnjava se može nastaviti.

Izrađivanjem pucaljke i pucanjem iz nje obično se bave dječaci u dobi od 9 — 12 godina. U toj dobi oni već sigurno rukuju sa džepnim nožićem (nekad je imao naziv »šklјóca«) pa s djevojčicama iste dobi znadu se vrlo ozbiljno igrati svatova. Tom prigodom iz gajeva ili livada gdje se oni igraju odjekuju često prave salve iz pucaljki.

b) Pucaljke od guščjeg pera

Sitan praskajući instrumenat koji je u Bilo-gori poznat kao pùcaljka od guščjeg pera ima još samo jedan naziv koji prevladava u selima sjeverno od Bjelovara, a to je pùcâljka od krumpira (sl. 8.).

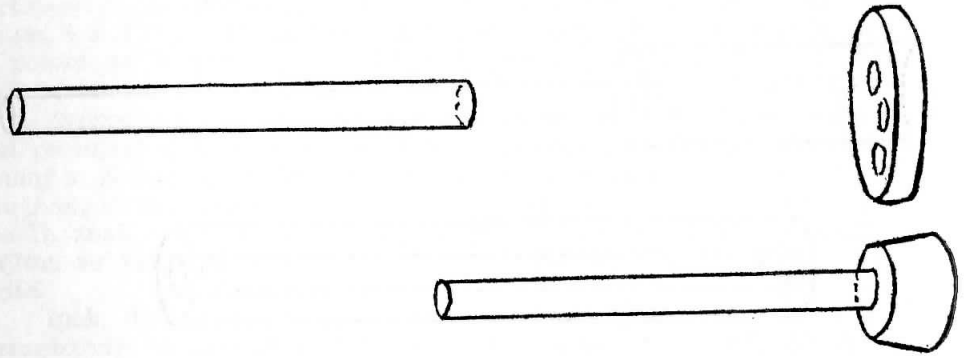

Sl. 8. Pucaljka od guščjeg pera

Glavni su joj dijelovi cijev i čep. Da bi se izradila ta naprava, valja uzeti pero iz krila starije guske, dobro ga očistiti od pahuljica, odrezati mu i vrh i pernati dio. Na taj se način dobiva gotovo cilindrična cjevčica, kojoj dijametri gornjeg i donjeg otvora iznose 4—5 mm a dužina najviše 6 cm. Iznutra je, dakako, treba još i dobro izgladiti. Zatim joj se od kakvog drvca primjeri tanak čep, koji je na jednom kraju nešto širi, pa zbog toga ne može posve zaći u cijev. Istovremeno je i kraći od nje za 4—5 mm. Sad se od sirovog krumpira odreže jedna kriška debela također oko 4—5 mm i u nju se cijev ubode gornjim otvorom. Kad se cijev izvuče iz kriške ostane u njoj tanka pločica krumpira. Isto se to učini i s donjim otvorom. Potom se čepom naglo potisne donja pločica u cijev a zgusnuti zrak sa slabijim praskom izbaci gornju.

Ta igračka predstavlja za djecu ugodnu zabavu za dugih zimskih večeri.

II. Duhaći instrumenti

A. Svirale, frule, fućkale — tipa flaute

1. OTVORENE

a) s jednom cijevi i rupicama za prebiranje

Šaltva potpirača s fokošom

Naziv te frule vjerojatno potječe od riječi schallen — zvučati, glasati se (njem.). Po izgledu je slična štapu koji na vrhu ima usađenu malu sjekiricu — fokoš (mađ.) — na nju se čovjek može u hodu i podupirati. Od ovih triju izraza sastavljen je i njezin naziv u kajkavskom jezičnom području: šàltva potpiràča s fokòšom. U štokavskom za nju nema drugog izraza osim frula.

Na toj se fruli može svírati, igràti (kajk.) ili jednostavno fúćkati.

Ova se šaltva kao i mnoge druge jedinke i dvojnice serijski izrađuje u okviru kućne radinosti po nekim selima Hrvatskog zagorja, kao npr. u Bistričkom Lazu i dr. Kao sajamsku robu u velikim ih količinama iznose na tržište u Mariji Bistrici, odakle ih hodočasnici raznose po cijeloj sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Najprije se izradi štap od vrbovine ili kojeg drugog mekšeg drveta (dimenzija 87 x 2 cm). Na debljem mu se kraju u smjeru uzdužne osi

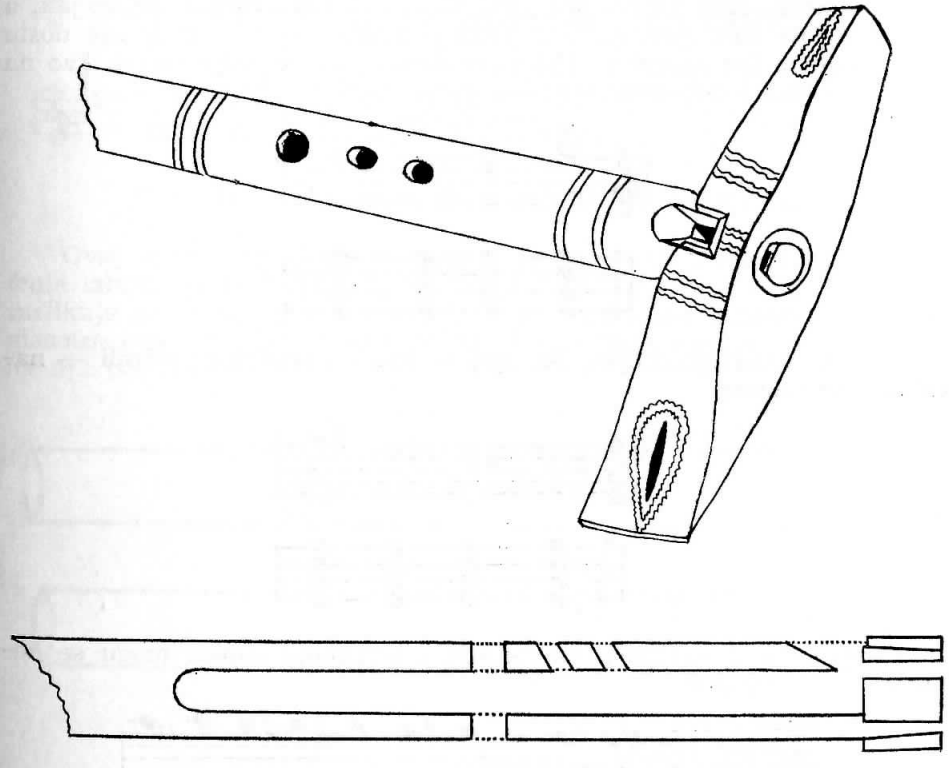

Sl. 9. Šaltva potpirača s fokošem

izvrta svrdlom podublja rupa (dimenzija 15 x 1 cm). Sad se nešto ispod vrha, tj. na udaljenosti od oko 7 cm, usijanom žicom izbuši prva rupa (promjera 7 x 8 mm) a druga na 8,4 cm. Obje se buše koso prema vrhu. Treća je rupa nešto šira (promjera 0,9 cm), udaljena od vrha 10 cm i propaljena okomito na dužu os, i to kroz čitavu debljinu štapa. Pošto se katkada zatvara i palcem, naziva se pàlčenjak ili strâžnja

rùpa. Zatim se izradi sjekirica, u sredini se izvrta i tu se usadi pisak. To je mali valjak (dimenzija 1,8 x 1,0 cm) s kojeg je kao i kod drugih labijalnih svirala odrezana uska pločica (dimenzija 1,8 x 0,2 cm). Time se između stijenki štapa i piska stvara prolaz za uzdušnu struju prema bridu glasnice (dimenzija 0,7 x 0,7 cm), koja je izdušnu struju prema bridu glasnice (dimenzija 0,7 x 0,7 cm), koja je izrezana pri kraju piska. Sad se i na sjekirici izreže vanjski okvir za glasnicu i potom se nasadi na štap. Nakon toga se cijela svirala oboji svijetložutom bojom i ukrasi raznim ornamentima. Sjekirica je obično još obojena crvenim i zelenim šarama, a na štapu se usijanom žicom načine razni krugovi, potezi i sl. (sl. 9.).

Na šaltvi potpirači svira se kao i na svakoj labijalnoj svirali iako je očevidno da sa svoje tri rupe nije određena za izvođenje opsežnijih melodija. Na njoj se tonovi mogu izvoditi kao na zatvorenoj i kao na otvorenoj svirali. Kad joj se, npr., palcem lijeve ruke zatvori palčenjak, a prstima desne ruke poklope sve prednje rupice — zazvuči iz nje dosta muklo osnovni ton njezin g^2. Potom možemo na njoj dalje svirati kao na zatvorenoj fruli i dobivamo slijedeći tonski niz:[1]

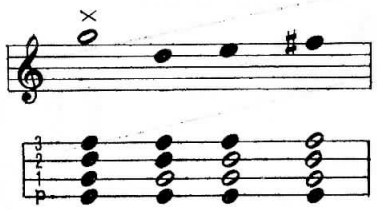

Kad se otvori palčenjak, na njoj — kao na otvorenoj svirali — nalazimo ove tonove:

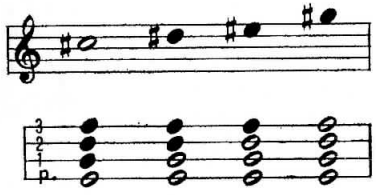

Raznim kombinacijama zatvaranja i otvaranja rupica mogu se dobiti još i ovi tonovi:

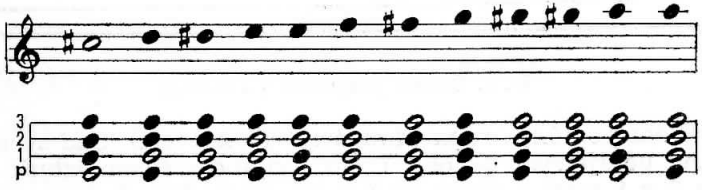

[1] Tumač znakova: p — rupa palčenjak, o — otvorena rupa, ● — zatvorena, brojevi 1, 2, 3, označuju redoslijed rupa odozdo prema pisku, x — pojačana zračna struja.

Na toj, dakle, šaltvi možemo dobiti oko jedanaest tonova, no većina od njih nije upotrebljiva zbog slabe zvučnosti. Najčistiji i najsnažniji su oni tonovi koje na njoj izvodimo kao na otvorenoj svirali, no i od njih su upotrebljivi samo ovi:

Pomoću njih mogu se svirati kratke melodije kao što je npr. ova:

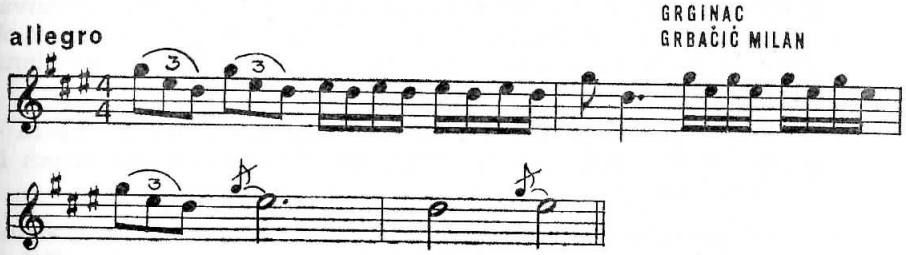

Frulica — fučkalica od vrbove kore

Ovaj je tip frulice građen gotovo jednako kao i sve druge otvorene frule labijalnog tipa, kao što su npr. jedinka, dvojnice i dr. Od njih se razlikuje samo po gradivu. Izrađena je, naime, od vrbove kore. Ispod glasnice ima i ona tri ili četiri rupice za prebiranje — više ih i ne stane na nju (sl. 10).

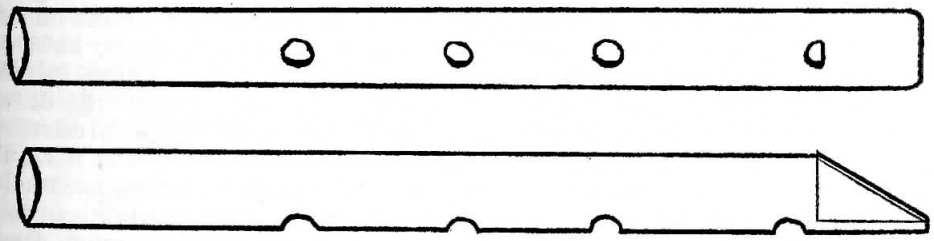

Sl. 10. Fućkalica s rupicama za prebiranje — bez čepa

Prilično je uska, pa su joj tonovi visoki i piskavi a ambitus malen. Rupice za prebiranje na njoj ne služe za izvođenje dijatonskih melodija, već samo za ćurlikanje, zviždukanje, oponašanje pijeva ševe i sl. Tako npr. uz dimenzije 14 x 0,9 cm može doseći i visinu tona es^3.

Međutim, zbog svojih tankih stijenki koje se brzo suše ovaj je instrument kratkog vijeka — za desetak minuta dijete ga već baca i pravi drugi.

2. ZATVORENE SVIRALE ILI FUĆKALE

a) Fućkale od svježe vrbove kore — uvod

Velik broj dječjih muzičkih igračaka od kore raznog drveća ima naziv fùćkala, fùćkalica — kajkavski i fućkálka, pišč álka, prcketa itd. Negdje ih nazivaju i svìrala, svìralica, frúla, frùlica i sl. Na njima mogu djeca fûćkati, fićùkati, plskati, píštati, svírati, zvíždati — pa im od tih glagola potječu i nazivi.

Fućkale se mogu praviti od proljeća pa sve do rane jeseni. Najbolji se primjerci ipak dadu izraditi u proljeće, kad su grane grmova i drveća pune soka, pa im se kora dade lako odlupiti. Najprije dolazi u obzir vrba (Salix caprea, Salix alba i dr.), zatim lijeska (Corylus avellana), joha (Alnus glutinosa) itd.

Sve se vrste fućkala u početku izrađuju uglavnom na isti način — kasnije im se oblik mijenja prema svrsi, odnosno prema glazbenom izrazu koji se traži od njih.

Ponajprije se izabere grana, npr. od vrbe, i s nje se odreže upotrebljiv dio, tj. onaj koji se nalazi između dviju pokrajnih grančica. Poželjno je da taj dio ima oblik cilindričnog valjka, da bude dug desetak centimetara i koliko je moguće gladak i bez čvorova. Kora bi se u protivnom teško skidala a mogla bi na njoj nastati i kakva rupica koja bi činila smetnje pri sviranju.

Sad se oštrim nožićem drvenih korica — koji ovdje nazivaju škljóca — na užem kraju, i to pod kutom od 20 — 25°, odreže komad drva koso prema vrhu. Taj će dio svirač kasnije staviti među usnice pa je ta kosina i predviđena radi lakšeg obuhvaćanja. Ovdje će biti plsak. S druge strane tog reza ali nešto niže izreže se rupica, tzv. glásnica ili glâsnjak (Grginac). Potom se na tom štapiću odoka odredi dokle će dosezati cijèv fućkale, odnosno svìrala fućkale, kako je ponegdje nazivaju (Letičani). Ona obično zaprema dvije trećine štapića — ostatak otpada na držak čèpa. Na tom se mjestu gdje počinje držak načini nožem oko cijelog štapića nešto dublji urez. Dio koji je određen za cijev pokvasi se vodom ili slinom i oprezno tuče koricama noža ili kakvim drugim komadom oblog drveta, i to tako dugo dok kora ne omekša u toj mjeri da se dade lako skinuti. Do te je faze ergološki proces gotovo jednak za sve frule i fućkale, a onda se prema svrsi mogu izraditi ovi tipovi:

Fućkalica s nepomičnim — urezanim čepom, bez rupica za prebiranje

Ova se fućkalica od ostalih razlikuje po svojoj posebnoj konstrukciji. Naime, pisak u njoj nije pomičan — on se ostavlja na čepu i tu se obradi tako da doseže do jedne njegove trećine. Na drugoj se trećini izreže u čepu udubina koja služi za titranje uzduha a na preostali se dio nadovezuje držak. Ubrajamo je po tome u zatvorene frule (sl. 11).

Na ovoj se fućkalici može proizvesti samo jedan ton. Tako, npr. uz dimenzije 14 x 2,5 cm, daje d^3. Ukoliko je cijev pri dršku nešto prikraćena, čep se tada ipak u njoj može pomaknuti za nekoliko milimetara, pa se osnovni ton dade nešto povisiti.

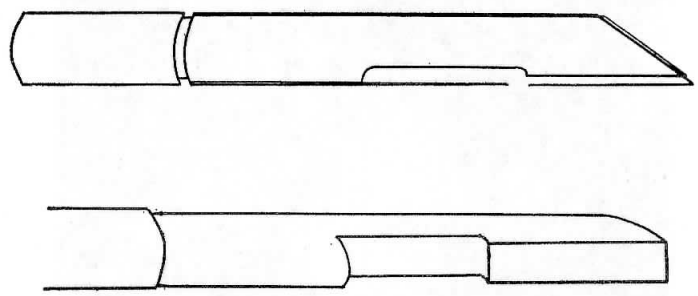

Sl. 11. Fućkalica s nepomičnim — urezanim čepom

S ova dva tona na ovoj se svirali mogu izvesti samo jednostavni zvižduci, koji se ipak odlikuju svojom čistoćom i prodornošću — a u tu se svrhu ona i gradi.

Fućkala s pomičnim čepom — bez rupica za prebiranje

Kad je, dakle, na vrbovu štapiću označeno gdje će biti pisak, glasnica, dokle će doseći cijev i kad je kora omekšana — cijev se oprezno skine i odloži. Nožem se odvoji koso zarezani vrh, pisak, i s jedne mu se strane — koja nije zarezana odreže i tanka pločica. Na taj će način između piska i cijevi biti dovoljno mjesta za prolaz uzdušne struje. Zatim se pisak uloži u cijev, i to tako da upravo doseže do gornjeg brida glasnice. S druge se strane uvuče čep u cijev i taj tip fućkale je dovršen (sl. 12).

Iz opisa te fućkale vidi se da pripada u red labijalnih svirala kao i jedinke i dvojnice. Međutim, kada se u nju svira bez čepa, ona je otvorena, a kada se zatvori čepom ili dlanom, onda je zatvorena.

Duše li se u nju kao u otvorenu sviralu, na njoj zazvuči samo jedan ton. Zatvorimo li dlanom ili prstom donji otvor, dobit ćemo osnovni ton zatvorene svirale, koji je dublji za oktavu ili septimu, odnosno ako nije cijev dobro zatvorena — samo za kvartu ili kvintu. Brzim, naizmjeničnim zatvaranjem i otvaranjem cijevi dobivamo ćurlikanje:

Uvučemo li čep u sviralu i pomičemo li ga prema gore, dobit ćemo prilično opsežan niz tonova. Najviši se nalaze uz sam donji brid glasnice. Najčišće pak tonove dobivamo na fućkalama srednje veličine, a to su one između 5 i 15 cm dužine i promjera 10 — 18 mm. Uže i kraće svira-

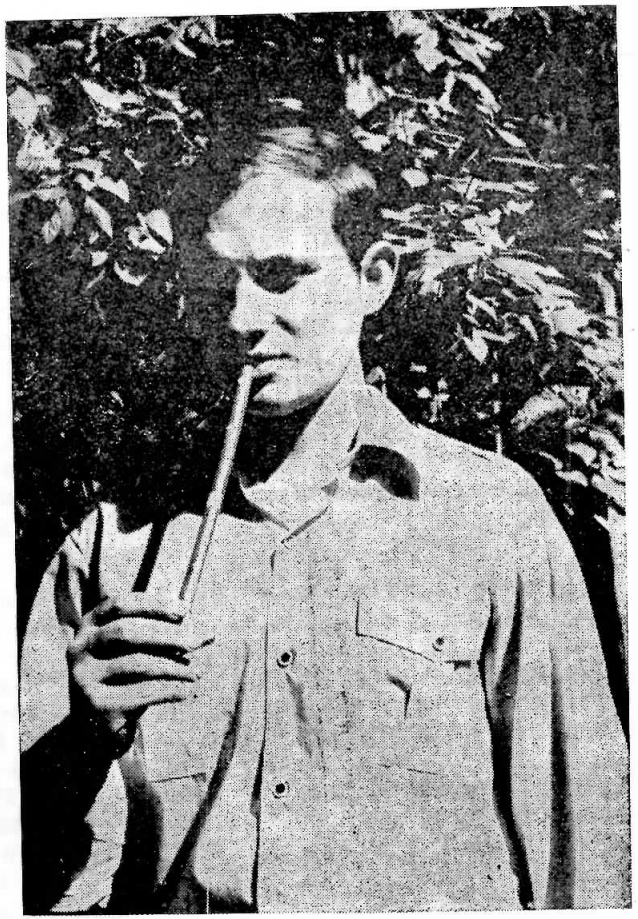

Sl. 11 a. Sviranje u fućkalu s nepomičnim čepom

le imaju doduše čistiji ton ali i manji ambitus, duže i šire imaju veći ambitus ali obiluju miksturama valova raznih duljina, koji u njima prouzrokuju šumove. Na osobito velikim fućkalama koje prelaze dužinu od 18 cm zapažamo još jednu pojavu: izvlačeći čep iz cijevi, dobit ćemo tonski niz od oko oktave i pol. Nastavimo li izvlačenje čepa, zazvučat će nam nakon kratkog vremena isti taj niz, no ovaj put ili istim početnim ili kojim drugim bliskim mu tonom. Ako je cijev dovoljno dugačka, dobit ćemo i treći takav niz. Isto se događa i pri obratnom postupku, tj. kad čep uvlačimo u cijev — no raspored, broj i smještaj registara koji se opetuje nije isti, manje ih je, a ne nalaze se ni na istim mjestima.

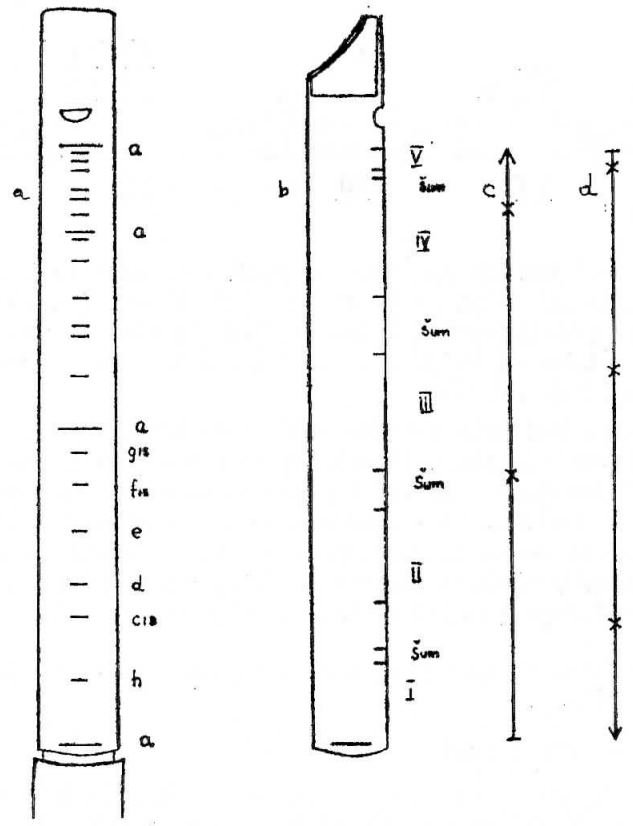

Sl. 12. Fućkala s pomičnim čepom, na kojoj su označeni:
a) interval: A-dur ljestvice, b) područja registara i šumova, c) i d) raspored registara pri uvlačenju čepa u cijev i pri izvlačenju

Sve se te pojave zbivaju ako se u fućkalu duše pojačanom zračnom strujom.

Raspored tonova, područja šumova ili interferencija kao i reflektiranje registara mogu se uspješno promatrati već na fućkali od 19 cm (unutrašnji joj je promjer 1,4 cm dimenzije piska 2,5 x 1,1 x 1,4 cm, dimenzije čepa 16 x 1,4 cm).

Ove se pojave, na žalost, ne javljaju na istoj fućkali pri svakom pokusu jednako. Jednom će se dobiti tri ili četiri registra a drugi put možda samo dva. Katkada među njima izostanu i šumovi a dva se registra gotovo neopazice spoje u jedan.

Spomenute muzičke osobitosti možemo pratiti i na ovom notnom primjeru:

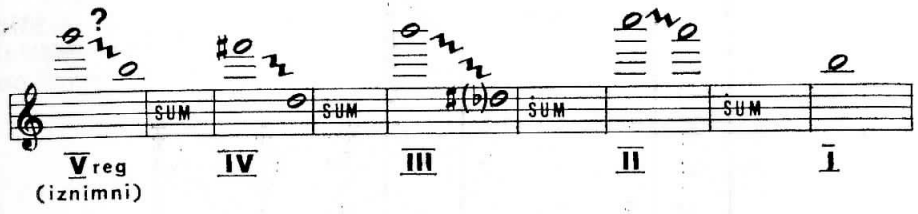

Najveći ambitus što ga možemo postići na kraćem i srednjem tipu ovih fućkala iznosi nešto preko dvije i pol oktave. Pomaknemo li jezikom pisak da pokrije približno još trećinu glasnice, dobit ćemo još jednu oktavu — iako ne uvijek. Na dužima dobit ćemo gotovo uvijek tri oktave, a još i koji ton više.

Ambitus je kod ovih svirala uopće vrlo labilan jer čep rijetko kad hermetički ispunjava cijev. Uzdušni valovi titrajući u njoj uvijek lako naiđu na neki međuprostor koji djeluje na njihovu frekvenciju mijenjajući pri tom i ambitus i boju tonova. Iz navedenoga možemo zaključiti da kvaliteta tona na ovim fućkalama ovisi o pravilnom obliku cijevi, o stupnju vlažnosti, odnosno sluzavosti piska, cijevi i čepa o snazi zračne struje te o položaju i smještaju piska uz glasnicu.

b) Fućkale biljnog porijekla, s čvrstim dnom — bez rupica za prebiranje

Žirova kapica

Omiljela igračka pastira je kapica žira hrasta kitnjaka (Querqus sessiliflora), lužnjaka (Querqus robur) itd. Na njoj se može fûćkati, zvíždati, glàsati se, túliti itd.

Jedna od njezinih važnih osobina jest i ta da je uopće ne treba obrađivati — žir se jednostavno odbaci a kapica se s otvorom prema gore stavi između raširenih i nešto zgrčenih zglobova kažiprsta i srednjeg prsta (sl. 13.).

Sl. 13. Žirova kapica. Strelica označuje smjer duhanja

Duhanjem na brid kapice postizava se dug i oštar zvižduk kao i na ostalim zatvorenim sviralama.

Pastiri se tim zvižducima glasaju jedan drugome. Poneki ugovaraju i prave signale — tako npr. jedan dug zvižduk može značiti »Oprez!«, dva brza uzastopna zvižduka mogu značiti »Potjeraj stado!«, a tri već kažu da prijeti opasnost — da je npr. krava pošla prema žitu ili djetelini, da se valja požuriti kući i sl.

Trstenice

Svirala izrađena od većeg broja cijevi od trske naziva se trstènice ili trstènica. Međutim, neki je nazivaju i armùnike, želeći time naglasiti da ima mnogo tonova kao i harmonika. Naziv pak òrgljice dolazi od sličnosti s orguljama, kojima su slične kako po vanjskom obliku, tako i po boji tonova.

Da bi se izradile dobre trstenice, valja pripremiti 42 cijevi ili piska od čvrste i zrele trske (Phragmites communis). Naročito treba paziti da sve budu iste debljine. Kako trska rado puca, upotrebljava se u tom radu samo vrlo oštar nož.

U prvom se redu odrežu dvije jednako duge cijevi — od vrha do koljenca imaju oko 20 cm, tj. oko jedan pedalj. Potom se ravnim i glatkim štapićem cijev dobro očisti iznutra a vrh ili usta cijevi izglade se da svirač ne bi ozljedio usnice. Sad valja provjeriti da li koljence dobro zatvara cijev. Bez obzira na kakvoću koljenca dobro je svako dno cijevi zatvoriti voskom. To se vrši tako da se u plitkoj posudi rastopi nešto voska i u njega se umoči ili koljeno ili cijev s koje je ono odrezano. Cijev ostaje nekoliko sekundi u vosku a onda se stavi u hladnu vodu da se brže stegne. Tako obrađena cijev naziva se písak. Pored tih pisaka dugih jedan pedalj sa svake se strane ulijevo i udesno redom stavi još 20 pisaka — jedan od drugoga bi trebao biti kraći bar za pola cola (12,7 mm). Kad bi se toga razmjera pridržavalo, na svaku bi stranu stalo samo oko 15 pisaka. Zato se pazi da bude više uočljivija tonska razlika nego dužinska. Dva na izgled jednako duga piska mogu imati različite tonove. Ako se, naime, duše iz užeg kraja u širi, dobit ćemo dublji ton, i obratno. Na taj će način lako stati po 21 pisak na jednu i drugu stranu. Na trstenicama koje su izgrađene po uputama Dragutina Ponjana iz Zvijeraca (r. 1894. u M. Komoru u Hrvatskom zagorju) najduži je pisak 19,5 a najkraći 2 cm.

Kad su svi pisci izrađeni i kad su im ispitani i tonovi, stavljaju se među dvije daščice ili klêšča, koja moraju biti toliko duga da među njih stanu sve cijevi poredane jedna do druge. Prethodno se na gornjim i donjim rubovima klešča načine plitki urezi tako da je svaki pisak njima omeđen.

Sada se pripravlja drètva. Uzme se nekoliko metara čvrste tanje uzice ili konca od lana, odnosno konoplje, koji se dobro nasmoli. Potom se njome omata svaki pisak, i to na istom principu koji se primjenjuje pri omatanju trske na tkalačkom brdu. Nit se, naime, vodi s gornjeg ureza na daščici udesno na idući donji urez, tako da nit zahvaća i pisak

i daščicu. Kad se omota i zadnji pisak, nit se vraća natrag, dakle ulijevo, i to preko donjeg ureza na idući gornji. Pri tom valja paziti da niti budu prekrižene nad svakim piskom (sl. 14).

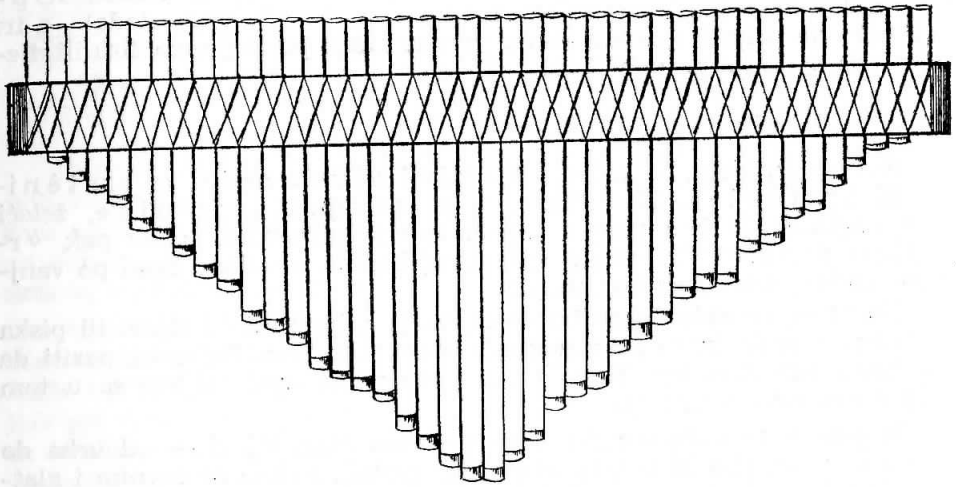

Sl. 14. Trstenice

Pri sviranju se trstenice prihvate objema rukama za krajeve daščica i prinesu usnama. Zračnu struju treba modelirati jezikom i upraviti je na brid. Umjerenim duhanjem i povlačenjem instrumenta lijevo i desno mogu se dobiti prilično čisti tonovi iako samo na piscima srednje veličine, tj. na onima između 5 i 14 cm dužine. Na ostalima su tonovi dosta nesigurni.

Na trstenicama imamo u stvari 42 tona. Unatoč nastojanju da tonovi budu iste visine na obje strane — dakle da se postigne neka tonska

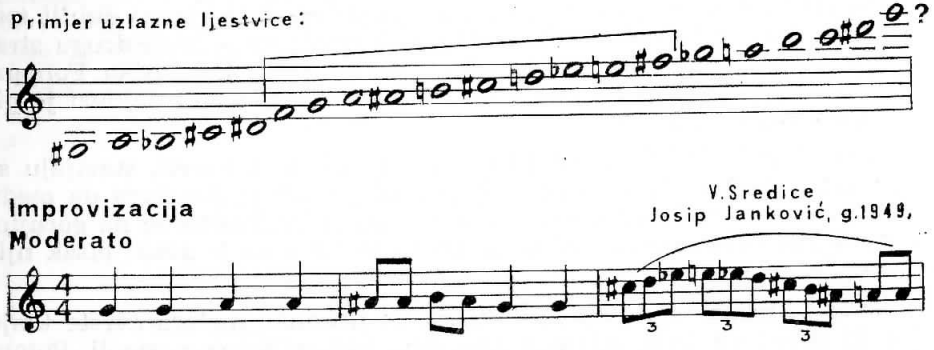

simetrija prema srednjim piscima — nije moguće iz ovog gradiva načiniti dvije svirale istih muzičkih osobina. Na sreću se od ovog instrumenta i ne traži precizno izvođenje neke dijatonične melodije.

Sviranje je na trstenicama solističko i uglavnom se sastoji od improvizacija i glisanda. Upravo su glisandi, kad se nekoliko puta uzastopno izvode preko svih pisaka — najimpresivniji. Kad, npr. u dubokim šumama zaore silazni i uzlazni glisandi — slušaoce obuzima neko mistično raspoloženje.

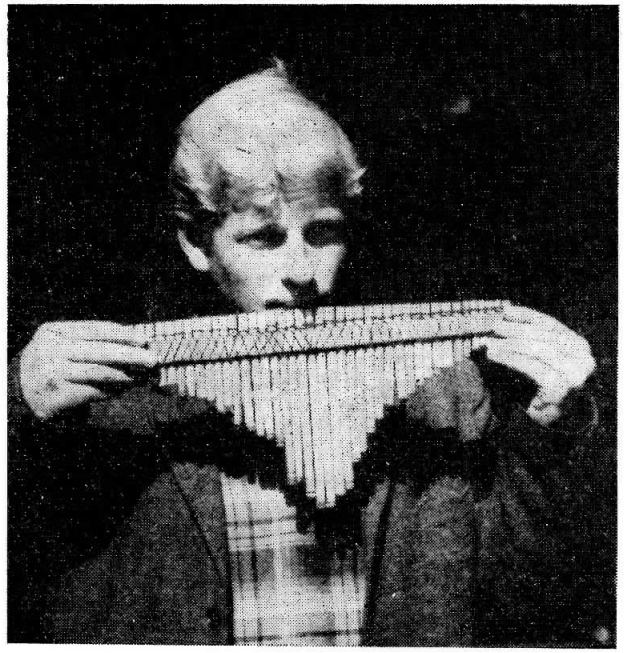

Sl. 14 a. Sviranje u trstenice

c) Instrumenti oblikovani od zemlje — s rupicama za prebiranje

Okarina

U ovom su kraju vrlo rijetki muzički instrumenti oblikovani od zemlje. Zastupljeni su samo s jednim tipom, i to okarinom. Međutim, i ona je ovdje slabo ili nikako poznata. Stariji se ljudi sjećaju da ih je nekad — prije 1914. g. — bilo na sajmovima, da su ih trgovci uvozili iz Austrije, ali je malo tko u njih znao svirati — iako je njihova svirka bila vrlo ugodna — milozvučna (Franjo Mikolčević, Bjelovar).

Unatoč pomnom istraživanju nije se mogao ni u Bjelovaru ni u okolnim selima pronaći nijedan primjerak. Uspjelo je ipak doznati da je taj instrumenat bio poznatiji u Podravini — i to u selima koja gravitiraju Koprivnici. Osobito lijepih primjeraka bilo je u Virju, Novigradu itd.

d) Instrumenti oblikovani od kovine — bez rupica za prebiranje

Šuplji ključ

Kako je poznato, djeca rado dušu u bilo kakvu šuplju cijev koja je s jedne strane zatvorena. Veseli ih, naravno, ako time postignu i kakav

ton. U tu svrhu često se služe i šupljim ključem, na kojem mogu s nešto pojačanom zračnom strujom izvesti dugo, otegnuto zviždanje pa i kratke reske zvižduke kojima se mogu dozivati, oponašati lokomotivu i sl.

B) Piski (piskovi) sviralice

1. PISKI (PISKOVI) SVIRALICE ILI TRUBLJICE OD SVJEŽIH BILJNIH STABLJIKA LISNIH PETELJKI, KORE I SL. — TIPA OBOE.

a) Piski bez rupica za prebiranje

Pisak od raži

Písak, ili jednostavno vlât od ràži ili hr̂ži, malena je sviralica na koju se može pȉskati, trúbiti, pišćàti (kajk.) itd.

Pravi se obično tako da se od vlati raži (Secale cereale) otkine ili odreže jedan dio, i to najčešće ispod prvog koljénca (dimenzija 3 x 0,3 cm). Svirač ga potom lagano pritisne sebi o čelo da se stijenke malo raspuknu a onda ga stavi po prilici do polovine u usta. Duhanjem se postizava nježan i piskav ton, koji prema snazi zračne struje može biti nešto niži ili nešto viši (sl. 15 a).

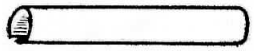

Slika 15 a) Pisak od raži

Pisak od raži je vrlo kratkog vijeka — nakon upotrebe od jedne do dvije minute dijete ga baca i pravi novi.

Pisak od maslačka

Osim písak od masláčka u ovom kraju i nema za nj drugog naziva. Negdje će poneko dijete reći da će načiniti i trúbljicu od masláčka, ali samo po nekim selima na jugoistočnim obroncima Bilo-gore. Na taj se pisak može pȉskati, píštati, pȓšćàti (kajk.), cvíliti, pijùkati i sl.

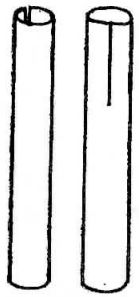

Slika 15 b) Pisak od maslačka

Kad procvate maslačak (Taraxacum officinale), od njegove se cvjetne peteljke odreže srednji elastičniji dio i na jednom se kraju malo zubima gnječi dok ne nastanu kratke raspukline, a dovoljno je i nožićem načiniti pri vrhu mali urez. Potom ga se stavi u usta i duše kroz njega. Rascijepljen gornji dio cjevčice vibrira u zračnoj struji i stvara ton (sl. 18-b).

Katkada djeca stavljaju u usta i po dvije ili tri cjevčice raznih dužina pa tako sviraju i troglasno — ne pazeći pri tom kakav će muzički efekt postići: glavno je da se čuje neki zvuk.

Iz slijedećeg primjera vidimo kako se na tim piscima svira troglasno:

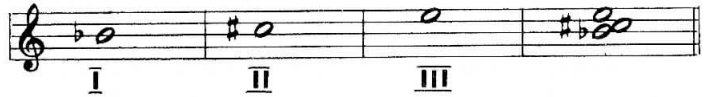

Skraćivanjem sviralice stvara se viši ton. Ako se, npr., cjevčica od 3,5 cm skraćuje na 3 pa na 2,5 cm, dobivaju se redom tonovi c^3 — cis^3 — — d^3.

Trajnost te sviralice je vrlo malena, poslije tri do četiri duhanja već je neupotrebljiva.

Trubljica od luka

Kad po vrtovima porastu razne vrste luka — što se obično događa sredinom lipnja — djeca prave male trùbljice ili svȉralice od njihova lišća te u njih znadu trúbiti, túliti itd.

Obično se uzima list od crvenog luka (Allium cepa) koji ima oblik konične cijevi. Dijete mu otkine po komadić od vrha i dna i tako dobiva trubljicu (dimenzija cca 11 x 0,6 cm). Potom je stavi u usta i duhanjem dobiva iz nje približno ton f^2, koji je prilično varijabilan (sl. 15-c).

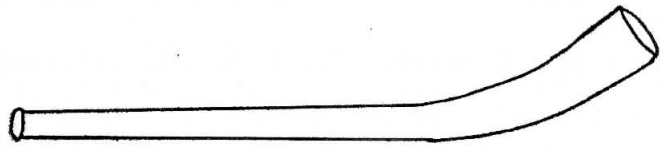

Slika 15 c) Trubljica od luka

Ton je iz te trubljice dosta jak i jasan — no traje samo tako dugo dok joj se vrh — što se nalazi u ustima — ne raspuca. Dijete taj dio odgrize i trubi dalje dok to dozvoljava duljina cijevi.

Trubljica od tikvina lista

Kad se koncem lipnja po vrtovima i kukuruzištima raširе vriježe tikava — djeca i pastiri rado će posegnuti za njihovim listovima da načine trùbljicu ili trumbènticu (kajk.). Na njoj se može trúbiti ili trumbêntati pa i túliti.

Da bi se načinila takva trubljica, valja uzeti list od tikve, bundeve ili m i s l r a č e — kako je ovdje još zovu (Cucurbita pepo) — i s njega skinuti zelene režnjeve pa i bodljike dok ne ostane peteljka posve čista i glatka. Ona sad ima oblik konične cjevi koja je pri vrhu, tj. tamo gdje se sastaju režnjevi, posve neprodušna (dimenzije: duljina 12—15 cm, gornji promjer 0,5 donji 1,2 cm).

Sada joj se pri vrhu načini nožem ili trnom kratak urez (udaljenost od vrha 0,6—0,8 cm, duljina 1,2 — 1,5 cm) (sl. 15-d).

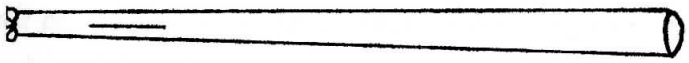

Slika 15 d) Trubljica od peteljke tikvina lista (nar. vel.)

Da bi iz te trubljice dobio neki zvuk, svirač je stavlja u usta, i to tako da se vrh s cijelim urezom nađe u usnoj šupljini. Duhanjem dobiva iz nje prilično dubok i čist ton, npr. h, kojem se jačom ili slabijom zračnom strujom dade visina izmijeniti — katkad i za tercu.

Međutim, skratimo li cijev (dimenzije: duljina 21,5 cm, gornji promjer 0,5, donji 1,0 cm), za dva centimetra, dobit ćemo od osnovnoga tona gis^1 npr. ton a^1. Nastavimo li skraćivanje, dobit ćemo redom ove tonove: b^1, c^2, cis^2 i d^2. Na toj, dakle, trubljici, visina osnovnog tona je ponajviše ovisna o dužini cijevi.

Djeca se zabavljaju tom trubljicom pojedinačno ali i kolektivno, natječući se tko će jače trubiti. Njezin je vijek trajanja kao kod svih sviralica te vrste — vrlo kratak.

P i s a k o d v r b o v e k o r e

Među tim sitnim muzičkim instrumentima ističe se i p í s a k, odnosno i p í s e k (kajk.) od svježe vrbove kore. Ponegdje ga nazivaju i s v ì r a l' c a (Severin). Na njemu se dade s v í r a t i, p í s k a t i, t ú l i t i, t r ú b i t i itd.

Pri izradi toga piska pastiri ističu da je u tu svrhu najbolje uzeti gradivo s vrbe ive (Salix caprea), no u nuždi poslužiti će se i kojom drugom vrstom. Obično se izabere tanja grančica, očisti se od suvišnih listića i s nje se odreže štapić dug približno jedan pedalj. Koricama noža tucka se po njemu tako dugo dok kora posve ne omekša. Tada se oprezno skine — no pri tom valja paziti da se ne raspuca. Potom se s nje odreže kratka cjevčica (dimenzija npr. 4 x 0,8 cm), kojoj se na užem kraju oprezno ostruže vanjski drvenasti sloj kore, tako da preostane samo l ì k o. Sad još taj stanjeni dio — kojem duljina iznosi oko jedan centimetar — valja malo stisnuti zubima ili prstima i pisak je završen (sl. 16 a).

Slika 16 a) Pisak od svježe vrbove kore

Duhanjem u tu malu sviralicu — gotovo najmanju u toj vrsti instrumenata — dobivamo čist, jasan i prilično stalan ton, kojemu se doduše, kao i kod drugih takvih svirala visina može nešto promijeniti jačom ili slabijom strujom zraka.

Skraćujemo li, npr., takav jedan pisak (dimenzija 5,5 x 0,6 cm) dobit ćemo i više tonove, kako se vidi iz slijedećeg primjera:

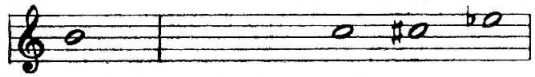

Osn. ton, skraćivanje na 4,5, 4 i 3,5 cm

Umetnemo li sličan pisak (dimenzija 4 x 0,8) u kakvu cijev od kore ili u rogove raznih veličina, zapazit ćemo ove promjene osnovnog tona:

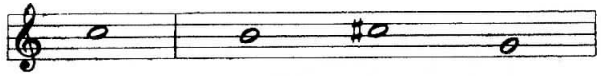

Osn. ton, na sviralici od 9 cm, na rogu od 35 cm, na rogu od 75 cm

Međutim, valja imati na umu da na visinu i boju toga tona djeluje još nekoliko faktora, kao što su npr. debljina i vlažnost kore, međuprostor u cijevi, odnosno rezonatoru itd.

Na njemu djeca izvode samo duge, otegnute tonove, no izmjeničnim zatvaranjem i otvaranjem donjeg otvora — što se obično čini prstom — može se dobiti i ćurlikanje u intervalima kvarte i kvinte.

Prema tome, pisak od vrbove kore može služiti i kao samostalan instrument a i kao izvor tona u drugim muzičkim instrumentima, npr. u sviralicama raznih izvedbi, rogovima itd.

b) Sviralica od vrbove kore s piskom od vrbove kore i rupicama za prebiranje

Uska cjevčica od vrbove kore u koju je utaknut pisak od iste građe naziva se s v ì r a l i c a, p i š č â l k a (kajk.) itd. Na njoj se može p ì s k a t i, t r ú b i t i, s v í r a t i i sl.

Izrađuje se tako da se s uskog vrbova štapića skine cijev (dimenzija 9 x 0,9 cm) i na sredini joj se izrežu dvije do tri rupice za prebiranje. U uži joj se kraj utakne pisak. Time se dobiva mala sviralica kojoj je osnovni ton nešto niži nego što ga ima pisak (sl. 16 b) Premda ima

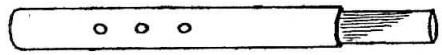

Slika 16 b) Pisak od vrbove kore na sviralici

nekoliko rupica, na njoj se ipak ne može ništa drugo izvesti do nesuvislo ćurlikanje ili piskanje. Koliko je, naime, pisak i izdržljiv, toliko je

sama cjevčica tako tanka i krhka da se pod pritiskom prstiju savija i ugiba, te se rupice ne mogu poklopiti kako bi trebalo. Nakon kratke upotrebe valja je zamijeniti s drugom.

2. PISKI (PISKOVI) — SVIRALICE OD TRAJNOG GRADIVA — S UDARNIM JEZIČCEM, TIPA KLARINETA

a) Pisak od guščjeg pera bez rupica za prebiranje

Među sitnijim muzičkim instrumentima djeca rado upotrebljavaju i písak od guščjeg pera. Na njemu se može pìskati, trúbiti, zûjkati itd.

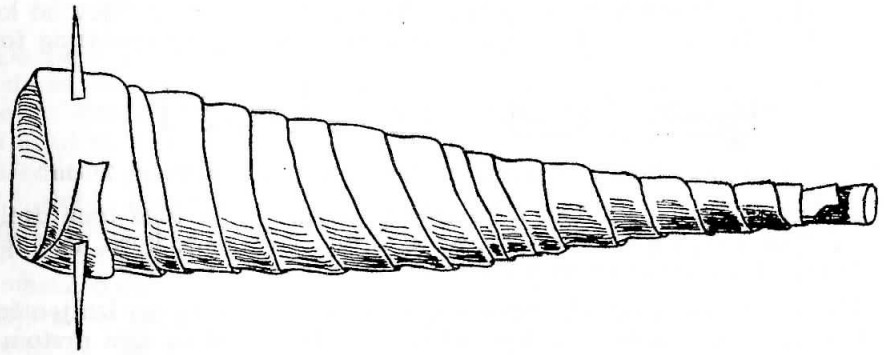

Slika 16 c) Pisak od vrbove kore na rogu od vrbove kore

Ovaj se pisak izrađuje od debljeg guščjeg pera istrgnutog iz krila starije guske. Od pera se odreže vrh, tj. šuplji dio na kojem nema pahuljica, te se potom očisti izvana i iznutra. Zatim se s njega oštrim nožem òtkoli jezičac, i to počevši od zatvorenog kraja prema otvoru. Jezičac svojim donjim krajem ostaje vezan o pisak — s njime čini jednu cjelinu te može slobodno vibrirati nad šupljinom koja se nalazi ispod njega (sl. 17 a).

Duhanjem se na tom pisku može proizvesti ton i s jednog i s drugog kraja, s tom razlikom što svirač pri sviranju s donjeg kraja mora uvlačiti uzduh u sebe.

Osnovni ton što ga nalazimo na tom pisku kao na otvorenoj svirali prilično je izjednačen i stalan iako se može mijenjati slabijom ili jačom strujom uzduha. Želimo li ga sniziti, treba mu na vrh jezičca staviti grudicu voska. Tako, npr., na pisku dugom 9 cm (promjer 0,5 cm, dimenzije jezičca 2 x 0,4 cm) dobivamo osnovni ton d^2. Pod težinom voska snižava se na c^2.

Ako sad taj isti pisak usadimo u rog od vrbove kore ili u volovski rog, ton mu se pojača ali i snizi prema duljini roga. Ako rog ima, npr., duljinu 25 cm, dobivamo ton c^2, u rogu od 40 cm — h^1, a onom od 80 cm — b^1.

Prema tome, visina osnovnog tona na tom pisku ovisi u prvom redu o obradi jezičca, njegovoj duljini, širini i debljini, a zatim i o duljini cijevi.

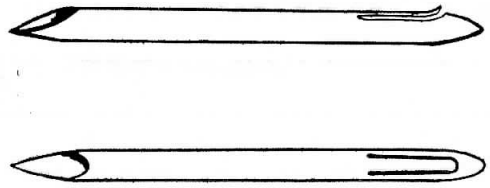

Slika 17 a) Pisak od guščjeg pera

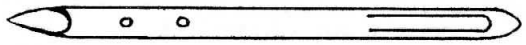

Slika 17 b) sviralica

Djeca i pastiri natječu se tko će na tom pisku izvesti što grotesknije zvukove, a ako je smješten na rogu, služi im i za dozivanje i sl.

Pisak — sviralica od guščjeg pera s rupicama

Pisak od guščjeg pera pretvara se u sviralicu kad mu se dodaju, npr., dvije rupice — više ih, naime, rijetko kad i stane na tu kratku cjevčicu (sl. 17-b). Na jednoj takvoj sviralici (dimenzije 9,5 x 0,5 cm, jezičac 2 x 0,3 cm, prva rupica udaljena od korijena jezička za 2,5, a druga za 4,2 cm) dobivamo ovaj tonski niz:

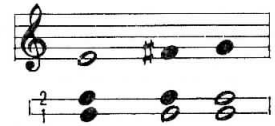

U tom se uskom okviru mogu izvesti ćurlici i kratke melodije, kao npr. i ova:

Babinac
Topolovčan Stjepan

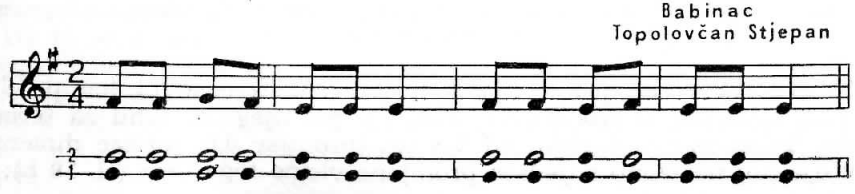

b) Pisak od trske bez rupica za prebiranje

Písak od trske ili pisek trstêni (kajk.) služi djeci za izvođenje tonova, raznolikih po boji i intenzitetu, pa stoga za njih postoji i velik broj naziva. Na njemu se može brénčati, mf̂nđati, prdúljiti, trúbiti, trumbètati, túliti itd.

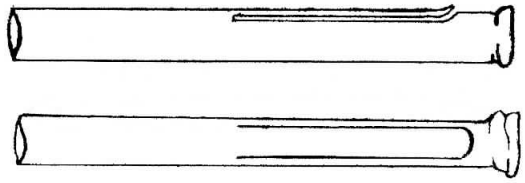

Slika 18 a) Pisak od trske u osnovnom obliku

Od zdrave i posve čitave stabljike trske (Phragmites communis) odreže se cjevčica koja je s jedne strane zatvorena koljencem. Pošto se prethodno iznutra dobro očisti od srčike, na njoj se nešto niže od koljenca — režući prema otvoru — otkoli jezičac koji mora slobodno titrati nad šupljinom. Prostor između stijenke cjevčice i jezičca može se nakon toga još izgladiti tankom ravnom pločicom odrezanom od guščjeg pera. Ukoliko koljence ne zatvara dobro cjevčicu, dobro ga je ispuniti rastopljenim voskom (sl. 18 a).

Zatim valja provjeriti kakav osnovni ton ima pisak. U tu ga svrhu svirač najprije stavi u usta zatvorenim krajem i duše u njega, a onda ga stavi u usta i s otvorenog kraja, ali tada uvlači zrak u sebe. Ton u oba slučaja mora biti jednak iako je sa zatvorene strane obično nešto jači i čišći. Pri tom valja svakako paziti da se pisak ne dodiruje usnama, niti stijenkama rezonatora u koji će kasnije možda biti ugrađen.

Međutim — visina se osnovnog tona na tom pisku dade u nekoj mjeri i izmijeniti. Opteretimo li, npr., jezičac voskom, ton će postati nešto dublji, što ovisi o težini voska i njegovu smještaju na jezičcu. Ta-

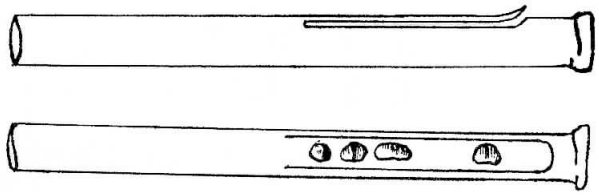

Slika 18 b) Pisak od trske opterećen grudicama voska. Označene su i promjene visine osnovnog tona

ko će grudica voska pri korijenu jezičca sniziti osnovni ton približno za malu sekundu, u sredini za veliku, a pri njegovu vrhu za tercu ili kvartu. Tako, npr., na pisku od 7,5 cm (promjer 0,6, jezičac dimenzija: 2,6 x 0,4 cm) nalazimo slijedeće promjene visine toga tona (sl. 18 b):

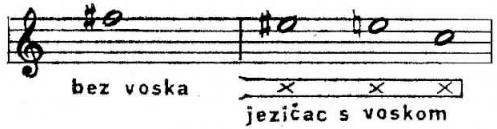

I produljivanjem jezičca dobiva se niži ton. Na pisku dugom 10 cm (promjer 0,5 cm, jezičac 4 x 0,4 cm) i s osnovnim tonom g^1 produživanjem jezičca za jedan centimetar dobio se — možda iznimno — ton za oktavu dublji. Rezanjem jezičca sa šireg kraja cijevi prema užem dade se također dobiti dublji ton (Križan). Ukoliko je pak osnovni ton prekrupan, valja jezičac stanjiti.

Visina osnovnog tona na pisku od trske ne ovisi, dakle, toliko od dužine cijevi koliko od dužine i debljine jezičca.

Pisak od trske ima velike izražajne mogućnosti. Kako mu je glas često opor i rezak, mogu se njime dosta dobro oponašati glasovi raznih krupnijih životinja. Pastiri znadu na paši izvoditi i razne šaljive scene u kojima, npr., prikazuju razljućenog seljaka kojemu se nestašno ždrijebe razigralo po pšeničnom polju. Piskom od trske dade se lijepo prikazati i krupan muški glas, rzanje ždrebeta, cika i plač nepažljivog pastira itd. Kad se pastiri igraju svadbe, pisak od trske ima važnu ulogu u orkestru koji prati svatovsku povorku. Između guslica od kukuruzovine, fućkala i rogova od vrbove kore — posve se dobro čuje i taj pisak koji imitira čas trublju, čas klarinet, dajući povorci potreban ritam za koračanje.

Međutim, glavnu su svoju primjenu pisak od guščjeg pera i pisak od trske našli pri konstruiranju instrumenta zvanog volovski rog, odnosno roga od vrbove kore, o kojem će biti riječ kasnije.

C. Rogovi

1. VOLOVSKI ROG — BEZ RUPICA ZA PREBIRANJE

a) Volovski rog bez piska

»Bilo je kod nas negda rogova bez ikakva piska!« — pričaju stariji stanovnici bjelovarske okolice, naglašavajući pri tom kako se na te rogove moglo glasno trúbiti, túliti, dúvati, púhati i sl.

Izradbom takvih rogova bavili su se samo odrasliji pastiri, kojima je čuvanje goveda i druge stoke bio zanat. U tu svrhu uzimali su najradije rogove od »sečkih volova«, tj. osiječkih (podolska pasmina), koje se moglo kupiti na sajmovima u Cjepidlaku i Đulovcu u tzv. Pauriji, tj. u kraju jugoistočno od Ilove. Ti su volovi, naime, imali dulje rogove od drugih vrsta a i oblikom su bili pravilniji (dimenzija cca 70 x 10 cm).

Da bi se njima moglo služiti, trebalo ih je najprije dobro opkuhati. Time se moglo posve dobro ukloniti preostalo meso, dlaka i unutarnji slojevi rogovine. Potom im se šira strana zaokružila pilom i izgladila nožem a vršci su se otpilili. Svakom se rogu tada na vršku svrdlom načinila rupa, uz koju je svirač priljubio usnice i izvodio ton snažnim duhanjem.

Do danas se nijedan takav rog nije sačuvao, pa im stoga ne znamo ni muzičkih osobina — no vjerojatno se na njima uz osnovni ton mogao izvesti još koji od gornjih ili donjih alikvotnih tonova.

Ti su rogovi uglavnom nestali potkraj 19. st. Tada su se, naime, stare zadruge razdijelile, velikih stada više nije bilo, pa su zadružni pastiri postali nepotrebni, a s njima je nestalo i rogova.

Ipak, sjećanje na pastire još je uvijek živo. Tako se, npr., u Ivanovčanima — danas je to predgrađe Bjelovara — stariji stanovnici sjećaju da je blago tjerao na pašu čôrdaš. On je kao glavni pastir išao za stadom. Nešto naprijed, s desne mu strane, nalazio se pomoćnik bôjtar. U upravljanju stadom rog je pastiru bio neophodno potreban. Njime je ne samo davao domaćicama znak da istjeraju blago na ulicu nego su, npr., i krave vrlo brzo shvatile da dva reska i kratka zvuka iz roga znače: »Vrati se u stado!« itd. Time je uštedio mnoge suvišne korake.

Stari su pastiri — priča se — i inače bili redovito vrlo muzikalni. Ne samo da su dobro svirali u rogove, dvojnice i dude nego su ih znali i izrađivati. Pri tom su stalno i poboljšavali njihove muzičke osobitosti

Osim pastira ovim su se rogovima služili i seoski patrólci kad su ljude pozivali pod sêlski rêd na stastanke, dogovore ili na javne radove.[5]

b) i c) Volovski rog s piskom od guščjeg pera ili od trske — bez rupica za prebiranje

Volovski rog s piskom od guščjeg pera ili trske svojom se građom i namjenom nimalo ne razlikuje od roga bez piska, a nema ni posebnog naziva. Razlikuju se samo u tome što rogu s piskom nije potrebno posebno ugladiti vršak. Ovdje se samo izdubila rupica toliko široka da se u nju mogao staviti pisak i dobro učvrstiti.

Usađivanjem piska u rog osnovni mu je ton postao jači ali se i snižavao za tercu, kvartu itd. Pastirima takvi rogovi nisu služili za upravljanje stadom — nisu bili dosta glasni. Više su ih iskorištavali za oponašanje glasova raznih životinja ili ljudi. Naime, jačom ili slabijom zračnom strujom, kojoj se jezičac na pisku lako prilagođava, mogu se izvesti tonovi raznih visina i boje, što pastire neobično zabavlja.

d) Rog s jezičcem od rogovine

Među ostalim rogovima starosjedioci se ovdje sjećaju da je postojao i rôg s jezičcem od rógovine, koji je također služio za trubljenje i dozivanje. Ponegdje se u Bilo-gori i taj jezičac nazivao piskom.

Najprije se pripremio rog, očistio i na vrhu mu se izdubila rupica. Potom se od preostale rogovine odrezala tanka pločica i pomoću posebnog čepa učvrstila u šiljku roga. Kad se u njega duhalo, titrao je taj jezičac po-

[5] Prema podacima koje je dao dr Stjepan Tomaš, r. 1900 g. u Ivanovčanima.

put onoga na guščjem peru ili na klarinetu. Zvuk je na takvom rogu navodno bio vrlo jak i nadaleko se čuo (Andrija Barberić, r. 1883. u Markovcu).

Stari lovci tvrde da se pomoću tog roga moglo vábiti jelene, jer mu se ton — navodno — vrlo lako dao modulirati.

Valja napomenuti da je to jedini instrument u ovom kraju koji ima samostalan jezičac.

2. ROG OD VRBOVE KORE S KONIČNOM CIJEVI, BEZ RUPICA ZA PREBIRANJE

a) Rog od vrbove kore s piskom od vrbove kore

To je omiljeli muzički instrumenat svih pastira, te za nj i nema drugog naziva. Pomoću toga roga može se trubiti, tuliti, glasati se itd.

Takav jedan rog nije nimalo lako izraditi. Najprije valja naći svježu i što dulju vrbovu ili ljeskovu (Corylus avellana) granu i dobro je oči-

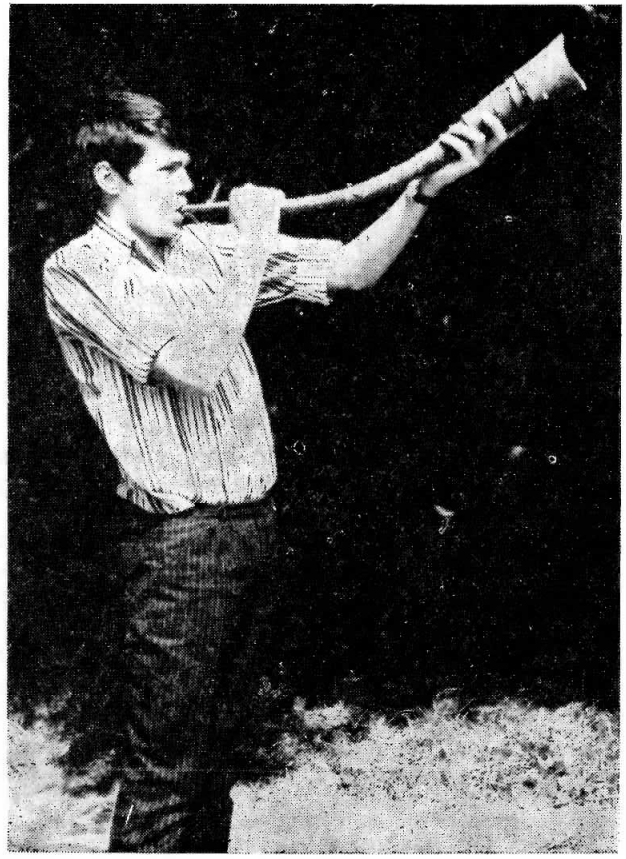

Slika 19. Svirka u rog od vrbove kore s piskom

stiti od suvišnih grančica. Tada je se okrene tanjim krajem prema dolje a deblji se kraj tako obuhvati prstima lijeve ruke da je palac okrenut prema gore. Desnom se rukom prihvati nož i njime se zareže u koru. Potom se lijevom rukom drvo polagano okreće udesno a nož se kažiprstom tako upravlja da u koru urezuje što pravilniju spiralu, koja ima biti prema vrhu sve uža. Kad se postigne željena duljina i kad je kora posve odlupljena, drvo se odloži a od spirale se formira konična cijev kojoj zavoji teku udesno — polazeći od užeg dijela prema širem. Zadnji se zavoj probuši i tu se utisne klìnac kojim se sprečava odmatanje roga. Potom se u gornji, uži otvor utisne pisak do jedne trećine njegove duljine i duhanjem se ispita kakav ton daje (sl. 16 c i 19).

Pastiri se natječu tko će izraditi dulji rog i tko će na njemu postići snažniji zvuk. Poneki rogovi znadu biti duži od metra. Na njima se dade izvesti vrlo jak i sonoran ton, koji nadaleko odjekuje. Visina mu je nešto dublja od onog što ga ima pisak sam po sebi, i to za kvartu ili kvintu.

O primjerku što ga prikazuje naša slika dajemo nešto opsežnije podatke:

duljina roga: 75 cm
duljina spirale: 280 cm
gornji otvor: 1,2 cm
donji otvor: 7 cm
broj zavoja: 22
širina zavoja: 3—6 cm
pisak: 3 x 1,2 cm
klinac: cca 13 cm
porijeklo: Babinac Severinski
izrada: Stjepan Topolovčan, r. 1927. g.

b i c) Rog od vrbove kore s usađenim piskom od guščjeg pera ili trske, s koničnom cijevi i bez rupica za prebiranje

Kad je jednom već dogotovljena konična cijev od kore za rog, tada se u njezin vršak može staviti pisak bilo koje vrste. Tako se, npr., umjesto piska od vrbove kore mogao uzeti pisak od guščjeg pera ili trske — upravo tako kao što je slučaj i s volovskim rogom.

Međutim, naprijed je već spomenuto da rogove s ovim piscima u većini slučajeva nisu upotrebljavali pastiri. Naime, jezičci na njima mogli bi se oštetiti od suviše jakog duhanja, pa su najčešće služili za signalizaciju i zabavu.

(Sve crteže izradili su Josip Janković i Miroslav Vukčević).

[6] E. M. von Hornbostel und Curt Sachs: Systematik der Musikinstrumente — Zeitschrift für Ethnologie, Jg. 46, 1914. S. 553 — 590.

Zusammenfassung

AEROPHONE MUSIKINSTRUMENTE IM BILO-GEBIRGE

Im Bilo-Gebirge, einem Gebiet nahe dem Drautale, in welchem Landwirtschaft und Viehzucht überwiegt, wurde bis jetzt eine grőssere Anzahl verschiedenartiger Typen aerophoner Musikinstrumente vorgefunden, die charakteristisch für solche Gebiete sind. Es wäre schwierig zu beweisen, welche von ihnen hier autochthon sind, weil während der Türkenkriege, aber auch nachher, hier starke Siedlungsbewegungen verschiedener ethnischer Gruppen stattfanden und diese in dieses Gebiet auch ihre Musikinstrumente mitgebracht haben. Diese Erscheinung kann man gut bei den Ansiedlern aus dem Kroatischen Zagorje verfolgen, die auch sonst als traditionsfest gelten. Sie brachten z. B. die Benennung »strančica« für die Querflőte mit, die man hier »fâjfa« nennt, auch haben sie den Ansässigen die Verfertigung der »trstenice« oder »òrgljice« gelehrt, welches Instrument auch in Slowenien bekannt ist unter dem Namen »trstenke« (Panpfeife).

Mit der Verfertigung von Musikinstrumenten befassten sich hier zumeist die Hirten. Das Material dazu, pflanzlicher oder tierischer Herkunft, fanden sie in der Natur. So z. B. verfertigten sie die einfachen Flőten, Pfeifen, Hőrner und andere kleinere Blasinstrumente aus Weidenrinde, frischen Getreidehalmen, Eichelkäppchen, Schilfrohr u. a. m. Andere verfertigten sie aus stärkeren Gänsefederkielen, Ochsenhőrnern u. a.

Auf einigen dieser Pfeifen kann man nur einen Ton hervorbringen, andere aber, wie z. B. die Doppelpfeife, ermőglichen eine ausnehmend gut abgestimmte Zweistimmigkeit und der Dudelsack sogar Mehrstimmigkeit.

Den grőssten Umfang — drei Oktaven und mehr — hat die »fućkala« (eine kleine Labialpfeife mit beweglichem Stőpsel), obwohl man auf ihr selten Melodien in der diatonischen Tonleiter ausführt.

Die Mehrheit dieser Musikinstrumente schwinden schon aus dem täglichen Gebrauch und es verfertigt sie nur noch selten jemand. Einfache und Doppelpfeifen bringen die Wallfahrer aus dem bekannten Wallfahrtsort Marija Bistrica mit nach Hause, oder man kauft sie auf Märkten. Sackpfeifen und Panpfeifen sind heutzutage auch den Hirten schon kaum mehr bekannt — sie ersetzen sie heute zumeist schon durch Transistorradiogeräte.

Die Klassifikation der beschriebenen aerophonen Musikinstrumente wurde durchgeführt nach: E. M. v. Hornbostel und Curt Sachs: Systematik der Musikinstrumente, »Zeitschrift für Ethnologie«, Jg. 46, 1914, S. 553—590.

Abschliessend sei darauf hingewiesen dass die Beschreibungen einiger dieser Labialpfeifen: jedinka, dvojnice, strančica und dude vom selben Verfasser schon früher veröffentlicht wurden in folgenden Publikationen: »Rad VII-og kongresa Saveza folklorista Jugoslavije u Ohridu 1960. godine«, Ohrid 1964; und die Beschreibung der »dude« in »Rad XV-og kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije u Jajcu, 12—16. septembra 1968«, Sarajevo 1971.

(Übersetzung: *Zvonko Lovrenčević* und *Stjepan Stepanov*)

PRIKAZI I KRITIKE

NIKO KURET, PRAZNIČNO LETO SLOVENCEV, Starosvetne šege in navade od pomladi do zime, Mohorjeva družba, Celje, I, 1965, 328 str.; II, 1967, 268 str.; III, 1970, 243 str.; IV, 1970, 560 str.

Cjelina ovóga izdanja logično je razdijeljena u četiri odsjeka, od kojih je svaki obuhvaćen u jednom od 4 sveska: u prvom proljetni običaji, u drugom ljetni, u trećem jesenski i u četvrtom zimski. Premda ta razdioba neće biti nigdje idealna s obzirom na razumljivu kolebljivost granica godišnjih doba po narodnom shvaćanju, može se s praktičnih razloga i ovdje posve opravdati. Kako je tekst pisan u nekom poučno-publicističko-popularnom tonu, ne može tu stručnjak tražiti više od iznoženja folklornih činjenica, upravo golemoga mnoštva činjenica, pojedinosti običaja, naziva s njima u vezi — mnoštva, koje upravo iznenađuje s obzirom na broj Slovenaca i na veličinu njihova etničkog prostora.

Daleko bi premašilo namjenu ovakva prikaza osvrtati se redom makar i samo na važnije slučajeve slovenskih tradicija godišnjih običaja u ovom djelu. I pronalaziti sad u ovom, sad u onom značajne analogije ili istovjetnosti s jedne strane sa susjednim hrvatskim (napose kajkavskim) prostorom, na drugoj strani s alpsko-njemačkim, a dalje, u manjem broju, i s talijanskim i mađarskim. To je dobrim dijelom učinio sam autor, koji ne propušta da poveže ono što je i za laičkoga čitača korisno povezati (npr. običaje oko Pehtre-babe s cijelim ostalim alpskim kompleksom »Perchte«, ili oko božićnih »jaslica« i drugo).

Za stručnjaka je u *Prazničnom letu Slovencev* neosporno korisno, u jednu ruku, spomenuto je neobično mnoštvo starijega i novijega (nepoznatoga ili bar vrlo teško pristupnoga) materijala činjenica, sustavno pregledno svrstanih i stoga za svrhe studija lako pronalazivih, a, u drugu ruku, onaj veći dio četvrtoga sveska sadrži obilje napomena uz pojedine odsječke, odnosno teme, svrstanih pregledno po stranicama teksta i svuda s navodima autorovih izvora. Tu su na kraju i neki dodaci k II, III i IV knjizi i 3 kazala: stvarno (vrlo iscrpno i po tome što nisu registrirani samo običaji i njihove pojedinosti nego i predmeti koji su samo u nekoj daljoj vezi s kojim običajem — npr. kišni plašt od »ličja« u nekom reliktnom spomenu pokladne »lavfarske« figure »ta ličnatega« u Cerknom ili brezove metle u vezi s pokladama, i dr.), zemljopisno i osobno (autorsko i drugo), sva tri savjestan rad Helene Ložar-Podlogarjeve. Velika je, međutim, šteta za stručnjake što u te popise nisu ušli i podaci iz »Opomba«, a tih bi bio velik broj, napose onih jedino tu spomenutih izvora i izdanja koja nisu navođena u samu tekstu (a samo je on iscrpen za ovaj registar). Tako upravo tu među napomenama može stručni čitač naći mnoge

izvore osnovne važnosti (npr. niz radova L. Kretzenbachera, F. Kotnika, za ivanjske običaje posebno značajne davne priloge B. Thomschitscha i J. Kapelle itd.). Primjetno je ipak da se ni među pobilježenim izvorima u tim »Opombama« ne nalaze neki izvori koji sadrže podatke katkada osnovne važnosti za materiju *Prazničnoga leta* (npr. Johana Csaplovicsa *Croaten und Wenden in Ungarn,* Pressburg 1828; Georga Grabera *Der Schlag mit der Lebensrute,* »Carinthia«, I, Klagenfurt 1910; Leopolda Kretzenbachera *»Rusa« und »gambela« als Equidenmasken der Slowenen,* »Alpes orientales«, IV, Firenze 1966. i nekoliko drugih manje značajnih, pa — last but not least — autorov temeljit naučni prilog *Der Weihnachtsblock bei den Slowenen,* »Alpes orientales«, III, Basileae 1961). Našlo bi se i još po koje značajnije zrno za dopunu građe slovenskih godišnjih običaja, napose za one koji će se ovim djelom služiti kao do sada najbogatijim stručnim izvorom činjenica o njima. Tako bi bila korisna koja riječ o slovenskom izrazu *letnice* za »Uskrs« (ispr. npr. u rječniku Wolf-Pleteršnikovu, posebno s obzirom na moguću vezu s češkim *letnice* za »Duhovi«); jedva se iz nekih podataka ovdje može naslutiti da su slovenske djevojke (na Ivanje) plele vijence i bacale ih u tekuće vode radi gatanja o tome otkuda će doći suđenik (nešto takvo bilježi Valvasor i po jednom starijem izvoru F. Kotnik a potvrđuje se i u susjednih Hrvata i osobito u sjevernih Slavena). — Obrnuto, zacijelo ne bi djelo ništa gubilo kad na više mjesta u tekstu ne bi bilo staromitologijskih zaleta, kao što je npr. o »veri v sončno božanstvo« (str. II/85, 100. i 138. unatoč rečenom na str. 139) ili o Kurentu kao nekom starom slavenskom božanstvu (npr. str. III/35. to tim prije što se u napomeni uz to mjesto bilježi da se osporava autentičnost bajke o Kurentu koja bi to potvrđivala — str. IV/445). Jer takve teze, upletene u tekst, mogu dalje zarazno djelovati (kako se u prošlosti i odviše često dešavalo, pače kod stručnjaka). Osim toga, sve bi četiri knjige jamačno samo dobile da je ilustrativna strana drukčija, raznoličnija, manje monotono manirirana (npr. u I knjizi iza str. 96. s nemogućim plugom, ili slika iza str. 240. i druge). Dobre fotografije ili crteži zacijelo bi uvelike pomogli ne samo privući pažnju na djelo nego i podacima o njihovu podrijetlu poslužili valjanoj informaciji čitača.

Lik cijeloga ovog djela ne bi bio zaokružen kad bi ostalo nespomenuto da tu nisu prikazani samo i jedino godišnji običaji u najužem smislu izraza (s njihovim pripadnostima) nego, ne jednom, i takve pojave koje se normalno ne običavaju uzimati kao »običaj« (Brauch, Brauchtum, customs, coutumes i dr.), pa se tu nalazi i (sažetih) opisa gospodarskih i rukotvornih djelatnosti s područja Slovenije — npr. stočarske (»planšarstva« — III, str. 22—30), berbe (III, str. 31. i d.), lova na puhove (III, str. 97. i d.) i dr. — premda je to izričito rečeno samo usput u završnom osvrtu (IV, str. 369). — Kad se uzme prosuđivati cjelina ovoga krupnog pothvata slovenskoga narodopisja s njegovih ukupno blizu 1400 stranica, s oko 30 stranica stručnoga aparata i tri indeksa, pa činjenica da je rađen oko 10 godina, svatko će mu bez sumnje odati priznanje i kao sustavnom koncentriranom izvoru, gotovo priručniku građe za stručnjake, i kao narodopisnom publicistički informativnom djelu i kao svoje vrste spomeniku onome o čemu autor kaže (I, str. 6) »da je bilo življenje našega ljudstva v prejšnjih dobah kulturno bogato, bogatejše kakor si ga more predstavljati današnji civiliziranec« i dalje (I, str. 5) da je to »izročilo, ki ga zase kdo lahko odklanja, ki pa vseeno ostane del narodove kulturne dediščine«.

Milovan Gavazzi

RICHARD WOLFRAM, DIE JAHRESFEUER, Veröffentlichungen der Kommission für den Volkskundeatlas in Österreich, 3, Wien 1972, III + 96 str. + table i karte.

Kao dopunsko izdanje austrijskoga etnografskog atlasa djelo obrađuje sve obredne krijesove i druge oblike vatara na prostoru Austrije. To, međutim, ne znači da je autor ograničio materiju knjige samo na Austriju, nego su vidici i mnogo dalji — premda u tome zadržava neke razumne granice. Inače bi morala zahvatiti podjednako svu Evropu (pače i preko njenih granica), a to mu nije bila svrha. Sadržaj će se najbolje predočiti navođenjem poglavlja: Uvodne napomene — I. Termini vatara u kartografskoj slici — II. Pojedine grupe vatara: a) božićne i novogodišnje vatre — b) pokladne vatre; »krijesna nedjelja« — c) uskrsni krijesovi — d) ostale proljetne vatre — e) krijesovi o ljetnom solsticiju — f) vatre pravoga ljeta i jeseni — III. Pojedine pojave vatara: a) vitlanje bakalja — b) bacanje drvenih krugova — c) koturanje gorućih kotača — d) spaljivanje lutaka — e) kartografski izvodi — IV. Austrijske prostorne slike i njihov evropski okvir — V. Razvoj i povijesna sudbina — VI. Smisao.

Na prostoru Austrije tri su glavna doba krijesova ili drugih oblika obrednih vatara: zimsko (Božić, Nova godina, Sv. tri kralja), uskrsno i ljetno (»dvojnih vatara — ivanjskih s petrovskima). Ostale su rjeđe ili narijetko, raspršeno potvrđene (jurjevske, pokladne, duhovske i dr.). Glavna karta pokazuje razmještaj lokaliteta s obzirom na sam datum običaja (a samo to prikazuje i jedna pokusna karta etnološkoga atlasa Jugoslavije, pa je jedino tu isporediva s ovima). Druge dvije karte pokazuju također razmještaj datuma s obzirom na 7 posebnih slučajeva (pojedinačne obiteljske vatre, zajedničke vatre momaka, vatre u oblicima kršćanskih simbola, vitlanje bakalja ili metala, bacanje vatrenih krugova, kotrljanje gorućih kotača, spaljivanje lutaka — bez pogreba mesopusta). S prve se karte, međutim, ne razabire o kojem se obliku krijesa ili druge vatre radi, a nije ni iz uporedbe prve karte s ostale dvije uvijek dovoljno jasno da li se u slučajevima istih datuma radi o pobliže određenim posebnim oblicima s tih dviju karata, uključenima i u prvu, glavnu kartu, ili znakovi na njoj sadrže za dotična mjesta i neki drugi oblik obredne vatre. Treća karta bilježi i neke značajnije okolnosti društvenoga značaja oko tih vatara. Ali za praćenje svega ostaloga, što bi uvjetovalo svestranu etnološku analizu ovih pojava narodnih tradicija i omogućilo indicije za konačne zaključke o njihovoj sudbini do našega vremena, kretanju, širenju, uzmicanju, promjenama itd. tu još nema materijala u dovoljnoj mjeri (uzevši u obzir i podatke u samu testu, premda su tu obilno zastupljene i historijske potvrde, nazivlje i druge pojedine okolnosti).

Osim krijesova i drugih oblika godišnjih vatara, značajnih samo za dijelove Austrije (a nekih i za druge neke prostore Evrope), tu se susreću i takve koje se nadovezuju na susjedne prostore prema jugoistoku, u Sloveniji i Hrvatskoj, često gotovo istovjetne na prvi mah, ne samo po ilustracijama koje je autor probrao za čitače nego i po pojedinostima iz autorovih izlaganja činjenica. Naši slovenski i susjedni hrvatski prostori pokazuju u jednu ruku takve organske nastavke, napose što se tiče ljetnih krijesova, dok su npr. jurjevski krijesovi ovdje daleko obilnije zastupljeni (s dodatkom da su tu često potvrđeni upravo kao početni krijesovi, koji se periodički paljeni ponavljaju sve do Ivanj-dana). Dok neki specifični oblici godišnjih vatara Austrije nemaju srodnih u južnih Slavena, neki su ipak u graničnim pojasima u Sloveniji jednaki i dobro održani (pa i više puta stručno obrađeni — npr.

bacanje gorućih drvenih krugova). I pokladni su krijesovi kod nas tek sporadično potvrđeni, a poučan je komentar autora pokladnim vatrama u Austriji. Uvjerljivo objašnjava da su krijesovi u nedjelju poslije poklada zaostatak iz vremena kada korizma i postovi u katoličkim zemljama, nisu počinjali u isto vrijeme kao danas, nego kasnije, pa su tada još i ti krijesovi i s njima neki drugi pokladni običaji, također dijelom održani do našega vremena, padali prije korizmenoga otrežnjenja, koje je crkva produžila do sadašnje čiste srijede — a to je bilo negdje prije 900 godina. Ovo je primjer tvrdokornosti nekih narodnih tradicija prema bilo kakvom pritisku ili promjenama izvana.

Obrnuto, posebno udara u oči istovjetnost vatara u obliku obeliska, građenih od 4 vrlo duge uspravne motke i među njima osobito umješno naslaganih tanjih cjepanica, s istim takvima po zapadnoj Hrvatskoj (isp. pojedinosti u prilogu V. Pintera *Vuzelnica*, »Etnografska istraživanja i građa«, I, Zagreb 1934). Ali to su u Austriji korizmene vatre, a u Hrvatskoj i susjednoj Sloveniji bezizuzetno uskrsne, među njihovim je arealima (u Austriji dio Tirola i Vorarlberga) velik prostor bez ikakvoga traga takvom obliku obeliska, odnosno ma kakve veze među njima. Bilo bi (i u drugim nekim takvim slučajevima) odlučno poznavanje većeg broja relevantnih pojedinosti (naziva pojedinosti, načina konstrukcije, doba dana za paljenje, nosilaca tradicije i dr.) da bi se ta pojava mogla u potpunosti pratiti, ne samo na austrijskom prostoru nego i izvan njega. Kao da je u Austriji vezan (pod imenom »Funken«) samo za prvu nedjelju poslije početka korizmenoga posta (»Funkensonntag«) i kao da je taj oblik ograničen samo na krajnji zapad i jugozapad Austrije, na što se dalje nadovezuje veći prostor takvih vatara u susjednoj Njemačkoj (isp. u istoga autora: *Funkensonntag in Vorarlberg, Germanien*, Berlin 1939). Već to zadaje pitanje odnosa prema ovom istom tipu krijesa po zapadnoj Hrvatskoj i susjednoj Sloveniji, vezanom ovdje izrazito uz Uskrs (»vuzmica«, »vuzmenka« i sl.) A kad se taj isti lik godišnje vatre u obliku obeliska pojavi tako daleko, gotovo nepremostivo udaljeno od ovih spomenutih, kao u Kareliji (isp. osim ostaloga K. Vilkuna: *Finnisches Brauchtum im Jahreslauf*, Helsinki 1969.), no tu kao izrazito ivanjski krijes, pitanje se još više proširuje.

Posebno je poučan IV odsjek o rasprostranjenosti pojedinih oblika godišnjih vatara na austrijskom prostoru u odnosu prema ostaloj Evropi, gdje se u uvodu kaže: »Prikazivanje kulturnih dobara unutar ograničenih prostora — ma radilo se i o pokrajinskim atlasima — treba da bude svjesno toga da zahvaća većinom samo dijelove većih cjelina. Stoga se mora pogled usmjeriti i preko granica« (str. 65). I ne samo prostornih nego i vremenskih, koliko god to data iz prošlosti dopuštaju — a to je tako u brojnim slučajevima i u okviru ovoga djela. Zaključivanje o sudbini pojedinih kulturnih elemenata ili cijelih organski povezanih skupova elemenata na osnovi užega regionalnog rasprostiranja može biti nesigurno ili pače zavoditi na krive zaključke.

Nije ovdje mjesto osvrtati se na još više drugih pojava ove vrste i njihove pojedinosti, značajke, nazive — mnoštvo će se dodirnih mjesta i pobuda pojaviti ovdje svakom stručnom čitaču samo od sebe. Šteta je samo što za veliko obilje pojedinosti s austrijskoga, susjednoga i ostalog evropskog prostora djelo nema kazala, a sva je obilna literatura navođena samo u bilješkama pod tekstom. A 14 tabla fotografija i nekoliko tabla crteža u tekstu ilustrira opise, premda bi i veće obilje slika dobro došlo — sve u uzornoj tipografskoj opremi.

Milovan Gavazzi

VENETIA NEWALL, AN EGG AT EASTER, A Folklore Study, Bloomington 1971, 423 str. + 44 table.

Unatoč naslovu knjige nalazi se tu vrlo mnogo toga što nema veze s uskrsnim (i uopće šaranim) jajetom, pa bi bio većma opravdan drukčiji značaj da je namijenjena u cjelini samo šaranim jajima, a tada bi i drukčiji naslov (npr. »šarana jaja«) bolje odgovarao nego sadašnji (»uskrsna«). Ovako se tu nalaze izlaganja i o (votivnim) nojevim jajima po bogomoljama različitih vjera Bliskoga istoka i o ulogama jaja (nešaranoga) za magijske svrhe, pa o kozmičkom jaju, đavoljem jaju — ali i dalje — o nekim postovima i posnim jelima i drugo, kako o cjelokupnom sadržaju knjige svjedoče naslovi poglavlja redom: Mitovi o stvaranju — Žrtve — Bajanje i magija — Ptica i jaje — Plodnost — Čistoća — Uskrsnuće — Kršćanska jaja — Crvena jaja — Kršćansko čaranje — Šarana uskrsna jaja — Umjetna jaja — Stablo jaja — Zabave i igre s uskrsnim jajima — Još o zabavama i igrama.

Što se tiče uskrsnih šaranih jaja, autorici je naročito dobro došao velik broj (oko 30) priloga o uskrsnim jajima gotovo svih evropskih zemalja, odnosno naroda, okupljen u 53. svesku »Schweizerisches Archiv für Volkskunde« (Basel 1957), pa se njime uvelike koristi. Primjetno je nastojanje da obrati što više pažnje istočnoj i jugoistočnoj Evropi, pa se često spominje nešto iz Hrvatske, Makedonije, Srbije, Slovenije i dr. — ali je i odviše razumljivo da tu nedostaje mnoštvo slavenske građe i izvora za šarana jaja. Tako nisu spomenuta ni vrlo značajna i u velikom broju nađena, motivima ukrašena glinena jaja ruskih nalazišta srednjega vijeka (napose kijevskih), ni iskorišteni brojni izvori za ornamentiku istočnoevropskih šaranih jaja, napose za južne Slavene i jugoistočnu Evropu uopće. To je donekle razumljivo kod autora koji je mnogo toga morao uočavati par distance, pa se u samom likovnom prezentiranju šaranih jaja nailazi na praznine, odnosno, što je gore od toga, na slučajeve reproduciranja krajnjega likovnog neukusa, upravo »kiča«, koji se bez skrupula od strane svojih tvoraca i okoline nameće i zarazno djeluje (a nalazi i ovdje tu i tamo mjesto, npr. na tablama VIII, IX, X). Inače tipografska i knjižarska izvedba knjige (u Vel. Britaniji) ne može izazvati nego zavist — zbog savršenstva u svakom pogledu, a napose na tablama šaranih jaja u bojama, gotovo nenadmašivo vjerno reproduciranih. Niz crno-bijelih reprodukcija predočuju dijelom ostvarenja iz riznice likovnih umjetnosti gdje jaje ima bilo kakvu izrazitiju funkciju (simboličnu — Pietro della Francesca, folklornu — ples oko jajeta na tlu, i dr.)

Očit je na jednoj strani entuzijazam autorice za čitav krug tema kojima je posvetila ovu knjigu. No izlaganja, uza sva nastojanja da budu stručno na visini, ne zadovoljavaju svagda u tom pogledu (kao što, obrnuto, zadovoljava kritičan odnos npr. prema krajnje problematičnoj pojavi germanske božice Ostare — u jednom posebnom podatku na kraju knjige). Veoma čest kozerijski način izlaganja, nizanje i prepletanje tema po bilo kakvim asocijacijama šteti serioznom značaju djela. To dovodi i do takvih povezivanja kao što je npr. na str. 318 u odlomku: »Rusi su pretpostavljali da duše njihovih predaka odlaze na stabla, i to ih vjerovanje veže s domorocima sjeverozapadnim Papuancima, koji su vješali trakove crvene i bijele tkanine i košare hrane na grane«, pa ove dvije ovako postavljene odvojene pojave jedva mogu išta etnološki značiti.

I popis literature (od oko 20 stranica) pokazuje enorman tematski raspon ove knjige, pa tu ima navedenih i takvih djela koja mogu imati jedva kakvu vezu bilo sa šaranim (uskrsnim jajima) bilo s kakvim drugim tradicijama oko jaja, odnosno ukoliko bi tu i bilo kakve tanke niti veze, takvo bi mjerilo isto tako opravdalo da

se ovamo uključi, gotovo da apsurda, još tisuću daljih djela, studija, folklornih zrnaca i sl. S druge strane su primjetne neke praznine u okviru one bitne literature koja se našla ovdje uključena (npr. za ornamentiku šaranih jaja nije navedeno djelo K. Moszyńskoga *Kultura ludowa Słowian*, sv. II/2, Kraków 1939, i drugo). — Vrlo zdušno izrađeno stvarno, osobno i geografsko kazalo pomaže uvelike da se snađemo u mozaiku sadržaja ovoga izdanja.

Milovan Gavazzi

ALEKSANDAR FREUEDENREICH, KAKO NAROD GRADI NA PODRUČJU HRVATSKE, Zapažanja — snimci i crteži arhitekta, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb 1972, 344 str.

Kao nastavak i cjelinu sa svojom knjigom *Narod gradi na ogoljelom krasu*, objelodanjenom pred deset godina, arhitekt A. Freudenreich daje nam u ovom velikom i lijepo opremljenom djelu sintetski zbir svog dugogodišnjeg amaterskog rada na polju našeg narodnog graditeljstva. Na osnovu svojih brojnih zapažanja i bilježenja, a s građom koju bogato prikazuje u reprodukcijama fotosa i vlastitih crteža, u ovom svom opsežnom djelu autor pruža ne samo obilje faktografskih podataka nego i svoje lične poglede na pitanja seoske arhitekture na području Hrvatske. I sam vrstan graditelj, arh. Freudenreich svrstao je svoju misaono razrađenu materiju u poglavlja od kojih svako za se čini zaokruženu cjelinu. Uz predgovor uredništva i uvodnu riječ autora priložena je pregledna karta (na žalost u veoma sitnom mjerilu!), gdje su grafički označene regije u koje autor razvrstava tipološke cjeline graditeljskih oblika i građevnih elemenata. Prva od tih regija, »kamenito područje ogoljelog krasa«, u ovoj je knjizi manje zastupljena, jer je opširnije prikazana u već spomenutom ranijem izdanju. Dalje slijedi »područje četinjača — šumoviti kras«, »područje pitomog kestena te hrasta kitnjaka i medunca«, zatim »područje mješovitih vrsta drveća« i konačno »područje hrasta lužnjaka«. Kao posebno područje autor je obuhvatio »garišta u planinama Psunj i Papuk«, što je korisno ne samo sa znanstvenog stajališta, jer su u još svježim razvalinama seoskih zgrada i domova postale uočljive pojedinosti konstrukcije i gradnje, nego je to materijal koji baca oštro svjetlo na teško napaćenu zemlju i ostaje neporeciv dokumenat naše oslobodilačke borbe za posljednjeg rata.

Ipak, u kompoziciji svoje knjige autor nije građu izložio geografski prema unaprijed zadanim regijama. Samo u uvodnoj riječi on daje uvid gdje se i u kojim poglavljima nalaze značajke tipološki određene prema regionalnom prostiranju. Tako knjiga, koncipirana individualno, po ličnim pogledima autorovim, dobiva dvostruku dimenziju, jer će s jedne strane, zainteresirani čitalac lako naći tipološki određenu građu, njene elemente i primjere, a s druge strane, knjiga je na posebno prisan način zadržala fizionomiju svog autora. To, naime, nije djelo podvrgnuto nekoj shemi ili pedantnoj sistematici i pored toga što je materija uvijek dosljedno dana u sistematskim cjelinama. Ovo je djelo izraslo i razvilo se do svog sadašnjeg formata iz ličnog odnosa autorova prema narodnom graditeljstvu, i to s polazne točke jednog misaonog pristupa, koji opus narodnog graditeljstva promatra kao eminentno spomeničku i kulturnu vrednotu.

U prvom poglavlju, *Narod i u pjesmi gradi*, naš poznati književni povjesničar Josip Badalić donosi izbor citata iz narodnih pjesama o domaćem graditeljstvu s

potvrdama za narodno graditeljsko nazivlje, ali i s poetskim odrazom predmetnih elemenata što su utkani u stihove narodne pjesme. Dalje slijedi autorov tekst popraćen brojnim ilustracijama, podijeljen u poglavlja, od kojih svako nosi vlastitu težinu problema, kako ih je autor neposredno uočavao za boravka i mnogih obilazaka terena što ih je uz svoja profesionalna zaduženja i poslove (ali i pored njih) provodio u svom neumornom nastojanju oko čuvanja našeg kulturnog dobra. Pet je poglavlja (od II do VI) donekle stavljeno u prostor, pri čemu slavonska garišta imaju prvo mjesto. Dalji odjeljci, *U Gorskom kotaru, Oko Plitvičkih jezera, Posavinom — Pokupljem — Turopoljem* i *Na otoku Hvaru*, u tom svom prividno regionalnom okviru sadrže svestrane podatke i razmatranja o pojedinim građevinskim motivima. Ostali dijelovi knjige obuhvaćaju tematsku razradu zadane problematike. Poglavlja od VII do XIX već po naslovima kazuju da je težište položeno na razradu pojedinih pitanja. Kao primjer navest ćemo da VII poglavlje, *O razvoju u narodnom graditeljstvu*, donosi već ranije objelodanjene pojedinačne probleme u obliku referata na kongresima, ali u ovoj knjizi još dokumentarno upotpunjene.

U idućim poglavljima (od VIII do XV) autor iznosi svoje poglede na određene elemente (IX. *Narod radi i sebi brańike*, X. *Estetski — funkcionalno)*, ili prikazuje karakteristične pojedinosti, kao XI. *Spomeni na grobljima*, XII. *Drvom i sjekirom*, XIII. *O suvarama*, XIV. *O kovačnicama*, XV. *Čuvari drevne tehnike*. Posljednji odjeljci posvećeni su aktualnim pitanjima čuvanja i primjene ovih ruralnih vrednota u suvremenosti, pa XVI poglavlje govori o odrazima kraja i društvenog razvitka u narodnom graditeljstvu Hrvatske, dok su preostala tri okrenuta prema pitanjima zaštite i muzejskog tretmana pojedinih objekata ili čitavih ambijentalnih cjelina. Tako se u XVIII poglavlju autor dotiče problema etnoparkova, pa tu još posebno iznosi osnovu jednog takvog izvrsno koncipiranog ruralnog ambijenta u Županji, gdje je za etnopark inž. Freudenreich svojedobno izradio idejni projekt i elaborat, žrtvujući kao i uvijek za našu kulturu svoje znanje, trud i vještinu.

Posebnu vrijednost ima posljednje XXI poglavlje, *Građa za rječnik naziva koje upotrebljava narod kad gradi, uređuje i oprema svoj dom*, u kojem je autor pokazao svoje bogato iskustvo i poznavanje ove materije. Posebno treba istaknuti da je uz verbalno tumačenje specifičnih izraza za graditeljske elemente autor dao i popratnu grafičku skicu.

Po svemu, ova knjiga ne sadrži samo shematski poredanu građu nego su tu ujedno i autorovi pogledi, a vidljivo je zacrtan i onaj misaoni put što ga je autor stalno slijedio u svom dugogodišnjem sakupljačkom i istraživalačkom radu. Zato se ne bismo mogli dokraja suglasiti s rezervom uredništva: »S pogledima, mislima i stavovima autora ne moraju se svi uvijek složiti...«. Ako je to opće mjesto, doista se ne mora baš svatko sa svime složiti, i to je razumljivo. Ali ako se tu naš uvaženi forum za zaštitu kulturnih spomenika, kojemu smo zahvalni da je omogućio izdavanje ovoga djela u tako doličnoj opremi, ograđuje od vapaja kojim odiše Freudenreichov opus, onda se etnolog, koji zna na kakvom je stupnju zaštita naše ruralne baštine, ne može zadovoljiti s i suviše opreznom i uopćenom rezervom. Zapravo, osim obilja grafički i tekstovno utvrđenih, a u životu već brisanih spomenika naše narodne prošlosti, vrijednost ovomu djelu daju upravo autorovi lični pogledi. Njegovo je gledanje poteklo iz poznavanja naše zemlje i naroda, zatim je kao duhovni posjed jedne bogate ličnosti dobilo misaonu razradu i emocionalnu doživljenost i konačno se staložilo na stranicama ove knjige. Upravo će po tom ova knjiga naći širi krug čitalaca u nas, a mladi će naraštaji naših etnologa po njemu stjecati poglede o vrijednostima vlastitog kulturnog posjeda. Trebalo bi nastaviti sistematsko istra-

živanje i proučavanje terenske građe, sa svim suvremenim sredstvima i u dobro uređenim timskim zajednicama. Svi znamo da danas već ima malo te građe, a doskora je neće biti nimalo. Znamo kako se narodna arhitektura istražuje u svijetu i kako mi u Hrvatskoj nikada nismo došli do sistematskog znanstvenog rada na tom području.

Ova knjiga ostaje svjedok velikih autorovih napora za čuvanjem naše baštine. i zato smo mu posebno zahvalni na tom njegovu djelu.

Marijana Gušić

BRONISLAV MALINOVSKI, MAGIJA, NAUKA I RELIGIJA I DRUGE STUDIJE, Prosveta, Beograd 1971, 381 str.

Otkad je funkcionalizam krenuo na »dug i neočekivan put — ka Istoku (Alvin W. Gouldner, *Buduća kriza funkcionalne teorije,* »Sociologija«, 1—2, 1966, str. 139) i našao sebi vrlo povoljne društvene uvjete u zemljama koje razvijaju industrijalizam i teže materijalnom obilju, neprestano izaziva »obrambene mehanizme« drugih intelektualnih tradicija. Mnogobrojni kritičari zamjeraju mu osobito to što je usmjeren samo na »društvene sisteme«; oni upozoravaju da je u tim sistemima čovjek pretvoren u funkciju (o tome u članku V. Milića *Ideja otuđenja i suvremena sociologija,* u *Humanizam i socijalizam,* t. I, str. 100. i 132.) i da to nisu sistemi interakcija među otjelovljenim ljudima, već »među glumcima koji igraju svoju ulogu; između segmentiranih i amputiranih ljudi; između psihičkih otelotvorenja koja imaju osećanja ali kojima nedostaju strasti — otelotvorenja bez požude, gladi, imanja, tehnologije. Funkcionalizam je, dakle, sociologija anđela, to je »Sociologie der Luftmenschen«.« (Alvin W. Gouldner, *o. c.,* str. 145.)

Želim naglasiti da upravo takav pristup nećemo naći kod Bronisława Malinowskog — utemeljitelja funkcionalizma u antropologiji, osnivača škole što je nastala prije svega na kritici nekih apsurda evolucionizma i difuzionizma.. Suprotno tome, čitajući njegove studije, upoznat ćemo istraživača 'antropološki' orijentiranog u antropologiji (za razliku od 'kulturološke' ili 'sociologističke' orijentacije), pred kojim je uvijek konkretan čovjek kao cjelovito biće, koji tragajući za univerzalnim proučava pojedinačno, pokazujući pri tome izvanredan smisao za složenost 'ljudske situacije'. U tom pogledu od njega mogu učiti i mnogi tzv. marksisti.

Ovo Prosvetino izdanje obuhvaća nekoliko zasebnih dijelova: I. Magija, nauka i religija i mit o psihologiji primitivnih naroda; II. Seks i potiskivanje u primitivnom društvu; III. Naučna teorija kulture.

Prvi dio sadrži dvije studije: 1) *Magija, nauka i religija* i 2) *Mit o psihologiji primitivnih naroda.*

Za suvremenog socijalnog istraživača možda će biti najinteresantnije poglavlje o mitu, jer čitalac nužno čini usporedbe s našim suvremenim mitom. Autor polemizira s postojećim gledištima u antropologiji, donosi konkretne opise mitova i druge podatke iz vlastitih istraživanja, izgrađuje nove koncepcije. Mitologija nije primitivni oblik znanosti, a funkcija folklora nije u tome da primitivnog čovjeka opskrbi maštovitim, beskorisnim i potpuno samodovoljnim sistemom naučnih objašnjenja; jer mitovi se ne pričaju onda kada se postavlja pitanje 'zašto' i 'zbog čega', ne koriste se za vježbanje inteligencije, mašte i pamćenja; mit je povelja moralnog i društvenog poretka, primjer na kojem mora biti izgrađen suvremeni život ako se želi da bude dobar i efikasan.

Seks i potiskivanje u primitivnom društvu — zasebna je tematska cjelina unutar knjige, a sastoji se od četiri studije pisane u širokom vremenskom rasponu. Prve dvije, *Formiranje kompleksa* i *Ogledalo tradicije,* rezultat su primjene psihoanalitičke teorije na izučavanje primitivnih zajednica. Oduševljen Freudom, Riversom, Jungom i Jonesom, Malinowski razmišlja o tome kako bi se »Edipov kompleks« i druge pojave »nesvjesnog« mogle pojaviti u zajednici zasnovanoj na materinskom pravu.

Polazeći od toga da se u psihoanalitičkoj teoriji pridaje sudbonosno značenje utjecaju porodice na čovjekov um, Malinowski započinje raspravu pitanjem o zavisnosti porodičnog kompleksa od sklopa porodice. Prati stvaranje kompleksa u tipičnom porodičnom životu, uspoređujući dvije međusobno najrazličitije vrste: (a) patrijarhalnu porodicu suvremene civilizacije (s diferenciranjem podtipova) i (b) matrijarhalnu porodicu s Trobrijandskog otočja, sjeverozapadne Melanezije. Analogno upozorenju psihoanalitičara da je slojevitost ljudskog uma (grubo) saobrazna sa stupnjevima razvitka djeteta (jasno izraženi periodi seksualnosti, krize, prateće represije i amnezije u kojima su neka sjećanja potisnuta u nesvjesno), Malinowski uspoređuje ta dva tipa porodice kroz četiri perioda: prvo doba života, rano djetinjstvo, poznije djetinjstvo, mladost. To mu omogućuje da pokaže kako se u pogledu konflikata, strasti i privrženosti u te dvije vrste formiraju dva različita sistema porodičnih stavova, odnosno kako je porodični kompleks duboko vezan s tipom društva u kojem se javlja. Grubo rečeno, ako je Edipov kompleks (patrijarhalna porodica): suzbijana želja da se ubije otac i oženi majkom, onda je matrijarhalni kompleks (matrijarhalna primitivna porodica): suzbijena želja da se ubije ujak i oženi vlastitom sestrom.

U nastavku *(Ogledalo tradicije)* Malinowski raspravlja o prirodi utjecaja matrijarhalnog kompleksa na kulturu u društvu.

Druge dvije studije, *Psihologija i antropologija* i *Instinkt i kultura,* pisane su s nešto veće vremenske i misaone distance prema psihoanalizi. Ne negirajući poticaje što ih je dobio od psihoanalitičke teorije, Malinowski ne može prihvatiti pretenzije da se ta teorija shvati kao sistem pomoću kojeg bi trebalo objasniti većinu pojava u tijelu i umu, u društvu i kulturi. Prije svega on napada tezu da je Edipov kompleks prvobitni uzrok kulture, da je prethodio i proizveo većinu ljudskih institucija, ideja i vjerovanja. Analizirajući misaoni tok hipoteza psihoanalitičara, Malinowski pokazuje kako ta teorija objašnjava porijeklo kulture procesom koji implicira prethodno postojanje kulture, dakle, dokazuje circulus vitiosus. Pošto je izveo tu dedukciju, on nastavlja analizu odnosa između prirodnog i kulturnog procesa *(Instinkt i kultura)* kako bi pokazao da kultura nije nastala u jednom dramatičnom momentu.

Treći dio knjige opet je zasebna tematska cjelina. Obuhvaća dvije studije: »Naučna teorija kulture« i »Funkcionalna teorija« (spisi pod nazivom *Naučna teorija kulture* već su pod istim naslovom kod nas izašli u biblioteci »Zodijak«, Beograd 1970). U tim studijama autor izlaže svoje metodološko-teorijske koncepcije. Tu su razrađeni teorija potreba, pojam funkcije, upotrebe. Nastale na oporbi prema difuzionizmu i evolucionizmu, koncepcije Malinowskog bile su u svoje vrijeme veoma atraktivne i veoma podsticajne. Danas one više nisu zadnje slovo u antropologiji; njegova teorija potreba, npr. samo je preteča složenijoj teoriji potreba A. Maslowa, a njegov pluralizam faktora, koji nudi za razumijevanje zakonitosti socijalno-kulturnih sistema — a pri tome pridaje podjednaku težinu svakom faktoru — ne podnosi lako marksističku kritiku.

No, nikad neće izgubiti na vrijednosti način kako gradi novu školu, njegov kritički stav prema prethodnim antropološkim sistemima, kao i njegova spremnost da nas sam upozori na slaba mjesta vlastitih koncepcija. Zato treba posebno naglasiti da je Malinowski metodološki veoma instruktivan. Njegovo metodološko čistunstvo je razložno, nikad formalističkog karaktera. Istraživači vezani uz terenski rad čut će od njega da i u slučajevima kad se poneseni imaginacijom žele odmaknuti od onoga što im je »pod nosom«, moraju najprije znati što je to što im je »pod nosom«. (Izraz potječe od Malinowskog; ocjenjujući da je formalizmom shema poput »rites de passage«, »klasifikatorni sistemi sredstava«, »dualna organizacija«, »grupni brak« obezvrijeđeno prilično mnogo dobrog empirijskog materijala, on navodi kako su mnogi terenski radnici amateri »fascinirani učenim naslovom i opčinjeni vjerovanjem — ako želiš biti naučenjak moraš ići dalje od onoga što ti je pod nosom — ponekad upotrebljavali te etikete na smiješno neadekvatan i naivan način«. B. Malinowski, Predgovor trećem izdanju knjige *The Sexual Life of Savages in North — Western Melanesia,* London 1932.) Usput treba spomenuti da njegove metodološke principe i opise metoda koje je primjenjivao nećemo naći navedene na jednom mjestu. Isto tako on, npr., neće reći: da bih doznao to i to, služio sam se "projektivnom tehnikom", već otprilike (riječ je o rodoskrvnim snovima o sestri): naravno, znao sam da takvo pitanje ne treba postavljati direktno i da o njemu ne treba javno raspravljati, ali čak i kad sam pitao da li bi drugi ljudi mogli sanjati takve snove... itd.

Stil mu je lijep, pa se njegov tekst čita gotovo poput dobrog beletrističkog. Zanimljivosti pridonosi sretna kombinacija svojstava Malinowskog: on je pronicljiv promatrač — empiričar sa zavidnim sposobnostima za znanstvenu apstrakciju.

Stoga na kraju mogu konstatirati da bez obzira na diskutabilnost nekih teorijskih koncepcija Malinowskog vrijedi poznavati tog autora; neosporno je da istraživač na terenu neće biti potpuno metodološki opremljen ako ne poznaje principe istraživačkog postupka koji u prvom redu zahtijeva da se ne promatraju izolirane činjenice, nego da se pažnja usmjeri na suštinske odnose i veze tih činjenica s drugim aspektima kulture; takav pristup povećava razumijevanje karaktera kulturnih pojava, a to razumijevanje trebalo bi da prethodi svakoj daljoj teorijskoj obradi.

Zagorka Pešić-Golubović napisala je predgovor — studiju o antropološkom funkcionalizmu Bronisława Malinowskog; pružila je širok dijapazon različitih i kontradiktornih ocjena o autoru za kojeg ona sama pokazuje veliko razumijevanje, pitajući »da li je u delima ijednog mislioca čija je misao dinamična sve ravno, glatko i do kraja koherentno«.

Grozdana Mance

LEOPOLD KRETZENBACHER, RITUELLE WAHLVERBRÜDERUNG IN SÜDOSTEUROPA, Erlebniswirklichkeit und Erzählmotiv. Bayerische Akademie der Wissenschaften, Phil.-histor. Kl., Sitzungsberichte, Jhrg. 1971, H. 1, München 1971, 32 str.

O pobratimstvu, o njegovih »sodobnih oblikah«, je pisal L. Kretzenbacher že 1967 (*Gegenwartsformen der Wahlverwandtschaft »pobratimstvo« bei den Serben und im übrigen Südosteuropa,* v: »Grazer und Münchner Balkanologische Studien--Beiträge«, II. München 1967, 167 sl.). Mikavna téma ga je pritegnila v drugo, ko ji je poskusil najti širši okvir in zgodovinsko globino. Njegovo jezikovno znanje

in njegova razgledanost v specifični literaturi sta mu to omogočila kakor malokateremu zahodnemu raziskovalcu. Varujoč obliko predavanja izhaja iz živahnega opisa lastnega doživetja pobratimskega obreda v cerkvi v Kruševcu 1966 in zasleduje nato pojav pobratimstva začenši z omembo v Sinajskem evhologiju preko opisov popotnikov iz 17. in 18. stol. (Fortis, Lovrić) in oznak slovarnikov (Belostenec, Karadžić, Maretić) do pričevanj v umetni (Gundulić, Palmotić, Veselinović, Stanković, Kazantzakis) in ljudski književnosti Balkana. O pobratimstvu se je doslej pisalo že nekajkrat, med najstarejšimi razpravami je pač leipziška disertacija St. Ciszewskega iz 1897. M. Gavazzi pobratimstva ni obravnaval kompleksno, ampak le za ozemlje Severne Dalmacije (1955). Kretzenbacher skuša po svoji poti prodirati do jedra pojava pobratimstva. Pri tem odkriva po eni strani neki — rekel bi — »utilitarni« vidik pobratimske zveze. Pojavlja se v pripovedkah o pobratimstvu med junakom in Vilo in v legendah o »pobratimstvu« med človekom in zlim duhom. (Dvomim, da je bila konkretna prilepska legenda v zapisu iz konca 19. stol., ki jo Kretzenbacher navaja in v kateri je bil Adam tisti, ki se je »zaortačil« z vragom, zares zapisana v bolgarščini! V Prilepu Bolgarov nikoli ni bilo.) Prodirajoč v zgodovino se je Kretzenbacher ustavil pri pojavu »spremljevalcev« bizantinskih odličnikov, ki je nanj opozoril H. -G. Beck *(Byzantinisches Gefolgschaftswesen,* 1955). Ti spremljevalci (Kretzenbacher navaja primer cesarja Bazilija) so res sklepali nekakšno pobratimstvo (adelfopoíjo, cognationem spiritualem) s človekom, o katerem so si obetali korist. Bojim se, da se bomo po tej poti težko približali jedru pobratimstva. Takšno, kakor ga poznamo, je daleč od vsakega koristoljubja. Za jugovzhodno Evropo — in samo zanjo — značilno pobratimstvo bo komaj mogoče zadovoljivo razložiti. Kot "obredna socialna zveza nekako vzporedno z zakonsko zvezo in kumstvom" (Kretzenbacher) sodi po mojem med »nepojmljive« pojave balkanskega prostora — naj navedem med njimi, npr. »usidjelico« (žensko, ki mora prevzeti moško vlogo poglavarja zadruge) ali pa anastenarije (obredno hojo po žerjavici). Literarni primeri pobratimstva, ki jih je Kretzenbacher zbral, in njegova lastna opažanja bodo zahodnjaku konkretno predočili, k a k š n o j e pobratimstvo. To je bil verjetno tudi Kretzenbacherjev namen. K a j je pobratimstvo v svojem jedru in katera so globlja g i b a l a , ki ga izzovejo — o tem bo znanost še razpravljala. Pri tem bodo morali etnologi prepustiti besedo psihologom in sociologom.

Niko Kuret

LEOPOLD KRETZENBACHER, VERSÖHNUNG IM JENSEITS, Zur Widerspiegelung des Apokatastasis-Denkens in Glaube, Hochdichtung und Legende. Bayerische Akademie der Wissenschaften, Phil.-histor. Kl., Sitzungsberichte, Jhrg. 1971, H.7, München 1971, 79 str.

Kretzenbacherjevo raziskovalno delo vedno znova dokazuje, kolikšnega pomena za spoznavanje splošne kulturne zgodovine in ljudskega življenja posebej je raziskovanje legend (Legendenforschung). Za Kretzenbacherja je značilno, da se je njegovo zanimanje v zadnjih letih zelo vidno usmerilo na bizantinski Vzhod, kjer so korenine najstarejših legend krščanskega sveta. To terja seveda od raziskovalca obširno poznavanje grško-bizantinske in zahodne srednjeveške teološke in profane literature. V tem nam nekoliko odmaknjenem svetu se giblje narodopisec Kretzenbacher brez težav. Pri tem pogosto zaide do skrajnih mej narodopisja, tja,

kjer prihaja ljudsko izročilo v najožji dotik s teologijo in umetno poezijo. Problem o »spravi v onostranstvu«, točneje o popolnem odpuščanju nekoč v večnosti (apokatástasis), ki ga Kretzenbacher obravnava v tem svojem predavanju, je v bistvu čisto teološki. Dejstvo je, da sta tako Zahodna kakor Vzhodna Cerkev možnost take »sprave« odklonili — Origena, ki jo je zagovarjal, je zadela obsodba. Toda misel o usmiljenju, ki naposled zmaga nad pravičnostjo, je globoko človeška in zato tudi ljudska. V ljudski pesmi je tudi pri nas protagonist te misli Marija ki grešniku pri sodbi brez obzira do pravičnosti izprosi odpuščanje in s tem zveličanje. To je seveda samo varianta misli o apokatastazi. Ljudske legende imajo predhodnike v delih raznih avtorjev zgodnjega krščanstva od Avguština preko »Cesarske kronike« iz srede 12. stol. in Nikolaja Tolentinskega do Življenjepisa sv. Brandana. Verjetnost neke apokatastaze so obravnali še v različnih kombinacijah (npr. olajšanje peklenskih muk ob določenih časih, rešitev iz pekla po »posmrtnem« krstu ipd.), med katerimi je cerkveni doktrini še najbliža tista, po kateri Marija kot »mediatrix gratiarum« more doseči, izprositi neke vrste apokatastazo. Misel o dokončnem odpuščanju pa ni poniknila v modificiranih verzijah, ki jih poznamo v ljudskih legendah. Ta misel vznemirja velike duhove še neposredne preteklosti (Dostojevskij) in obseda npr. največjega sodobnega grškega pisatelja Nikosa Kazantsakisa (1882—1957). Le-ta je Kretzenbacherju tudi izhodišče njegovega razpravljanja, ki se skoraj duši v obilju gradiva. Sodobnik na splošno in ne samo narodopisec pa spoznava svojevrstne strani duhovne kulture krščanskega sveta in bo Kretzenbacherju za to brez dvoma hvaležen.

Niko Kuret

DEUTSCHE VOLKSSAGEN, Herausgegeben und erläutert von LEANDER PETZOLDT, Verlag C.H. Beck, München 1970, XVI + 495 str.

Ova zbirka narodnih predaja s njemačkog jezičnog prostora (obuhvativši ne samo njemačke nego i ostale, pa npr. i švicarske predaje s područja njemačkog jezika) uzorno je redigiran pregled klasičnog repertoara njemačkih predajâ zapisanih u 19. i 20. st., informativan stručnjaku a zanimljiv čitaocu iz širih krugova. Dopunjuju ga sažet i moderno koncipiran uvod, distanciran od sentimentalne nacionalne romantike te napomene o tekstovima s iscrpnom, pretežno njemačkom literaturom, uz dobre kratke sintetičke uvode u svaku skupinu predaja.

Ovoj je zbirci kao jezgra poslužila poznata zbirka Friedricha Rankea *Die deutschen Volkssagen* (izišla u 2 izdanja: 1910. i 1924), koju je Petzoldt znatnije proširo (broj tekstova povećan je od 415 na 690) i rasporedio tekstove po suvremenim načelima. Knjiga je očito namijenjena čitaocima kojima Rankeova zbirka nije pri ruci (inače ne bi imalo svrhe donositi iste tekstove), pa je ozbiljna mana što se iz napomena ne vidi koji sve tekstovi potječu iz Rankeove zbirke i kojim brojevima u njoj odgovaraju (navedeni su prvotni izvori tekstova, sami tekstovi donose se u onome obliku u kojem su bili prvi put publicirani).

Zbirka obuhvaća dominantnim dijelom predaje s mitskom, odnosno demonološkom tematikom. Oni tekstovi kojima je sadržaj pretežnije povijesni (bez obzira da li sadrže ili ne sadrže i mitske motive) veoma su malobrojni, a uz to su i neprimjetni jer su razvrstani u grupe kojima je kriterij podjele mitski (od 19 skupina samo se posljednja mala skupina tekstova određuje prema etiološkim i dijelom povijesnim sadržajima). Koliko god je granica među predajama s nadnaravnom mitskom i s povijesnom tematikom fluidna, relativna i teško odrediva, ipak bi u zbirci koja želi u cjelini prikazati predaje jednog naroda trebala biti, uz mitsku, uočljiva i povijesna tematika narodnih predaja naprosto zato jer one po važnosti i brojnosti jedva zaostaju za mitskima. Postoje dvije krajnje tendencije u pristupanju povijesnim predajama: one se ili ignoriraju i gledaju samo kroz aspekt mitskih motiva, ili se pak povijesne predaje iscrpljuju suviše naglašenim isticanjem društveno-kritičkih sadržaja, često s njima neprimjerenih klasnih pozicija novijega vremena. Ta druga jednostranost očitavala se manje ili više i u dvjema zbirkama Gisele Burde-Schneidewind (*Herr und Knecht. Antifeudale Sagen aus Mecklenburg*, 1960; *Historische Volkssagen zwischen Elbe und Niederrhein*, 1969), ali te dvije zbirke sadrže dragocjeno obilje tekstova predajâ s povijesnom tematikom, pa je nedostatak što su one u Petzoldtovu izboru tekstova i u autorovim komentarima ignorirane (druga zbirka spomenuta je u bibliografiji, a prva se ni ne spominje).

Kada se ova obuhvatna i pomno probrana zbirka (što ona u svome zadanom okviru nesumnjivo jest) čita iz perspektive jednog drugoga kruga evropske folklorne tradicije, u našem slučaju južnoslavenske, usporedbe se nameću na tri razine: zapaža se ono što je zajedničko (bilo da je općeevropsko, bilo da je zajedničko baš tim tradicijama); zapažaju se, zatim, predaje koje su tematski zajedničke, ali su drugačije oblikovane i vezane uz druge mitske likove; napokon, zapažaju se teme i likovi predajâ kakvih u našoj tradiciji nema. Čini mi se da bi sustavno provedena takva trostrana komparativna analiza dviju tradicija koje međusobnih bliskih kontakata nemaju, mogla mnogo pridonijeti spoznavanju regionalnih specifičnosti usmene tradicije pojedinih sredina a i boljem općem spoznavanju bitnih svojstava usmenih predaja.

Ovaj prikaz, dakako, nema tih pretenzija, ali će neke primjere navesti radi ilustracije.

Među primjerima zajedničkih predaja njemačkih i naših spomenut ću one naširoko proširene o pogrešno izgovorenoj vještičjoj formuli (Petzoldt br. 30 i 31; usp. moje *Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine* u »Narodnoj umjetnosti« 5—6, 1967—68, br. 88 i 89 i napomenu s navedenom literaturom na str. 429), zatim o duši koja putuje u obliku miša, dok čovjek spava, te doživljuje čudnovate pustolovine (P. br. 82, usp. moje *Narodne pripovijetke*, Zgb. 1963, br. 152 i napomenu), o umrloj majci koja se vraća da njeguje dijete (P. br. 119, usp. moje *Nar. prip.*, 1963, br. 145 i nap.), o mokroj košuljici umrlog djeteta (P. br. 127, usp. *Nar. prip.*, 1963, br. 145 i nap.), o mrtvima koji su za života lažno mjerili ili premještali međe (P. br. 134, usp. moje *Istarske narodne priče*, 1959, br. 134 i nap. na str. 218), o čuvanju kože umrloga na njegovu grobu (P. br. 153, usp. *Nar. prip. Sinjske krajine*, br. 12 i nap. na str. 417), o sedmero blizanaca koje majka, sve osim jednoga, namisli pogubiti (P. 290, usp. *Nar. prip.*, 1963, br. 161 i nap.), o podmetnutom djetetu iz roda mitskih bića mjesto pravog djeteta (P. br. 400, 401, usp. *Nar. prip.*, 1963, br. 151 i nap.), o duhovima rudnika (P. br. 407-411, usp. *Istarske nar. priče*, br. 121 i 122 i nap.), o divovima (P. 437-449, usp. *Istarske nar. priče*, br. 101—105 i nap. te V. Palavestra, *Narodna predanja o starom stanovništvu u dinarskim krajevima*, »Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine«, NS XX—XXI, 1966), o zakopanom blagu (P. br. 519—538, usp. *Istarske nar. priče*, br. 109—118 i nap.; *Nar. prip. i pred. Sinjske krajine*, br. 59—63 i nap. na str. 426; Palavestra, str. 73—76), o alkama koje su, prema tradiciji, u davnini služile za vezivanje brodova (P. br. 553, usp. Palavestra, str. 76).

Umjesto ovih primjera moglo bi se navesti i podosta drugih, no nije nam namjera dati kataloški pregled adekvatnih predaja hrvatskih i srpskih u usporedbi s njemačkima, nego želimo jedino ilustrirati postojanje triju spomenutih razina srodnosti i različâ.

Među primjerima predajâ što su tematski doduše zajedničke, ali su oblikovane izrazitije specifično, spomenut ćemo one o Luciferu vezanu lancima, koga kovači simbolično čvršće zakivaju (P. br. 18 i 454), što se u nas odnose ne samo na vraga nego i na prokletoga cara Dukljana; zatim predaje o mòrama, koje su veoma slične našima, ali je za naše mòre karakteristično da se gotovo izjednačuju s vještacima (djevojka — mòra kad se uda postane vješticom) — dok su njemačke vještice bliže čarobnjaštvu, a mòre mitskim bićima (P. br. 84—88, usp. T. Đorđević, *Veštica i vila u našem narodnom verovanju i predanju,* »Srpski etnografski zbornik«, LXVI, 1953, str. 221—236; *Istarske nar. priče,* br. 137—142 i nap.; *Nar. prip. i pred. Sinjske krajine,* br. 90—92 i nap.). Predaje o opsjenaru, hipnotizeru u njemačkoj se tradiciji odnose na vješce, čarobnjake, a u nas se opaža trag viđenih sajamskih opsjena (P. br. 49, usp. »Zbornik za narodni život i običaje«, 26, 1928, str. 271—274, v. i knj. 12, sv. 1, str. 145—146). Usporedba njemačkih »Werwolfa« s našim vukodlacima (tj. s ljudima koji se za života mogu pretvarati u vukove — a ne s mrtvima što se vraćaju i plaše a zovu se također vukodlaci) pokazuje karakteristične uzajamne sličnosti i razlike (P. br. 98—102 i 104, usp. *Nar. prip. i pred. Sinjske krajine,* br. 82—84 i nap.). Njemačke predaje o čuvaru pokojnika koji za šalu legne u lijes pa zaista umre (P. br. 196) imaju u nas paralelu u sklopu jednog drugog žanra: kao šaljive pričice bez tragične poante. Vrijedilo bi usporediti njemačke »divlje gospođice« (P. br. 314 i d.) s našim vilama, npr. predaju o ženidbi vilom (P. 319, usp. *Istarske nar. priče,* br. 106 i nap.; *Nar. prip.,* 1963, br. 124; *Nar. prip. i pred. Sinjske krajine,* br. 78 i nap.), kao i njemačke predaje o koboldima i srodnim bićima s našima o maliku, mačiću, tintilinu i sl. (P. br. 413 i d., usp. *Istarske nar. priče,* br. 119—120 i 179 i nap.)

O omiljenim njemačkim patuljcima možemo bez dvoumljenja reći da ih u nas nema (v. P., br. 370—405), no ako razmotrimo što sve patuljci čine, vidjet ćemo da se veoma mnoge njihove funkcije u nas pripisuju vilama. Međutim, predaje o Paracelsusu i Faustu (P. br. 60 i 61), o Perhti (P. br. 160), o Rübezahlu (P. br. 302), o smrti Velikog Pana (P. br. 332), o rijeci koja traži svoju žrtvu (P. br. 365), o izbavitelju u kolijevci (P. br. 157), o alraunama (P. br. 434 i 435) i dr. hrvatskoj su i srpskoj usmenoj tradiciji nepoznate.

Dodajem na kraju nekoliko pojedinačnih dopuna i primjedbi o nekim napomenama u knjizi.

Ne bih se složila s tumačenjem da predodžba o Werwolfu »izvire iz oblačenja životinjskih krzna u kultne svrhe« (str. 366), nego su joj vjerojatnije početni izvori bili u vjerovanjima o teriomorfnim precima. Dodajem da Herodot u svojoj »Povijesti« spominje da se u Neurâ — naroda o kojemu se drži da je bio praslavenski — »svaki Neur jedanput godišnje pretvara nekoliko dana u vuka« (v. V. Palavestra, *Naša narodna tradicija i Herodotove zabilješke o Neurima,* »Glasnik Zemaljskog muzeja«, Sarajevo 1963).

U veoma iscrpno navedenoj literaturi mjestimice su neka djela ipak propuštena, što je, naravno, neizbježno i u najpomnije rađenim komentarima tako širokoga zahvata. Autor se ograničio pretežnije (ali ne isključivo) na navođenje njemačke literature; trebalo je ipak spomenuti i pojedina najvažnija djela iz češke, poljske ili slovenske stručne literature, kojih se usmene tradicije prepleću u mnogome s njemačkima — što se vidi i iz nekih tekstova u zbirci.

Uz predaju o zavadi radi granice (P. br. 562) upozorujem na slovensku literaturu: I. Grafenauer, *Der slowenisch — kroatisch — ladinische Anteil an der Grenzlaufsage,* »Alpes Orientales«, II, 1961; M. Matičetov, *Un nuovo anello nelle tradizioni sulla corsa per il confine,* »Schweiz. Archiv f. Vkde«, 1966, 1—2; Matičetov, *Contributi allo studio del tema narrativo Corso per il Confine,* »Ce fastu?«, 44—47, 1968—1971, str. 53—77. Uz tekst o divljem čovjeku (br. 322), pored u knjizi spomenute kraće Grafenauerove rasprave, valjalo bi navesti i ovu: I. Grafenauer, *Slovenska pripovedka o ujetem divjem možu,* »Zgodovinski časopis«, VI—VII, 1952—53. Uz predaje o kralju koji s vojskom spava u pećini (P. br. 209—217): I Grafenauer, *Slovenska pripovedka o kralju Matjažu,* Ljubljana 1951; M. Matičetov, *Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva . . . ,* »Razprave Slovenske akademije«, IV, 1958. Uz literaturu o perhti (P. br. 160) dodajem: N. Kuret, *Die Mittwinterfrau der Slowenen (Pehtra baba und Torka),* »Alpes Orientales«, V, 1969. Uz temu o majci koja je ubila svoje dijete (P. br. 469): Z. Kumer, *Balada o nevesti detomorilki,* Ljubljana 1963.

Začuđuje da se u knjizi nigdje ne spominje djelo: G. Heilfurth unter Mitarbeit won I. M. Greverus, *Bergbau und Bergmann in der deutschsprachigen Sagenüberlieferung Mitteleuropas,* Marburg 1967.

Uz predaju o roditeljima koji su ubili svoga neprepoznatog sina (P. br. 299) dodajem: M. Kosko, *Le fils assassiné* (AT 939 A), FFC, 198, 1966. Uz literaturu o morskim čudesima (P. br. 360—363): R. Schenda, *Walfisch-Lore und Walfischliteratur,* »Laografija«, 22, 1965, a uz predaje o letećem Holandezu i o »klabautermanu« upozorujem na nedavno izišlu knjigu: Helge Gerndt, *Fliegender Holländer und Klabautermann,* Göttingen 1971.

Znanstvenoj bi komparativnoj upotrebi knjige koristilo da su u napomenama navedeni brojevi iz najznačajnijih objavljenih kataloga narodnih predaja, prije svega iz kataloga finskih mitskih predaja L. Simonsuurija. Šteta je što nije upotrijebljen i katalog poljskih pripovijedaka i predaja J. Krzyžanowskoga premda je razumljivo da jezične zapreke to nisu omogućile. Christiansenov je katalog u knjizi upotrijebljen, a dodali bismo uz tekst br. 82 njegov broj 4000 te uz tekstove bi 400 i 401 njegov broj 5085. U knjizi su navedeni brojevi Aarne-Thompsonova kataloga narodnih pripovijedaka kada tematski odgovaraju nekim predajama u zbirci, čemu bismo dodali: br. 178 = Aa Th 366, br. 370 = Aa Th 758.

Zaključno se može reći da je ova široko obuhvatna i akribično priređena zbirka njemačkih narodnih predaja veoma dobrodošla svakome tko se zanima za to područje usmene književnosti. Ipak ostaje dilema: ne bi li bilo bolje da je autor pripremio 3. izdanje Rankeove zbirke, dopunivši ga modernim napomenama, kazalima i novijom literaturom, uz postupak koji bi sačuvao cjelinu Rankeove zbirke, a da je u samostalnom dodatnom dijelu objavio predaje kojih u Rankeovoj zbirci nema, opremljene na način kojim bi se mogao iskazati današnji suvremeni odnos prema njihovoj kompleksnoj problematici, uključivši društveni kontekst, funkcije, autentičnost i reprezentativnost tekstova.

Maja Bošković-Stulli

KLINKOTATA LIPKA, BAJKI ZAPADNYCH SŁOWJANOW, Wudawaćelski kolektiw: VIERA GAŠPARÍKOVÁ, JAROMÍR JECH, HELENA KAPEŁUŚ, PAWOŁ NEDO. Teksty za serbske wudaće připrawił: ANTON NAWKA, Dosłowo a přispomnjenja PAVOŁ NEDO, Ilustracije HELENA ZMATLÍKOVÁ, Ludowe nakładnistwo Domowina, Budyšin 1972, 344 str.

Ova zbirka zapadnoslavenskih (točno: lužičkosrpskih, poljskih, slovačkih i čeških) narodnih pripovijedaka izišla je, osim na lužičkosrpskom, istovremeno na njemačkom jeziku (s naslovom *Die Gläserne Linde,* priredio P. Nedo) i na slovačkome (s naslovom *Spievajúca lipka,* priredila V. Gašparíková, suizdavač »Mladé letá«, Bratislava), dok će se poljsko izdanje pojaviti god. 1974. (s naslovom *Śpiewająca lipka,* urednik će biti H. Kapełuś a suizdavač »Śląsk«, Katowice).

Pred nama je uzorna zbirka, dragocjena posebno nama u Jugoslaviji kao tip izdanja kakvih mi, na žalost, nemamo i za kakva naši izdavači ne pokazuju ni najmanje interesa (izuzevši Sloveniju). *Klinkotata lipka* je popularno izdanje, namijenjeno djeci i širem krugu čitalaca — tehnički izvanredno opremljeno, s izvrsnim ilustracijama. Tu su zbirku pripremili autoritativni stručnjaci folkloristi navedenih zapadnoslavenskih naroda i u potpunosti dokazali da su sposobni pripremati zbirke pripovijedaka koje su čitke i privlačne i u isti mah stručno pouzdane i dokumentarne.

Knjiga obuhvaća 62 teksta narodnih pripovijedaka (pretežno bajki), a izabrane su tako da su od mnogobrojnih tekstova što pripadaju pojedinim sižeima u zbirku uključene njihove najuspjelije i ujedno tipične, reprezentativne varijante.

Autori zbirke opravdano su odlučili da prirede za tisak zajedničku zbirku zapadnoslavenskih narodnih pripovijedaka polazeći od činjenice da te pripovijetke čine međusobno povezanu i relativno samostalnu skupinu.

Autor pogovora P. Nedo iznio je na jednostavan i lako razumljiv ali i stručno pouzdan način pregled historijata bilježenja, objavljivanja i proučavanja zapadnoslavenskih narodnih pripovijedaka, uz pokušaj njihova karakteriziranja.

U napomenama se navode podaci o izvorima tekstova i komparativne indikacije prema ovim priručnicima: A. Aarne — St. Thompson, The Types of the Folktale; J. Bolte — G. Polívka, Anmerkungen zu den Kinder — und Hausmärchen der Brüder Grimm; J. Krzyżanowski, Polska bajka ludowa w układzie systematycznym; P. Nedo, Sorbische Volksmärchen; J. Polívka, Súpis slovenských rozprávok; V. Tille, Soupis českých pohádek.

Maja Bošković-Stulli

CVJETOVI MEĆAVE, Hrvatske narodne pripovijetke iz Mađarske, Rumunjske, Austrije i Čehoslovačke, sakupio i obradio *BALINT VUJKOV,* Matica Hrvatska, Zagreb 1971, 543 str.

Balint Vujkov i ovom svojom zbirkom slijedi Hrvate izvan njihove uže domovine. Već nam je, naime, otprije poznat njegov sakupljački mar među Bunjevcima, o čemu svjedoče mnoge izdane zbirke. Ovaj put prezentira nam dio građe sakupljene — mogli bismo slikovito reći — »sa sve četiri strane svijeta« kad ne bi nedostajalo primjera pripovijedaka »talijanskih« Hrvata.

Predgovor ovoj zbirci zanimljiv je i informativan. U manjoj mjeri govori o samoj građi, načinu sakupljanja, izboru i sl., ali raspravlja o pitanju tko su ti Hrvati koji su duboko prekoračili rubove svoje domovine, kada se to zbilo i kako je nakon 400 godina bilo moguće ubrati »cvjetove mećave«.

Riječi predgovora jasno pokazuju da to nisu kompaktne skupine Hrvata u Mađarskoj, Rumunjskoj, Austriji i Čehoslovačkoj (premda autor građu raspoređuje na taj način), već postoji čitav niz etničkih zajednica koje nisu poštovale ove političke granice. Spomenimo samo da tzv. Gradišćanski Hrvati (nekad zvani i »Bijeli Hrvati«) danas obitavaju u tri države, a pojedina se sela ili skupine sela međusobno dosta oštro razlikuju, napose jezično.

Iz autorova uvoda saznajemo za manju grupu Bunjevaca koji žive jugozapadno od Budimpešte a nazivaju se Ilirima ili Ilircima. To su ostaci prve velike seobe Bunjevaca. Druga, veća grupa Hrvata u mađarskoj Baranji su Šokci i Bunjevci.

O Hrvatima u Rumunjskoj znamo samo iz putopisa Petra Vlašića iz 1928. godine, pa je Balint Vujkov s pravom ovoj skupini Hrvata ustupio najviše prostora u predgovoru. Dijeli ih na Karaševake, Šokce i Hrvate kajkavce u Hrvatskoj Keči (Checea).

Po svemu izgleda da su ove skupine Hrvata imale najmanju potporu (nisu imali ni svoje škole a ni crkvu na svom jeziku), pa ipak etničko jedinstvo nije bitno narušeno, ostali su Hrvatima zahvaljujući arhaičnom načinu života. Krašovani, kako se danas obično naziva ova najbrojnija grupa Hrvata u Rumunjskoj, razlikuju se od najmlađeg jezičnog otoka iz 1801. g. Tada se grupa Turopoljaca doselila južno od Jimbolija, uz samu granicu, u Keču. Njihov živi kajkavski humor upoznajemo u pripovijetkama ove zbirke.

Ovaj korisni uvodni pregled o Hrvatima izvan domovine često je začinjen »putositnicama«, koje nam omogućavaju da plastičnije doživimo ovaj sat hrvatske povijesti. Autor uspješno prenosi svoje dojmove, a naročito su živi opisi susreta s kazivačima.

Autorov početni optimizam poklekne kada promatra statističke podatke i mora utvrditi da Hrvata u jezičnim otocima biva sve manje. Uostalom, to i nije problem isključivo hrvatskih manjina. Dok su se raniji istraživači manjina kolebali hoće li takve skupine zadržati nacionalni integritet (preživjele su germanizaciju, mađarizaciju i tolike ratove), Balint Vujkov ističe bitan faktor, »naglu infiltraciju urbanih elemenata u život sela i dinamično fluktuiranje stanovništva kao posljedicu novih oblika proizvođačkih odnosa u poljodjelstvu i industrijaliziranju« (str. 37).

Poznato nam je iz povijesti da su se Hrvati gubili u stranoj jezičnoj okolini upravo u trenutku promjene društvenog statusa. Prijelaz iz sela u grad znači preseljavanje iz lokalnih ambijenata u višekatnice, koje nimalo ne podupiru rezervatski način života. Ipak, dok je sela (i modernog s pojavama transformacija), istraživač, bilo etnolog, bilo folklorist, naći će dovoljno zadataka.

No vratimo se zbirci pripovijedaka. Autor je objelodanio mahom kraće pripovijetke, koje svojim domaćim koloritom upotpunjuju cjelovit dojam putopisnog doživljaja ove građe. Još nešto nam se čini važnim. Suvremeni, anegdotski stil pričica dokazuje stvaralački duh ovih Hrvata, koji bez prekida još uvijek vitalno funkcionira. Drugim riječima, Vujkov ne mora tražiti »iskopine« u jeziku koji nije svakodnevan.

Na nekoliko mjesta upotrijebila sam riječ *građa,* pa ću navesti objašnjenje urednika: »Budući da narodnu prozu donosim uvijek u obradi, dakle posredujem, dat ću potrebno objašnjenje, u kojoj mjeri, do koje granice dosiže moja intervencija. Nikad ne odstupam od izvorne riječi, nastojim da neodnarodim narodni duh. Ako bi se dalo saliti u nekoliko riječi, metode moje intervencije sastoje se u otklanjanju

natruha, koje strše kao divlje izrasline, kvrge na zdravom stablu i nadopuni napuklina, koje su posljedice zaborava kazivača. I u tom duhu radim samo u duhu i granicama nepatvorene narodne riječi i duhu određene sredine i vremena«. (str. 25).

Teško je prosuditi što su to »divlje izrasline« ili »kvrge na zdravom stablu«. Ipak, po svemu izgleda da se Balint Vujkov opisom svoje metode rada ne identificira s istraživačem, već s kazivačem, zadnjim kazivačem u nizu pred slijevanjem riječi u olovo.

O radu B. Vujkova mnogo se pisalo, pa i na stranicama ovog časopisa (M. Bošković-Stulli o zbirci *Do neba drvo*, NU, knj. 3, 1964—65, str. 196—198). Tom je prilikom bilo govora o načinu sakupljanja usmene književnosti. Kraće prozne vrste kakve nalazimo u *Cvjetovima mećave* daju manje povoda sumnji o autentičnosti. Dometnula bih samo da pri raspravljanju o načinu rada na terenu Vujkovu nedostaje objektivnost. On ne gleda u narodnim pripovijetkama znanstvenu građu, pa lake ruke odstupa od magnetofona kao najpouzdanijeg registratora (kazivače, kaže, zbunjuje ta sprava). Znamo da polagano diktiranje u pero također zbunjuje kazivača i da treba stvoriti maksimalno prirodan ambijent. U idealnim uvjetima trebalo bi snimati kazivače uz pomoć skrivene tonske kamere; vraćanje na bilježenje rukom smatra se vraćanjem u kameno doba etnologije i folkloristike.

Na kraju treba pohvaliti dopune zbirci: rječnik, podatke o kazivačima i napomene. (Još uvijek ne postoji zadovoljavajući rječnik tih govora, pa su ovakvi napori vrlo dragocjeni.)

Nives Ritig

GIOVANNI B. BRONZINI, UN' ANTICA CANZONE FRANCESE E LE SUE CORRISPONDENZE NELL' EUROPA CENTRALE E ORIENTALE, Istituto di filologia romanza della Università di Roma, edizione Mucchi, Modena 1967, 227 str.

Već na početku svoga sustavnoga bavljenja usmenom poezijom u Hrvata, a to znači pred preko dva desetljeća, ja sam bio zapazio u toj poeziji nekoliko umotvora (velikom većinom nađenih ili uz samo more ili nešto dalje od njega, a od zgode do zgode i u kojem predjelu smještenu dublje na kopnu) koji su imali u sebi nečeg pustopašnog, a u toj svojoj pustopašnosti i nečeg vedrog renesansnog. Neću kazati da je takvih pjesama bilo mnogo, ali ih opet nije bilo ni tako malo da se ne bih i ja s kojom od njih susreo za vrijeme sakupljačkog djelovanja na terenu, i to u izravnu dodiru sad s ovim, sad s onim kazivačem, odnosno pjevačem.

Među tim pjesmama najčešće sam nailazio na onu pjesmu u kojoj se opisuje kako je mladić, da bi se domogao žuđene djevojke (koja ga inače nije htjela), obljubio tu djevojku na taj način što se, većinom po nagovoru vlastite majke (a kadikad i sestre), preobukao u žensko mlado biće pustivši da mu izraste duga kosa, pa ga djevojka — dok je još bilo vremena da se spasi — nije uspjela prepoznati.

Najranija varijanta toga umotvora nađena je kod molizanskih Hrvata, istina u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća, ali kako se uzima da su ti Hrvati odselili u Italiju iz nekih naših predjela u XVI stoljeću i nastanivši se tamo ostali bez ikakva dodira sa svojim sunarodnjacima — odijeljeni morem i tuđinom — to bi onda vrlo lako ta pjesma mogla pripadati stoljeću koje sam bio netom spomenuo. Što se tiče starosti, druga bi varijanta po redu toga motiva mogla biti ona koju je naveo gotovo čitavu (jer molizanska je samo necjelovit fragment) Fran Kurelac u predgovoru svoje zbirke *Jačke* (Zagreb 1871) i kazao za nju da ju je čuo u svome djetinjstvu. Treće bi mjesto toga motiva, gledamo li i nadalje s iste točke gledišta, eventualno pripalo onoj inačici koju je Ivan Kukuljević Sakcinski publicirao u knjizi *Pěsme* (Zagreb 1847), i to na str. 146—165. onoga dijela te knjige koji je nazvao *Dodatkom narodnih pěsamah puka hàrvatskoga* (jer pred tim dodatkom su naštampane njegove vlastite pjesme). Tom narodnom umotvoru on je dao naslov *Ivan Karlović i lěpa Mandalena* i upozorio u podnaslovu da je zabilježen u Senju.

Popisi ostalih varijanata toga motiva u nas mogu se naći u VI knjizi Matičina publicirana zbornika *Hrvatske narodne pjesme* (Zagreb 1914), koju je uredio Nikola Andrić, i to na str. 332—340, te u mojim dvjema objelodanjenim zbirkama koje nose naslov *Istarske narodne pjesme* (Zagreb 1960) i *Ljuba Ivanova* (Split 1969), i to u prvoj na str. 80, a u drugoj na str. 306. Ovome popisu u *Ljubi Ivanovoj* treba pridodati i pjesmu br. 235, objavljenu u toj istoj zbirci.

A, eto, baš je uglavnom o takvom motivu talijanski znanstvenik Giovanni B. Bronzini napisao opsežniju studiju nazvavši je *Un' antica canzone francese e le sue corrispondenze nell' Europa centrale e orientale* (Jedna stara francuska pjesma i njoj srodne nađene na području srednje i istočne Evrope). Ta stara pjesma iz XVI stoljeća, što ju je francuski proučavač Patrice Coirault nazvao *Le galant en nonne* Napasnik u ruhu redovnice), bila bi u neku ruku ona koja je dala povoda nastanku svih ostalih pjesama njoj srodnih po sadržaju, pa tako i onoj talijanskoj koja se naziva *Finta monacella* (Lažna kaluđerica), a onda i onoj katalonskoj koja se naziva *Sileta* itd.

Sam sadržaj te stare francuske pjesme je ovakav: u njoj se priča o neobičnu doživljaju jednoga mladića (ponekad to zna biti klerik, češće pekar, zatim vojnik, pa mornar ili neizbježni galantni junak) koji hoće da se pošto-poto dočepa djevojke koja mu je zanijela srce. Ta se djevojka, krčmareva kćerka, nalazi pred udajom i neće da za nj zna, otklonivši od njega ponuđenih stotinu talira. Nato se mladić, ojađen, preruši u redovnicu, ili jednostavno u mlado žensko čeljade. I to ili po nagovoru svoga oca, ili po nagovoru svoje majke, ili prema vlastitoj zamisli. Tek ima inačica koje započinju s prizorom prerušavanja a da ne objašnjavaju kako se mladić na to prerušavanje odlučio. Tako prerušen, on se pojavljuje u krčmi tražeći od vlasnika smještaj. Na pitanje vlasnika kako to da je sama (jer on je sad za njih žensko biće), ona im odgovara da je izgubila svoju pratilicu. Odbija piće i jelo (to je tipično držanje zaljubljenih, koje je postalo stalnom oznakom za takva lica usmene poezije), ali rado prihvaća ponudu da prespava s krčmarevom kćerkom, kojoj, kad se poslije s njome nađe nasamu, sad zbog ovog, sad zbog onog razloga gasi svijeću. U pola noći počne joj govoriti o ljubavi i napokon se oda tko je. Iduće jutro (ali ne u svim varijantama) mladić se oprašta s krčmarom i krčmaricom pošto je pod jastukom ostavio stotinu talira za noć provedenu u ljubavi s njihovom kćerkom.

Dakako da se taj sadržaj u stanovitu broju inačica ne poklapa u svim pojedinostima, jer ima varijanata u kojima obljubljena djevojka postaje mladićeva žena, a ima ih opet u kojima do toga ne dolazi jer je on u tom času tjelesnog zadovoljenja više zahvaćen osjećajem osvete nego ljubavi.

Giovani Bronzini, pošto je u prvome dijelu svoje studije obradio taj motiv u tri prije navedene usmene romanske poezije te izvršio klasifikaciju takvih njihovih pjesama, nabrojio predjele gdje su nađene (nekima donio i note) i zadržao se na onim mjestima tih pjesama (naravno sporednim što se tiče osnovne potke same radnje) što ih one drugačije obrađuju, pa time kao svako oralno djelo postaju još zanimljivije i na taj način u sadržajnom pogledu još bogatije, prelazi u drugom

dijelu studije na inačice toga motiva u tradicionalnoj poeziji nekih naroda srednje i istočne Evrope. Tu je na prvom mjestu obradio pjesme Nijemaca.

S tipičnom njihovom varijantom toga motiva, koja se naziva *Der verkleidete Markgrafensohn* (Prerušeni markgrofov sin) Bronzini započinje svoje izlaganje o tom motivu u njemačkom usmenom pjesništvu. U toj njemačkoj inačici mladić što se prerušava u djevojku je markgrofov sin (a zna biti u nekim drugim inačicama sin grofov, pa kraljev, zatim trgovčev, ili mlinarov ili naprosto zaljubljeni mladić). Sedam godina on nastoji da osvoji kraljevu kćerku, ali uzalud jer se tome njegovu nastojanju opire djevojčin otac. Prema savjetu same kraljevne on posudi haljine u svoje sestre pa tako obučen u ruho djevojčice kuca na vrata kraljeva dvora i moli da joj dadu prenoćiti. Predlažu joj za društvo pri spavanju jednog muškarca, ali ona to najodlučnije otklanja, poslije čega joj dopuštaju da prenoći s kraljevom kćerkom. Idućega jutra roditelji (ili sama kraljica) začude se da njihova kćerka tako dugo spava s nepoznatom ugošćenom djevojčicom, ali kuhinjski momak ili sam kuhar koji ih je noću uhodio objasni im o čemu se radi. Markgrofov sin skače s prozora i viče: »Kralj mi nije htio dati svoju kćerku, a sad će mi je dati ili ovaj čas ili će je za godinu dana sam dovesti!«

Talijanski znanstvenik navodi kako u nekim inačicama toga motiva u Nijemaca zna biti pridodan dio u kojemu se priča kako kralj te noći sanja da mu kćerka spava s nekom sumnjivom osobom, naglo se budi, diže i otkriva dvoje zaljubljenika pri spavanju, našto prijeti vješalima mladome proscu, ali ga na kraju ipak, pritiješnjen svim onim što se zbilo, prizna za svoga zeta.

Budući da su u zbivanja ovoga motiva u Nijemaca ušla lica kraljevske krvi, njihova pjesma je dobila neki svečaniji karakter.

I na srodnom motivu u narodnoj poeziji Rumunja i Novogrka zadržala se Bronzinijeva znatiželja i pokazala nam na koji je način taj motiv obrađen u nekim pjesmama tih naroda. Samo, ja se u ovom svom osvrtu neću na tome posebno zaustavljati kako bih što prije došao do te pjesme u usmenoj poeziji slavenskih naroda, a posebno u našoj, to jest hrvatskoj, koju je Bronzini također pomnjivo ispitao i prikazao.

U slovačkoj usmenoj poeziji koju navodi talijanski znanstvenik mladić je koji se prerušava u žensko biće, da bi se mogao domoći one koja ga neće, kraljev sin i njega na to prerušavanje upućuje, odnosno savjetuje neka starica, čuvarica jednog perivoja. Djevojka koja je kraljevića osvojila kovačeva je kćerka. Kraljev sin se nije prerušio u duvnu, nego u mladu trgovkinju, koja je, kako ju je zatekla noć na putu od Opave do Praga, zaiskala u toga kovača prenoćište. On joj ga je spreman dati, i to, kako navodna trgovkinja želi, uz samu njegovu kćerku, tek što se kćerka protivi tome naumu tvrdeći da joj se ta žena ne sviđa, a osim toga da nikada nije čula da bi neka djevojka spavala skupa s nepoznatom udatom ženom. Kad je izbila ponoć, pa je navodna trgovkinja stala napastovati djevojku, ona zove oca u pomoć, ali otac joj svjetuje da šuti jer to ionako nitko ne čuje. Sutradan po gradu pođe glas da djevojka više nije djevica jer je s mađarskim kraljem prespavala noć. Nakon godinu dana rodi sina, pa kad bi ga uljuljkivala, pjevala bi mu neka bude dobar jer je njegov otac kralj Matija.

Ovo ulaženje reprezentativnih povijesnih lica u zbivanja te pjesme kod Slovaka Bronzini posebno ističe, a ne zapaža to isto kad prelazi na taj motiv obrađen u našoj usmenoj poeziji, očito iz neupućenosti. Pa ipak unatoč toj neupućenosti on s uspjehom otklanja mišljenje Zenona Kuzelje, koji zbog toga što u toj slovačkoj pjesmi, kao i u jednoj srodnoj talijanskoj, nađenoj u Pijemontu, nastupa u ulozi prerušena zavodnika također jedno kneževsko lice, proizvoljno zaključuje da je ta pjesma došla k Slovacima izravno sa zapada a ne preko Slavena (čitaj Hrvata) s istočnih obala Jadranskog mora. Bronzini s jednako opravdanja ne priznaje ni Kuzeljinu tvrdnju da su pjesme s takvim motivom u Hrvata na obalama netom spomenutoga mora samo prijevodi jednog sličnog talijanskog uzorka.

Spominjući reprezentativna historijska lica koja su se u varijantama toga motiva u hrvatskoj usmenoj poeziji prihvaćala te osvajačke uloge, ja sam dakako mislio na Ivana Karlovića, hrvatskoga bana, pa prema tome otpada Kuzeljina tvrdnja da takvih lica u toj ulozi u našim pjesmama nije bilo. Uostalom, ja sam sâm jednu takvu pjesmu zapisao godine 1955. u Betini na otoku Murteru od starice Matije Miličić rođ. Bilić (vidi moju rkp. zbirku *Narodne pjesme s nekih šibenskih otoka*, INU 202, br. pj. 102). U njoj spomenuti ban nastupa u ulozi prerušena mladića. Ta pjesma koju ja na ovome mjestu objavljujem prvi put glasi ovako:

Blago pase momče i divojče,
momče biše Karlovac Ivane,
a divojka Modruškinja Mande,
lipa ćerca modruškoga bana.
Blago pasli devet godin dana,
kad deveta na ishodu bila,
progovara Karlovac Ivane:
»Dušo moja, Modruškinja Mande,
jesu l' tvoje noge za papuče,
jesu li ti ruke za prstenje,
je li tvoje lice za ljubljenje?«
Progovara Modruškinja Mande:
»Ajd' otolen, Karlovac Ivane,
nisu moje noge za papuče,
nisu moje ruke za prstenje,
nit' je moje lice za ljubljenje,
nigda tvoja ljuba biti neću!«
Kad to čuje Karlovac Ivane,
on mi ide dvoru neveseo,
niti svira, niti popijeva,
niti javlja prebijelo stado.
Daleko ga sele ugledala,
pa starici besidila majci:
»Eto, majko, našega Ivana,
ali nam je teško neveseo,
ali ga je zabolilo jako,
ili mu je pofalilo stado?!«
Kad je majka sina ugledala,
pa je svome besidila sinu:
»Što t' je, sine, moj očinji vide,
ali te je zabolilo jako,
ali ti je pofalilo stado?«
Ali Ive majci odgovara:
»Proði me se, stara majko moja,
nije mene zabolilo jako,
niti mi je pofalilo stado ,
nego, majko, gore su nevoje,
privari me Modruškinja Mande,
lipa ćerca modruškoga bana,
ona mene oženiti neće!«
Ali majka Ivi progovara:
»Muč', ne tuguj, Ive dite moje,
već ti ajde u goru zelenu,
pušti, Ive, žutu kosu tvoju
češljem češljaj a gestenom maži,
ja kada ti kosa ponaraste,
ti usici gusle javorove
i uberi još od jele smole,
pa zasmoli livo oko svoje,
pa ti dojdi bilen dvoru svomen,
pa obuci ruho divojaško,
pa ti uzmi gusle i torbicu,
pa ti ajde do Modruša grada
a na dvore moduškoga bana!«
Lipo Ivo poslušao majku,
ode Ive u goru zelenu,
pušti Ive žute kose svoje,
češljem češlja a gestenom maže,
a kada mu kosa ponaraste,
un usiče gusle javorove
i ubere još od jele smole,
pa zasmoli livo oko svoje,
pa on iđe bilon dvoru svomen
i obuče ruho divojaško,
pa uzimlje gusle i torbicu,
pa otiđe do Modruša grada,
a na dvore moduškoga bana,
pa on gudi od jutra do podne,

a za timen od podne do mraka,
što gudija od jutra do podne,
'no j' gudija da mu komad dadu,
što j' gudija od podne do mraka,
'no j' gudija da ga konakuju.
Al, iziđe banica gospoja,
pa povikne iza svega glasa:
»Ajme meni lijepe divojke,
a da nije oko izgubila,
s lipotom bi cara meritala!«
Progovara Karlovac Ivane:
»Do vire van, banice gospojo,
oćete l' me primit na konake?«
Al' besidi banica gospoja:
»Mandalino, draga ćeri moja,
uzmi, ćerce, slipicu divojku,
pa je vodi sobon na čardake!«
Lipo Mande majku poslušala
i uzimje Karlovac Ivana.
Do ponoći rujno piše vino,
progovara banica gospoja:
»Mandalino, draga ćeri moja,
steri, ćerce, slipici divojci!«
Progovara Karlovac Ivane:
»Do vire van, banice gospojo,
ne strte mi blizu muške glave,
sirota san slipica divojka!«
Progovara banica gospoja:
»Mandalino, draga ćeri moja,
uzmi, ćerce, slipicu divojku,
pa je vodi sobon u odaju,
pa za sobon zatvorite vrata,
do mi do vas muška glava neće.«
Lipo Mande majku poslušala
pa uzimje Karlovac Ivana,
pa ga vodi sobon u odaju,
pa za sobon zatvoriše vrata.
Kada li je o lijeganju bilo,
progovara Karlovac Ivane:
»Drugarice, Modruškinja Mande,
da je sada nama muška glava,
lipo bi nam noćevati bilo!«
Progovara Modruškinja Manda:
Muč', ne luduj, slipice divojko,
ni otako ne znaš ić po svitu,
a kako bi tek da čedo imaš?«
A kada je u ložnici bilo,
pruži ruke Karlovac Ivane,
a na dojke Mande dijevojke.

Progovara Modruškinja Mande:
»U se ruke, slipice divojko,
u se ruke, usa'le ti obe,
nisu za te dojke od divojke,
nego san ih odgojila mlada
a za 'noga Karlovca Ivana.«
Progovara Karlovac Ivane:
»Dušo moja, Modruškinjo Mande,
ja san glavom Karlovac Ivane!«
Progovara Modruškinja Mande:
»Zdrav mi bio, Karlovac Ivane,
zdrav mi bio, ti si meni mio,
ljubi mene koliko ti drago!«
Kad je Ive Mandu objubio,
on otiđe bilen dvoru svomen.
Kad je sutra bili dan svanujo,
dan svanujo i granulo sunce,
tad povika banica gospoja:
»Ustan', Mande, mila ćeri moja,
odavna je obasjalo sunce!«
Ali Mande nije probudila
pa otiđe sama na odaju,
s nogama je vrata otvorila,
jošte nije Mandu probudila,
pa je bije rukom po obrazu,
ondaka je Mandu probudila,
pa je majka ćercu upitala:
»Što je s tobon, ćeri Mande moja,
što su tvoje kose izmršene,
a što su ti oči pomućene,
a što ti je lice izgrđeno?«
Ali Mande majci odgovara:
»Što su meni kose izmršene,
još se nisan iščešljala, majko ,
a što su mi oči pomućene,
još se nisan umivala, majko,
a što mi je lice izgrđeno,
ispod lica burme i prstenje,
pa je moje pritisnulo lice. «
Ali majka Mandi progovara:
»A di ti je slipica divojka?«
Ali Mande majci odgovara:
»Projdi me se, stara majko moja,
nije ono slipica divojka,
već je ono Karlovac Ivane,
što je tija to je i činija,
on je moje obljubio lice!«
Kad to čuje banica gospoja,
ona brže bilu knjigu piše

a na ruku Karlovac Ivanu:
»O moj zete, Karlovac Ivane,
kupi svate, odi po divojku!«
Nu da vidiš Karlovac Ivana,
stade kupit kićene svatove,
po Karlovcu i okolo njega,
skupi svate, ode po divojku.
Kad su stigli kićeni svatovi,
progovara banica gospoja:
»O moj zete, Karlovac Ivane,
di su tebi gusle i torbica?«
Odgovara Karlovac Ivane:
»Oj punice, banice gospojo,
nisan moga lašje privariti!«
I odoše kićeni svatovi.

Zanimljivo je pastirsko zanimanje bana i banove kćerke u ovoj dalmatinskoj varijanti s tako bogato izrađenim detaljima. To zanimanje glavnih junaka podsjeća na neke Homerove suverene koji su pohitali u pomoć Agamemnonu kad je krenuo na Troju da je kazni zbog sramote koju je Paris nanio Grcima otevši im prelijepu Helenu, ravno od svojih stada.

Ne znam samo da li je ugledni talijanski znanstvenik u potpunu pravu kad kaže da češke, poljske i ukrajinske pjesme, uz već spomenute slovačke, tvore najveću skupinu takvih pjesama u Slavena, jer smo i mi Hrvati njima neobično bogati. Štaviše, ja sam ih zbog velikog obilja za vrijeme svojih terenskih istraživanja po Dalmaciji kadikad mimoilazio, u potrazi za drugim pjesmama do kojih mi se činilo da ću mnogo teže doći nego do njih. Sad kako bilo da bilo, G. Bronzini navodi i neke naše varijante toga motiva, i to dvije u cjelini (jednu iz Bosne, drugu iz Slavonije) i dijelove, što u stihu (izvorno), što u prozi (naravno u prijevodu), još jedne takve pjesme iz Bosne. Prvi od tih primjeraka uzeo je iz Vukova zbornika (V knj., izdanje iz g. 1898. br. pj. 495), a druge dvije iz VI knjige publiciranoga Matičinog zbornika, koju je uredio Nikola Andrić (pj. br. 35 i 36). Motiv toliko srodan ovome da ga je teško i odvojiti od njega nalazi se u istoj Andrićevoj knjizi pod br. 37, ali talijanski ga proučavač nije uzimao u obzir.

Potrebno je upozoriti da sam ja baš takvim pjesmama započeo ovaj svoj prikaz. U odnosu na osnovni sadržaj pjesme koja je zaokupila Bronzinijevu pažnju u studiji o kojoj pišem i kakvima je on zauzet (iz koje sam skupine malo prije i ja naveo jednu čitavu inačicu) ova se druga skupina pjesama razlikuje time što u njima prerušeni mladić ne obljubljuje djevojku noću u njezinu obitavalištu, pa štaviše i u odaji gdje ona spava, nego na otvorenom prostoru, u prirodi pod punim danjim svjetlom. Mladić, pošto se neko vrijeme prividno uklonio iz života kraja gdje su oboje živjeli, pušta dugu kosu, preoblači se u djevojku i tako prerušen s košaricom u ruci doziva djevojku do koje mu je toliko stalo, a koja ga je toliko dugo i uporno odbijala, da s njime zajedno pođe brati cvijeće u najbližu okolicu grada. Djevojka nakon stanovita oklijevanja pristaje, ali jako zaplašena. I bez obzira na to što ga dugo nije bilo i što se raširio glas da je nenadano otišao ili da se teško razbolio, ona ipak strepi da je on ne bi odnekud potajno sakriven napao, obljubio. Pa to iskazuje i riječima onoj koja je u to privlačno branje cvijeća ljubazno doziva. Inače prije same obljube, a i poslije nje, sve je više-manje jednako kao i u pjesmama u kojima mladić prerušen u mlado žensko biće obljubljuje djevojku u njezinu vlastitu domu (gostionici ili dvorcu), jer i u ovim pjesmama on je ili uzima za ženu li je, zadovoljivši svoju pohotu dokraja, bezdušno ostavlja njezinim roditeljima. Ali ipak se u više varijanata on njome oženi, pa tako i u onoj što se sačuvala samo kao fragment kod molizanskih Hrvata, koje sam se prve sjetio kad sam počeo pisati ovaj svoj osvrt.

Olinko Delorko

ALIJA NAMETAK, OD BEŠIKE DO MOTIKE, Narodne lirske i pripovijedne pjesme bosansko-hercegovačkih Muslimana, vlastita naklada, Sarajevo 1970, 232 str.

Alija Nametak je — pošto je zadužio našu usmenu poeziju vrijednom zbirkom narodnih epskih pjesama koju je publicirao godine 1967. u Sarajevu pod naslovom *Junačke narodne pjesme bosansko-hercegovačkih Muslimana* — tri godine iza toga objavio u istome gradu zbirku najvećim dijelom lirskih pjesama pridodavši im nešto epskih. Tu novu zbirku nazvao je on slikovitim naslovom *Od bešike do motike.* U podnaslovu je produkte koje ta zbirka sadrži pobliže odredio kao pjesme lirske i pripovijedne.

Same umotvore podijelio je na osam dijelova a u svakome od tih dijelova ima vrijednih pjesničkih ostvarenja. Prije nego što počnem podrobnije pisati o nekim umotvorinama u toj zbirci i o cjelokupnoj građi koju ona donosi, htio bih naglasiti kako je urednik i ovu knjigu — kao uostalom i onu prvu — tiskao o vlastitom trošku, što je primjer rijetke ljubavi prema usmenoj poeziji u naše dane. A pogotovo kad vidimo da ih je zbog te činjenice obadvije publicirao u vrlo skromnom ruhu. No, eto, reći će netko, bolje je bilo i tako nego nikako.

Požaliti je tek da se to moglo dogoditi tako vrijednoj književnoj građi (inače vrlo zanimljivu plodu ovećeg broja ljudi iz naših najširih narodnih slojeva).

O tim dvjema Nametkovim knjigama muslimanskog usmenog pjesništva u nas je malo pisano. I to se čini upravo nevjerojatnim kad se zna da te dvije Nametkove knjige donose građu koja je nova, zabilježena u ovome stoljeću, pa jednim dijelom i u same naše dane, a ne koja je puko pretiskavanje (kao što se to u dobrom broju slučajeva događa sa sličnim publikacijama u nas) davno nađene i ne znam koliko preštampavane građe iz prošlih razdoblja našeg sakupljačkog djelovanja.

U prvome odjeljku svoga predgovora (v. str. 3) urednik nas upoznaje sa slijedećom činjenicom: »Ova zbirčica 'ženskih' narodnih pjesama plod je moga dugogodišnjega rada na sabiranju njihovu, koje traje pedeset godina, i ne pretendira na antologijski atribut.« Poslije toga na istoj strani, kao i na onoj idućoj, Nametak navodi kad je počeo sakupljati te pjesme, gdje ih je sakupio i od koga ih je sve bilježio. U tome dijelu predgovora doznajemo da je neke od unesenih pjesama (ali neznatan broj) bio već jednom objavio (tako npr. u »Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena«, JAZU, knj. 28, sv. 2, 1932), ali nikada u posebnoj knjizi.

Iz predgovora doznajemo i da je urednik bilježio pjesme zbirke kojom smo zaokupljeni ne samo u Hercegovini i Bosni nego i u Turskoj, no i glede toga najbolje će biti da ga čujemo izravno: »Posebnu draž imaju pjesme koje sam zabilježio u Turskoj, među našim iseljenicima, potomcima onih koji su selili u prvim decenijama iza austrougarske okupacije domovine. Od 1965. do ove, 1970, godine išao sam svakoga ljeta u Tursku i u mjestima gdje čine velik postotak među Turcima, posebno u selima gdje žive kompaktni (u dvama takvim selima su i hodže Bošnjaci), bilježio sam perom i magnetofonom pjesme koje još pjevaju na svadbama ili zimi na sijelima.«

Vrijedno je znati i za ove podatke iz Nametkova predgovora (v. str. 5. i str. 6.): »Pjesme ove zbirke obuhvataju čitav ljudski život od rođenja do smrti, počam od uspavanki preko pjesama za zabavljanje djece i dječjih brojalica, šaljivih pjesama, ljubavnih (ašiklija), svadbenih, 'pjesama od kola', romanca i balada, a upravo su nam naše balade pronijele slavu po svijetu ('Asanaginica', 'Omer i Mejrima', 'Ganibegovica' i druge). Mnoge od pjesama ove zbirke su varijante prije zabilježenih i

štampanih pjesama, ali ipak takve da ih vrijedi objaviti bilo zbog pojedinih novih stihova, bilo zbog mjesta gdje su zabilježene ili osobe od koje su zabilježene.

Gotovo kod svake pjesme sam naznačio od koga sam je čuo i zabilježio. Ako to svugdje nisam uradio, razlog je što me je kazivač molio da mu izostavim ime.«

S pojavom da kazivač neće da mu se spomene ime iza pjesme koju je odrecitirao susretao sam se i ja nerijetko pri svom sakupljačkom radu, i to gotovo u svim predjelima koje sam posjetio radi bilježenja usmene građe u stihu, počev npr. od Istre do Konavala kraj Dubrovnika, iz čega zaključujem, potaknut i tim Nametkovim navodom, da je i to jedna od osobina nekih kazivača našega usmenog pjesništva. Zanimljiv je u ovome predgovoru i onaj dio gdje urednik govori (v. str. 6) o tome kako posebno zaslužni ili znameniti ljudi, o kojima zna povijest a ne samo predaja, vrlo često nisu u narodu onako opjevani kao što bi se to očekivalo, pa navodi primjer Gazi Husrevbega, bosanskog sandžak-bega, najzaslužnije osobe za prvo širenje i procvat Sarajeva u trećem i četvrtom deceniju XVI stoljeća.

Sa sličnom sam se pojavom bio i ja suočio pri proučavanju onoga dijela hrvatske usmene poezije u kojemu se pjeva o raznim pothvatima kršćanskih boraca, posebno onih kojima je ishodna točka pri pojedinim akcijama bio Zadar. Pri tome sam se uvjerio kako službeni venecijanski izvještaji sasvim druge ljude hvale ili kude i smatraju zaslužnim ili odgovornim za te pothvate nego li naša predaja u stihu. Prema tim venecijanskim izvještajima ti su ljudi daleko zasjenjeni, na primjer, naporima i zalaganjima knezova od Posedarja, ukoliko hrvatski narodni pjevač ne misli u takvim pjesmama i na njih kad u najvećem broju slučajeva spominje zadarskog bana općenito. Možda bi nam pri odgonetavanju te čudne pojave mogla nešto pomoći, a na svoj način i objasniti, i ona narodna muslimanska priča koja iznosi kako je majka (seljanka) požalila što joj sin koji se bio popeo do vezirskoga položaja nije postao subaša, jer se iz njezine jadne perspektive moć i sila toga seoskoga uglednika činila mnogo većom od one najvišeg činovnika na vrhu same turske upravne hijerarhije.

Veoma je važna i ova naznaka iz Nametkova predgovora: »Pjesme sam bilježio onako kako su mi kazivane ili pjevane« (str. 6), što ne znači drugo nego vjerno, bez ikakvih zahvata bilo psihološke, bilo jezične prirode. Zahvata od kojih je jedan mogao biti i onaj naoko najnedužniji, da se radi ujednačenosti teksta u onoj pjesmi koja je zapisana u ijekavskom kraju brišu svi ikavski oblici, a onoj u ikavskom kraju svi ijekavski, a da se pri tom ne misli kako je jedna od vrlo važnih stilsko-jezičnih osobina naše usmene poezije tim nevaljalim postupkom nedopustivo uklonjena iz takve pjesme.

I najposlije vrlo je dragocjen i ovaj urednikov navod u više puta spomenutom predgovoru (str. 6. i str. 7): »Na kraju zbirke su biografije kazivača od kojih sam bio zabilježio pjesme. Nekad se tu nije imalo šta reći osim godina kazivača i mjesta njihova rođenja, odnosno gdje su pjesme zabilježene. Ovo naročito vrijedi ako su bili veći skupovi naroda gdje su bilježene ili snimane pjesme, pa je veća pažnja obraćena tekstu pjesama nego pjevaču (kazivaču).«

Tako smo eto postupno prolazeći kroz pojedine najvažnije dijelove predgovora doznali na neizravan način da Nametkova zbirka uz taj predgovor i tekstove samih pjesama sadrži još i biografije pjevača, odnosno kazivača tih pjesama, i to biografije koje su u slučaju nekih pjevača, odnosno kazivača i dosta škrte (što ne znači da među njima nema i iscrpnijih). Pa ako sad uz te biografije spomenem i rječnik, koji je također uklopljen u ovu zbirku, onda smo napokon saznali za sve dijelove od kojih se ona sastoji.

U Nametkovoj knjizi *Od bešike do motike* imade dosta pjesama kojih sadržaje znaju i kršćani (mislim Hrvati katolici) i ja ću neke od tih pjesama sada i spomenuti, i to onim redom kojim su smještene u zbirci. Ali kako te pjesme ne idu u njoj jedna za drugom po brojevima — kako je uobičajeno — morat ću im pri citiranju navoditi i naslove i strane na kojima su otisnute, i to poglavito zato što se znaju, posebno kad su kraće, naći i po dvije-tri na istoj strani (vidi kao primjer str. 57. i 73).

Tako npr. u prvome odjeljku, koji nosi naslov *Uspavanke,* za motiv pjesme *Spavaj, sine, od đula ti beša* (str. 8) znaju i kršćani (vidi pjes. br. 200 u mojoj zbirci *Narodne lirske pjesme,* kolekcija »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, Zagreb 1963); u odjeljku koji nosi naslov *Šaljive* za motiv pjesme *Star se dedo pomladio* (str. 34—35) također znaju i kršćani (v. pjes. br. 237 u istoj mojoj zbirci); u odjeljku *Ašiklije i slične* kršćani znaju za motive ovih pjesama: *Djevojka je u gori zaspala* (str. 40) (v. pjes. br. 151 u mojoj zbirci *Ljuba Ivanova,* Split 1969) *A moj doro, dobri doro* (str. 52—53) (v. pj. br. 135 u mojoj zbirci *Narodne lirske pjesme), Devojka je rano cviće brala* (str. 65) (v. pj. br. 15, str. 208—209. u knjizi *Narodne pripovjedke* Matije K. Valjavca, Varaždin 1858); u odjeljku *Svadbene pjesme* za motiv pjesme *Zarko sunce na zahodu* (str. 70—71) znaju i kršćani (v. pj. br. 177 u *Ljubi Ivanovoj);* u odjeljku *Pjesme od kola* kršćani znaju motiv pjesme *U gori ruža procvala* (str. 78—79) (v. pj. br. 208 u *Ljubi Ivanovoj);* u odjeljku *Razne kratke pjesme* kršćani znaju za motiv *Car-Fatima i Mujo* (str. 82) (v. pj. br. 21 u mojoj zbirci *Narodne lirske pjesme);* u odjeljku *Romanse* znadu za motiv pjesme *Djevojka svezala hvalisava momka* (str. 98—99) (v. pj. br. 26 u *Ljubi Ivanovoj);* u istom odjeljku znaju za motive pjesama *Kći mjesto oca išla na vojsku* (str. 102—105) (v. pj. br. 39 u *Ljubi Ivanovoj); Nimica Fatima* (str. 113—116) (v. pj. br. 94 u mojoj rukopisnoj zbirci *Narodne pjesme s otoka Brača,* INU br. 764 od g. 1967), *Ženidba Muhad-begova obljubljenom djevojkom* (str. 119—124) (v. pj. br. 41 u *Ljubi Ivanovoj);* u odjeljku *Balade,* kršćani znaju za motiv pjesme *Žena mužu omrazila zaovu* (str. 149—152) (v. pj. br. 38 u *Ljubi Ivanovoj),* u istome odjeljku znaju za motiv pjesme *Djevojka se ubila jer je harambaša ne dâ na otkupe* (str. 177—178) (v. pj. br. 23 u mojoj zbirci *Narodne epske pjesme I,* kolekcija »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, Zagreb 1964) itd.

Nakon nabrajanja pjesama o čijim motivima pjevaju i muslimani i kršćani, htio bih samo neke od tih pjesama donijeti, što cjelovito, što u fragmentima, da čitač može zorno vidjeti na koji način oblikuju jedan te isti sadržaj jedni, a na koji drugi. Neka nam prvi primjer bude Nametkov zapis *Star se dedo pomladio* (str. 34—35) i moj zapis br. 237 u već spominjanoj zbirci *Narodne lirske pjesme.*

Evo Nametkova:

Star se dedo pomladio,
bilu bradu òbrišio,
a brkove obojio,
dok Almázu privario.
Stade dedo leđa peći,
a Almazi suze teći,
al' Almaza mudra bila ,
jastuk slame nakljukala,
uz dedu ga prislonila.

»O Almazo, dušo moja!«
Kad se dedo prevrnuo,
jastuk slame prigrlio:
»Di l' ti noge, di l' ti glava?
Sva si táka i jednaka.«
Stade slame šušljavina,
stade dede plàčevina:
»Privari me mlada cura!«

Evo moga:

Oženi se stari starac
s jednom mladom divojčicom,
al' je ona mudra bila:
vriću slame napunila,
uza starca prislonila.
Kad se stade okretati,
slama počne šušurati.

Zanimljivo je da je lik starca koji se ne mili svojoj mladoj ženi (jer očito su i u Nametkovu zapisu cura i u mome divojčica jednako starčeve žene), pa ga nastoji raznim domišljajima držati što dalje od sebe, štaviše i na tako slabo zaštićenu mjestu kao što je bračni krevet, obrađen i u staroj hrvatskoj pisanoj književnosti (mimo klasičnih uzora), i to u Držićevoj komediji *Novela od Stanca.* Ulogu starca i mladog ženskog čeljadeta igraju u tom remek-djelu hrvatske renesansne komediografije netom spomenuti Stanac, seljak iz neposredne dubrovačke okolice na kopnu, i njegova žena Miona.

Zaokupljene istim sadržajem, premda je jedna zabilježena u Šuici (Bosna), a druga u Jezerima na otoku Murteru, obje se te usmene pjesme ni jezičnim izrazom ni metričkom strukturom (osmerac 4 + 4) u samoj osnovi ne razlikuju, kao što se ne razlikuju, zbog jednakih razloga, ni iduća dva primjera iz istih zbirki. Prvi je objavljen pod naslovom *A moj doro, dobri doro* na strani 52—53. Nametkove knjige, a drugi pod br. 135 moje zbirke *Narodne lirske pjesme,* premda je prvi zapisan u Gradačcu (Bosna), a drugi u Novome Vinodolskome (Hrvatsko primorje).

Evo primjera iz Gradačca:

»A moj doro, dobri doro,
šta je tebi dodijalo:
dugi puti putujući,
ili sedlo šimširovo,
il' uzdica biserlija,
il' kandžija trostruklija?«
»Ništa meni ne dodija,
niti puti putujući,
niti sedlo šimširovo,
nit' uzdica biserlija,
nit' kandžija trostruklija.
Već je meni dodijalo,
svežeš mene za mehanu,
a ti odeš u mehanu,
zoveš litru, zoveš dvije,
a ja tužan, a ja jadan,
kopam travu iz kamena,
pijem vodu sa kamena.
Već je meni dodijalo.«

A evo sada iz Novoga Vinodolskoga:

Konja jaše Zrinjski bane
priko polja Teriharca,
kad je bilo nasrid polja,
nasrid polja Teriharca,
dobar konj mu posrnuo.
Govori mu Zrinjski bane:
»Oj vrančiću, dobro moje,
je li tebi dodijalo
tvrdo sedlo banjalučko,
ili su ti dodijale
oštre uzde kostajničke?«
Dobar konj mu govorio:
»Gospodine, Zrinjski bane,
nije meni dodijalo
tvrdo sedlo banjalučko,
niti su mi dodijale
oštre uzde kostajničke,
već su meni dodijali
česti puti ljubi tvojoj!«

Istina jest da je u ovom drugom primjeru mehanu, odnosno krčmu, zamijenila ljuba, ali ugođaj same pjesme, pa i pojedini stihovi u njoj očito nose biljeg razboja na kojem je tkana i ona i Nametkov primjer.

Ima, doduše, sadržajem i bližih varijanata Nametkovu zapisu nego je ova iz Novoga Vinodolskoga, a nađene su među kršćanima, kao što je npr. i ona u Vukovoj I knjizi pod br. 630, ali za nju se ne zna (kao što je obično u Vuka) ni gdje je kazivana, niti tko ju je kazivao, ili npr. ona u Matičinu publiciranu zborniku (vidi VII knjigu pod br. 353), zabilježena u Požezi (Slavonija); ili ona koje se jedan dio nalazi uz ovu netom spomenutu pjesmu otisnut u bilješci pod crtom a iz istog je kraja.

Za treći primjer tih uspoređivanja između muslimanskih i kršćanskih umotvora u stihu s obzirom na isti ili srodan motiv spomenut ću iz Nametkove zbirke pjesmu *Nimica Fatima* (str. 113—116), koja je zabilježena u Livnu (Bosna), i svoj zapis br. 94 iz rukopisne zbirke *Narodne pjesme s otoka Brača*, koji sam zabilježio u Sumartinu na netom spomenutom otoku. Motiv je to kako je majka svjetovala svoju kćerku da se učini nijemom u kući svoga muža da ne bi, zavedena govorom, došla u sukob s novom rodbinom (većinom svekrvom) te kako je ona to i učinila, štaviše i onda kad je muža obdarila zdravim porodom (u Nametkovu zapisu trojicom sinova, u mome jednim). Samo ta nijemost supruge, inače prelijepe žene, razljuti najposlije muža, pa on odluči i mimo opiranja majke (koja je kroz to vrijeme otkrila da joj snaha nije njemakinja i na svoj je način zavoljela), da se oženi drugom. Kad dovede tu drugu, prva mu žena progovori, pa on drugu (istina tek dovedenu) ili otjera ili otpusti, a ponovo se priljubi prijašnjoj.

Ja ću navesti iz svake od tih dviju pjesama onaj dio u kojem se iznosi kako je ta druga žena dolazeći sa svatovima, ugledala neko posebno svjetlo na kuli onoga koji ju je isprosio pa, ne znajući što je uzrok tome svjetlu, zapitala nekoga iz najbliže pratnje da joj to objasni. Evo npr. kakvim se riječima obraća u Nametkovu zapisu:

Progovara kićena divojka:
»A Boga ti, moja jenđijice,
šta se svitli kuli u penđerim'?
Il' je alem il' je dragi kamen
il' je zlato u zid uzidato,
il' je zlato niz zid prolivato,
il' su ono vedra ogledala?«

A sada čujmo kako joj jenđijica (djeveruša) odgovara:

»O boga mi, kićena divojko,
nit' je alem, nit' je dragi kamen,
nit' je zlato u zid uzidato,
nit' je zlato niz zid prolivato,
nit' su ono vedra ogledala,
već je ono nimkinjica Fata.«

Čitav taj prizor u mome zapisu dan je na ovaj način:

Eto svaća u bijele dvore
pa zavapi Gorkinja divojka,
»Ajme, Ive, mili gospodare,
što je ono na gornje pendžere,
il' su snizi ili su labudovi,
il' je u mir sunce saziđano,
il' su prazi od suvoga zlata?«
Govori non Seljanin Ivane:
»Nisu snizi, nisu labudovi,
nit' je u mir sunce saziđano,
nit' su prazi od suhega zlata,
neg je ono prva juba moja,
juba moja, nima Mandalina.«

Iako se u pjesmi iz Livna ta druga, zaprošena uz još živu ženu, obraća djeveruši, a u drugoj pjesmi, to jest u onoj s otoka Brača, onome koji ju je zaprosio, jezični registar kojim je oblikovan i jedan i drugi prizor toliko je izražajno srodan, da ne kažem istovjetan, bez obzira na slike koje su upotrijebljene i imena koja pojedina lica nose, da bi zbilja bilo teško govoriti o nekim dvjema poezijama. Miješanje ikavskih i ijekavskih oblika, koje u prvom citiranom prizoru nije došlo do izražaja jer ga slučajno u navedenim stihovima nema (ali zato toga miješanja ima u onima koji mu prethode, pa i u drugim dijelovima te pjesme), očito nije jedini uzrok tome.

Zanimljivo bi još bilo pogledati, s istom namjerom kao u vezi s malo prije navedenim primjerima, romancu koja se nalazi u Nametkovoj knjizi na str. 177—178, a zove se *Djevojka se ubila jer je harambaša ne dâ na otkupe* te ima, s obzirom na motiv, svoje inačice i u kršćana, pa sam i ja jednu od njih naveo u ovome mome osvrtu, i to onu koja se nalazi pod br. 23 u mojoj već spomenutoj publiciranoj zbirci *Narodne epske pjesme I.* I u tom bi se slučaju došlo do sličnoga zaključka kao što je bio i onaj izveden na osnovu prethodnih primjera, bez obzira na to koliko u pojedinim od tih pjesama ima ikavskih a koliko ijekavskih oblika, u kolikoj se mjeri međusobno prepleću i da li je glavna junakinja bila otkupljena ili nije.

Pa ipak ne bi bilo ispravno kad na osnovu navedenih primjera, odnosno njihova sadržaja slična sadržajima pjesama u kršćana katolika te jezičnog izraza koji je u jednih i u drugih stihovanih produkata u samoj osnovi isti (odbije li se, dakako, određen broj turcizama kojih ima svakako mnogo više u produktima usmene muslimanske poezije nego u one kršćanske katoličke), ne bih vidio u stanovitu broju pjesama Nametkove zbirke i nekih posebnih crta i stanja, koja su svojstvena samo pjesništvu njegove vjerske subraće i koje to pjesništvo u jednom dijelu — osobito što se tiče sadržaja — čine na svoj način osebujnima.

Na takve crte i stanja ja sam, na primjer, naišao i u nekim uspavankama zbirke o kojoj je riječ, tako npr. u onoj koja se naziva *Ovaj svijet bijel cvijet*, a nalazi se na str. 12, te ju je urednik zabilježio u Mostaru od svoje majke. Ne mogu odoljeti a da je i zbog njene umjetničke uspjelosti ne navedem na ovome mjestu čitavu:

Ovaj svijet bijel cvijet,
ovaj insan bijel behar.
I behar će opadati
i insan će pomrijeti.
Svakome će edžel doći:
i insanku i hajvanku,
i tičici u gorici,
i ribici u vodici,
crnu mravu na zemljici —
i njemu će vakat doći.
U kabur nas zatvoriti,
u kaburu mračna noćca,
ni pendžera ni hajata.
Oklen će nam voda teći?
Oklen će nam sunce sjati?
La ilahe illal-lah,
Muhamed hak resulul-lah.

Pročitao sam mnogo pjesama uspavanki, i naših i stranih, ali se ne sjećam da bih u bilo kojoj od njih naišao na tako mračnu »dionicu« kao što je ova u netom navedenoj mostarskoj. A zanimljivo je da se taj mračni osjećaj potaknut strahom pred smrću i općim raspadom, pri tako nedužnom poslu kao što je uspavljivanje nejaka djeteta, nalazi u još nekolikim uspavankama Nametkove zbirke, tako u onoj koja se zove *Kad ja pođo u džamiju* (str. 16—17), zabilježenoj u Šuici, pa u onoj s istim naslovom (str. 18) nađenoj u Čeliću, zatim u onoj iz istoga mjesta a naslov joj je *Sitna djeca iz mejtefa* (str. 18—19) itd.

Tih se posebnosti može naći i bez upotrebe riječi turskog ili perzijsko-arapskog podrijetla i u drugim pjesmama Nametkove zbirke, samo ne te vrste, i većinom onda takve pjesme nemaju izravnih varijanata u kršćana ili bar ja za njih ne znam. Kao primjere za tu tvrdnju navest ću pjesme *Raslo drvo bademovo* (str. 45), *Blago suncu i mjesecu* (str. 50), *Mujo đogu po mejdanu voda* (str. 54) i *Pod Skočićem trava pogažena* (str. 57), a sve su iz odjeljka *Ašiklije i slične*, što ne znači da takvih pjesama nema i u drugim odjeljcima zbirke.

Na još sam nešto naišao čitajući pažljivo pojedine umôtvore ove Nametkove knjige, a to je da su sva lica u njima, i ona dobra i ona zla, isključivo muslimanska, osim u dva slučaja (vidi kao primjer pjesmu *Djevojka se ubila jer je harambaša ne dâ na otkupe*, str. 177—178, i pjesmu *Alta i neznani delija*, str. 178—179), kao da pripadnici neke druge vjere nisu uopće ni postojali u svijetu tih pjesama. Sasvim je drugačije u tom pogledu u nas, u narodnim pjesmama koje su kazivali, odnosno pjevali kršćani katolici, kod kojih u popriličnu broju pjesama nastupaju ili isključivo muslimanski junaci ili oni pomiješani s kršćanskima. Samo zahvaljujući takvu odnosu pojedinih kazivača, u toj su poeziji i mogle biti zabilježene neke od najvrednijih pjesama naše usmene poezje uopće, u kojima je vrlo plemenita i istaknuta uloga dana predstavnicima muslimanske vjere. U epskoj poeziji takav je umotvor *Đerzelez Alija* iz zbirke *Narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine* Marijana Šunjića, u epsko-lirskoj poeziji balada *Asan-aginica* iz putopisne knjige Alberta Fortisa *Viaggio in Dalmazia*, a u čisto lirskoj poeziji svatovska pjesma *Konj i mladoženja* iz rukopisne zbirke Ivana Zovka, koja pripada Matici hrvatskoj u Zagrebu, a pohranjena je u Etnološkom zavodu JAZU. (Inače je pjesma *Konj i mladoženja* prvi put objavljena u VII knjizi Matičina publicirana zbornika pod br. 182.) Uglavnom je sličan odnos bio pjevača, odnosno kazivača kršćana katolika u njihovim usmenim stihovanim tvorbama i prema junacima pravoslavne vjere, što među ostalim najbolje pokazuju ne samo neke deseteračke i osmeračke pjesme epskog i epsko-lirskog karaktera nego i neke bugarštice tih kršćana katolika, pa su otuda i mogli nastati stanoviti nesporazumi u vezi s time kome te njihove pjesme pripadaju, a pogotovo kad se nije gledalo pri tom određivanju na izražajne i jezično-stilske osobine tih pjesama.

Razlog toj pojavi trebalo bi detaljnije ispitati, samo što mi ograničen prostor ovoga prikaza to nikako ne dopušta.

Ne bi bilo lijepo od mene kad ne bih istaknuo kako je Nametak više nego skroman kad u predgovoru, i to na samom njegovu početku, svoju knjigu naziva zbirčicom i kaže da ona ne pretendira na antologijski atribut, a kad tamo, u njoj se nalazi nekoliko izvrsnih pjesama, umjetničkih ostvarenja koja mogu u potpunosti zadovoljiti i ukus najizbirljivijeg čitača stihova i u nas i u svijetu. A i one koje nisu tako izvanredne, ipak su vrlo izrazite. Da ova pohvala ne bi ostala pri pukoj riječi, kao primjer navest ću sedam takvih umotvora: *Spavaj, sine, san te prevario* (str. 16), *Kad ja pođo u džamiju* (str. 21—22), *Zapjevala bulbul-ptica* (str. 56—66), *Zaova i nevjesta* (str. 67), *Kad se mladenci svedu* (str. 73), *Nimica Fatima* (str. 113—116) i *Preudata majka* (str. 169—170).

I Još nešto: Alija Nametak kao veoma pažljiv i brižan njegovatelj što preciznijih i što prikladnijih riječi u vlastitim tekstovima (ta on je izvorni pripovjedač!) nije mogao ni u tekstovima svojih usmenih kazivača ne čuvati s najvećom pomnjom svaki takav njihov izraz, pa i u slučajevima kad se on današnjem slušaču, odnosno čitaču čini čudan, neobičan. U kolikoj je mjeri on na to pazio, najbolje se može vidjeti iz ova tri primjera:

To je njemu vrlo teško bilo,
i majke mu puno žao bilo,
i uzima srčali maštrafu,
otišće je od kapi do kapi:
zdrav primače a bolan odmače,
stade bljuvat jîdom i čemerom.

(Murtezan, str. 157)

Majka ga je svijem zaklinjala,
najnakraju hranom iz njedara.

(Majka ženi sina nevoljenom djevojkom, str. 160)

Nek mi zovne hodže i hadžije,
nek me kûpā đulsijom vodicom,
a ùtrvā rumenom ružicom.

(Mujo i Hata, str. 164)

Zanimljivo je kako pjesma *Murtezan*, iz koje smo najprvo naveli nekoliko stihova, proizvodi snažan umjetnički dojam i pored toga što su je anonimni kazivači (ili onaj koji ju je posljednji kazivao, i to baš Aliji Nametku) oblikovali djelomično prozom a djelomično stihom, pa na taj način prividno narušili njezino oblikovno jedinstvo. No da je ta pjesma i unatoč toj »razbitosti« proizvela snažan umjetnički dojam, zacijelo je posljedica toga što su nas na takav način dvojakog formuliranja jednoga te istoga djela već naučili neki evropski pisci, pripadnici modernističkih strujanja u svijetu i kod kuće: A. Rimbaud, D. Campana i T. Ujević i bezbrojni njihovi slijedbenici.

I stanovitu famu kako muslimanski kazivači usmenih pjesama ne prikazuju u tolikoj mjeri u svojim produktima pojedine okrutnosti, kao što to čine pjevači kršćani, porekla je ova Nametkova zbirka. Samo što ja u tome ne vidim neku manu te poezije, nego naprotiv njezinu prednost. Jer nisu li i najveći pisci poput Homera, Dantea i Shakespearea, da se samo zadržim na onim najvećima među njima, to isto radili?! I kakvo bi to bilo umjetničko djelo koje se ne bi hvatalo u koštac i s najtamnijim stranama života, nego se držalo samo onih svijetlih, plemenitih?! Evo jedne tako minuciozno opisane okrutnosti u jednoj od pjesama Nametkove zbirke:

Ne hti sinu ni mukajet biti,
ven on ode u visoku kulu,
starijoj je oči izvadio
i bile joj dojke prorizao,
kroz dojke joj ruke promolio,
ćoravu je u goru spremio.
A mlađu je živu rasporio,
prikovò je kapiji na vrata:
ko naniđe neka nâ njü hrâčê!

(Murtezan, str. 158)

U mnogoj od pjesama ove Nametkove zbirke imade izvrsno ocrtanih stanja pojedinih lica, uspjelih dijaloga, plastično prikazanih prizora te finih svježih slika i usporedbi (no toga je bilo i u prvoj njegovoj knjizi, to jest u onoj koja je bila posvećena muslimanskoj epskoj poeziji, i ja sam na to u svome prikazu o njoj i upozorio).

Na kraju bih još htio naglasiti da je ova Nametkova knjiga druga publicirana zbirka muslimanskih lirskih i lirsko-epskih usmenih pjesama koje je sve zapisao neki Musliman od Muslimanâ kazivača. Prva je bila objelodanjena gotovo sedamdeset ljeta ranije, i to godine 1902. u Mostaru. Objavljivač joj je bio Mehmed-Đelaludin Kurt a naslov *Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske)*. I ta okolnost pojačava vrijednost Nametkove zbirke, koja u svakom pogledu zaslužuje ovaj odulji prikaz.

Olinko Delorko

NARODNE PJESME KORDUNA, sakupio i uredio STANKO OPAČIĆ-ČANICA, Prosvjeta, Zagreb 1971, 474 str.

O knjizi *Narodne pjesme Korduna* dao sam kratku informaciju u časopisu »Narodno stvaralaštvo-folklor«, broj 37—38. Sada o njoj želim još nešto reći jer to zaslužuje po vrijednosti izabranih pjesama, po raznolikoj i posebnoj tematici, po dokumentarnim zabilješkama, dijelom i po zapažanjima iznesenim u predgovoru. Iz tih pjesama zrcali se osebujan život kraja koji je dugo — stoljećima, bio poprište teških kreševa, okršaja i bojeva. One nam govore o stalnom ratničkom životu ljudi, o smrti koja je tu bila češća nego drugdje, o ranama i bolestima, o mržnji i izdaji, o ljubavi i radostima. Među njima ima tužbalica i rugalica, socijalnih i herojsko-rodoljubnih motiva, romanca, balada i epskih pjesama. I to u raznim rasponima stihova (od sedmeraca do petnaesteraca, ponajviše u desetercima) i za različite napjeve.

Knjiga je podijeljena u tri dijela: uvodnu raspravu, tekstove (278 pjesama) i bilješke.

Na pedesetak stranica predgovora, u šest poglavlja, Opačić je dao pregled života naroda i pjesama koje su se pjevale i koje su zabilježene na Kordunu, iako neke nisu tamo nastale ili nisu karakteristične samo za taj kraj, npr.: *Oj, đevojko dušo moja* (54), *Nije blago ni srebro ni zlato* (52), *Malena sam al' sam od plemena* (55), *Pjesma javoru* (69), prvi dio pjesme *Kolo pjeva* (75), *Kolo* (77), *Oj, bosiljče, sitno sjeme* (121), *Drugu Titu* (167), *Volim svakog ko ustaše bije* (170), *Kompartiji* (171), *Partizani braća mi postala* (202) itd. Neke se mogu gotovo u istom obliku naći i u drugim krajevima naše zemlje, neke su manje ili više adaptirane izmjenom osobnih imena, geografskih naziva, a u većem broju pjesama nalaze se često i općepoznati stihovi, npr. *Zora sviće dan se bijeli* (21), *Meni dragi iz Talije piše, draga moja ne nadaj se više* (8), *Kupi mi, babo, volove,* (42), *Imala sam brata i dragoga, obadva sam u vojnicu dala* (36), *Tuđa zemlja tuga je golema* (10), *Nije blago ni srebro ni zlato, već je blago što je srcu drago* (52), *Oj, đevojko, dušo moja* (54) itd.

Uređivač je, da bi otklonio nesporazume, na to mislio kazavši: »Zato je na ovom terenu teško odrediti čija je koja pjesma i ko je prvobitni tvorac.«

U prvom poglavlju uvodne rasprave dan je veoma uopćen povijesni presjek od stvaranja Vojne krajine do oslobođenja godine 1945. U drugom se govori o tome kako je te povijesne događaje pratila narodna pjesma. U trećem je dan lik narodnog pjevača — graničara, realista koji je »u stihove slagao viđeni i doživljeni život odabirući ono što je zaista značajno za život njegove sredine i vremena u kome živi«. Četvrto poglavlje govori o tvorcima narodnih pjesama Korduna. Peto poglavlje raspravlja o upotrebi »ranije stvorenih stihova pri stvaranju novih pjesama«, dakle o pojavi »da se novo stvaranje nadograđuje na staro«. U šestom se ističe povijesna vrijednost ovih pjesama. Uz neke konstatacije mogli bismo staviti napomene i dopune. Opačić kaže (strana 24—25): »Prve su zapjevane revolucionarne radničke i robijaške pjesme, ali za njima brzo i nove narodne koje niču sa svakom novom akcijom partizanskih četa i odreda. Njihov tvorac je onaj dio naroda koji se bori za ono što se u pjesmi kazuje.« To je lijepo kazano, ali među partizanima bilo je intelektualaca i radnika sve do konca rata, kasnije čak i više nego u prvim danima ustanka. Kroz sve ratne godine pjevane su i radničke, i robijaške i revolucionarne (naše i strane) pjesme. (Ne bi smetalo da su se i neke od njih našle i u ovoj zbirci.) Ni konstatacija da je u NOB-u bio »udio intelektualaca, đaka i drugih neznatan« (str. 40) ne bi se mogla prihvatiti. Niz primjera potvrđuje da su

upravo oni, poznavajući naše i strane pjesme, unosili adaptacije starijih sadržaja i melodija u novim prilikama. To potvrđuju i pjesme ove zbirke kojih su autori dr Savo Zlatić i srednjoškolka Anka Crnković. Uz to u zbirci se tek uz četrdesetak pjesama navode autori. A i tvrdnja da su »tvorci narodnih pjesama na Kordunu bili prvenstveno mladići i djevojke« može biti točna samo kad se misli na kraće lirske pjesme (obično distihove), ali vidljivo je iz ove zbirke da su duže pjesme — epski intonirane — ispjevali upravo stariji pjevači. Kritički osvrt na povijesne ocjene u predgovoru prepuštam historičarima.

U drugom dijelu knjige na 390 stranica doneseno je 278 pjesama podijeljenih u dva dijela: *Starije kordunaške narodne pjesme* (163) i *Novije kordunaške narodne pjesme* (115). Prvi dio djeluje više antologijski od drugog dijela, što je i razumljivo. I u prvom i u drugom dijelu među lirskim pjesmama nalazi se i četrdesetak epskih intoniranih u rasponu od 70 do 300 stihova. Uređivač ih je unio u zbirku jer »nema razloga da se razdvajaju epske i lirske pjesme« kad se po temama ne razlikuju i kad se razlike u načinu obrade svode »samo na specifičnosti književne vrste kojoj pripadaju«.

I u ovoj, kao i u više do sada tiskanih zbirki, uređivač je donio pjesme povezane onako kako su ih kazivači i kazivačice kazivali ili pjevali. Iako je to sasvim na mjestu s obzirom na tradiciju, ipak mislim (što sam već nekoliko puta obrazložio, posebno u članku *Nekoliko napomena uz narodnu poeziju NOR-a* u »Narodnom stvaralaštvu-folklor« broj 29—32, 1969) da bi se tamo gdje je miješanje sadržaja izrazito uočljivo to trebalo ispraviti. Ima i u ovoj zbirci pjesama koje su sastavljene od raznih kraćih zasebnih sadržaja ili dijelova drugih pjesama. Uzmimo npr. prvu pjesmu, *Sa planine vjetar duva,* čiji je drugi dio ipak samostalna cjelina:

Oj, Krajino, krvava aljino,
Nikad mirna danka ni počinka!
S krvi ruča, a s krvi večera,
Svak' krvave žvače zalogaje!

Sam za sebe ovaj sadržaj i snažnije doimlje. Isto je i u pjesmi *Kad je Švabo pošo na Rusiju* (133). Svaka je strofa zasebna cjelina. Pjesma *Ljubav je bola a ne šala* (67) sastavljena je npr. od više gotovo nepovezanih manjih različito uspjelih cjelina. Tako je i s pjesmama *Prva ljubav najveće je blago* (95), *Mjesec kara zvijezdu Danicu* (97), *Što valjalo pušku prihvatilo* (216), *Narod prijeti Paveliću* (245) itd.

Na kraju bih posebno upozorio na neke uspjele pjesme: *Vrani se konji igraju* (12), *Zora zori, rosa rosi* (29), *Tužan Jovo po granici šeće* (33), *Mila majko, evo ti prosaca* (62), *Ružica rano uvela* (92), *Crnogorska* (148).

U trećem dijelu na tridesetak stranica donesene su važne bilješke o porijeklu pjesama, autorima, kazivačima i načinu prikupljanja građe.

Ante Nazor

SAIT ORAHOVAC, NARODNE PJESME BUNTA I OTPORA — Motivi iz revolucije, borbe i obnove, Svjetlost, Sarajevo 1971, 311 str.

U prošloj je godini sarajevska »Svjetlost« izdala treće ispravljeno i znatno dopunjeno izdanje pjesama narodne revolucije, sada pod naslovom *Narodne pjesme bunta i otpora* s podnaslovom *Motivi iz revolucije, borbe i obnove.* Drugo je izdanje

izišlo još 1957. (prvo 1955) pod naslovom *Savremene narodne pjesme.* Sva je tri izdanja uredio i pjesme odabrao prof. Sait Orahovac.

U zbirci iz 1957. Orahovac je tiskao 188 pjesama podijelivši ih u dvanaest ciklusa. U ovom trećem izdanju dodana su dva nova ciklusa: *Predratne koračnice i budnice* i *Slovenske partizanske pjesme,* a jedna je pjesma donesena pod naslovom *Borba za mir.* Iako je dosta pjesama iz drugog izdanja ispušteno, u trećem ih izdanju ima 264, dakle 76 više nego u drugom. Stoga je ovo izdanje najpotpunije. Uz to je zbirka i sadržajno i kvalitetno bolja. Možemo se složiti s prof. drom Dušanom Nedeljkovićem i autorom kratkog predgovora, kad kaže da ovo »izdanje ujedno zbirke i antologije... govori pre svega o neumornom pregalaštvu zaslužnog sarajevskog književnika i folkloriste... koji ne prestaje da neposredno prati razvitak usmenih narodnih pjesama«.

Ipak se uz ovo izdanje mogu staviti neke primjedbe. Svako ima svoj pristup i svoje razloge. I svakako ima ih i Sait Orahovac, pa i onda kad uz treće izdanje kaže: »Sad se u zborniku sabralo sve ono što ima opštejugoslavenski karakter i sve ono što je, po mom mišljenju, sa najviše talenta i sa najviše snage kreirano kod nas iz oblasti revolucionarnog narodnog stvaralaštva.« Ipak smatramo da bi bilo točnije i realnije da se poslije riječi *sabralo* dodala bar riječ *gotovo.* Moglo bi se nešto reći i o podjeli na cikluse pa i o rasporedu pjesama po ciklusima. No zadržat ćemo se na nekim drugim pitanjima. Ne znam, npr., zašto je *Internacionala* tiskana u ovoj knjizi u ovom obliku — doslovnom prijevodu s francuskog, kad je poznato da je »ona naša narodna« *Internacionala* masovno pjevana u ovom obliku:

Ustajte, vi zemaljsko roblje,
Vi sužnji koje mori glad.
Sa silom zbac'te silu dolje,
Krajnji čas je došo sad.
Što je trulo, pada u grob tamni,
Već se diže roblje sve,
Nov svijet sagradit ćemo sami,
Ko bje ništa, bit će sve.
To će biti posljednji
I odlučni teški boj.
Sa internacionalom
Sloboda zemlji svoj!

Ovako je tiskana i u zbirci *Pjesme borbe* u oktobru 1942. u izdanju »Vjesnika« Jedinstvene nacionalnooslobodilačke fronte Hrvatske. U zbirci Saita Orahovca *Internacionala* od 52 stiha, koja je, usput rečeno, napisana 1871. (a ne 1891), nije u ratu masovno pjevana, već jedino tu i tamo (i to samo po nekoliko stihova) uz svečane prigode. Stoga takvoj *Internacionali* nije mjesto u ovoj zbirci. Ciklusu *Pjesme iz logora* sada je dodana pjesma *Stihovi s logorskih zidina (Stara Gradiška).* Ovi su stihovi uzeti, najvjerojatnije, iz lista »Crvena zvezda« broj 514 od 20. veljače 1962, ali su pri pretiskivanju učinjene veće izmjene. Ni ta pjesma nije, u to sam uvjeren, masovno pjevana, niti je šire poznata, jer znam kako su nastali ti stihovi. O tome sam izvijestio u citiranoj »Crvenoj zvezdi«. U Institutu za historiju radničkog pokreta u Zagrebu nalazi se rukopis stihova (133 stiha podijeljena u osam »pjesama« i tri rečenice u prozi) prepisanih poslije rata sa zidova u logoru Stara Gradiška. Netko tko je primio taj rukopis zabilježio je na papiriću koji je priključen rukopisu ovo: »Te pjesme su prepisane sa zidova u logoru Stara Gradiška odmah nakon oslobođenja, iste 1945. godine.« Tematika tih pjesama je ova: ljubav prema Bosni, čežnja za kućom i ostavljenom djecom i tužan život logoraša. Po tome je najkarakterističnija *VII pjesma:*

Aoj Bosno, zemljo moja mila,
U tebi ja sam se rodila,
U tebi sam djetinjstvo provela.
Lijepi su ti gaji i livade,
Gdje potoci šume i žubore.
Lijepe su ti gore šumovite,
Nekom divlje al' meni pitome.
Lijepe su ti rijeke valovite,
Pjevaju li pjesme sevdalinke.
Aoj Bosno, zemljo moja mila,
U tebi sam djecu ostavila,
Ostavila ni suze prolila.
Nisam znala da ih vidit neću,
Nisam znala da izgubih sreću.
Djecu moju, tebe, Bosnu moju,
Savo rijeko, prokleta ti bila,
Što si mene s Bosnom rastavila.
Ne znam za kim srce više vene,
Ne znam za kim više duša čezne,
Il' za djecom, il' za Bosnom zemljom?

Od ostalih još se ističe *IV pjesma,* gdje je veza s folklorom još očitija:

Oj boga ti, siva ptico sokole,
Ne ideš li iz te Bosne žalosne.
Ne viđaš li moju djecu kod kuće,
Je su l' i sad sokolovi ko i pre,
Il' su jadna siročadi bez majke.
Poslušajte zadnju pjesmu od majke:
Moj Omere, moje srce drago,
Oj moj Lalo, materino zlato,
Ne plačite nit' suze ronite,
Već ponosno glavice dignite,
Nije majka u logor zapala
Što je nekog ubila, okrala,
Ili svoju zemljicu izdala...

Tekst objavljen u zbirci sastavljen je od dvije (IV i VII) pjesme. Uz to su i neki stihovi »popravljeni«, npr. drugi stih, a ispušteni su osmi i deveti stih. Trinaesti stih: »Nisam znala da ih vidjet neću« u originalu glasi: »Nisam znala da ih vidit neću« .»Popravljen« je i 16. i 17. stih, a onda je, odvojeno točkicama, dodano zadnjih sedam (od šesnaest) stihova pjesme koja nosi oznaku IV. I tu su »popravljena« dva stiha. Prvi: »Već ponosno glave podignite«, u originalu glasi: »Već ponosno glavice dignite«, a zadnji: »Već što nije zemljicu izdala« glasi u originalu: »Ili svoju zemljicu izdala«. Pjesma *Robijašu, žalosna ti mati* u zbirci ima deset stihova. To je točno polovina poznate predratne i popularne ratne tzv. *Lepoglavke,* koja počinje stihom: »Hrani (goji) majka sina iz malena«. Autor može kazati da ju je on u ovom krnjem obliku zabilježio na terenu, ali je bio dužan da to, uz ovu, a i kod drugih pjesama, objasni u bilješci. Ovako se ne zna odakle je pjesma uzeta i kako je došlo do varijante. Još je karakterističniji slučaj s pjesmom *Kolonelo.* Zašto je autor stavio ovaj naslov kad je pjesma poznata i mnogo puta objavljivana pod naslovom *Poletilo jato vrana?* Za ovu pjesmu znamo tko ju je ispjevao, gdje i kada i kako je glasila. Stoga se bar u takvim slučajevima moraju navesti podaci o varijanti. Pjesma *Budi se Istok i Zapad* u ovoj zbirci ima četiri strofe, od kojih se druga pjevala kao pripjev. U vrijeme rata (a i u zbirkama: *Pjesme borbe,* o.c., i *Pjesme borbe za mješoviti zbor,* Muzička naklada Hrvatske, Zagreb 1945, autori Devčić, Herçigonja, Spiller, Tijardović) ova je pjesma imala četiri strofe s pripjevom uz svaku. Pripjevi nisu označeni ni uz druge pjesme, npr. uz *Mlada Vojvođanka...*, *Druže maršale...*, *Slavni komandant.* Uz to ima odstupanja i u tekstovima ovih pjesama, a naslovi mnogih pjesama zbirke izmijenjeni su tako da ih se ne može bez čitanja teksta prepoznati. A neke teško i tada. Tako je s tzv. *Partizankom,* poznatijom po prvom stihu: »Po šumama i gorama«, pa s pjesmom *Pred Moskvom je tenk do tenka,* kojoj je dodano šest stihova do stiha »Misli Hitler, zla mu mati«, s kojim je u ratu pjesma počinjala itd., itd. Autor je u pogovoru pokazao da se trudio da »ova zbirka obuhvati i one pjesme koje su manje poznate i koje kao takve, ovim povodom dobijaju svoj definitivni i sređeni publicitet« i da takvih u

ovoj zbirci »ima dvije trećine«, pa se dobiva dojam da je glavnim svojim zadatkom smatrao obuhvaćanje što većeg broja manje poznatih pjesama ili varijanata već poznatih pjesama. (Da li to istodobno znači i kvalitet?) Time se može objasniti zašto nema u zbirci i nekih popularnih i poznatijih pjesama.

I u ovoj, kao i u nekim drugim zbirkama, pod istim naslovom donose se dijelovi dviju ili više pjesama. Obično se distisi, i to ne prema sadržaju, spajaju u veće cjeline (npr. *Ustaj seljo, Od dolova ..., Mitraljezu, Ja sam Tita ... itd.*). Ima i poznatih pjesama koje su u ovoj zbirci donesene fragmentarno (npr. *Mjesto tvoje ..., U nedjelju ...* i druge).

Na kraju možemo zaključiti: ako se nastavi frapiranjem novinama i originalnostima bez originalnosti, postoji opasnost da jednog dana pjesme revolucije izgube autentičnost a time i estetsku vrijednost.

Ante Nazor

SLAVKO JANKOVIĆ, ŠOKAČKE PISMICE, II, Dvostihovi — deseterci, 2001 — 4230, napjevi 51 — 100, izd. Matica hrvatska, Vinkovci 1970, 192 str. + 26 nevezanih listova u prilogu.

U časopisu »Narodna umjetnost« br. 5—6, dr Vinko Žganec napisao je prikaz o prvom svesku zbirke Slavka Jankovića *Šokačke pismice*, štampanom 1967. godine. Tri godine kasnije (1970) objavljen je, također u izdanju Matice hrvatske u Vinkovcima, i II dio ove zbirke. O njemu ćemo govoriti u ovom prikazu.

U spomenutoj knjizi autor je objavio slijedećih 2230 tekstova deseteračkih dvostihova s područja Vinkovaca i Županje (pod red. br. 2001 — 4230) i, kao poseban prilog, 50 notnih zapisa (pod. red. br. 51 — 100).

Tekstovima prethode dva poglavlja, pod naslovom *O jeziku* i *O napjevima u ovoj knjizi*. U prvom je težište autorova izlaganja na pojavi riječi stranog porijekla u narječju i govorima u Šokadiji. U drugom poglavlju Janković govori o metričko-ritmičkom kriteriju koji mu je poslužio kao osnov za razvrstavanje napjeva tih pjesama.

I u ovoj, kao i u prvoj knjizi, tekstovi su razvrstani prema sadržaju i tematici na vrste i njihove podvrste, a unutar svake od njih po rednom broju i abecednom redu prvog stiha. Svakoj vrsti i podvrsti autor je napisao kraći uvod, koji se odnosi na sadržaj odgovarajućih pjesama. Osim toga, Janković u njima donosi i niz podataka u vezi s običajima, nošnjom, pjevanjem, sa životom na selu i drugim.

Ukoliko pjesma sadrži nerazumljive riječi, ili njen sadržaj ima skriveno značenje, Janković u bilješkama, ispisanim na dnu te iste stranice, daje kraća ili opširnija tumačenja.

Napjevi su ispisani na posebnim karticama i priloženi knjizi. Uz svaki primjer autor je dao njegovu tonalnu, ritmičku i melopoetsku analizu, zatim naziv napjeva prema narodnoj terminologiji (»kolski« napjev, »pokladóvac«, »drumárac« i sl.). Uspoređujući rezultate Jankovićeve analize s odgovarajućim notnim primjerima, ne bismo se mogli složiti s analizama nekih napjeva, i to u prvom redu sa stajališta ritma i delopoetske strukture. Njihova analiza je mnogo problematičnija nego što se to činilo zapisivaču.

Na poleđini ovih kartica s notnim zapisima autor donosi tekstove dvostihova koji se na taj napjev pjevaju, nadalje, ime zapisivačevo, datum i godinu zapisivanja, lokalitet, podatak o pjevačima, te autorove dopunske bilješke.

Na posebnoj stranici Janković je dao pregled skala i ritmičkih obrazaca. Umjesto notama, on je ritmičke obrasce prikazao pomoću crtica različite dužine, što bi trebalo odgovarati različitom trajanju vremenske jedinice. Međutim, takav način prikazivanja je nepregledan, te čitaču otežava da, neovisno o notnom primjeru, stekne brži, lakši i pregledniji uvid u ovaj muzički element pjesme.

Na kraju knjige nalazi se rječnik stranih i šokačkih manje poznatih riječi.

Obje Jankovićeve zbirke *Šokačkih pismica* pružaju nam obiman i vrijedan materijal za upoznavanje folklorne tradicije područja Šokadije. U isto vrijeme građa nam koristi i za uspoređivanje muzičke tradicije navedenog područja s istom vrstom tradicije ostalih krajeva Slavonije i susjednih republika.

Od preko 8.000 tekstova i 200 napjeva koliko nam je poznato da sadrži Jankovićeva zbirka »pismica« do sada je objavljena polovina (građe). Preostali tekstovi i napjevi, koji bi trebali izaći u trećem i četvrtom svesku ove zbirke, Janković je također pripremao za štampu. Međutim, smrt je odjednom prekinula njegov dugogodišnji djelotvoran rad, kojim je stekao velike zasluge za hrvatsku muzičku folkloristiku. Bilo bi veoma korisno da onaj ko vodi brigu o ostavštini Slavka Jankovića na vrijeme objavi preostali materijal kako se ne bi dogodilo da ostane zaboravljen i za nas izgubljen.

Dunja C. Rihtman

MUSIKTEHNOLOGISCHE JAHRESBIBLIOGRAPHIE EUROPAS — ANNUAL BIBLIOGRAPHY OF EUROPEAN ETHNOMUSICOLOGY, 5, 1970. Herausgegeben vom Slowakischen Nationalmuseum in Verbindung mit dem Institut für Musikwissenschaft der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, unter Mitwirkung des International Folk Music Council durch OSKAR ELSCHEK, ERICH STOCKMANN und IVAN MAČÁK, Bratislava 1971, 119 str.

Godišnja etnomuzikološka bibliografija Evrope izlazi već pet godina, i to redovito, br. 1 za 1966. izašao je 1967. g. Izdavanje ovog veoma potrebnog i vrijednog priručnika potpomažu Slovačka akademija znanosti i International Folk Music Council. Iz sadržaja dosad objavljenih svezaka vidi se da u njima svojim prilozima sudjeluju gotovo sve evropske zemlje. Neke, naime, ne surađuju svake godine.

Bibliografija donosi samo djela znanstvenog karaktera. Raspoređena su prema evropskim državama u kojima su objavljena. Da bi omogućila bolji uvid u sadržaj radova, bibliografija uz registar autora ima i pregled po geografsko-etničkim područjima te registar prema područjima istraživanja i vrstama radova (pjesma, svirka, instrumenti, ples, opća djela, zbirke). Posebne kartice pobliže govore o djelu, upozoravaju na broj muzičkih (notnih) primjera, zapisa plesova, tabela i dr.

Uz bibliografiju svake zemlje priložen je i popis periodika koje su u dotičnoj godini objavile etnomuzikološke radove. Naslovi radova prevedeni su na engleski, njemački ili francuski jezik. Sama je bibliografija dvojezična, pisana njemački i engleski.

Bibliografski pregled etnomuzikoloških radova iz Jugoslavije izradile su u prvom broju Radmila Petrović (Beograd) i Zmaga Kumer (Ljubljana), od drugog broja dalje, redovito u svakom svesku, samo R. Petrović.

Jerko Bezić

VOIGT VILMOS, A FOLKLÓR ESZTÉTIKÁJÁHOZ, Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1972, 388 str.

Treba odmah reći da djelo Vilmosa Voigta obrađuje temu o folkloru i folkloristici mnogo šire nego što bi se iz naslova moglo pretpostaviti.

Knjiga je podijeljena u dva osnovna odsjeka: 1. Folklor kao naročita vrsta umjetnosti i 2. Sistematizacija folklornih pojava.

U prvom odsjeku raspravlja autor o mjestu folklora u razvitku društvene povijesti, razmatrajući povijesna etnografska istraživanja kao istraživanja kulture podjarmljenih klasa u klasnim društvima. Zatim raspravlja o pojmovima folklor, folkloristika, folklorna umjetnost; prikazuje povijest termina i njegovih interpretacija govoreći o ovim autorima: Thoms, Tylor, Lang, MacCulloch, Gomme, Frazer s engleskoga područja; zatim o Nijemcima Wundtu, Herderu, braći Grimm, Riehlu, Mannhardtu; o sovjetskim istraživačima Gusevu, Čistovu, Davletovu, Rabakovu, Žirmunskom, Meletinskom, Proppu, Lihačovu, o seriji *Folklor kao umjetnost riječi,* koju uređuje Kravcov, o sovjetskim semiotičkim teoreticima itd. Dalje prikazuje skandinavske autore, koji pojam folklor shvaćaju u anglosaskom značenju, te poljske, češke, rumunjske i grčke koncepcije folklora. Značajno mjesto u određivanju pojma folklor pridaje Voigt američkim autorima. Naglašava utjecaj etnolingvistike, psihologije i strukturalizma u folkloristici te prikazuje radove Dundesa, Brunvanda, Wilgusa i drugih. Upozoruje i na, na žalost, nedovoljno poznata istraživanja folklora u Latinskoj Americi, Aziji (Japan, Indija, Izrael) i u Africi.

Opsežno prikazuje mađarska istraživanja folklora. Poziv na njegovo skupljanje objavljuje 1782. »Magyar Hirmondo«, pa slijede Kölcsey, Erdélyi, Kriza, Gyulai i Arany, svi sakupljači narodnog blaga (1846—1882). Ipolyi izdaje 1851. g. *Mađarsku mitologiju.* Iza njega slijede Csengery, Barna, Kandra, Kálmány. Znanstvenom disciplinom postaje etnografsko istraživanje u Mađarskoj 1889, djelovanjem Mađarskog etnografskog društva, koje objavljuje časopis »Ethnographia«; zatim slijede i mnogi drugi.

Iduća poglavlja i odjeljci prvog velikog odsjeka govore o vezama folklorne i nefolklorne umjetnosti, o obilježjima i podrijetlu vrstâ umjetnosti, o antropomorfizmu u umjetnosti i religiji, o umjetničkom oblikovanju i razvoju svijesti, o društvenim epohama umjetnosti i radnoj djelatnosti, o tri tipa umjetnosti, o razgraničavanju umjetničkih tipova, o povezanosti folklorne umjetnosti i njezinu karakteriziranju te o vrednovanju folklorne umjetnosti.

Drugi veliki odsjek knjige govori o sistematizaciji folklornih pojava. Autor ih je podijelio na područja folklorne umjetnosti, folklornog znanja i svakodnevne folklorne svijesti; u posebnom odjeljku govori o njihovoj uzajamnoj povezanosti. U folklornu umjetnost autor je uključio likovne oblike, folklornu književnost, muziku i ples.

Knjiga sadrži 16 strana slikovne dokumentacije i osobito dragocjenu iscrpnu bibliografiju međunarodne literature sa široko zahvaćenom problematikom etnologije i posebice folkloristike (str. 367—382).

Matilda Crnković

IVO ŽIC-KLAČIĆ, SMIH NAŠ BODULSKI, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka, Libar prvi, 1969, 184 str.; Libar drugi, 1971, 146 str.

Na vijest da je Ivo Žic nenadano umro u Rijeci, uzeo sam njegove čakavske pjesme *More, kamik i srce* zajedno s »librima« krčkih čakavskih anegdota; čitajući ova djela zadržat ću ga na putu »kim za vazda gre se«.

Iva Žica-Klačića, mještanina iz Punta na otoku Krku, prijatelja, pjesnika i folklorista, upoznao sam kao stvaraoca već u njegovim štokavskim pripovijetkama *Večiti gresi* (Negotin 1928). Tu me je impresionirao dijalozima na čakavštini. Naše otočko tlo u njima se sugestivno javljalo, kao i u zbirčici čakavskih pjesama *Bašelak z našega pitara,* koje su zajedno s njegovim štokavskim pjesmama izašle 1939. u Beogradu pod naslovom *Ostrvo naše peva.* Vraćanje »materinoj riči« u književnom radu bio je sretan zaokret Iva Žica-Klačića. Obuzela ga je domaća riječ, odraz života njegovih otočana. Ona je dala melodiju njegovu stihu i prasak dijalogu. Zato je na njoj najbolje što je kao hrvatski književnik napisao: drame, pjesme i krčke anegdote.

Dok su u čakavskim pjesmama Žica-Klačića »krik i protest« rodnoga otoka (V. Antić), u dramama je grč življenja. Uz ovu tamnu dubinu njegova djela velika je zasluga Iva Žica-Klačića što je čakavštinom pokazao i drugo lice Bodula (otočanina s Krka) — »smih naš bodulski« — elementaran kao i žalost, toliko potreban ljudima uz more da su razgrabili »libre« anegdota kad su doznali da »čovik puca od smiha kada ih čita«.

Ivo Žic-Klačić spontano je pristupio krčkom smijehu jer mu je humor u prirodi. Ostao je ljudima u sjećanju kao »smišljak« pun »smiharij i paćuharij«, vječno s lulicom u zubima, pa su ga u Vrbniku, gdje je službovao na građanskoj školi, porugljivo nazvali »meštar Pipica«. Piše da je rado slušao anegdote i nosio ih u svijesti od dječačkih i mladenačkih dana, a počeo je bilježiti »naš bodulski humor, od unatrag petnaestak godina«. Napokon je zabilježene šale počeo objavljivati u kalendaru »Jurina i Franina«, u »Novom listu« i časopisu »More«, a kao pečat svemu pričanju, i objavljivanju pojavila su se dva »libra« izabranog *Smiha našega bodulskoga.*

Ne može se reći da je Ivo Žic-Klačić prvi počeo objavljivati krčke anegdote. One su se objavljivale po raznim primorskim listovima, osobito one o Bodulima, te su postale vrlo popularne neke izreke o njima, kao ona: »Boduli nisu ljudi!«. I »Krčki kalendar« (1938—1941) obrađivao je domaće šale. Neke njihove varijante objavio je Žic-Klačić poslije II svjetskog rata. Postoji i više rukopisnih zbirki krčkoga humora. No Ivo Žic-Klačić prvi je krčke anegdote objavio u posebnoj knjizi, uz predgovor i tumač manje poznatih riječi, fraza i pojmova. Tragajući za svime što »dava« po krčkim šalama, Žic-Klačić donosi u prvom i drugom »libru« po jednu pjesmu iz moga čakavskog ciklusa *Šesti kontinent,* budući da sam mu dao naslov prema šaljivoj izreci: »Otok Krk je šesti kontinent, ne bi ga ni vrag ni Bog preskočil!«

Oba »libra« su zbornik »veloga« krčkoga smijeha. Tu se reda puntarsko »zbadanje«, baščansko »zrugivanje«, vrbansko »nadivanje«, dobrinjsko »zajedljivanje«, omišaljsko »podsmihnjivanje«, dubašljansko i poljičko »šapićanje«, svako selo je »va libri prišlo zi svoju medaljicu«. Ova domaća imena »smihu« napose govore o njegovoj popularnosti. Smijeh je u »libre« pobran sa seoskih raskršća i primorskih riva i peškarija, s mornarskih brodova i iz težačkih konoba, čuo se glasno na trgovima, tamo je »z napovidi mesopusta delal toro« i skidao krabunosnice, pa je završavao negdje po kutovima, u šaptu najopasniji, te su ga gonili »va pržun«. Krčki smijeh je blag, ali znade i bocnuti, narugati se, sarkastično plazeći jezik svemu

što se pompozno upinje. U »librima« je krčki smijeh životno aktivan. Ivo Žic-Klačić napominje u predgovoru: »Anegdote se prepričavanjem šire iz mjesta u mjesto, iz kraja u kraj, i u tome nas podsjećaju na sličnu pojavu s duhovitim dosjetkama ili pjesmama. Međutim, u novim uvjetima te anegdote primaju svoj specifični kolorit i postaju vjeran odraz duha i mentaliteta ljudi dotičnoga kraja.«

U krčkom smijehu ima motiva koji su došli s raznih strana. Iako je otok Krk morem odijeljen od kopna, njegovi su ljudi brodovima stalno bacali »skalete na gornji kraj«. Mornari, vojnici, đaci, iseljenici — odlaze oni svi, »brižni ki moraju poć po tujem svitu«, rekla je jedna stara baka, koja nije noge digla s otočkog zavičaja. Ali se mnogi na Krk vraćaju, pa donose i »tuji smih«, koji se polako udomaćuje. Žic-Klačić spominje anegdote iz Splita i Trsta koje su slične krčkima. Najbolji primjer kako već dugo Krk zapljuskuje smijeh sa strane jest anegdota o Kotoranima koji su se »pomižali na kruške« namijenjene »Dubrovčićima« na prodaju. »Fortuna« ih prisili da kruške sami pojedu. Ovu je anegdotu u 16. stoljeću Marin Držić unio u svoju komediju *Arkulin*, a Ivo Žic-Klačić u »libru prvom« (str. 83) donosi njenu varijantu koja priča o Bodulima. Oni su pojeli u oluji »popišane smokve« koje su htjeli prodati u Senju. Ovaj motiv nije se zadržao uz hrvatsku obalu, pošao je u unutrašnjost, pa se u okolici Zagreba priča o sličnoj »falopi«, samo su na mjesto krušaka i smokava došle zagorske šljive ili trešnje.

Krk je pun vlastitih lokalnih pričica, a povorka njegovih »smišnih ljudi« je velika, jer svaka kuntrada i svako selo ima po nekoliko glava »ke zajik drži«. Ali Krk ima anegdota koje su svojina cijeloga otoka, kao što je npr. *Jedan lipi deškorš na vrh treskavca.* S ovom anegdotom čuva se u krčkom sjećanju »Biškupova katrida«, velik kamen s udubljenim sjedalom, uz koji su se u starini održavala plemenska »spravišća«. Ovaj kultni kamen mijenjao je ime u Desin i Zvanimirov, čuvajući u nazivu uspomenu na kralja darovatelja i pobuđujući u puku sanjarije o dobrom življenju, kad bi se imalo »sve ča je bolje« (lib. I, str. 40). I nabrajalica o sedam krčkih općina sa sedam smrtnih grijeha svojina je cijelog otoka već 500 godina *(Sedan smrtnih grihi,* lib. II, str. 7). Ona je izvanredna ilustracija krčkih osobitosti. Osim »z grihi« krčka se mjesta razlikuju po govoru (Žic-Klačić spominje četiri oblika upitne zamjenice »ča«), po nošnji i običajima. Imaju i svoje specifične tipove i životne situacije.

Budući da je bio svjestan ovih razlika, osobito u jezičnom pogledu, šteta je što Žic-Klačić građu nije donosio u izvornom obliku. Time bi bile ne samo zabilježene lokalne jezične osobine, nego bi bilo jače istaknuto stvaralaštvo pojedinih mjesta. Žic-Klačić, priređujući zbirku krčkog smijeha, poveo se za »smišnjacima«, koji svojim jezikom prepričavaju »smih« koji su čuli u drugom mjestu i govoru. Žic-Klačić u predgovoru piše o svojem načinu zapisivanja: »Ove anegdote pisao sam čakavštinom, kakva se čuje u mome rodnom Puntu i još nekim mjestima, ali bez eliminiranja vokala — *a*. U onima pak, kojima je 'izvor' Omišalj ili Vrbnik, Dobrinj ili Baška, kad je u pitanju bio monolog ili dijalog, nastojao sam upotrijebiti izgovor ljudi navedenih mjesta...« Na kraju uvoda navodi imena kazivača (koji su mu kazivali u novije vrijeme) i mjesta iz kojih su rodom, ali uz tekstove nije naznačio od koga ih je čuo.

U domaćem krugu već se prepričavaju »smihi« iz dva »libra« Žica-Klačića. Time oživljuje čakavska riječ, koja je Ivu bila osobito na srcu. Pomišljao sam u početku da pišem nekrolog, ali živi »smih naš bodulski« čuva trajno lik Iva Žica-Klačića.

Nikola Bonifačić Rožin

IVAN KOVAČIĆ, SMIJ I SUZE STAREGA SPLITA, vlastita naklada, Split 1971, 270 str.

Knjiga koju navodimo u naslovu i kojoj je autor splitski težak samouk a danas listonoša u mirovini, i koju je on objavio zahvaljujući novčanoj pomoći pojedinaca (iz domovine i inozemstva) i nekih ustanova i poduzeća, iznosi zanimljivu i šaroliku panoramu jučerašnjeg Dioklecijanova grada.

Ali prije nego nastavimo pisati o toj knjizi, moramo upozoriti čitača da je tekstove u njoj odabrao, priredio i redigirao u dogovoru i u suradnji s autorom dr Radovan Vidović, te da je isto tako za tu knjigu on sastavio i rječnik. Ta je knjiga samo jedan dio takvoga Kovačićeva pisanja, dok je veći dio ostao i nadalje u rukopisu (jedan njegov rukopis s istim naslovom samo s mnogo zamašnijim opsegom tekstova nego što ga ima ova knjiga posjeduje i naš Institut, i on je zaveden pod arhivskim br. 413/1963).

Gotovo da nema jednoga napisa u ovoj knjizi koji nas ne bi zbog nečega zaokupio, ako ništa a ono koliko je potrebno da se istinski zabavimo, jer Kovačićevo je pričanje živo, plastično a splitski život neobično bogat svakojakim doživljajima i likovima. Autorova se memorija zadržava ponajviše na takozvanome malome svijetu njegova rodnoga grada, svijetu koji su sačinjavali težaci, ribari, konopljari, razni obrtnici te prekrcavači lakšeg i težeg tereta s brodova u luci (ostalo su bili činovnici, pripadnici slobodnih profesija i nešto posjednika). Predgrađe Veli varoš je najčešća pozornica zbivanja o kojima se govori u ovoj knjizi, a to je i razumljivo kad je sam autor iz toga dijela Splita. On se ne samo rodio u tome predgrađu godine 1897. nego je proveo i djetinjstvo i prvi dio mladosti u njemu, i to tamo negdje od godine 1900. do godine 1915.

Jedan od dvojice pisaca predgovorâ ovoj knjizi, dr Radovan Vidović (drugi je dr Duško Kečkemet, koji nam je oživio ambijent Splita u kojem se kreću Kovačićeve uspomene), dobro ju je okarakterizirao kad je napisao da joj je teško odrediti sadržaj jer da je ni sam Kovačić nije oblikovao »s jednom svrhom niti s jednim određenim postupkom, a ni jednim stilom«, budući da je ona velika mješavina u kojima ima svega i svačega: opisa staroga Splita, šala (koje Kovačić na nekoliko mjesta naziva glendama i sulcima), anegdota, humoreski, stihova itd.

Kad se pažljivo pročita čitava knjiga, a i samo jedan njezin dio, tako na primjer onaj u kojem se nalaze prozni sastavci *Puno lipi i šesni svit u našoj konobi* (str. 55—66), *Ala i ove berekinade* (str. 77—80), *Dernek na Stivanu u Trogiru* (str. 84—88), *Kako smo sve pošumnjivali Marjan* (str. 89—93), *Nešto o crkvenin bratovšćinan* (str. 129—134), onda se vidi da je njezin autor darovit pričalac i da se zabavno naći s njime u društvu na priličnu broju njezinih strana. No unatoč toj njegovoj pričalačkoj vještini publikacija *Smij i suze starega Splita* nije čisto beletrističko djelo. Kad bi joj trebali odrediti mjesto u našoj književnosti, i to u onoj pisanoj dijalektom, onda bi je najispravnije smjestili negdje između humorističkog pripovijedanja Marka Uvodića i etnološko-beletrističkog bilježenja Ive Jardasa (vidi knjigu ovoga posljednjega *Kastavština,* ZNŽO, knj. 39, Zagreb 1957).

Naravno, etnologu i proučavaču usmene književnosti najjače će privući pažnju u ovoj knjizi prozni sastavci koje je autor naslovio *Moj rod, dvor i kuća* (str. 22—32), *Ružija i dvi tuke* (str. 166—167), te čitav treći dio knjige, koji je nazvao *Razni vrimenski i blagdanski običaji i užance,* a u kojemu je uz opise običaja (Božića, Nove godine, Sv. triju kraljeva itd.) donio i pjesme ako su se u povodu kojega od tih običaja pjevale.

Kad Ivan Kovačić piše u već spomenutom sastavku *Moj rod, dvor i kuća,* i to na strani 28—29: »Priok zime okolo našeg širokega komina stavili bi banke i kašete o' petroja, pa bi sili nikoliko nas okolo i grijali bi se uz oganj. To je bilo zimi, kad su dani bili studeni i mokroviti pa se ni u poju ni' moglo radit. U našu kuću dolazi bi stric Ante, barba Ivan Patrijarko, a o' susidi Frano Velat Ferocijo, pa Mate Ferić, stari Osib, tet' Ane, moja baba i po koji Mandeta, Baja itd. Barba Ivan bi više puti donija sobon pismaricu Kačića i štija bi nan iz te pismarice. Iza tega bi zapivali koju pismu, pa jednu kiticu piva bi barba Ivan, drugu brat mi Pave, Toma, Frane pa i ja sam, kad san naučija štit, dok bi drugi okolo komina slušali ča će na kraju ispast. Zimi je o nebu nape visila praščevina koja se sušila na dimi. U onoj teplini češće bi pala po koja kap raskrabljene masti. Kapalo je i po nami koji smo sidili na banke i po 'Kačiću' i po žeravi, koja bi zapucketala i lipo zavonjala. Ča je to smetalo...«, onda čitač požali da nije koja od spomenutih starijih žena (tet' Ane, autorova baba ili neka druga koja se u taj čas nije nalazila s njima kod komina ali jest u najbližem susjedstvu) započela sa svojim repertoarom naših usmenih pjesama, jer da je takvih u to vrijeme koje Kovačić opisuje u toj sredini bilo, ne sumnjamo nijednoga trenutka, a pogotovo kad znamo da se u tom drevnom dalmatinskom gradu počela bilježiti hrvatska usmena poezija već krajem XVIII stoljeća (Julije Bajamonti) te nastavila u XIX, što potvrđuje i Matičina rukopisna zbirka Vjekoslava Radice (čini se, učitelja samoga Ivana Kovačića), pohranjena u Etnološkom zavodu JAZU, kao i publicirana pjesmarica Srećka Dujma Karamana *Marjanska vila,* od koje je prvo izdanje objavljeno u Splitu godine 1885, a drugo, prošireno, u istome gradu godine 1899.

Knjiga *Smij i suze starega Splita* ukrašena je uspjelim nizom fotografija, crteža i karikatura nastalih u vremenu koje se uglavnom poklapa s vremenom o kojem nam I. Kovačić tako razdragano i zanosno priča.

Olinko Delorko

HEINZ OTTO LICHTENBERG, UNTERHALTSAME BAUERNAUFKLÄRUNG, Ein Kapitel Volksbildungsgeschichte. Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen, Volksleben, 26. Bd., Tübinger Vereinigung für Volkskunde, Tübingen Schloss 1970, 255 str.

Znanstvena studija o specifičnoj (književnoj) vrsti zabavno-poučnih, stručno i prosvjetiteljski orijentiranih knjiga za seljake (Volksbüchlein), studija Heinza Otta Lichtenberga *Unterhaltsame Bauernaufklärung,* može poslužiti u ovom osvrtu kao dokazni materijal za nedoumicu koja je u toku čitanja trajala podržana nadom da će negdje, ako ništa drugo — bar na posljednjim stranicama — biti razriješena. Upravo je nedoumica i znatiželja pred neizvjesnošću ono što stručnjaka može dovesti do posljednjih redaka knjige. Na kraju, postaje očito da je studija u odnosu na čitaočeva očekivanja istovremeno povod bezličan, ali ne i nedužan. Upravo svojstvom svoje bezlične neodređenosti knjiga je uzročnik čitaočeve nedoumice i uzaludnog očekivanja da će se građa i pitanja koja su uz tu građu vezana usmjeriti u određenom istraživačkom pravcu. Kada su spomenuta pitanja koja građa sobom nosi, a kojima istraživač svojom orijentacijom može davati ili ne davati prednost, nije se mislilo na to da je autor neka pitanja zapostavio u nastojanju da odgovori na ona pitanja koja smatra važnijima. Da je do toga došlo, ne bi se u toku čitanja javila nedoumica i očekivanje njezina razrješenja. Pojednostavljeno rečeno, čitalac

se u tihoj nedoumici pita kamo je smjerao autor svojom studijom, što je htio ili što je želio pokazati i dokazati. Neodređenost i bezličnost, očito nijednom znanstvenom radu ne može biti cilj.

Potrebno je napomenuti da autorovo istraživanje nije bilo vođeno s književnopoučnog aspekta. U podnaslovu studiji stoji određenje: »Ein Kapitel Volksbildungsgeschichte«. Riječ je, dakle, o jednom isječku iz povijesti, rekli bismo, narodnog prosvjećivanja.

Nije, dakako, namjera ovog osvrta pisati o onome što autor i nije imao namjere istraživati. Međutim, ako se, kao i obično uz građu, mogu nametati mnoga pitanja — ostaje uvijek da se naznači osnovni, fundamentalni problem. Odsutnost naznake osnovnog problema u Lichtenbergovoj studiji omogućuje njezinu neodređenost i razlivenost u prostoru bezličnosti. Stoga se jezgra ove znanstvene studije teško može odrediti.

Kada se postavi pitanje cilja onako kako je taj cilj moguće očitati u rezultatu, u konačnom ostvarenju znanstvenog pothvata — onda možemo reći da autor, svladan građom, do cilja nije stigao. Izgubio se u građi bez kompasa, tj. određenog stava u odnosu na osnovno pitanje što ga nameće specifična vrsta zabavno-poučnih i prosvjetiteljski orijentiranih knjiga za selo i seljaka. Da se u građi znanstveni radnik može izgubiti i onda kada ona i nije obilna, odnosno da kvantitetu građe ne možemo proglasiti uzrokom nesnalaženja i nenalaženja izlaza — potvrđuje se najočitije u spomenutoj studiji.

Heinz Otto Lichtenberg ne samo da je svoju istraživačku energiju iscrpio u marljivom i znanosti tako neophodnom traganju za preostalim rijetkim primjercima zabavno-pučnih knjižica, razasutim po različitim bibliotekama — nego je pred tim istim knjižicama ostao promatrač svladan čarom njihove »starine« i naivnosti — svojstva pred kojima je smogao jedino još snagu — obilnog citiranja. U napomeni knjizi autor je izričito nagovijestio da će knjižice, do kojih je često dolazio samo uz velike teškoće, »bogato citirati« kako bi pružio i omogućio čitaocima »svježinu neposrednog utiska njihova načina pisanja i poučavanja«, što je sve želio još potkrijepiti tekstovnim dodatkom na kraju knjige. Obilnom citiranju, kao i korisnom tekstovnom i ilustrativnom dodatku, ne bi se moglo prigovoriti da sve to nije ostalo samo kao »privjesak« studije.

U procesu Lichtenbergova istraživanja i pisanja, uslijed zapostavljanja važnosti osnovnog problema građa je ostala, eufemistički rečeno, labavo vezana uz studiju. Kako je do toga došlo?

Knjižice zabavno-poučnog karaktera namijenjene prosvjećivanju seljaka, a ispunjene ekonomskim, gospodarskim, pedagoškim, moralizatorskim savjetima (nastale u Njemačkoj u razdoblju od sredine 18. do sredine 19. stoljeća, izazvane procesom velike pauperizacije seljaštva) — nastojale su da na zabavan način pouče seljaka u onome što je za život na selu najvažnije. S punim pravom Lichtenberg naglašava da ostaje otvoreno pitanje da li su spomenute knjižice uopće stizale do onih kojima su bile namijenjene, do seljaka (vidi str. 57).

Ono o čemu se, međutim, treba i može raspravljati jest problem koji je H. O. Lichtenberg postavio samo naizgled jasno. Težnja da se na zabavan način, putem razonode, saopći, ispriča, seljaku nešto korisno i poučno o njegovu svakodnevnom životu, dakle ono što autor određuje u navodnim znacima kao »beletrističko« u takvim knjižicama — to se u studiji određuje kao *metoda* izlaganja a ne kao princip: »Die innere Form dieser Ideal-Berichte, das 'Belletristische', ist aber nicht ihr Prinzip sondern lediglich ihre Methode...« (str. 143). To dalje znači da autor u

»belestrističkom«, dakle u književnom obliku zabavno-poučnih knjižica za seljake, vidi samo *sredstvo* za prenošenje posve određene vrste informacija i poticaja: »Dem Bauern unterhaltsam etwas aus seiner Welt zu erzählen, dachte man sich als Vehikel ganz bestimmter Informationen und Anregungen. Und nur auf diese Dinge und ihre Vermittlung kam es an. Kunst, 'Literatur' war nicht beabsichtigt.« (str. 143)

Pokazat će se da ovakav odnos prema knjizi kao »sredstvu« za prenošenje određene vrste informacija nisu imali samo prosvjetiteljski orijentirani autori knjižica nego, i to je ono što dovodi u nedoumicu, također i sâm autor studije.

Da položaj ovih knjižica, tj. njihov status u odnosu na književnost, nije tako jednostavan, pokušat će pokazati ovaj osvrt. Treba razlikovati cilj kojem su takve knjižice trebale poslužiti od onoga što je u njima doista ostvarivano. Mnoge od njih postigle su veliku popularnost i rasprodane su u, za to doba, nevjerojatnim nakladama.

Da je cilj autora takva zabavno-poučnog štiva (autori su često bili seoski svećenici) bio jedan, a konačni rezultat nepredvidljiv i neočekivan, najbolje pokazuju primjeri koje nalazimo u Lichtenbergovoj studiji.

Tako se, na primjer, Johann Heinrich Pestalozzi u predgovoru drugog izdanja knjižice *Lienhard und Gertrud* (1804) tuži da njegovo djelo nije imalo gotovo nikakva učinka na prosvjećivanje naroda dok je kao roman djelovalo osobito impresivno: »Es hatte als Darstellung des Wesens der häuslichen Volksbildung fast keine Wirkung und machte hauptsächlich als Roman Eindruck.« (str. 61)

Drugi je, i ne posljednji, karakterističan slučaj s knjižicom čiji je autor Rudolph Zacharias Becker: »Das Noth- und Hülfs-Büchlein oder lehrreiche Freuden-und Trauergeschichte des Dorfes Mildheim« [1787, 1798, 1825].

Prvo izdanje ove knjižice rasprodano je u 150.000 primjeraka, a zajedno s prijevodima na mađarski, češki, ruski i danski jezik — raširena je gotovo u milijun primjeraka. Ovdje ćemo samo napomenuti da su se odlomci iz spomenute knjižice pojavili prevedeni i na hrvatski jezik u varaždinskom listu za puk »Pučki prijatelj« (1868). Do detaljnijeg zadržavanja na ovome podatku doći će na drugome mjestu.

Pitanje kojemu bi se u ovom osvrtu željela obratiti puna pažnja jest Lichtenbergovo određenje beletrističkog samo kao sredstva kojim se određena znanja i istine žele prenijeti određenom društvenom sloju, kao i to da je zabavna (beletristička) metoda jedina koja bi uopće mogla navesti taj sloj na čitanje, ili slušanje glasnog čitanja, knjižica koje žele podići obrazovnu razinu najšireg i u to vrijeme gotovo potpuno nepismenog sloja seoskog stanovništva. Tako Lichtenberg proglašava beletrističko — metodom, a metodu sredstvom za prenošenje posve određenih informacija, što opet po njegovu, moramo naglasiti — posve nejasnom, razmišljanju isključuje književnost: »Kunst, 'Literatur' war nicht beabsichtigt.« (str. 143)

Književnost, međutim, također prenosi određene informacije o svijetu svojim čitaocima. Činjenica da su neke od poučnih i zabavnih knjižica doživjele mnogo veći uspjeh od ostalih iste vrste, da su se neke od tih knjiga prikazivale kao kazališni komadi na ulicama (tako se priča *Das Goldmacherdorf* Heinricha Zschokkea, iz 1847, izvodila u švicarskom kantonu Bern, str. 87) — ukazuje na to da se ne može simplificirano odijeliti — informacija (ekonomske, gospodarske ili pedagoške prirode) od načina, metode kojom se ta informacija lansira u određeni društveni sloj.

S takvog znanstvenog stajališta koje jasno luči informaciju, saopćenje, od načina kako se ona saopćuje — mogle bi se u književnosti razlučiti one vrste informacija koje zanimaju, na primjer, psihoanalitičare. U tom bi slučaju psihoanalitičar postupio, možda, analogno kao H. O. Lichtenberg s knjižicama namijenjenima zabavi i pouci — pa bi informacije razvrstao u skupine slične onima koje nalazimo u ovoj knjizi. U trećem, u stvari centralnom poglavlju Lichtenbergove studije pod naslovom *Sadržaj* nalazimo ovu podjelu: A) *Ekonomska informacija:* 1) Poljodjelstvo, 2) Općenito o olakšicama za život; Tehnologija, 3) Kućno gazdinstvo, 4) Nauka o zdravlju; B) *Moralna poduka:* 1) Kršćansko-religiozne opomene i pouke, 2) Općenito o etici, odgoju djece, o školi i školskom priboru, 3) Odgoj razumnosti: a) Praznovjerje, b) Običaji i blagdani, 4) Političko i građansko obrazovanje; C) *Opće obrazovanje:* 1) Egzotika, 2) Zoologija i botanika, 3) Priroda i svijet, 4) Povijest.

Upravo kada H. O. Lichtenberg »barata« s informacijama koje je prikupio i izdvojio iz spomenutih knjižica za seljake — očituje se slabost njegova znanstvenog pristupa tako dobivenoj građi. Uz obilno citiranje autor je nastojao da podatke klasificira — međutim, njegov znanstveni komentar iscrpljuje se najvećim dijelom u klasifikaciji.

Lichtenbergov znanstveni postupak ne bi se mogao odrediti kao pozitivistički. Obilno citiranje kao i podrobniji pregled nađenih knjižica u drugom poglavlju [II. Der Bestand], koje se sastoji od korisnog inventarnog popisa građe, tj. 29 zabavno-poučnih knjižica koje Lichtenberg opisuje, a čitaocu se čini da autor sâm ne zna što bi započeo s podacima koji mu se ili sami nude ili ih je prikupio ne znajući ni sam u koje znanstvene svrhe — sve to navodi na želju da se Lichtenbergov znanstveni postupak nazove — inventarskim.

Zabavno-poučne knjižice koje autor obrađuje omeđene su određenim povijesnim razdobljem ali se javljaju i kasnije, samo što se tada proširuje i donekle mijenja sloj kojem se specifična, sada već i za Lichtenberga — književnost, seoska književnost (Dorfliteratur) obraća. Može se reći, s obzirom na naslov studije, da je u sprezi »Unterhaltsame Bauernaufklärung« zanemareno i previđeno ono što imenicu određuje, potisnuto je iz sfere pažnje ono »zabavno« u nastojanju da se ukaže na prosvjetiteljski, racionalistički aspekt. Odijeljak u I poglavlju pod naslovom *Tradicija i književni krug* ostao je u kontekstu cjeline studije izoliran ili precizno rečeno — nefunkcionalan.

Zabavno-poučne knjižice za selo i seljake pokušao je Lichtenberg odijeliti od specifičnih (također), omiljelih i popularnih djela pučke književnosti o kojima su prosvjetiteljski orijentirani autori poučnih knjižica pisali da priče poput onih o Magelloni, Eulenspigelu i mnogobrojne slične »upropašćuju glavu i srce«. Iako su ih izrijekom napadali, autori zabavno-poučnih knjižica i sami su se povodili, u manjoj ili većoj mjeri, za iskušanim stazama specifičnog književnog fenomena — pučke književnosti. Pokušaj Lichtenbergov da od takve vrste pučkog štiva odijeli i jasno razluči zabavno-poučne knjižice u kojima su savjeti izmiješani s pričama, pjesmama i anegdotama — kao da je izveden iz iste vremenske ravni iz koje potječe i predmet njegova istraživanja. Taj pokušaj, naime, kao da je izveden s racionalističkih, prosvjetiteljskih pozicija, a ne suvremenih — znanstvenih. Da je tako, ukazuje sama građa i podaci koje pruža uz građu njegova studija.

H. O. Lichtenberg gleda, naime, u zabavno-poučnim, prosvjetiteljski orijentiranim knjižicama za seljake prije svega i jedino — preteče kasnijih stručnih knjiga. To je moguće učiniti samo onda ako se promatraju ogoljele informacije (pouke i savjeti) koje takve knjige nude.

Često, na primjer, u toku inventarnog opisa pojedinih knjižica Lichtenberg, gotovo poput nekog racionalista, ukazuje da pojedina pjesma ili priča sadržana u

takvoj knjižici jednostavno tu i ne pripada jer odudara od osnovnog prosvjetiteljskog tona takve i njoj sličnih knjižica.

Takav je slučaj s pjesmom o nakaznoj djevojci koju vodič pokazuje kao kuriozitet za novac: »So findet sich zum Beispiel I,S.57/58 ein absonderliches und nicht eben gemütvolles Gedicht 'Die hässliche Bauerstochter. Ein Mährlein', von der missgestalteten Bauerntochter, die schliesslich der Bärenführer nimmt, da er sie unter anderen Kuriositäten für Geld sehen lassen will: 'Nichts ist so hässlich zu ergründen, Liebhaber wird es dennoch finden'.« (str. 63)

Zabavno-poučnu knjižicu, dakle, u kojoj se uz savjete i pouke nalaze i takve pjesme, kao netom spomenuta, ili ponekad priče i romani, Lichtenberg ne smatra tipičnom knjižicom prosvjetiteljskih nastojanja, pa je stoga naziva — hibridnom, dvospolnom (»ein Zwitter«). Nakon ove pjesme, u istoj se knjižici nalazi početak epistolarnog romana *Friedrich von Friedrichsthal. Eine Geschichte, worinnen beyzu viel Wahrheit gesagt wird* (str. 63). Tako isto u zabavno-poučnoj knjižici (II, br. 19, str. 82), nakon korisnih savjeta izloženih u obliku razgovora, slijedi priča *Kunigunda und Adelhard, eine ländliche Geschichte* — u kojoj Lichtenberg smatra čudnom i s prosvjetiteljskim nastojanjima nespojivom činjenicu da glavni junak dobiva na lutriji 3000 guldena — jer su se protiv lutrije učitelji naroda uporno borili.

Na ovom se mjestu neće navoditi svi primjeri koji svojim karakterom nisu u skladu s nastojanjima zabavno-poučnih knjižnica da podignu obrazovnu razinu širokih društvenih slojeva. Primjeri su razasuti u opisanim knjižicama do kojih je autor uspio doći, pa se čini kao da i nije registrirao promjenu prijelaza iz teškoća traganja za takvim knjižicama u — teškoće znanstvenog pristupa skupljenoj građi. O prvima je teškoćama u više navrata govorio, a o drugima — govori nam njegova studija, tj. rezultati njegove znanstvene metode.

Primjeri u kojima se govori da ova ili ona pjesma, priča ili detalj »odudara« od osnovnih namjera pouke ukazuju na jednostranost Lichtenbergova znanstvenog tumačenja. Žanr zabavno-poučnih knjižica ne može se, naime, istraživati posve mehaničkom diobom na informacije koje sadrži, a pri tome Lichtenberg misli na informacije koje se odnose na pojedine struke, dok književne informacije ne smatra informacijama i odriče im pravo na »literarnost«. Takav stav autora — objašnjava sâm sebe jer postaje očito da Lichtenberg stavlja znak jednakosti između »Literatur« i »Kunst«, kao i to da je umjetničko ono što je vrhunsko umjetničko, sankcionirano u povijesti umjetnosti, odnosno književnosti. Ipak, obilne citate u studiji autor je objasnio namjerom da pokaže čitaocu — način pisanja (dakle umijeće ili vještinu: Schreibart) i način poučavanja zabavno-poučnih knjižica za seljake.

Ovim osvrtom želi se ukazati na činjenicu da je Lichtenbergovo mehaničko odjeljivanje svega onoga što ne spada u njegovu predodžbu o »Volksbüchlein« (u čestim slučajevima kada takve knjižice sadrže raznovrstan materijal) znanstveno već utvrđeno kao zabluda izvanjskog pristupa građi; to je učinjeno na srodnom području. Sovjetski znanstvenik D. S. Lihačov primijetio je pišući o raznolikosti sastava srednjovjekovnih rukopisnih zbornika da upravo tu raznolikost treba promatrati kao žanrovsku karakteristiku, a ne pojedine dijelove takvih rukopisnih zbornika raspoređivati, odnosno »raseljavati« u žanrove kojima bi, tako izdvojeni, mogli pripadati (vidi: D. S. Lihačov, *Poetika drevnerusskoj literatury*, Leningrad 1967, str. 48—53).

Upravo se takvim postupkom izoliranja služi H. O. Lichtenberg, pa mnogo toga odbacuje u onu vrstu štiva o kojem prosvjetitelji pišu da kvari glavu i srce. Lichtenberg, naime, ne uviđa da su po knjižicama neujednačeno razasuti elementi dvospolnosti, karakteristike hibridne vrste, ono što, ravnopravno s informacijama koje Lichtenberg jedino želi promatrati, sudjeluje u formiranju određenog hibridnog žanra zabavno-poučnih knjižica za seljake. Uslijed toga, autor s mnogim podacima kojima raspolaže ne zna, u stvari, što bi počeo, pa se čini kao da, registrirajući ih, jednostavno odlaže i stavlja te podatke u specifične raznosače pučkog štiva u Njemačkoj — u »Krämerküste«.

To pokazuje da se formalističkom razdiobom i filtriranjem ne može dobiti čista ili bar relativno čista vrsta kakvu nam je nastojao predočiti Lichtenberg. Nemoguće je odijeliti specifične »Volksbüchlein« na jednoj strani, a na drugoj opet »kupusare« (Scharteken), koje su se u Njemačkoj raznosili i prodavali u posebnim drvenim sanducima (»Krämerküste«).

Dakako, moguće je usredotočiti pažnju samo na određen aspekt fenomena, ali je potrebno posjedovati prethodno formiran stav u odnosu na neke fundamentalne probleme. Očito da Lichtenbergovoj studiji nedostaje stabilna podloga takvog stava; u pitanju je njegov posve nejasan odnos prema pojmovima književnosti (književnog), a iznenađujuće je pojednostavljeno shvaćanje informacije. I još nešto: dok su prosvjetiteljski orijentirani autori zabavno-poučnih knjižica za seljake u knjizi vidjeli »sredstvo« za postizavanje obrazovnih ciljeva, znanstvenom se radniku ne bi smjelo dogoditi da te iste knjige istražuje s istih pozicija, isključivo kao »sredstva« kojima se prenosi samo određena vrsta informacija. Lichtenberg ne pretpostavlja postojanje književnih informacija. U vrijeme kada se sve društvene i duhovne pojave nastoje sagledavati kao komunikacijske pojave, neoprostivo je »uzdizanje« književnosti (u stvari uzdizanje stare teorije) u sferu umjetnosti — pojma koji najteže napušta stare pozicije kao da umjetnost ne pripada fenomenu čovjekova komuniciranja sa svijetom.

U slučaju Lichtenbergove studije — specifična građa ostala je građa u koju autor nije dublje proniknuo upravo stoga što je građu, zabavno-poučne knjižice, promatrao samo kao »sredstvo« za prenošenje isključivo jedne vrste informacija odričući postojanje druge vrste — književnih informacija. Tako promatrano »sredstvo« poslužilo mu je opet samo kao sredstvo da načini klasifikacije i tabele, što ne znači da u daljim znanstvenim istraživanjima takva studija ne može biti korisna jer su u njoj obavljene, uključujući klasifikacije i tabele, neophodne predradnje. Jednom riječju, obavljena je uz takvo shvaćanje »sredstava« i »informacija« — neophodna ali i neinventivna — inventura. Studija pokazuje svoju slabost upravo ondje gdje se pokušavaju okupiti u grupe — određene vrste ekonomskih, pedagoških, etičkih i ostalih informacija, koje, u nedostatku autorova sintetskog pogleda (sistematičnost u radu ne osigurava i — sintezu), snose posljedice apstrahiranja od metode, načina kojim se te informacije odašilju u određeni društveni sloj primalaca poruke.

Divna Zečević

ELKE SCHWEDT, VOLKSKUNST UND KUNSTGEWERBE, Überlegungen zu einer Neuorientierung der Volkskunstforschung. Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen, 28.Bd., Tübinger Vereinigung für Volkskunde, Tübingen Schloss 1970, 190 str.

Već sam podnaslov ove knjige, *Razmišljanje o novoj orijentaciji u istraživanju narodne umjetnosti*, ukazuje na njen misaono bogato razrađen sadržaj. U podrobnom historijatu termina s pojmovnim sadržajem »narodna umjetnost« (pod kojima

autorica govori samo o likovnom opusu) ona veoma informativno, gotovo pedantno prikazuje svu literaturu o toj problematici. Pri tom se najviše koristi djelima s njemačkog govornog područja, što je, međutim, i razumljivo jer su to u prošlom stoljeću bili najbolji teoretski prilozi. Ali ona ne izostavlja ni poglede J. Ruskina, tako odlučne za formiranje umjetničkih shvaćanja u doba romantizma, kad se i začinje promatranje pučkog stvaralaštva kao posebnog, važnog poglavlja ljudskih djelatnosti uopće. I dalje u svom tekstu autorica daje toliko korisnih informacija o stavu suvremenog društva prema dekorativnoj umjetnosti i zanatstvu, a i potrebama današnjeg prosječnog čovjeka za uljepšavanjem svagdašnjeg životnog ambijenta, da bismo se ovim njezinim izvodima gotovo mogli koristiti kao priručnikom ili bar kao pomoćnom literaturom u rješavanju naših vlastitih pitanja na tom polju, na kojem, da se slikovno izrazimo, s jedne strane rastu ruže, a s druge je to polje sve pokorovljeno dračom i travurinom. Jer, eto, naša likovna tzv. naivna umjetnost dosegla je svjetski domet, u svijetu ona pronosi naše ime jugoslavensko i hrvatsko kao narodna, pučka umjetnost. A s druge strane, kod nas kod kuće imenom narodne umjetnosti nazivaju se one strašne drvene rode i sva ona poplava najlošijeg kiča, koja zbog naše nemarnosti kvari ugled naše zemlje čak i kod najobičnijih turista. Osim znanstvenog pristupa teoremu pučke umjetnosti i umjetničkog zanatstva, autorica opširno u anketnim testovima daje i svoje konkretne podatke o proizvodnji, situaciji na tržištu, ponudi i potražnji, te o cjelokupnom prometu svih različitih vrijednosti, manje vrijednih i sasvim bezvrijednih stvari, koje se na njemačkom području zovu Volkskunst, Bauernkunst, Kunstgewerbe i Heimatwerk. Po svemu, to je veoma korisna knjiga, koja bi mogla dati poticaj da se naši mlađi stručnjaci etnolozi prihvate posla oko tih pitanja, tako aktualnih u nas.

Marijana Gušić

ABSCHIED VOM VOLKSLEBEN, Red. KLAUS GEIGER, UTZ JEGGLE und GOTTFRIED KORFF. Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen, 27. Bd., Tübinger Vereinigung für Volkskunde, Tübingen Schloss 1970, 204 str.

I ovaj je svezak, kao obično u ovoj seriji, nevelik po formatu i broju stranica, ali zato to jedriji po sadržaju i bogatiji, s korisnim opažanjima o aktualnom pristupu problematici etnologije kao suvremene znanosti. Osam sastavaka, uključivši u to i predgovor potpisan od sva tri urednika, raspravlja o metodološkim pitanjima u etnologiji. Iz predgovora doznajemo da je sedam radova u ovom svesku prošlo dug redakcijski put nakon seminara održanog 1969. g. u okviru instituta Ludwiga Uhlanda u Tübingenu s temom »dokumentacija i terenska istraživanja«. Tom je prilikom, naime, diskusija toliko otežala od neriješenih odnosa između teorije, empirije i praktičkog rada na polju etnologije da se, s jedne strane, trebalo osvrnuti na dosadašnji istraživački rad u toj struci, a s druge strane, zagledati malo unaprijed koliko se novih pogleda u etnologiji otvara s pomoću srodnih grana socijalnih znanosti, i to i u metodi i u postavi teorema. Zato autori svaki na svoj način odgovaraju na pitanja koja su se nužno pojavila u toku raspravljanja na onom seminaru: kako saznanje ulazi u radni okvir etnologije kao socijalne znanosti; zatim, u kojem je odnosu teoretsko saznanje prema empirijskom iskustvu i prema praksi; i konačno, kako da se dosadašnja etnologija transformira u jednu aktualnu kritičku socijalnu znanstvenu disciplinu. Samo usput: termin njemačke nauke Volkskunde mi nužno prevodimo s etnologija, bez uobičajene podjele prema Völkerkunde, jer ne

usvajamo uopće razliku nekadašnje idealističke škole između tzv. historijskih naroda i onih »bez historijske prošlosti«, dok prikazano djelo, razumije se, odgovara problematici Volkskunde.

Svi članci iznose metodološki pristup pojedinim pitanjima, ali svaki autor pristupa svom problemu samostalno, pa tako knjiga ne predstavlja neku sistematiku etnološke metodologije. No svih sedam autora svoje mišljenje iskazuje manje-više polemički ili, recimo modernije, »protestno«, zauzimajući kritički stav prema citiranim autorima i njihovu djelu. Tako Utz Jeggle pod naslovom *Uvjetovanost vrijednosti u etnologiji* angažirano raspravlja o objektivnosti u znanosti polemizirajući s postavama Maksa Webera. Koristi se obilatom literaturom različitih pravaca i ukazuje na pretapanje objektivizma i nezavisne istinitosti u politički konformizam i, u konkretnom slučaju, u predratnoj njemačkoj nauci, na podlijeganje nacizmu, ali ujedno daje u tom i pravilno rješenje. Upirući se na misli Th. Adorna, on ukazuje na to da se dijalektički znanost oslobađa od tih stega, nametnutih joj idealističkim stavom o »nevezanoj slobodi u radu« i onih obaveza koje su diktirale »održavanje reda«. Prema Hegelu »revolucioniranjem usvojenih predočaba prividna se zbilja neće održati«, a to je »put i nada koja ostaje etnologiji«. Nakon ovog programatskog članka slijedi *Etnologija kao kritička socijalna znanost* od Rolanda Narra. Ako, kaže ovaj autor, treba tražiti nove pristupe u etnologiji, onda prije svega treba preispitati dosadašnje znanstvene postupke, koliko su ili drugačiji ili slični novim pristupima. Zato on u najkraćem ali iscrpnom osvrtu daje pregled suvremenih pogleda i pravaca, pri čemu se na kraju polemički zadržava na stavovima K. S. Kramera u nizu njegovih radova od pedesetih godina dalje, a to je sve popraćeno veoma korisnim opažanjima o aktualnim problemima etnologije u suvremenom znanstvenom sagledavanju. U članku *Kritika kanona* autor Martin Scharfe ponešto se egzaltirano obara na pozitivističko djelovanje onih koji se gube u prenaglašavanju svojega kanona, tj. pozitivističke i faktografske građe, jer, kaže on, »tko nema teorije, drži se kanona, koji pretvara u teoriju, a tko ne poznaje odraz spoznajnog procesa, taj se čvrsto drži činjenica dobivenih od svojih ispitanika...«. Pitanje skupljanja građe, ali u odnosu prema folklorizmu s naglaskom na aktualnoj konfliktnoj situaciji, u kojoj »hitno treba nešto učiniti«, razmatra Gustav Schöck u članku *Skupljati i spašavati*. On naglašava da to treba činiti na ispravan znanstveni način, jer »kasnije može biti prekasno (J. Grimm)«. Uz pomoć definicije »statistika daje sažetak metodskih postupaka koji omogućuju da razumne zaključke izvedemo u slučaju nepouzdanosti« Horst Neisser u svom članku *Statistika, jedna od metoda etnologije* prikazuje kako statistika, koja do sada nije služila u etnologiji, veoma korisno podupire princip vjerojatnosti. Rudolf Schenda pod naslovom *Cjelovito — praprvotno — još danas* raspravlja iscrpno o prikupljanju etnološke i folklorne građe pomoću upitnika i anketa, ali gotovo više nego u samom tekstu, on u bilješkama ispod crte polemizira s do u nedogled nabujalom literaturom o tom poslu. Ali u tom daje svoja veoma korisna opažanja o pojavama u transformaciji današnjice. Hermann Bausinger se u članku *Problematika historijske etnologije* suprotstavlja jednom od danas vodećih autora u Njemačkoj na tom polju, K. S. Krameru. I pored svog veoma izgrađenog jezično dotjeranog izraza i izdjelane literarno-znanstvene fraze, Bausinger kao da ne nalazi rješenja kojima bi čitaocu zainteresiranom za ova pitanja ukazao na pravilan izlazak iz današnjih umnogome proturječnih pogleda i mišljenja. Na kraju, Thomas Metzen iznosi oštru kritiku švicarske etnološke škole u članku *Napomene uz Volkskunde der Schweiz Richarda Weissa.*

Koristan registar imena i pojmova upotpunjuje ovu knjigu, u kojoj se, i pored visokog dometa teoretskog raspravljanja i aktualnih znanstvenih dostignuća, susrećemo s jednom začuđujućom pojavom: u čitavom tome bujanju autora i literature, pogleda i mišljenja, znanstvenih pristupa i teorema sasvim prevladavaju pisci iz njemačkoga govornog područja, kao da za ovu znanstvenu zajednicu, okupljenu oko tog djela, ne postoji sav ostali misaoni svijet.

Marijana Gušić

LIDOVÁ TRADICE. PŘÁTELÉ K 85. NAROZENINÁM AKADEMIKA JIŘÍHO HORÁKA, Uspořádali JAROMÍR JECH a OLGA SKALNÍKOVÁ, Academia, Praha 1971, 251 str.

Zbornik *Narodna tradicija* posvećen je istaknutom češkom folkloristu i književnom znanstveniku, profesoru komparativne povijesti slavenskih književnosti, akademiku Jiržiju Horaku (Jiří Horák) povodom njegova 85. rođendana (rođen je 4. 12. 1884).

Evropska etnologija, folkloristika i slavistika smatraju J. Horáka već dugi niz godina istaknutim reprezentantom čehoslovačke nauke, stručnjakom čija je znanstvena djelatnost opće poznata i naišla je na odjek u brojnim slavenskim i neslavenskim zemljama. To svakako važi i za Jugoslaviju. Akademik J. Horák član je i Srpske akademije nauka.

Horákov znanstveni opus obuhvaća uglavnom dva područja: folkloristiku i povijest slavenskih književnosti. Tematska širina i raznovrsnost, karakteristična za opus J. Horáka, obilježava i zbornik njemu posvećen. Zbornik *Lidová tradice* sadrži 19 priloga iz raznih područja etnologije, folkloristike i književne znanosti. Objavljeni prilozi većinom su radovi čeških i slovačkih autora — učenika i suradnika J. Horáka (14 priloga), ali ima i priloga stručnjaka iz Jugoslavije (2), Rumunjske (1), Italije (1) i Njemačke (1).

Najveći broj priloga bavi se problematikom usmene književnosti — narodnih pjesama, balada, pripovijedaka, predaja i poslovica, što je područje koje je slavljenika uvijek snažno privlačilo i kojem je posvetio mnoge radove. Kao što je poznato, prof. J. Horák autor je povijesti čehoslovačke etnografije i folkloristike (*Národopis československý*, Československá vlastivěda II, 1933). Povijesni aspekt proučavanja narodne kulture prisutan je i u mnogobrojnim njegovim studijama. Njegov interes nije ograničen samo na problematiku usmene književnosti već obraća pažnju i na druge oblasti narodne kulture. Stoga su i u zbornik *Lidová tradice* osim priloga iz te problematike ušli i prilozi u kojima su obrađene teme s područja muzičkog folklora, narodnog obrta, arhitekture i sl. Historijski aspekt dolazi do izražaja u više priloga, npr. kod J. Vařeke, V. Scheuflera, J. Podoláka i dr.

Drugo veliko područje koje je trajni predmet Horákova interesa i kojem je posvetio mnogobrojne radove jest povijest književnosti. (Izbor iz njegovih radova o slavenskim književnostima izišao je pod naslovom *Z dějin literatur slovanských*, Praha 1948.) Povijesti književnosti u zborniku *Lidová tradice* posvećeno je manje mjesta nego etnografiji i folkloru. S tog područja su samo dva priloga (R. Parolek i J. Dolanský), na koje ćemo se ukratko osvrnuti.

Julius Dolanský obrađuje temu iz oblasti češko-poljskih književnih odnosa, koja mu je vrlo bliska i u detalje poznata, u prilogu *Erbenova »Kytice« i poezija Slowackoga* (str. 23—38). (Erbenu, njegovu životu i djelu i njegovim odnosima prema

poljskim romantičarima Dolanský je posvetio monografiju *K. J. Erben*, Praha 1970.) Dolanský, na temelju analize Erbenovih balada *Mateřídouška, Dceřina kletba* i *Poklad* i njihove poredbe s poezijom Slowackoga, dolazi do zaključka da između Erbena i Slowackog postoji čitav niz tipoloških srodnosti, osobito ondje gdje su se oba pjesnika inspirirala folklorom. Iako nije poznato da je Erben Slowackoga poznavao, Dolanský zaključuje da je tipološka srodnost, a čak i podudarnost pojedinih mjesta u njihovoj poeziji toliko velika da se za Erbena poznavanje Slowackoga može i mora pretpostaviti, i to je poznavanje tako duboko i detaljno da je kasnije utjecalo na Erbena pri oblikovanju vlastitog materijala. Dolanský time nipošto ne tvrdi da Erben nije originalan u svojoj poeziji ali nastoji bliže odrediti neke mogućnosti njegove inspiracije otklanjajući se time od tradicionalnog poimanja Erbena kao posve nacionalnog pjesnika, kako u inspiraciji, tako i u motivima. (Da je moguće s nekim zaključcima Dolanskoga o odnosu Erbena prema Slowackome polemizirati, pokazuje prikaz djela navedenog u bilj. br. 3 u časopisu »Slavia« 41, 1972, 92—97, osobito njegov drugi dio.)

Na rusku književnu sferu odnosi se prilog o prozi N. S. Ljeskova Radegasta Paroleka *Majstor skaza. Uz tipološku karakteritiku proza N. S. Ljeskova* (str. 165—177). Nakon kratkog pregleda Ljeskovljeva umjetničkog razvoja, Parolek prilazi analizi važnijih djela Ljeskova s aspekta njihove forme. Ljeskov je autor čiji se stil bitno razlikuje od stila njegovih suvremenika. Za njega je tipičan skaz, tj. narodno pripovijedanje s folklornim elementima. Autor pokazuje kako je njegova umjetnička metoda zapravo sinteza različitih elemenata na temelju skaza, gdje vrlo važnu ulogu ima jezik. Autor ističe neke specifičnosti Ljeskovljeva jezika, npr. sklonost igri riječima i kalamburima kao sredstvu umjetničkog oblikovanja svijeta, a ujedno i predmetu tog oblikovanja.

Ostali objavljeni radovi zbornika *Lidová tradice* tiču se folklora i etnologije. Najviše ima radova o pitanjima usmene književnosti. Među tim radovima treba na prvom mjestu istaći članak Maje Bošković-Stulli *Umirući junak oprašta se od družine. O jednoj slovačko-češkoj i hrvatsko-slovenskoj narodnoj baladi* (str. 9—22), koja analizira narodnu pjesmu o umirućem junaku, pjesmu koju je zbog njezine umjetničke vrijednosti posebno cijenio i J. Horák. Autorica uspoređuje slovačku i moravsku baladu s hrvatskom i slovenskom (zajedničkog su porijekla) i prati njen preobražaj na hrvatskom i slovenskom tlu. Ovaj prilog ne samo da ukazuje na povezanost čehoslovačke tradicije s jugoslavenskom već dopušta da se izvedu i neki opći teorijski zaključci o narodnim pjesmama.

Drugi prilog iz ove oblasti napisao je češki folklorist Karel Dvořák pod naslovom *Balada o podmetnutom djetetu* (str. 39—54). Na temelju detaljne analize svih sačuvanih verzija balade o podmetnutom djetetu autor ukazuje da se ona temelji na književnoj tradiciji (legenda o sv. Stjepanu), što u češkoj baladici nije usamljen primjer. Tragajući za korijenima ove tradicije i nastojeći vremenski odrediti i objasniti genezu izvornog, društveno još nemotiviranog i nedijaboliziranog poimanja demona koji podmeće djecu, autor nalazi da je to vrlo stara tradicija, koju možemo povezati s antičkim Nereidama (oslanja se na proučavanje Lo Nigroa), koje se kasnije preobražavaju u demonska bića i čiju je metamorfozu, vjerojatno u 4. stoljeću, učvrstilo kršćanstvo.

Problematici češke balade posvećen je nadalje i prilog *Dvije uvodne formule u češkim baladama* (str. 207—223), kojeg je autor Oldřich Sirovátka. Autor se koncentrira na dvije vrlo proširene početne formule češke balade: *Byl jeden .../Byla*

jedna... i *Co sa stalo (vnově)...* Autor pokazuje da je formula *Byl/a jeden...* univerzalna početna formula češke klasične balade, dok je druga formula *Co sa stalo...* u upotrebi regionalno omeđena (Slovácko) i uglavnom se javlja kao početak jedne vrste balada koju autor naziva obavještajnom (»zpravodajská«) baladom. Tvrdi nadalje da formula *Byl/a jeden...* ima međunarodne analogije (navodi njemačke i slovačke primjere), dok je druga formula *Co sa stalo...* tipična za slovačku baladiku. Zato je razumljivo da se ta formula javlja uglavnom u pokrajini Slovácko, koja je i u drugim sferama tijesno povezana sa Slovačkom.

Istaknuti rumunjski stručnjak Mihai Pop obraća pažnju na rumunjsku sajamsku pjesmu *Le chant de colportage dans le folklore Roumain* (str. 189—197). Sajamska pjesma, onakva kakvu poznajemo iz srednje Evrope, u jugoistočnoj Evropi srazmjerno je rijetka; postoji, međutim, niz sličnih pjesama koje možemo nazvati sajamskima, koje autor analizira, nabraja njihove vrste i karakteristike. Ukazuje na njihovu srodnost s junačkim pjesmama, čestim na ovom području. Autor dolazi do zaključka da se u Rumunjskoj sajamska pjesma javlja oko stotinu godina kasnije nego u srednjoj Evropi; sa srednjoevropskim pjesmama zajednička joj je tematika senzacije, ali upotrebljava druga izražajna sredstva, koja odgovaraju domaćoj tradiciji.

Nekoliko priloga posvećeno je folklornoj prozi. Problematici narodne pripovijetke i ličnosti narodnog pripovjedača posvećen je prilog Jaromíra Jecha *Prozna narodna tradicija u usmenom i pisanom izričaju* (str. 81—109). Autor konfrontira pisanu i usmenu verziju triju pripovijedaka narodnog pripovjedača Marije Bínove *(O slikaru koji je slikao pravog đavla, O crnom brodu* i *O Honzičku i Hanzličku).* Autor pokazuje karakteristične crte usmenog i pisanog izraza M. Bínove i ukazuje na vrijednost njezina repertoara. Pripovijetku *O slikaru koji je slikao pravog đavla* navodi u cjelini jer je njen siže gotovo nepoznat, nije naime registriran kod Tillea, a u međunarodnom katalogu Aarne-Thompsona tek se u zadnjem izdanju navodi samo jedna ruska varijanta.

Do sada malo razrađenoj temi, problematici formalne strane narodnih predaja, posvećen je prilog *Uz pitanja forme povijesnih predaja. Analiza tema sa sižeom iz turskih ratova s umetkom u stihovima* (str. 127—142), kojeg je autor Dagmar Klímová. Autorica nastoji pokazati da su narodne predaje, unatoč naglašavanju sadržaja, na prvome mjestu književna vrsta koja i pored svoje prividne amorfnosti i slučajnosti ima čvrst oblik i izbalansirane stilske postupke.

Problematici folklorne proze posvećen je nadalje prilog Jaroslava Kramaříka o sudbini pripovijetke o hrabroj djevojci i lopovu, *O sudbini jedne pripovijetke. Hrabra djevojka i lopov* (str. 143—157). Autor polazi od pripovijetke koju je obradio češki književnik J. Š. Baar, *Vo srdnatý Hanči Šimaníkouc,* usredotočujući pažnju na narodne izvore te pripovijetke. Zaključuje da je Baarova pripovijetka nastala suradnjom dviju ličnosti, narodnog pripovjedača i umjetnika. Tijesno je povezana s mjesnom tradicijom, iako se radi o međunarodno poznatoj i vrlo proširenoj temi.

Prilog pokojnog milanskog profesora Bruna Meriggija *»Bog« u srpskohrvatskim poslovicama* (str. 159—164) zadire u problematiku izvornog značenja poslovica. Značenje nekih riječi koje se u poslovicama često upotrebljavaju tokom vremena se, naime, modificiralo, i tumačenje poslovice na temelju današnjeg značenja često dovodi do promjene smisla cijele poslovice. Takav je slučaj s imenicom »bog«. Ova imenica kod Slavena nije od početka označavala kršćanskog Boga u današnjem smislu, već je imala šire značenje. Značila je u početku bogatstvo i sreću dodijeljenu sudbinom, te darivaoca sreće i bogatstva. Poslovice se, doduše, u većini slučajeva mogu objasniti u kršćanskom smislu, ali postoje primjeri, koje autor navodi, gdje se imenica »bog« može i treba tumačiti u smislu poganske pretkršćanske mitologije.

Problematikom funkcije pjesme i pjevanja u životu gradova u 17. st. bavi se u prilogu *Društvene funkcije pjevanja i pjesme u životu 16. i 17. stoljeća* (str. 55—64) Karel Fojtík. Ilustrirajući svoje zaključke na primjeru funkcije pjesama u obrtničkoj sredini, autor pokazuje da je pjesma u 17. st. bila važno sredstvo grupne identifikacije, a osim toga već od 16. st. postaje sredstvom društvene kritike i kontrole. Autor prati i promjene do kojih je došlo u funkciji pjesme i pjevanja u toku 19. i 20. st. u vezi s novim društvenim i političkim organizacijama i novim formama društvenog života.

Ulozi rudarstva u češkoj narodnoj kulturi posvećen je prilog Olge Skalníkove *Rudarstvo u češkoj narodnoj kulturi* (str. 225—231). Autorica se posebno osvrće na to kako se prilike rudarskog života odražavaju u narodnim pjesmama, napose kako se u narodnim pjesmama odrazilo pogubljenje kutnohorskih rudara nakon rudarske bune 1496. god. Rudarstvo je kao drugo najvažnije zanimanje (pored zemljoradnje) češkog, moravskog i slovačkog naroda ostavilo u češkoj narodnoj kulturi duboke tragove, kako u predindustrijskom razdoblju, tako i kasnije, u razvoju radničke kulture u industrijskim oblastima. Tragova ima ne samo u narodnim pjesmama i pripovijetkama već se odražavaju i u rudarskim molitvama, pri slavljenju blagdana pojedinih svetaca koji su smatrani patronima rudara (sv. Barbara, sv. Prokop i specifično češka pojava — slavljenje praznika M. Jana Husa među rudarima).

S rudarstvom je povezan i prilog Gerharda Heilfurtha *Der Glückauf-Gruss in der Spannung zwischen Volksglauben und Aufklärung* (str. 73—79). Autor se bavi poviješću upotrebe i udomaćivanja rudarskog pozdrava *Glückauf* za razliku od starijeg *Glückzu,* navodi razloge zamjene (značenje *auf — van)* i upotrebe baš u rudarstvu, gdje je novi pozdrav izražavao želju dobre sreće i dobar znak. Autor pokazuje kako pozdrav *Glückauf,* iako se njegova upotreba sukobljava s načelima i idealima prosvjetiteljstva, ostaje do danas u upotrebi.

Richard Jeřábek u svom prilogu *Običaj »hvatanje Kuruca« u Bojkovicama* (str. 111—125) analizira moravski običaj »hvatanje Kuruca«, opisan u jednom povijesnom dokumentu iz 18. st. Autor utvrđuje da je opisani bojkovički običaj srodan ili čak istovjetan s poznatim (i danas) moravskim običajem »povorka kraljeva«. U Bojkovicama se radi o jasnoj aktualizaciji koju su izazvali povijesni događaji početkom 18. stoljeća. Naziv Kuruc povezuje autor sa slovačkim *turice* (= letnice češ., vesna) i preko toga s *tur* (= kastrirani bik).

Milovan Gavazzi u svome prilogu *Svirala bez rupa s karpatskog teritorija* (str. 65—72) daje prilog proučavanju narodnih glazbala. Daje opis jedne vrste svirale čija je upotreba karakteristična za narodnu kulturu karpatskog teritorija, a zajednička je Slovacima, poljskim Goralima, dijelu (karpatskih) Ukrajinaca i Rumunja. Autor spominje da je ova svirala u upotrebi u zapadnoj Bosni i u Norveškoj. Zapadnobosansku sviralu zvanu »slavić« autor povezuje s ostacima vlaške kulture, dok su postojanje i upotreba ove svirale u Norveškoj zagonetni. Autor utvrđuje vrste ove svirale, geografsku proširenost njene upotrebe i njezine glazbene mogućnosti.

Historijski pristup dolazi do izražaja u više priloga (neki od njih bili su već spomenuti). Stanje slovačke etnologije i njen razvoj u razdoblju poslije ukidanja Matice slovačke (1875), napose u 80. godinama 19. st., pregledno prikazuje Ján Podolák u članku *Uz razvoj etnologije u Slovačkoj krajem 19. stoljeća* (str. 179—188). Autor se u svome prikazu nedvojbeno oslanja na Horákov *Národopis československý*, do sada najkompletnije djelo u ovoj oblasti. 80-e godine 19. stoljeća, koje stoje u centru autorove pažnje, u slovačkoj etnologiji i folkloristici znače prekretnicu. Nakon nasilnog prekida, poslije ukidanja Matice slovačke, potkraj 80. godina dolazi do nove aktivizacije entnografskog rada, što kulminira u osnivanju »Muzeálnej slovenskej spoločnosti« i svestranoj muzeološkoj djelatnosti u Slovačkoj.

Poviješću proučavanja narodne keramike, i to u njenu početnom razdoblju (od 1919. god.), bavi se Vladimír Scheufler u članku *Počeci proučavanja narodne keramike u češkim zemljama(* str. 199—206). Ovo prvo razdoblje postavlja temelje mnogim muzejskim keramičkim zbirkama, donosi mnogo regionalnih studija o keramici i materijalâ za povijest lončarstva, ali etnohistorijskih je radova u pravom smislu bilo malo (dvije značajnije rasprave iz ovog razdoblja autor analizira). Iako stariji radovi ne pristupaju rješavanju teorijskih zadataka, imaju vrijednost jer pružaju bar djelomične informacije o starim centrima proizvodnje keramike. Ali ipak mnogo materijala nepovratno je propalo; od otprilike 60 centara proizvodnje radovi obuhvaćaju detaljnije samo tri, a o drugima donose samo djelomične ili čak nikakve informacije.

Problematikom proučavanja narodne arhitekture i početcima tog proučavanja bavi se rad Josefa Vařeke *Značenje Čehoslovačke etnografske izložbe za proučavanje narodne arhitekture* (str. 233—238). Autor ističe veliko značenje Čehoslovačke etnografske izložbe, koja se održala u Pragu 1895. godine, kao prvog velikog impulsa za proučavanje narodne arhitekture. Na izložbi je bilo rekonstruirano selo, s kućama koje su prezentirale razne tipove narodne arhitekture (do danas su se sačuvali modeli tih kuća); to je jedan od prvih muzeja narodne arhitekture u Evropi. Autor ističe mnogostruko značenje samog izložbenog sela i zbornika radova o narodnoj arhitekturi izdatog u povodu izložbe. Osim dokumentarne i druge vrijednosti, ističe da je u radovima izložbenog zbornika prvi put uopće izrađena tipologija kuće.

Problematikom vjerodostojnosti starih izvora narodne glazbe (prije 1800. god.) bavi se Karel Vetterl u članku *Uz problematiku izvora narodne glazbe prije god. 1800* (str. 239—248). Budući da su stariji zapisi više-manje stilizirani i nesavršeni (nesavršena notacija i sl.), do najtočnijih mogućih rezultata možemo doći samo uspoređivanjem, kombinacijom različitih kriterija. Za proučavanje češke glazbe od velike su važnosti kontrafakture, jer su baš one tipične za češke zapise. Poteškoće oko utvrđivanja izvorne melodije nastaju i zato što se melodija ponekad mijenja, dok ritam i metričke strukture ostaju iste.

Završavajući ovaj kratki prikaz sadržaja zbornika *Lidová tradice*, dodajemo još da se na početku nalazi *Tabula gratulatoria*, u koju su se upisali znanstvenici iz cijelog svijeta, te kratka uvodna riječ, ali na žalost ni riječi o samom slavljeniku, prof. Jiržiju Horaku. (Sintetski prikaz Horakova djela i bibliografiju čitalac će naći npr. u člancima: Jan Racek, *Jiři Horák, jubilejní úvaha*, »Československá etnografie«, 7, 1959, 4, 331—347; Zdeněk Mišurec, *Výběrová bibliografie publikovaných etnografických a folkloristických prací akademika Jiřího Horáka*, »Český lid«, 51, 1964, 5—6, 379—384.) Saželi su na njemačkom jeziku. Zbornik, iako po opsegu dosta skroman, značajan je prilog proučavanju različitih oblasti narodne kulture, a visokim nivoom objavljenih radova poznatih čeških i stranih stručnjaka dostojan je prilog jubileju akademika J. Horáka.

Zdenka Ribarova

SLAVISTIKA — NÁRODOPIS, vedecký redaktor JÁN MJARTAN, výkonná redaktorka VIERA GAŠPARÍKOVÁ, Slovenská akadémia vied, Národopisný ústav, Bratislava, 1970, 331 str.

Ova lijepo opremljena i tehnički dotjerana knjiga već je u svom naslovu za nas posebno značajna. Tri termina, slavistika, etnografija, folkloristika, tu su povezana u jednu cjelinu, koju izriče podnaslov »narodopis«. U uvodu uvaženi slovački znanstvenik Jan Mjartan opširno opravdava ovaj programatski naslov. U iscrpnom historijatu on prikazuje razvoj one znanstvene grane koju Česi i Slovaci, pa i kod nas Slovenci, zovu »narodopis«. Dok smo mi pravovremeno usvojili nazive zemljopis i prirodopis, koji su danas sasvim stekli građansko pravo, dotle se za široki sadržaj nauke o narodu moramo služiti terminom etnografija, koji, međutim, u toj službi nipošto nije precizno limitiran. Pa dok narodopis obuhvaća i etnografiju u užem smislu i folkloristiku, kod nas u tom ima podosta lutanja. Ali programatski, a dosljedno tome i tematski, još je važnije da Slovaci nastoje narodopis podrediti pod viši pojmovni sadržaj slavistike, dakle jedne široko zasnovane nauke o narodnoj kulturi i razvoju slavenskih naroda uopće. Upravo stoga autor J. Mjartan daje u svom prikazu determinantu ovog znanstvenog termina onako kako je to zacrtao još Šafařik, a kasnije je to na modernoj osnovi razradio naš veliki učitelj Lubor Niederle u svojim *Slovanskim starožitnostima*. Taj je opus i danas ostao temeljan u svim radovima naše struke. Poslije ovog za nas veoma korisnog uvoda slijedi deset priloga, koji čine sadržaj knjige, a koje su slovački etnografi i folkloristi iznijeli na VI međunarodnom kongresu slavista u Pragu 1968. god. Zato su ti prilozi dijelom najužeg etnografskog, zatim etnosociološkog pa i čistog folklorističkog sadržaja.

Prvi je prilog Mikulaša Mušinke, posvećen ukrajinsko-slovačkim kontaktima u studiju folkloristike s prikazom jednog od ranih sakupljača usmene predaje V. Hnat'uka. Za nas je zanimljiv prilog Adama Prande, koji prikazuje problem sezonskih odlazaka poljodjelskih radnika iz Slovačke većinom u češke krajeve, kako je to donedavna, pa još i sada, bilo kod nas u odnosu između Međimurja i Slavonije. Prikaz Jana Podolaka o prastarim postupcima dobivanja vatre kod pastira u Karpatima veoma je koristan doprinos o jednoj drevnoj ljudskoj djelatnosti, koja je prisutna u ambijentu polunomadske stočarske ekonomije još i sada i dalje od Karpata na jugoistoku Evrope. Uz iscrpan tehnološki prikaz dobivanja žive vatre autor daje i pojedinosti o obrednom ritualu i običajima u postupanju s vatrom, čistom, živom, svetom, kao s jednim od drevnih magijskih elemenata. Emilia Horvathova iscrpno prikazuje običaje koji prate porod, i to kod jedne osamljene skupine Slovaka u Mađarskoj. God. 1746. ova se grupa naselila u bekeškoj županiji, u općini Komloš, opustošenoj za turskih ratova, i tu je, osamljena, umnogome zadržala životne norme iz svog starog zavičaja. U proučavanju naših običaja uz porod i babinje ovo je prvorazredna poredbena građa. — Anna Kostkova daje uz opsežan prikaz i analizu svadbenih običaja one grupe Ukrajinaca koja je naseljena kod nas

u Bačkoj i tu svoju građu uspoređuje sa svadbenim običajima i srodnim predajnim oblicima u Zemplinu u istočnoj Slovačkoj. Ostali prilozi bave se usmenom predajom, folklorom i muzikologijom. To su: radnja Viere Gašparíkove o slovačkoj usmenoj pripovijeci, sagledavanoj s etničkog i interetničkog stajališta; zatim prilog Jána Micháleka o pripovijedanju po sjećanju; Svetozár Švehlák daje članak o dramatiziranom izvođenju narodnih balada na području slovačkog naseljavanja u 18. stoljeću u Mađarskoj, Jugoslaviji i Rumunjskoj; zatim slijedi muzikološki rad Sonje Burlasove o karakteristici melodija slovačkih narodnih balada te prilog Ljubice Droppove o problematici poredbenog studija pučkih sajamskih pjesama. Knjigu zaključuje registar imena i stvari a uz svaki je članak dan opširan sažetak na njemačkom jeziku.

Ovi korisni prilozi slovačkom narodopisu daju doista uvid u ono čudesno bogatstvo narodne tradicije u materijalnom inventaru i duhovnoj nadgradnji koju su slavenski narodi u svom specifičnom etničkom entitetu održali čak i u snažnom dodiru s urbanizacijom sve do današnje životne prekretnice.

Marijana Gušić

ETHNOLOGIA SLAVICA, red. JÁN PODOLÁK, Slovenské pedagogické nakladatelstvo, T. I, 1969, Bratislava 1970, 227 str.; T. II, 1970, Bratislava 1971, 303 str.

Iz predgovora Jana Podolaka prvom svesku jasno je vidljiv cilj časopisa. »Ethnologia Slavica« počela je izlaziti u čast 50-godišnjice osnivanja slovačkog sveučilišta u Bratislavi, a pokrenuo ju je Etnološki institut spomenutog sveučilišta s ciljem da bude periodični organ slavenskih etnologa koji će istraživačke rezultate slavenske etnologije na njemačkom, francuskom i engleskom jeziku približiti neslavenskim etnolozima.

Prvi u nizu članaka je rad prof. dra Milovana Gavazzija *Pogled na paleoslavensku kulturu i njezin opći karakter*. Na temelju arheoloških, etnoloških i lingvističkih podataka autor upućuje na zajedničke crte staroslavenske kulture, materijalne, socijalne i duhovne, dodajući već potvrđenim Niederleovim spoznajama dosta novih. Ján Michálek u radu *Pavol Jozef Šafárik i slavenska etnografija* ocrtava životni put Šafarika analizirajući Šafarikova djela, njegov doprinos slavenskoj etnologiji i njegova razmišljanja o pradomovini Slavena. Sergej A. Tokarev osvrće se na Niederleove poglede na religiju starih Slavena u raspravi *Niederleovi pogledi na religiozna vjerovanja starih Slavena u svjetlu novijih istraživanja*. Autor ističe kritičnost Niederlea prema svim izvorima koji se odnose na staru slavensku mitologiju, te unatoč mnogim novim saznanjima mišljenja Niederlea imaju još uvijek veliko naučno značenje. Ján Podolák govori o naseljavanju stočara na Karpate u studiji *Stočarska kultura Karpata kao predmet etnološkog studija*. Posebnu pažnju obraća naseljavanju stočara u područja zapadne Slovačke i istočne Moravske, porijeklu stočara i njihovoj etničkoj strukturi, asimilaciji, vlaškim stočarskim karakteristikama koje povezuju čitavo karpatsko područje i regionalnim varijantama nastalim pod utjecajem nejednakog razvoja. Vlasima se bavi i Anton Habovštiak u članku *Stočarska kolonizacija Karpata i slovačka narječja*. Utjecaj vlaškog jezika na slovački nije svuda jednak. Jači je u gorskim predjelima Slovačke, te se u nekim mjestima gotovo više i ne može govoriti o slovačkom jeziku. U nekim krajevima istočne Slovačke vlaški jezik je utjecao na stvaranje nekih glasovnih i morfoloških osobitosti. Među ostalim autor raspravlja o porijeklu i rasprostranje-

nosti posebne stočarske terminologije. Julian V. Bromlej u članku *»Sotnja« kao društvena jedinica kod istočnih i južnih Slavena u srednjem vijeku* raspravlja o »sotnji« kao organizacionoj jedinici i funkciji »sotnika« u srednjovjekovnom društvenom uređenju istočnih i južnih Slavena. Christo Vakarelski u raspravi *Kazališne igre i običaji kod Bugara* daje karakteristike dramske igre uopće. Iako se ne može govoriti o pravom kazalištu, u mnogim narodnim običajima Bugara jasno su vidljivi uz simboliku i magiju i elementi dramske igre. Pravom dramskom igrom u Bugara autor smatra karnevalske igre »kukeri«, stoga njima posvećuje najviše pažnje; potanko opisuje i analizira njihove maske i same igre. Pod naslovom *Slovački putujući zanatlije u mađarskim narodnim igrama* Zoltán Ujváry piše o tome kako pripadnici stranih etničkih grupa uživaju uvijek pažnju zbog drugačijeg izgleda i govora. Tako se u mađarskim narodnim igrama, vezanim uz poklade, svadbu i veće radove, uz ostala lica javljaju i slovački zanatlije, a najčešće drotari, prodavači ljekovitog bilja, torbari i dr. Oldřich Sirovátka u članku *Međuslavenski odnosi u narodnoj poeziji i zone kontakata* dokazuje da se unatoč poznatoj teoriji o migraciji motivâ usmene narodne tradicije mora uzeti u obzir i činjenica da etnička granica često predstavlja i granicu širenja neke pjesme, priče ili običaja. Ovo posljednje autor dokazuje na više primjera sa slovačko-češko-poljskog jezičnog prostora. Ističe i važnost proučavanja graničnih područja na kojima se prožimaju elementi dvaju područja, pa su stoga bogatiji folklorom. Slobodan Zečević donosi u članku *Lesnik — šumski duh narodnih vjerovanja leskovačkih sela* brojne primjere maske u obliku koze ili jarca, koja se javlja u zimskim običajima u cijeloj Evropi. Zaključuje da »lesnik« i slične maske kod Slavena vode porijeklo iz kulta predaka, koji je kod starih Slavena bio veoma razvijen. Isolde Gardoš piše *Studije o sabiranju i istraživanju lužičkosrpskih poslovica*. Siegmund Musia u članku *Društveni život kod Lužičkih Srba u 20. st.* daje pregled izučavanja narodnog života Lužičkih Srba i razvoj etnološke znanosti u njih iza II svjetskog rata.

U drugom svesku Václav Frolec u članku *Zajednički i razlikovni elementi u narodnom graditeljstvu Podunavlja* govori o problemima postanka i razvoja pojedinih tipova kuća. Za rješenje toga problema smatra najprikladnijom poredbeno-historijsku i historijsko-geografsku metodu, a u obzir uzima uz etnografske i arheološke, historijske i lingvističke podatke. Iscrpno se bavi rasprostiranjem zemunica, te kućama od čerpića i brvnarama. Sličnosti i razlike traži i u konstrukciji krova kuća, u tlocrtu kuća, u terminologiji vezanoj uz kuću, ognjišta i peći, te u smještaju kuća na kućištu i u odnosu na ulicu. O. Ganckaja i N. Gracinskaja pišu *O tipologiji seljačke kuće u zapadnih Slavena*, razmatrajući stanje iz 18. i 19. st., dok još nije bilo različitih političkih, socijalnih i ekonomskih promjena koje su donijele i bitne promjene u materijalu, tehnici gradnje i projektiranju. Utvrđuju vrijeme pojave kuće s više prostorija na zapadnoslavenskim područjima na osnovu materijala od kojega su kuće građene, konstrukcije krova te oblika i smještaja peći. Ekonomski razvitak i društvena struktura objašnjavaju kasnije nastale razlike. Na temelju tlocrta kuće i smještaja ognjišta, odnosno peći, daju podjelu zapadnoslavenske kuće na 6 tipova. Miriam Stará-Moravcová u raspravi *Oruđa za proizvodnju vlakna u zapadnih i istočnih Slavena u rano historijsko doba* govori o arheološkim nalazima drvenih predmeta, među njima i oruđa potrebnih pri proizvodnji vlakna za tkanje od vune i konoplje. Među ovim predmetima zastupljeni su dijelovi stupa, noževi za trličanje, češljevi, preslice, vretena i osobito često pršljenovi. Autorica utvrđuje tipologiju ovih predmeta, njihovu vremensku i geografsku rasprostranjenost i uspoređuje ih s etnografskim predmetima 19. i 20. st Anna

Kowalska Lewicka u članku *Tradicionalna proizvodnja maslaca u Poljskoj* bavi se tehnologijom proizvodnje maslaca i postupcima konzervacije. Mirko Barjaktarević u članku *O zemljišnim međama u Srba* raspravlja u vezi s time o pojavi zemljoradnje, o društvenim i ekonomskim odnosima kod Srba u srednjem vijeku i pod Turcima te o pravima nasljeđa u vrijeme oslobođenja Srba od Turaka. Donosi nazive za međe, prikazuje njihove oblike i materijal, raspravlja o razmiricama oko međa. Ján Podolák u studiji *Prastari načini dobivanja vatre kod karpatskih pastira* u uvodu razmatra problematiku izučavanja pastirske kulture uopće, a Karpata posebno. Glavni predmet rada je dobivanje ognja trenjem drva o drvo i svrdlanjem drva, a osvrće se i na dobivanje vatre kresanjem kamena o kamen i kamena o metal. Autor smatra da se ti stari načini dobivanja vatre ne mogu smatrati karpatskom specifičnošću jer su poznati i iz ostalih krajeva Evrope i drugih dijelova svijeta, a u Karpatima se samo sačuvala ta stara tehnika dobivanja vatre u vezi s magijom. Ján Komorovský u raspravi *Kavkaske paralele pogrebnim običajima u Crnoj Gori* slijedi zaključak Moszýnskog da poznavanje običaja na Kavkazu može poslužiti kao ključ za odgonetavanje mnogih zagonetaka u etnologiji Balkana; bavi se poredbom posmrtnih običaja u Crnoj Gori i općenito na Balkanu s onima na Kavkazu. Navodi niz običaja vezanih uz naricanje za umrlim, kao i npr. naricanje nad odjećom umrloga, koji se mogu objasniti samo poznavajući žalobne običaje na ova dva udaljena područja. P. G. Bogatyrev piše raspravu o temi *Improvizacija i norme umjetničkih postupaka na građi pripovijesti 18. st., te natpisâ na »lubočnim« slikama, pričama i pjesmama o Jeremiji i Tomi.* Autor prikazuje kako prepisivači i pripovjedači zamjenjuju riječi i fraze pjesme poštujući tradicijom utvrđene umjetničke norme i pri tome ne narušavaju smisao i sklad djela. Orest Zilynskyj u članku *Istočnoslavenska narodna igra »Zmaj — patak«* raspravlja o varijantama igre i tekstova igre koju u ukrajinskom dijelu Galicije o Uskrsu igraju djevojčice, veoma rijetko uz sudjelovanje dječaka. Elemente ove igre autor uspoređuje s analognim elementima uskršnje igre poznate u Bjelorusiji i u Rusiji. Dokazuje da su to ostaci stare ritualne igre pri kojoj su mladići birali svoje odabranice. Dagmar Klímová raspravlja o temi *Turski ratovi u narodnim predajama* i donosi njihov tematski katalog s primjerima iz Moravske, Slovačke, Poljske, Ukrajine, Mađarske, Hrvatske, Slovenije, Donje Austrije i Gradišća o dolasku Turaka, Tatara, Kumana i već pokrštenih Madžara. J. O. Dzendzelivśkyj u članku *O problemu lingvističko-etnografskog atlasa kulture područja Karpata* preporučuje da se izgradi poseban etnološko-historijski atlas područja Karpata. S. I. Bruk u raspravi *Principi izrade regionalnih historijsko-etnografskih atlasa u SSSR-u* govori o pojedinim atlasima objavljenim u SSSR-u, kao i onima koji su u pripremi.

Oba godišta časopisa završavaju prikazima novih izdanja o slavenskoj etnološkoj tematici.

Vlasta Domaćinović

ETHNOGRAPHIA PANNONICA, Sozialhistorische und ethnologische Studien zum Pannonischen Raum, Eingeleitet und zusammengestellt von KÁROLY GAÁL. Burgenländische Forschungen, H. 61, Eisenstadt 1971, 117 str.

U seriji »Burgenländische Forschungen« navikli smo pratiti etnografski i historijski materijal vezan uz Gradišće (Burgenland). Ovaj put prekoračena je regionalna granica i Károly Gaál, kao urednik, donosi članke istaknutih znanstvenih radnika posvećene tzv. »panonskom prostoru«.

Počelo je zapravo idejom da se ta problematika približi uhu austrijskog građanina, pa je Radio-studio Burgenland u svom programu emitirao predavanja pod zajedničkim nazivom *Ethnographia Pannonica.* Sada su ta predavanja pred nama i na prvoj strani sadrže rečenicu iz pera K. Gaála koja će nas približiti tom zajedničkom nazivniku: »Etnologija (Volkskunde) kao evropska znanost ima zadaću da traži ne ono što dijeli evropske narode jedne od drugih, već ono što te narode zbližuje.« (str. 5)

Autor članka smatra da je takav put ispravan, tim više što potvrdu tog i takvog stava nose u sebi etnografski prilozi petnaestorice znanstvenika iz nama susjednih zemalja, koji su sudjelovali u spomenutoj seriji Radio-Burgenlanda. Da bi olakšao demistifikaciju one etnologije koja je u svemu tražila i pronalazila nacionalne odlike i tipičnosti, podsjeća nas na proces Heckenrosen iz 19. stoljeća, koji se vodio između mađarskih i rumunjskih znanstvenika. I jedna i druga strana zahtijevale su »autorsko pravo« nad jednom baladom poznatom i u mađarskoj i u rumunjskoj verziji. Ovaj slučaj iz 19. st. uzvitlao je mnogo prašine u javnosti (danas se etnologija ne može pohvaliti da joj posvećuju naslovne strane novina), sve dok se stvar početkom 20. st. nije definitivno smirila i slegla na zaključku da balada nije ni rumunjska ni mađarska, već je poznata i u Bugarskoj i u Gruziji.

U sažetom obliku donosim što za autora i jednog od glavnih revalorizatora znanstvenog termina Ethnographia Pannonica znači taj pojam: Etnografija je u stvari Volkskunde, termin uzet zbog međunarodne praktičnosti; želi se obraditi određeni predio istočno od Graza, Podunavlje (mađarski dio), Slovačka, djelomice Češka, sjeverna Slovenija i dijelovi Hrvatske, dakle krajevi koji su u prošlosti a i u sadašnjosti u susjedstvu, uz kontakte i razmjenu.

K. Gaál naglašava neke propuste etnologije za koje se zna, ali se o njima ili šuti ili vrlo obazrivo govori. (To je, npr., slabo poznavanje znanstvene literature susjednih naroda. Ili, npr. nedovoljna borba protiv »seoske romantike«.) Po autorovu mišljenju u središtu znanstvene pažnje mora biti čovjek i ljudska zajednica te unutarnje zakonitosti svakodnevnog života.

Sama ideja pokretanja panonskih istraživanja potekla je od istaknutih znanstvenika, kao što su Milovan Gavazzi, Bela Gunda i Viktor von Geramb.

Panonski prostor, odnosno historijsku stranu tog pojma osvijetlio je poznati austrijski stručnjak za prethistoriju Richard Pittioni. Brojnim primjerima pokazao je kako je teško doći do prave Ethnographie pannonicae, čak služeći se pri tom samo primjerima materijalne kulture.

Prilog Milovana Gavazzija nadovezuje se na ovu historijsku šetnju panonskim prostorom. M. Gavazzi ukazuje na zajedničke kulturne tekovine i mogućnosti kulturnih kontakata u prošlosti na južnopanonskom prostoru. Gavazzi navodi ukratko sve migracijske valove koji su doveli do mozaične etničke slike navedenog područja. Termini i leksičke osobitosti važni su pokazatelji bilo stranog, bilo domaćeg elementa u kulturi. Autor članka na kraju zaključuje da južnopanonsko područje ne odlikuje samo tzv. »pluralizam« (koji bi označavao bliskost pojedinih etničkih grupa, jezika, tradicija), već se kod istog naroda javljaju mnogostruko izmiješani kulturni elementi raznorodnog porijekla i različita karaktera.

Vatroslav Šmelhaus (Prag) razmatra neka historijska pitanja veleposjedničkih pravnih oblika u Češkoj iz srednjeg vijeka. U svom prilogu naglašava kako je povijesna slika ekonomskog stanja zemlje polazna točka za etnologa a često i ključ za razjašnjenje posve etnoloških situacija. Isto tako etnolog može pomoći tumačenju

historijskog problema: što je zapravo moglo biti povoljnije za kmetove — sloboda kretanja ili relativno velika sigurnost posjeda što proizlazi iz vezanosti uz zemlju, ali istovremeno znači ekonomski pritisak?

Gustav Otruba (Linz), govoreći o industrijalizaciji kao faktoru koji utječe na narodni život, osvjetljava sa sociološkog stajališta neke odnose u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Slika privređivanja na panonskom prostoru koju nam predočuje autor nužna je pomoć svakom etnologu pri razrješenju pitanja o oblicima života.

Iván Balassa (Budimpešta) daje kratak uvod u povijest razvoja pluga na panonskom prostoru, naglašavajući da etnografske pojave izviru iz povijesne osnove i stoga pokrivaju šire područje nego što je političko ili jezično.

Poznati mađarski etnolog i stručnjak za ribolov Ede Solymos (Baja) daje svoj prilog o ulozi proučavanja narodnog ribarstva na panonskom prostoru.

Eszter Barabás-Kisbán predstavlja nam panonski »stol«. Njen članak, naime, govori o geografskoj vezanosti i historijskim slojevima u prehrani naroda na panonskom prostoru.

Jenő Barabás raspravlja u svom članku o privredi i gradnji kuće. Ta sprega najjasnije se očituje na gospodarskim zgradama. Bez obzira na jezične i državne granice ovdje autor nailazi na mnoge istovjetnosti, koje uzrokuje i klimatski faktor.

U prilogu Nika Kureta o slovenskom udjelu u svadbenim običajima na panonskom tlu upozorava se u prvom redu da slovenski etnički živalj pokriva dva dijela panonske zone: Prekomurje, koje je do u novije doba pripadalo Mađarskoj, i istočni dio nekadašnje donje Štajerske. Utjecaj njemačkih susjeda slabije se zapaža od mađarskog ili hrvatskog međimurskog utjecaja. Autor nadalje nabraja niz svadbenih momenata koji su karakteristični za ovaj kraj a mogu se zapaziti i u panonskih susjeda (kao npr. pismeno fiksirani, čak štampani svadbeni ritual).

Studija Leopolda Kretzenbachera o zajedničkim pojavama u narodnim običajima na panonskom prostoru metodološki je vrlo značajna. Zahvaljujući Gaalovu uvodu na početku knjige i Kretzenbacherovoj studiji na njenu kraju, uočit ćemo niz opasnosti koje prijete istraživaču narodnog života. Jer kako što kaže Kretzenbacher, panonski prostor je umanjena Evropa, pa savjestan istraživač mora slijediti sve one linije (često i izvanevropske) koje se provlače u životu narodâ uvjetovane privredom, crkvenim kalendarom, narodnopravnim terminima i sl. Na panonskom prostoru uočljivi su i pretkršćanski supstrati u narodnim običajima. Autor donosi niz zajedničkih pojava u običajima na panonskom prostoru (tako glasi naslov ove studijice).

Istraživačko-informativna intencija Studio-Burgenlanda nije mimoišla usmenu književnost. Istaknuti znanstveni radnici Gyula Ortutay i Karl Haiding govore o istraživanju narodnih pripovijedaka u Mađarskoj i Austriji. Ovo nisu samo sintetički prikazi razvoja bilježenja i istraživanja narodnih umotvorina u našem susjedstvu (a zaista se i imaju čime pohvaliti), već se predočuju metode istraživanja.

Nives Ritig

JOURNAL OF AMERICAN FOLKLORE, Editor: AMÉRICO PAREDES, Special Editor, This Issue: ELLEN J. STEKERT (THE URBAN EXPERIENCE AND FOLK — TRADITION), Vol. 83, 1970, No. 328, 274 str.

Mogli bismo reći da je orijentacija na primitivne zajednice, odnosno na seljačke kulture, genetsko svojstvo etnologije i folkloristike. Nije stoga čudno što pitanja: postoji li folklor u gradu, u urbanoj sredini, može li se folkloristički i etnološki

istraživati i druga sredina a ne samo ona primitivne zajednice ili seljačke kulture, uvijek ponovo izazivaju pažnju stručne javnosti, a odgovori na njih obično ostavljaju još ponešto nedorečeno.

Radi se zapravo o dva pitanja: da li urbana sredina, odnosno da li kompleksno društvo daje sirovinu etnologiji i folkloristici? A ako daje, postavlja se pitanje metodologije.

Ako pođemo od pojma kulture kao kompleksne cjeline..., da ne navodimo cijelu Tylorovu definiciju, uvažit ćemo zajedno s tom definicijom i to da je kultura kompleksan a u isto vrijeme i univerzalan fenomen. Odnosno, da je kultura svojstvena ljudskom društvu bez obzira na to kako ono bilo veliko i složeno, čak bez obzira na karakter odnosa u njemu.

Ali to ne znači da odnosi na kojima se društvo gradi, pa i njegova veličina, ne utječu na kulturu. Jednako tako nije svejedno razvija li se neka kultura izolirano, bez intenzivnijih kontakata s drugom, ili se pak razvija u stalnom međudjelovanju s drugom ili s drugim kulturama, odnosno unutar neke druge ili drugačije kulture. (Jedva da možemo i zamisliti kulturu bez ikakvih kontakata s nekom drugom kulturom; očito je da je važno istražiti intenzitete kontakata, o čemu će još biti riječi.)

»Budućnost će, nema sumnje, ocijeniti da je najvažniji doprinos antropologije društvenim znanostima to što je uvela (uostalom nesvjesno) tu kapitalnu podjelu na dva modaliteta društvene egzistencije: na oblik života percipiran u početku kao tradicionalan i arhaičan, a to je prije svega život autentičnih društava, i na recentnije pojavne oblike, u kojima prvi oblik nije sigurno odsutan, ali gdje se grupe koje su nesavršeno ili nepotpuno autentične nalaze organizirane unutar većeg sistema, koji je i sam obilježen neautentičnošću.

U isto vrijeme kad to razlikovanje objašnjava i utemeljuje rastući interes antropologije za modalitete autentičnih odnosa koji žive ili se javljaju u modernim društvima, ona pokazuje i ograničenja te svoje perspektive. Jer ako je istina da su neko melanezijsko pleme i neko francusko selo — g r o s s o m o d o — društveni entiteti istoga tipa, to prestaje biti istim kad se ekstrapolira u korist širih cjelina. Otuda greška onih koji zagovaraju studij nacionalnog karaktera ako hoće raditi samo kao antropolozi, jer izjednačujući (uspoređujući) nesvjesno oblike društvenog života koji se ne mogu svesti na niži oblik, oni mogu doprijeti samo do dva rezultata: ili potvrditi najgore predrasude ili reificirati najdublje apstrakcije« (C. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Plon, Paris, 1958, str. 402—403).

Radi se, dakle, o ovome: nisu i ne mogu biti jednaki kulturni fenomeni u društvenoj grupi u kojoj svatko svakoga poznaje (u kojoj se komunicira usmeno i u kojoj rodbinstvo dominira kao veza među ljudima i kao odrednica ne samo obitelji nego i rada, magije i religije, društvenog statusa itd.) i u složenim društvima u kojima se komunicira uz pomoć pisma i ostalih sredstava komunikacija (u kojima su ljudi osim rodbinskim povezani i različitim drugim mrežama odnosa — na radu, u različitim društvenim organizacijama, različitom klasnom pripadnošću itd.).

U prvom slučaju radi se, po terminologiji Lévi-Straussa, o autentičnim društvima, o autentičnoj kulturi, u drugom slučaju riječ je o neautentičnim odnosima u složenim društvima. Pismo i pismenost kao demarkacijsku crtu u kulturi etnologija i folkloristika odavna su zapazile, pa bi netko mogao reći da ovaj odulji citat i ne upozorava na nešto novo.

Čini se ipak da se u njemu krije teorijska novost s mogućim reperkusijama na metodologiju. Starija je, naime, etnologija obično doslovce dijelila svoj predmet s obzirom na upotrebu pisma: ili postoje društva koja komuniciraju pomoću pisma ili postoje društva koja pismo ne poznaju.

Ovdje nas se, međutim, upozorava na to da i u složenim društvima, u kojima se pismo već upotrebljava stoljeća i stoljeća, a najnovija su im tehnička dostignuća donijela najistančanija elektronička sredstva komunikacija, uvijek traju i uvijek će trajati grupe ljudi koji komuniciraju samo usmeno ili pretežno usmeno, koji jedan drugoga poznaju, koji se svakodnevno susreću... A ti susreti i to usmeno komuniciranje ne ostaje bez rezultata. Rezultati i ne mogu biti ništa novo ili drugo ,nešto što čovjek još nikad otkad se odvojio od prirode ne bi bio stvorio. Rezultat može jedino biti — kultura, odnosno folklor, umjetnost jednako kao i vjerovanja i običaji.

Koliko je takva kultura samosvojna po svojim oblicima, pitanje je koje se može istraživati. Koliko su te tradicije trajne, također je problem koji se može ispitivati. Koliko se te kulture i te tradicije nadograđuju na ono što je bilo prije njih, koliko grade na survivalima ili ih samo donekle njeguju, to je opet nešto što se može istražiti.

Ali u ovom trenutku čini se da se posve pouzdano može govoriti o tipu odnosa koji jest autentičan i, prema tome, u okviru i etnološkog i folklorističkog znanstvenog interesa.

Sve ovo što je dosad rečeno poslužilo mi je kao, doduše predugačak i možda neadekvatan, uvod u prikaz jednog broja časopisa za američki folklor, koji je bio namijenjen temi »Urbano iskustvo i folklorna tradicija«. Taj je broj zapravo rezultat jednog stručnog sastanka, pa donosi studije o pojedinim temama i kritičke koreferate a i rezimee diskusija o njima.

Razmišljanja koja sam priopćila u uvodu ovoga prikaza posljedica su čitanja materijala toga savjetovanja, ali ne proizlaze iz njih izravno.

Materijal polazi iz prakse folklorista u SAD, gdje se, kao uostalom i drugdje dugo smatralo da folklor nastaje i živi pretežno samo na farmi. Seljački folklor uopće, seljački crnački folklor kao i sve ono čemu se može pridodati atribut »country« imalo je pravo građanstva u folklorističkom istraživanju.

Studija D. K. Wilgusa o odnosu zapadnjačke seljačke glazbe i urbane doseljeničke kulture (Country Western Music and the Urban Hillbilly) s jedne je strane studija industrijalizacije SAD i studija vrednota društva, a s druge strane to je doista studija glazbenih stilova, instrumenata i tekstova u razdoblju od tridesetak godina.

Razvijeniji sjever SAD prije je izgubio seljačku folklornu tradiciju od ekonomski nerazvijenog juga. U procesima urbanizacije i industrijalizacije juga (ali usporedo i sjevera) dvadesetih godina ovoga stoljeća Wilgus je usporedo pratio i proces kako »country« glazba postaje glazba urbanog doseljenika, naravno, modificirana u toj mjeri da može premostiti jaz među seoskim i gradskim vrednotama, »makar su neke od tih kompozicija strašne, bilo kojim ih mjerilom mjerili« (str. 170). Zanimljivo je pratiti razvoj regionalnih tipova nove glazbe, određen pad a zatim opet revitalizaciju u godinama nakon drugog svjetskog rata, ali na nešto drugačijim osnovama, s većom sviješću o povijesti te glazbe.

Vrlo uvjerljivo i dokumentirano, analizom sadržaja, Wilgus pokazuje ne samo to da ti i slični oblici ne mogu biti tretirani kao degradacija folklora i folklorne glazbe, nego nas uvjerava kako su oni dobar barometar nekih aspekata američke kulture u širem smislu (str. 178).

Sa stajališta metode dobro je upozoriti na njegov istraživački postupak, u kojem se, npr., diskografske kuće i prodaja tih vrsta ploča uzimaju kao promjenljive veličine a ne kao nešto konstantno, nešto unaprijed dato, izvan kulture. Jednako kao samo stvaralaštvo: glazba, instrumenti, tekst itd., tako i stav javnosti i stav producenta tvore taj suvremeni folklorni fenomen.

Moglo bi se reći da upravo zbog toga što su proizvodnja i prodaja ploča jednako snažni faktori nove narodne muzike, fenomen nije više autentičan, u smislu u kojem smo prije govorili o autentičnosti kulture. O tome bi se svakako moglo raspravljati. Ali, zar nije kod tih pjesama značajno upravo to što se one ne samo kupuju i slušaju kao ploče nego se i pjevaju u raznim autentičnim situacijama? I još više od toga, one se i prenose usmeno u uvijek novim varijantama...

Koliko god Wilgusova studija može dati poticaja istraživanju sličnih fenomena, ona, naravno, mnoga pitanja ostavlja otvorena, a moglo bi joj se zamjeriti ono što i nekim sličnim modernim studijama: ona je mnogo jača u društveno-kulturnoj argumentaciji, u analizi teksta, nego u samoj analizi glazbe.

Ponašanje novih doseljenika u grad u vezi s liječenjem i bolestima predmet je studije Ellen J. Stekert *(Focus for Conflict)*, koja pokazuje sukob starih vjerovanja i moderne liječničke prakse jednako kao i nastajanje novih vjerovanja, supstitucija u domaćoj medicini itd.

Roger D. Abrahams autor je izvanredne zbirke crnačkog folklora nastalog u jednom gradskom bloku u Philadelphiji. Služeći se uglavnom materijalom objavljenim u toj zbirci, on ovdje govori o crnačkom stereotipu i pokušava crnačkim folklorom objasniti crnačke pobune.

Definirajući folklor u gradu, on zastupa mišljenje o postojanju »grupa u heterogenim gradskim kulturama (»grupe s posebnim interesima«, »subkulture«, »djelomične narodne zajednice«), koje posjeduju svoje tradicije, kao što su — hipiji, spelunkeri, pripadnici pojedinih crkava, članovi klubova i loža, astronauti. Član heterogenog društva može pripadati različitim skupinama takve vrste i sudjelovati u svim njihovim tradicijama. Te grupe posjeduju izražajne tradicije koje proizlaze iz zajedničkih djelatnosti njihovih članova i prvenstveno se njima bave. Količina folklora i njegova postojanost unutar neke grupe izravno je razmjerna količini vremena što ga članovi provode zajedno i broju vrednota i aktivnosti koje su grupi zajedničke« (str. 230).

Na primjeru crnačkog folklora pokazuje kako taj folklor kao poseban tip komuniciranja usvaja poznati stereotip crnca. Taj stereotip postoji u kulturi bijelih grupa ali su ga i Crnci preuzeli da bi sve negativne crte prilagodili, interpretirali kao pozitivne u situaciji gradskih pobuna.

Diskusija o Abrahamsovu referatu pokazala je još jedan važan problem skupljanja i objavljivanja folklora u gradu: predmet istraživanja, naime, može kontrolirati istraživačeve nalaze zato što ljudi koji su stvorili taj folklor mogu čitati objavljene zbirke i biti kritični prema njima. Isto tako osjetilo se i negodovanje crnačkog slušateljstva na neke interpretacije nijhove kulture od strane bijelih istraživača.

Pretenziju da bude središnji tekst časopisa, a vjerojatno i cijelog savjetovanja, imao je rad R. Dorsona *Postoji li narod u gradu?* (Is there a Folk in the City?).

Termin »folk« prevela sam ovdje našom riječju, odnosno pojmom narod, iako ne znače posve isto. Analiza pojma »narod«, kako se on upotrebljava u etnologiji i nekim drugim znanostima, pokazala bi njegovo romantičarsko porijeklo i sociološku neodređenost, iz čega su onda potekla i mnoga etnološka lutanja, uključivši i ovo pitanje. Termin »folk«, nastao u drugačije vrijeme i u drugačijim okolnostima, sociološki je nešto određeniji jer se izričito odnosi na agrarnu okolinu tada već industrijalizirane Engleske, pa se može pretpostaviti da je i zabluda u engleskom naslovu nešto manja od one u prevedenom.

Na svaki način pojmovi »narod« i »folk« bremeniti su problemima u koje ovdje nećemo ulaziti.

Pokušat ću prikazati kako je Dorson odgovorio na pitanje koje je postavio u naslovu. Kao folklorist, on je pošao na teren istražiti folklor, ako ga na tom terenu uopće ima.

Nekoliko je tjedana boravio u jeftinom hotelu industrijskog grada Gary i sakupljao kazivanja, onakva kakva je mogao naći među skupinama koje je nazvao: Crnci, Srbi, Hrvati, Grci, Meksikanci i Portorikanci.

U ovom tekstu objavio je dio dnevnika i zaključke. Uvidio je da premda takav teren daje malo folklora u uobičajenom smislu te riječi, on pruža obilje materijala u obliku biografija i različitih emigrantskih tradicija. Usporedio je ulogu usmenog kazivanja i ulogu nekih knjiga talismanskog karaktera. Upozorio je na ulogu folklora kao pojačanja kulturne tradicije i čuvanja grupa unutar heterogene kulture, na procese koji nastaju u situaciji kulturnog pluralizma, na etnički separatizam i na urbanu sintezu.

Svoje istraživanje zaključio je potvrdnim odgovorom na pitanje postavljeno u naslovu, pozivajući na dalje razrade i dalja istraživanja gradskoga folklora.

Već sami isječci iz terenskoga dnevnika s naslovima: *Crnci, Srbi, Hrvati* itd. pokazuju Dorsonov pristup. On je pretežno istraživao folklor doseljeničkih etničkih skupina. Pri tome je samo djelomično vodio brigu o tome u kakvoj društveno-kulturnoj situaciji te grupe sada žive: radi li se o homogenim grupama u kojima i dalje traje autentičan kulturno-društveni proces ili se radi o više novih grupa unutar pojedinih doseljeničkih etničkih skupina koje se diferenciraju ili su već diferencirane. Dorson zapravo nije objasnio na koga se odnosi skupljeni folklor, koga on reprezentira: nekoliko obitelji, jednu grupu ljudi povezanu određenim kriterijem ili interesom, sve Srbe ili Crnce ili pak Portorikance u Garyju?

Svaki istraživač tradicionalnog folklora na području primitivne ili pak seoske zajednice ili kulture obavezan je navesti točne podatke o izvoru, utvrditi koga i što taj izvor prezentira. To nije samo stvar njegove znanstvene savjesti; to je dio istraživačkog materijala bez kojeg se ne može suditi o materijalu ni koristiti se njime. U situaciji kompleksnoga društva i heterogenih kultura to je naročito potrebno jer se ne može ni poći od pretpostavke da etnička pripadnost (ili rasna u slučaju Crnaca) u isto vrijeme znači i istovjetnu kulturu i predaju. To je posve očito i nije potrebno posebno dokazivati. Pa ipak, Dorson je slučajno (a nije bilo nikako drugačije nego posve slučajno i proizvoljno) naišao na neke ljude, slušao njihova pričanja... i dotle je sve u redu. Ali u interpretaciji, makar to bio samo dnevnik istraživača (a nije samo to nego su i zaključci), on je to što je saznao od pojedinaca, za koje nije objasnio koga zapravo društveno predstavljaju, uvažio kao folklor etničke skupine, kao folklor Srba, Hrvata, Grka ili nekih drugih.

Zbog toga su mu se dogodile i neke omaške, preko kojih se jedva može prijeći, upravo zbog razloga koje sam navela još u uvodnim razmišljanjima.

Tako, na primjer, autor naglašava značenje različitih crkava u suvremenom crnačkom folkloru. Govoreći o tome kako u Garyju ima preko dvjesta crnačkih crkava, ujedno nas upoznaje s tim kako je posjetio tri, koje, po njemu, prezentiraju ljestvicu koja prikazuje: stupanj bogatstva, društvenog statusa (ugleda) i negacije južnjačke crnačke kulture. Uzorak u kojem tri primjerka reprezentiraju dvjesta jedva da bi uvažila i najprimitivnija statistika. Ali i logička kontrola ili pak znanstveni kriterij, bez obzira na ikakvo prebrojavanje, ne bi nam dopustili da poznajući samo sitan isječak (a i to ne naročito duboko i istančano) govorimo o cjelini. Ima, međutim, jedna prilično jasna nit koja povezuje građu pod naslovom *Crnci:* ta je nit politička, i to konzervativna, pomalo segregacionistička, koja se stavlja na stranu mentaliteta Čiča-Tomine kolibe. Tako autor i sam ne primjećuje kako se iščuđava nad pripovijedanjem intelektualaca — crnaca koje zvuči folklorno, nad njihovom »crnačkom« ekspresivnošću u pjevanju i govoru... kao da se specifične ekspresivnosti pripovijedanja i pjevanja ne bi moglo naći među intelektualcima bijelcima, kao da bijelci samim tim što su obrazovani i intelekualci ne bi mogli stvarati i folklor?!

Politička tendencija naročito je upadljiva u odjeljcima *Srbi* i *Hrvati.* Među Srbima u Garyju Dorson je naišao na rođake Varnave Nastića (ili ih je tražio kao kazivače). Iz pripovijedanja koja je kod njih zabilježio zaključio je o postojanju neke vrste kulta toga »episkopa«, nadalje o četničkoj ratnoj epopeji itd. Tekstovi koje donosi toliko su politički tendenciozni, antikomunistički, da je znanstvena savjest nalagala da se u najmanju ruku, radi objektivnosti, jednaka pažnja pokloni i kazivanjima drugačijih prizvuka. Naime, politička je tendencija toliko očita, toliko pamfletska, da je se nije moglo nesvjesno ni preuzeti niti dalje predavati kao znanstvenu. Onda nije ni čudno da je Dorson u odjeljku *Hrvati* opet ispitivao samo ekstremiste, odnosno ustaški nastrojene osobe, što upućuje zapravo na to da politička tendencija nije toliko u materijalu koliko u samom istraživaču.

I tako je Dorson, na žalost, dokazao Lévi-Straussovu crnu slutnju o tome da će se verificirati samo najcrnje predrasude ako se fenomeni koji se očituju u autentičnoj kulturi mehanički prenose na složenu kulturu i tumače kao njena tendencija.

Možemo dopustiti da postoji grupa koja je razvila mit Varnave Nastića, koja se hrani revanšizmom, pri čemu je taj revanšizam pojačan specifičnom folklornom tradicijom. (Ta pojava nije nepoznata: njemački etnolozi — Bausinger, Weber-Kellerman — često i kritički govore o tome.) Ali ne možemo folklor takve uže ili nešto šire grupe projicirati u cjelokupnu etničku skupinu, sada već posve različitih sociooloških i kulturnih karakteristika. Možemo pretpostaviti da folklor etničke skupine Srba ili Hrvata u Garyju, ili bilo gdje drugdje, predstavlja zapravo konglomerat folklora različitih grupa unutar te skupine, da u tom folkloru nalaze odjeka različiti društveni, kulturni pa i politički realiteti. Različiti i mnogobrojni — ni u kom slučaju jedan, koji će onda netko samovoljno uzdignuti na razinu tipičnoga.

Upravo tu grešku projiciranja pojedinih zapažanja ili građe iz pojedinačne, više ili manje kulturno homogene skupine, na heterogenu kompleksnu skupinu Dorson je u ovom istraživanju više puta ponovio.

Njegovo nas iskustvo nedvojbeno upućuje na velik oprez pri istraživanju gradskog folklora. Za nas se i ne postavlja pitanje postoji li »folk« i folklor u gradu; mi polazimo s hipotezom da taj folklor postoji. Ali se stari problemi etnološkog i

folklorističkog istraživanja sada javljaju u novoj oštrini. To su problemi kritike izvora, koja počinje od skupljanja, kritike neposrednih svjedočanstava, određivanja mjesta, vremena, društvenih odnosa i okolnosti i tako dalje. Očito je da će folklor u gradu biti još teže istraživati negoli onaj tradicionalni seljački. Boravak u jeftinom hotelu u tom poslu neće biti najneugodniji ni najteži doživljaj.

I napokon, na kraju ovog napisa, koji je ipak prikaz vrlo zanimljivog broja ovog časopisa, spomenut ću samo još jedno pitanje suvremenog istraživanja folklora. To je pitanje bizarnosti i čudnovatnosti.

Etnologija je počela kao skupljanje čudnovatosti i to joj je dugo vremena bila i vrlina i mana. Vrlina utoliko što je zapažala razlike među kulturama i uočila relativnost kulturnih pojava, a mana zato što je privučena ekstravagantnošću zanemarivala ono obično, svakodnevno, što na kraju krajeva ipak određuje kulturu.

I materijal ovog broja »Journal of American Folklore«, a i neka suvremena etnološka istraživanja grada, nisu imuni na privlačnost ekstravagantnoga. Kad traži »folk« u gradu, Dorson ide među doseljenike, skupine koje najniže kotiraju na statusnoj ljestvici američkoga društva. I neki drugi etnolozi koji upozoravaju na subkulture govore o manjinama, hipijima ili astronautima.

Zar jedan blok kuća u kojima se stanovništvo ustalilo, bilo ono bijelo, crno ili neke druge boje, isto tako ne može stvoriti svoju kulturu i svoj folklor. Ili jedno poduzeće, razred, bilo kakvo udruženje u kojem se ljudi sastaju zbog zajedničkog interesa ... Pri tome nije potrebno da njihov interes bude ekstravagantan: on može biti posve prozaičan. Jer kulturu ne tvori bizarnost, nego određeni tip veza, komunikacija među ljudima.

Dunja Rihtman-Auguštin

GLASNIK ETNOGRAFSKOG MUZEJA U BEOGRADU, glavni urednik SLOBODAN ZEČEVIĆ, knj. 31—32, 1968—1969, Beograd 1969, 516 str.

Nastavljajući na prethodna etnološka istraživanja istočne Srbije, grupa stručnjaka Etnografskog muzeja u Beogradu javlja se s još jednom monografijom. Ova knjiga, kao i izložba pod naslovom *Tradicionalna kultura Negotinske krajine*, otvorena u beogradskom Etnografskom muzeju u prosincu 1970, svjedoče o kontinuiranom istraživanju koje ovaj kolektiv provodi u tom kraju otkrivajući jedno područje s neobično očuvanim značajkama tradicijske kulture, za etnologa izuzetno privlačno.

Monografija, pored uvoda, sadrži šesnaest radova: Miroslav Draškić, *Poreklo stanovništva i etnički procesi u selima negotinske opštine;* Dušanka Bojanić-Lukač, *Negotinska krajina u vreme turske vladavine — na osnovu izvora iz XV i XVI veka;* Dušan Maslovarić, *Zemljoradnja u Negotinskoj krajini;* Persida Tomić, *Stočarstvo;* Dušan Maslovarić, *Vinogradarstvo u Negotinskoj krajini;* Slobodan Zečević, *Ribolov na krajinskoj deonici Dunava;* Persida Tomić, *Dopunsko privređivanje;* Ljubomir Reljić, *Ishrana seoskog stanovništva komune Negotin;* Rabija Hasanbegović, *Arhitektura seoske kuće i privrednih zgrada u Negotinskoj krajini;* Jelena Aranđelović-Lazić, *Narodna nošnja u Negotinskoj krajini;* Nikola Pantelić, *Društveni život u Negotinskoj krajini;* Slobodan Zečević, *Mitska bića narodnih verovanja severoistočne Srbije;* Petar Kostić, *Godišnji običaji u Negotinskoj krajini;* Slobodan Zečević, *»Praznik« (Slava) u severoistočnoj Srbiji;* Dragoslav Dević, *Muzička tradicija Negotinske krajine (prilog etnomuzikološkoj analizi);* Miodrag Lekić, *Etnografska građa u arhivi negotinske crkve.*

Iz razumljivih razloga, kako se i iz navedenih naslova vidi, nisu iscrpljeni svi aspekti seoskog života, odnosno nisu obuhvaćene sve teme zanimljive za etnologa i folklorista. Šteta je što nedostaje prilog o običajima životnog ciklusa, koji bi svakako upotpunio sliku negotinskog kraja. Može se zamijetiti i određena neujednačenost radova, kako u pristupu, tako i u načinu izlaganja, no to je prigovor koji teško mimoilazi djela s većim brojem suradnika.

Osobitu pažnju pobuđuje, očigledno, još nedovoljno jasno pitanje porijekla Vlaha u istočnoj Srbiji, koje za sobom povlači nepročišćena pitanja odnosa Srba i Vlaha, odnosno njihovih kultura. Čini se da i u tom pogledu ne postoji jedinstven stav autorâ. Većina je autora osjetila potrebu da odvoji građu sakupljenu među Vlasima od one koja se odnosi na Srbe (razlikujući i neke grupacije unutar jednih i drugih). Iako se na taj način usporedba sama po sebi nameće, ona nije uvijek i provedena. Naročito nedostaje opći rezime o odnosima dviju jezičnih grupa i procesima s njima u vezi, možda čak jedna zasebna studija. Tim prije što se u gotovo svim pojedinačnim radovima nalazi mnoštvo građe i zapažanja te vrste, a konstatira se i prisutnost intenzivnih procesa kulturne interakcije i mijene.

Ova monografija nije mogla izbjeći ni delikatna pitanja etničke pripadnosti i nacionalne svijesti stanovnika Negotinske krajine. Šteta je što se odgovor na njih tražio prvenstveno u historijskim dokumentima, antroponimiji, statističkim podacima o deklariranju nacionalne svijesti i subjektivnim dojmovima (tvrdnja da se Vlasi »intimno osećaju« Srbima, str. 27). Kulturni inventar dviju jezičnih grupa i bogata etnografska građa koju je ova monografija obuhvatila mogli su poslužiti da se njihovom analizom i komparacijom, dakle etnološkom metodom, pokušaju izvesti zaključci o tom i drugim problemima.

Ovaj broj »Glasnika« ne sadrži samo monografiju o Negotinskoj krajini nego i niz drugih priloga u rubrikama: Članci (Jasna Bjeladinović, *Narodna nošnja u Azbukovici);* Hronika (osam prikaza znanstvenih i stručnih sastanaka i izložbi održanih u razdoblju 1968—1969. godine); Prikazi (sedam većinom kraćih prikaza stručne literature); In memoriam (napis posvećen prof. dru Milenku Filipoviću); Bibliografija (Milica Matić-Bošković, *Etnologija u časopisu »Godišnjica Nikole Čupića«*). Zadnji spomenuti rad još je jedan prilog etnološkoj bibliografiji — očigledno je da »Glasnik Etnografskog muzeja« u Beogradu s pravom njeguje nesebičan i koristan rad te vrste.

Zorica Rajković

GLASNIK ETNOGRAFSKOG MUZEJA U BEOGRADU, glavni urednik SLOBODAN ZEČEVIĆ, knj. 33, Beograd 1970, 272 str.

Na uvodnom je mjestu u »Glasniku« dokumentirana studija Petra Kostića *Običaj postavljanja zastava na grob.* Ovaj običaj (zabilježen u zapadnoj i srednjoj Srbiji, na Kosovu i jednom dijelu Crne Gore) autor izvodi iz običaja nošenja stabla u pogrebnoj povorci (još održanom kod Vlaha u istočnoj Srbiji) i sađenja drveta na grobu, a u vezi sa vjerovanjem da se duša pokojnika naseljava u drvetu. Zastava je, prema Kostiću, zamijenivši stablo, dobila i ulogu nadgrobnog spomenika, čime autor ukazuje na jednu mogućnost tumačenja postanka nadgrobnih spomenika.

Samu ideju o zamjeni stabla zastavom Kostić je preuzeo od Tihomira Đorđevića, koji je — ogradivši se jednim »možda« — tumačio da je zastava zamijenila negdašnju granu, odnosno stablo u svadbenoj povorci. U ovu analogiju Kostić se upustio uz objašnjenje da svadbena grana nije samo u vezi s kultom plodnosti nego podjednako i s kultom predaka. Čini mi se da je ovo posljednje najslabija i eventualno sporna točka u inače sistematičnom i logičnom izlaganju.

Slijedi rasprava Slobodana Zečevića *Motivi naših narodnih verovanja o letnoj solsticiji*. Kompleks običaja i vjerovanja vezanih uz Ivanjdan raščlanjuje autor na četiri »motivske grupe«: paljenje obrednih vatri, ritualno kupanje, sakupljanje bilja i orgijazam. Ne ulazeći u detaljniju analizu, napominjem samo da bi se raspravljanju o ulozi bilja trebalo dodati i proricanje, predskazivanje smrti po »ivanjskim rožama« — kako se tome kaže u zapadnoj Hrvatskoj.

Persida Tomić u radu s naslovom *Crepulje i vršnici u severoistočnoj Srbiji — sa osvrtom na ove sudove i u drugim krajevima Jugoslavije* konstatira da su crepulje i vršnici najstarije posude uopće; javljaju se od neolita do danas. One su elemenat starobalkanske kulture, a Slaveni su ih preuzeli od starosjedilaca Balkana. U sjeveroistočnoj Srbiji očuvala se tehnološki najprimitivnija vrsta, koju izrađuju žene bez upotrebe lončarskog kola. Njihova izrada popraćena je nizom vjerovanja i magijskih radnji.

Članak Goluba Dobrašinovića *Vukov pokušaj da izradi etnografske karte južnoslovenskog življa* pisan je na osnovu podataka iz Vukove ostavštine i drugih. Čini se, kako je i autor članka napomenuo, da se u skupljanju podataka za svoje karte Vuk prvenstveno rukovodio jezičnim kriterijima i sklonošću da poistovjećuje dijalekte s etničkim grupama.

Razmatranje Mirka Barjaktarovića *O etničkom opredelenju* vodi autora do konstatacije kako svijest o etničkoj pripadnosti nije neka konstanta, nego se dosta lako mijenja. Kako se u narodu često izjednačava etnička i konfesionalna pripadnost, promjena svijesti o etničkoj pripadnosti najčešće se vrši prema pripadnosti istoj konfesiji. No ni to nije pravilo, ne može se utvrditi neka pravilnost u tim postupcima. Tako je, npr., u nekim slučajevima presudna uloga jezika, drugdje brojnost i asimilacijska snaga susjeda, a negdje se proces odnarođivanja vrši posredstvom vlasti. Držim da članku nije bila potrebna napomena o hrvatstvu, odnosno srpstvu srednjovjekovnog Dubrovnika — to više što nema važnosti za temu rasprave.

Članak Petra Vlahovića *Kriči i začeci njihovog etničkog raslojavanja* bavi se Kričima — starim, predslavenskim stanovništvom srednjeg Potarja, za koje autor smatra da vode porijeklo od poluromaniziranih Ilira, odnosno Vlaha. Autor utvrđuje područje njihove rasprostranjenosti i procese etničkog raslojavanja.

U članku Slobodana Zečevića *Srbi u naseljima oko Budimpešte i neki njihovi običaji* iznose se podaci o broju i sastavu stanovništva srpskih naselja (koje se naglo smanjuje), o običajima životnog ciklusa (naročito onima oko smrti i rođenja) i drugim (kućna zmija, poklade, Ivanjdan, Petrovdan, žetva, sjetva, crkvene slave).

Šteta je što se radnja Nikole Pantelića *Svadbeni običaji u Negotinskoj krajini* objavljuje u ovoj a ne u prethodnoj knjizi »Glasnika« (monografiji o Negotinskoj krajini), gdje je zaista nedostajala. Prilikom jednoga terenskog istraživanja ekipe beogradskoga Etnografskog muzeja u Negotinskoj krajini bilo mi je omogućeno da sudjelujem u tom terenskom radu (na čemu i ovom zgodom izričem svoju zahvalnost). Sudjelovala sam tada, uz ostalo, i u prikupljanju građe koja je poslužila

kolegi Panteliću za pisanje radnje o svadbenim običajima, pa bih željela nešto primijetiti o pojmu svata *strčală*, što ga Pantelić spominje na nekoliko mjesta (str. 131, 132, 133, 138). Na str. 133. kaže: »Dever ili *kumnat đe m'na* (u rumunjskom ručni dever se kaže *cumnat de mînă*) u Urovici je mladoženjin brat ili rođak po muškoj liniji, koji nije oženjen. U Dušanovcu kažu *kumnat đe m'na* isto je što i *strčala*. On mora da trči i služi svatove. U Mihajlovcu je strčala isto što i kumnat đe m'na, on ide sa mladoženjom da poziva svatove i, uopšte, pomaže mladoženji. Strčala je redovno neoženjen, ali ako se izabere neko malo dete tada u njegovo ime dužnost obavlja njegov otac. U Malajnici, *kumnat đe m'na*, odnosno strčala, vele da je mladin rođak ili brat. On poziva mladine rođake, izvodi mladu pred svatove, pogađa se sa mladoženjom za mladu itd. Izgleda da su se ovde sažele uloge dva ili tri svata pa otuda i više imena. Da je to tačno pokazuju i različite dužnosti ovog svata.«

Dvije su nejasnoće u tom izlaganju: prva se odnosi na sam termin, naziv za tog svata, a druga na njegovu funkciju među svatovima. Naziv *strčală* u Negotinskoj krajini, koliko znam, poznaju samo Vlasi (Pantelić ga također bilježi samo u vlaškim selima). Kazivači Vlasi znali su za naziv *strčală*, ali su izričito tvrdili da oni danas kažu *kumnat đe m'na*, iako je značenje isto. (Ne mogu to tvrditi za selo Prahovo, u kojem nisam bila, a Pantelić ga također spominje.) Raspitujući u selima o upotrebi navedenih termina, dobili smo odgovore koji se mogu svrstati u dvije grupe. Prva i češća tumači nazive ovako: *kumnat đe m'na i strčală* je isto; u našem se selu govori *kumnat đe m'na*, a strčală se kaže u drugim selima, što je vlaški naziv (zabilježeno u selima Malajnica, Mihajlovac, Bukovče, Vratna). Prema drugom odgovoru razlika je u tome što se *kumnat đe m'na* govori danas, odnosno novijeg je porijekla, a *strčală* se govorilo ranije (zabilježeno u Mihajlovcu). U vezi s prvim odgovorom da napomenem još i ovo: trag naziva *strčală* vodio je uvijek u »drugo selo«; u Vratni su rekli da se tako kaže u selu Bukovče, a tamo opet da tako govore Vlasi planinci. Do sela u kojem se danas govori *strčală* ja nisam došla.

Pantelić pak uzima da su ta dva termina u upotrebi istovremeno i da su danas sinonimi, iz čega izvodi citiranu pretpostavku o sažimanju funkcija. Iako ova pretpostavka nije isključena, ne treba zanemariti ni druge mogućnosti, pogotovo ako se vodi računa o spomenutoj nejasnoj situaciji oko termina *strčală*. *Strčală* je uvijek neoženjen mladić, koji prati i pomaže mladoženji ili pak nevjesti; prema nekim kazivanjima on je upravo djever, ali se spominju i druge uloge, odnosno dužnosti. Nije isključeno da je ranije bilo više takvih pomoćnika oko mladoženje i nevjeste, pa i više imena za njih, ali je također moguće da se radi o terminima različite starosti, porijekla i značenja.

U bilješci 13 Pantelić upozorava na sličnost termina *strčală* s nazivima: *nastačilo, stačilo pirovni* i *staćel* navodeći ih prema M. Stojkoviću (»Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena«, knj. 27). Držim da je šteta što Pantelićevo raspravljanje nije pošlo dalje od općenitih usporedbi, do kojih smo došli već pri zajedničkom terenskom radu, i što nije dalo bližih informacija uz navod o svatu *strčala* kod Srba u Rumunjskoj. Sve bi to moglo pripomoći iznalaženju etimologije tog naziva. Spomenuti Stojkovićev članak upozorio je na taj termin prema navodima u starijoj literaturi (Valvasor, Belostenec, Fortis, Lovrić) i prema upotrebi u novije vrijeme samo u Poljicima (po F. Ivaniševiću, »Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena«, knj. 10). U istom članku Stojković iznosi mišljenje da je riječ slavenskog porijekla. No Stojković se ponovo vraća tom pitanju i u članku s

naslovom *Staćilo, staćel, staćelo ili stačilo?* (»Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena«, knj. 30), gdje utvrđuje da je riječ poznata i Gradišćanskim i Bunjevačkim Hrvatima. O gradišćanskom *staćilu,* koji se do danas očuvao kao jedna od važnijih svatovskih časti, dok se u matici zemlji zaboravio, ili ostao samo zabilježen naziv nejasna značenja, pisao je i profesor M. Gavazzi (»Stara hrvatska baština u narodnom blagu Gradišćanskih Hrvata«, Sarajevo 1935.). U drugom spomenutom članku Stojković je promijenio mišljenje i priklonio se tumačenju da je riječ grčkog porijekla.

S obzirom na područje na kojem se javlja naziv *staćilo* i sl. (prema starijim izvorima Istra i Dalmacija, zatim krajevi kroz koje su prolazili Bunjevci na svom etapnom putu: unutrašnja Dalmacija i Lika) mogla bi se pretpostaviti i neka eventualna veza s neslavenskim, točnije romanskim stanovništvom u tim krajevima, pa pojava tog termina kod Vlaha u istočnoj Srbiji, kao i kod Srba u Rumunjskoj, time dobiva na važnosti. Da bi se pošlo dalje od pretpostavki, trebalo bi saznati znatno više o samom nazivu, njegovoj etimologiji i rasprostranjenosti, o funkciji svata s tim imenom i koješta drugo.

Autor je, čini se, izmijenio mišljenje o pojavi tzv. pokusnog braka u istočnoj Srbiji, pa neke pojave u bračnom životu i sklapanju braka koje je u prijašnjim radovima interpretirao kao pokusni brak više tako ne naziva (v. str. 137. ovog članka i članak istog autora *Selo i porodica,* »Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu«, knj. 25, str. 125—126). Potpuno sam suglasna sa stajalištem da te pojave ne bi trebalo shvaćati kao pokusni brak.

Prilog M. Draškovića *Podudarnost likovnih motiva na nadgrobnim spomenicima iz zapadne Srbije sa spomenicima iz Maramureša u zapadnoj Rumuniji* donosi građu za proučavanje nadgrobnih spomenika.

Prilog za monografiju Banatske Crne Gore, pored kraćeg uvodnog objašnjenja N. Pantelića, sadrži rukopis kaluđera Pantelejmona Došena, čiji se original čuva u arhivu srpske pravoslavne crkvene općine u Petrovu Selu u Rumunjskoj i obuhvaća vrijedne podatke o naseljima, običajima i nošnji Srba u Banatskoj crnoj gori — planini sjeveroistočno od Temišvara.

U rubrikama *Hronika, Prikazi* i *In memoriam* objavljen je veći broj kraćih priloga, a rubrika *Bibliografija* donosi opsežan *Prilog bibliografiji o Ciganima* Ljubomira Andrejevića.

Zorica Rajković

RAD XV KONGRESA SAVEZA UDRUŽENJA FOLKLORISTA JUGOSLAVIJE U JAJCU 12—16. SEPTEMBRA 1968, glavni urednik CVJETKO RIHTMAN, Sarajevo 1971, 412 str.

Zbornik obuhvata 50 radova raspoređenih po temama kongresa i izloženih onim redom kojim su na kongresu čitani.

Nastavljajući dosadašnju praksu kongresa SUFJ da jedna tema bude posvećena kraju u kojem se kongres održava, prvi dio zbornika obuhvata 11 referata u kojima su obrađeni različiti oblici *Narodnog stvaralaštva s područja Jajca.* Referenti su: Đuro Basler (Sarajevo), dr Hajrudin Ćurić (Sarajevo), Žarko Ilić (Sarajevo) Radmila Fabijanić (Sarajevo), Nikola Krežević (Sarajevo), Ljuba Simić (Sarajevo), Jasna Hadžisalihović (Sarajevo), Josip Milićević (Poreč), Dunja Rihtman (Sarajevo), Jelena Dopuđa (Sarajevo) i Milica Obradović (Sarajevo).

Druga tema je: *Tradicionalni oblici kazivanja epskih pjesama naroda Jugoslavije i Balkana u odnosu prema oblicima ostalih naroda.* Ovu temu obradilo je 17 referenata: Emilia Comişel (Bucureşti), Cvjetko Rihtman (Sarajevo), dr Dragoslav Antonijević (Beograd), Ante Nazor (Zagreb), Milan Bodiroga (Stolac), Miloš Slijepčević (Beograd), dr Mira Sertić (Zagreb), dr Dušan Nedeljković (Beograd), Alija Nametak (Sarajevo), Radosav Medenica (Beograd), dr Tvrtko Čubelić (Zagreb), Savo J. Orović (Beograd), Elisabeta Moldoveanu-Nestor (Bucureşti), Ghizela Sulițeanu (Bucureşti), dr Magdalena Anđelić (Novi Sad), Ahmed Abdul-Muti Higazija (Kairo), Tiberiu Alexandru (Bucureşti).

O trećoj temi: *Opšta pitanja metodologije, klasifikacije i terminologije* podnijeli su referate: dr Dušan Nedeljković (Beograd), dr Blaže Ristovski (Skopje), Nenad Ljubinković (Beograd), dr Cvetana Organdžieva (Skopje), dr Miljana Radovanović (Beograd), Emilia Comişel (Bucuresti), dr Olga Hrabalová (Brno), Marta Šrámková (Brno), dr Olivera Mladenović (Beograd), František Bonuš (Praha), Hannah Laudova (Praha), Mirko Ramovš (Ljubljana).

I na kraju, četvrta je tema posvećena *Zajedničkom i specifičnom u narodnim muzičkim instrumentima balkanskih naroda.* U ovom prikazu u kratkim crtama bih upoznala čitaoce sa sadržajem ovih referata.

Prvi referat je K. A. Vertkova (Leningrad) pod naslovom *Muzykal'nye instrumenty kak pamjatniki istoriko-kul'turnyh svjazej narodov.* Autor nas upoznaje sa neobično bogatim i raznovrsnim muzičkim instrumentarijem narodâ SSSR-a, koji obuhvata oko 700 različitih instrumenata, bilo da su se upotrebljavali u prošlosti, ili se upotrebljavaju i danas. Među njima susrećemo se predstavnici svih osnovnih grupa: idiofoni, membranofoni, kordofoni i aerofoni, od kojih se neki nalaze i kod drugih naroda na širem području.

Drugi, veoma interesantan, jest referat Alexsandra Tiberiua iz Bukurešta *Les instruments musicaux du folklore égyptien et ceux des pays des Balkans* o narodnim muzičkim instrumentima Egipta, koje je autor upoznao prilikom istraživanja u UAR od 1965. do 1967. godine. Osim što nam govori općenito o instrumentalnoj muzici Egipta, kao i o njihovim instrumentima, koje je u referatu rasporedio prema osnovnim grupama, autor nam ujedno skreće pažnju na iste ili slične instrumente koji se nalaze u muzičkim tradicijama naroda na Balkanu.

Ivan Mačák (Bratislava) posvetio je referat pitanju porijekla gudačkih instrumenata tipa »Rebek« *Bemerkungen zu der Frage des Ursprunges der Streichbogen--instrumente des Types Rebeka in den Karpaten und auf dem Balkan,* koji su se zadržali do novijeg vremena u oblasti Karpata i na Balkanu kao »oktavky« — poljske gusle u Slovačkoj, »gudok« u Rusiji, »gadulka« u Bugarskoj, »lira« u Jugoslaviji i dr.

Tema referata Aleksandra Linina (Skopje) su *Gajde u Makedoniji.* U njemu autor donosi veoma iscrpan opis izrade ovog aerofonog instrumenta, tehniku sviranja na njemu, njegove muzičke mogućnosti, repertoar svirke i na kraju kratak istorijat porijekla gajdi, te njihovu rasprostranjenost u Makedoniji.

Julijan Strajnar (Ljubljana), autor saopštenja *Cytira — naslednik dud v Reziji* upoznaje nas sa nekim zanimljivostima iz oblasti rezijanske instrumentalne muzike. Tako saznajemo da je plesna pratnja s dva instrumenta: violinom — rezijanski »cytira«, ili mala cytira — i malim kontrabasom sličnim violončelu — rezijanski »bunkula« (brunkula, bunkalica ili velika cytira) — jedina narodna instrumentalna muzika koju danas poznaju u Reziji. Oba ova instrumenta čine ansambl u

kojem cytira predstavlja vodeći, a bunkula prateći instrument, na kojem se svirka izvodi na način burdona. Prva istraživanja ove vrste instrumentalne muzike u Reziji, međusobno ugađanje instrumenata, način sviranja i dr. upućuje autora na pretpostavku da je ovaj ansambl nasljednik aerofonog instrumenta — dude, koje su u prošlosti postojale na području Rezije.

O dudama u Bilo-gori, njihovoj ergologiji, muzičkim osobinama instrumenta, o porijeklu, te o ličnosti svirača — dudaša, govori referat Zvonka Lovrenčevića (Bjelovar).

Miroslava Fulanović -Šošić (Sarajevo) dala je saopštenje pod naslovom *Rog u narodnoj muzičkoj tradiciji Bosne i Hercegovine*. Na veoma jasan i sažet način autorica je prikazala ovaj aerofoni instrument, načinjen od volovskog roga, sa piskom ili bez njega, koji se nalazi kod bosansko-hercegovačkih stočara.

Dr Radoslav Hrovatin (Ljubljana) autor je referata *Mirliton nunalca*. »Nunalca« je vrsta instrumenta u obliku cijevi od trske (dužine 10 — 15 cm). Tonovi se dobivaju duhanjem na membranu koju predstavlja istanjeni središnji dio instrumenta. Autor je »nunalcu« našao u selu Dekani kraj Kopra. Kako je taj instrument nepoznat na ostalim područjima naše zemlje, to je ovaj Hrovatinov članak vrijedan prilog poznavanju narodnih muzičkih instrumenata u Jugoslaviji.

O membranofonom instrumentu u Vojvodini, zvanom »Begeč« — izrađenom od zemljana lonca sa čvrsto zategnutom kožom preko njegova otvora, kod kojeg se vibriranje opne postiže posrednim putem, tj. pomoću kraćeg štapa od trske, koji je provučen kroz središnji otvor membrane — govori dr Slobodan Zečević u referatu *Begeč — muzički instrument od gline*.

Referat Vasila Hadžimanova nosi naslov *Četirižiceniot instrument karaduzen vo Makedonija*. Ovaj žičani instrument sa četiri žice pripada familiji lauta. Ima dugačku dršku sa 12 — 20 pragova (perdeta) i relativno mali korpus. Instrument se nalazi na cijelom području Makedonije.

Na kraju zbornika nalazi se program folklornih priredbi koje su održane u sklopu kongresa, zatim izvještaj o radu Godišnje skupštine SUFJ i popis učesnika kongresa.

Dunja C. Rihtman

RADOVI XI SAVJETOVANJA ETNOLOGA JUGOSLAVIJE, urednik FIKRET IBRAHIMPAŠIĆ, Izdanja Muzeja grada Zenice, I, Zenica 1970, 359 str.

Zbornik počinje pozdravnom riječju predsjednika Etnološkog društva Jugoslavije profesora Milovana Gavazzija i predsjednika Skupštine općine Zenica Muhameda Berberovića. Slijedi riječ M. Gavazzija u povodu smrti Milenka S. Filipovića. Gavazzi se osvrnuo na životni put i najznačajnija djela ovog našeg neumornog etnologa. Kratkim prikazom Miloša Bjelovitića *Zenica i okolina* sudionici Savjetovanja informirani su o geografskom smještaju područja Zenice, konfiguraciji tla, putovima koji su vodili zeničkim područjima, historijskom razvoju, stanovništvu, kao i o današnjem društvenom značenju Zenice i njezine privrede. Nedžad Hadžidedić govori u referatu *Sedmični pazar u Zenici i okolini* o povijesti sajmova i o ekonomskoj funkciji zeničkog sajma, o socio-kulturnim funkcijama sajma kao mjesta na kojemu su se sastajali prijatelji i rođaci i izmjenjivale potrebne društvene informacije. Ljiljana Hadžidedić-Beljkašić u referatu *Zenički brdari* prikazala je izradbu brda i pripremu materijala te prodaju brda proizvedenih u selima srednjeg i gornjeg toka rijeke Ribnice. Fikret Ibrahimpašić upoznao

je sudionike savjetovanja prikazom *Zenički kraj* s povijesnom važnošću Zenice i njezine okolice. Petar Vlahović u referatu pod naslovom *Novije teorije o naseljavanju Slovena po današnjim jugoslovenskim zemljama i njihova antropološka potvrda* bavi se starim i novim podacima i teorijama slavenske literature o pitanju naseljavanja južnoslavenskog područja iz dva pravca, a u obzir uzima i antropološke podatke. Miroslav Draškić u tekstu *Narodna kultura uže Srbije u svetlosti etničkog mešanja poromanizovanog (vlaškog) stanovništva* obavještava o statističkim odnosima vlaškog i srpskog stanovništva te o posrbljavanju Vlaha ženidbenim vezama sa Srbima, pri čemu su Srbi poprimali neke vlaške etnografske osobitosti i obratno. Vitomir Belaj u referatu *Neki etnološki problemi sjeveroistočne Slovenije* navodi primjere koji sjeveroistočnu Sloveniju vežu s ostalim panonskim prostorom a u pojedinim slučajevima i sa zapadnim Slavenima. Ova etnografska granica se umnogome podudara s ranijim historijskim granicama. *Vračani. Crnogorci u okolini Skadra* referat je Perside Tomić o grupi stanovništva koja je živjela sjeverno od Skadra s nizom osobitosti u kulturi. Jovan Vukmanović u referatu *Etnički procesi i sastav današnjeg stanovništva u Starom Baru* na osnovu povijesnih podataka raspravlja o stanovništvu Bara. Radmila Filipović-Fabijanić u radu pod naslovom *Kratak pregled i karakteristike etnološkog rada u BiH u vremenu 1945—1969.* u kratkim se crtama osvrnula na stanje etnologije u Bosni i Hercegovini. Jovan F. Trifunoski javlja se prilogom *Stočarstvo na teritoriji SR Makedonije;* autor govori o ekonomskim i društveno-političkim uvjetima za razvoj stočarstva te o vrstama stoke, načinu njezina uzgoja kao i o uzrocima propadanja stočarstva u Makedoniji. Branisława Kopcyńska-Jaworskau radu *Classification of types of pastoral life in the Carpatians* razlikuje dva tipa stočarstva: stajsko i migracijsko i raspravlja o glavnim karakteristikama i razlikama unutar svake vrste napose. Radomir D. Rakić se referatom *Zajednička i granična problematika etnologije i sociologije: proučavanje društvenog života* osvrće na ranija istraživanja društvenog života kod nas prateći autore koji su se bavili sociološkom tematikom sve do današnjih dana. J. V. Bromlej u referatu *O uzajamnim odnosima etnologije, istorije i sociologije* konstatira da je mnogo toga u ove tri znanosti zajedničko, no svaka od njih ima svoju specifičnost. Posebno se bavi povezanošću etnologije i povijesti te etnologije i sociologije. Dunja Rihtman-Auguštin u referatu *Neka pitanja odnosa sociologije i etnologije* govori o različitim aspektima gledanja antropologa i sociologa te o tome kako se ne treba sporiti oko toga koje je gledište ispravno, već treba tražiti rješenja graničnih problema zajedničkih i jednoj i drugoj nauci. Upozorava na potrebu proučavanja problema kulturne mijene i razvoja, sistema odlučivanja, načina i organizacije rada, raspodjele dobara i imovine, te kulturnih vrednota .Desanka Nikolić pod naslovom *Šta nam pruža interdisciplinarni studij odevanja u nas* obavještava kako pri proučavanju povijesti odijevanja i odjeće u prošlosti pomoć pružaju materijalni ostaci, pisana historijska građa, likovna djela i narodna tradicija. Tvrtko Čubelić u referatu *Rezultati najnovijih etnoloških istraživanja u svjetlu interdisciplinarnog problema* govori o pristupima proučavanju usmene narodne književnosti, predlaže njezinu podjelu prema sadržaju i umjetničkom izrazu i raspravlja o osnovnim kategorijama usmene književnosti. M. S. Kašuba i S. A. Tokarev u radu *Zimnie kalendarnye obrjady narodov Jugoslaviji v XIX v.* bave se običajima vezanim uz božićno vrijeme, od kojih su se neki zadržali do danas. Nastoje ih povezati sa sličnim običajima ostalih Slavena. Nikola Pantelić u referatu *Istraživanja porodice i porodičnih odnosa u sjeveroistočnoj Srbiji* iscrpno opisuje porodične odnose i shvaćanje braka u tom dijelu

Srbije i neke njegove posebne norme. Slobodan Zečević u prilogu *Vodeni duh u narodnom verovanju severoistočne Srbije* poredbama dolazi do zaključka da je to bilo staroslavensko, odnosno indoevropsko mitsko biće. Milica Matić-Bošković u referatu *Novija etnološka ispitivanja pogrebnih običaja Srba u Sremu* dala je iscrpan prikaz svih običaja vezanih uz smrt, od priprema za smrt do daća, kod Srba u Srijemu. Referat Dušana Drljače *Neka zapažanja o životu i običajima sarajevskih Jevreja* donosi podjelu Židova u Jugoslaviji prema granama Sefarda i Aškenaza, prikazuje putove njihova doseljenja i sudbine. Opisuje međusobne odnose, način života i običaje. Bela Römer je prikazom *Narodna i industrijska tehnologija* pokazao kako je mnogo tehnoloških postupaka otkriveno već u narodu, dok ih današnja industrija usavršava i dalje primjenjuje. Mirko Barjaktarović u radu *Šta znači reč stanjanin u Dušanovom zakoniku* tumači tu riječ iz obaveze seljaka da se redom brinu i pravno i moralno odgovaraju za gosta u selu. Slijedi opširna diskusija o gornjim temama. Zbornik završava prikazom *Zenički muzej* Dušanke Trajković, a Čedomir Trajković pod naslovom *XI savetovanje etnologa Jugoslavije* izvještava o pripremama i toku Savjetovanja kao i o priredbama koje su ga pratile.

Vlasta Domaćinović

KRČKI ZBORNIK Povijesnog društva otoka Krka, glavni urednik PETAR STRČIĆ, Krk, sv. 1, 1970, 605 str.; sv. 2, 1971, 431 str.; sv. 3, 1971, 295 str.; sv. 4, 1971, 304 str.

U nizu stručnih publikacija pojavio se 1970. g. »Krčki zbornik« kao edicija Povijesnog društva otoka Krka, pokrenuta u povodu dvadeset i pete godišnjice oslobođenja otoka. Osnivače ovog zbornika vodila je želja za potpunijim znanjem o životu tog našeg najvećeg otoka, o historijskim i društveno-ekonomskim zbivanjima, o tradicionalnoj kulturi i suvremenim problemima razvoja.

Prvi svezak »Krčkog zbornika« donosi priloge iz zemljopisa, gospodarstva, povijesti, narodnog života i običaja, likovnih umjetnosti, zatim napise o suvremenicima i one u spomen zaslužnim Krčanima, pa ocjene i prikaze radova, te vijesti o Povijesnom društvu otoka Krka.

Uvodnici P. Strčića i A. Hriljca upoznaju čitaoce s potrebama i namjenom ove publikacije. V. Kljaković ukazuje na historijsko značenje oslobođenja otoka u aprilu 1945. i njegova pripajanja matici zemlji.

Razmotrit ćemo pažljivije samo priloge etnološko-folklorističkog sadržaja ili one koji pružaju pobudu za dalje takvo razmatranje. Uz veoma preglednu, ilustriranu i podacima bogatu studiju R. Kalmete o geografskom položaju otoka nalazi se također odlično ilustrirana studija P. Novosela o društveno-socijalnoj preobrazbi najvećeg naselja, Punta ,u posljednjih stotinu godina. Gospodarske prilike na otoku, njihov razvoj i potrebe razmatranja B. Prikril *(Ekonomska opravdanost izgradnje aerodroma na Krku)*, zatim A. Markota *(Od svjetla luči do električne žarulje)* i B. Frgačić-Tomić *(Kronika o poslijeratnoj elektrifikaciji otoka)*. Svi ti radovi pokazuju da stočarstvo i poljodjelstvo kao osnovna orijentacija pretežu u tradicionalnom gospodarstvu nad ribolovom.

Opsežna je i uvodna u odjeljku povijesti studija Nade Klaić o Frankopanima kao krčkoj vlasteli. Koliko se problemi etnologa i folklorista isprepleću sa srodnim znanostima, pokazuje na primjeru povijesti rad N. Bonifačića Rožina *Zidine Zvanimirova i Baščanska ploča*. Na temelju starih dokumenata: kodeksa, ostavština i sporova, na temelju usporedbi narodnih toponima i predaja, autor daje svoju

korekciju čitanja dijela teksta na Baščanskoj ploči. Vj. Štefanić donosi biografiju, prijevode i stihove glagoljaškog pjesnika svećenika Iva Uravića, koji je svoja razmišljanja o životu, rođenju, a naročito smrti zapisivao na listove matica u obliku pjesama nepravilna stiha. Uravićeve pjesme dosta kazuju o tadanjem životu, pa je i njegovo stvaranje na svoj način dio tradicionalnog narodnog izraza. Nadalje I. Žic Rokov prikazuje isječak povijesti prema spisima biskupskog arhiva u Krku — o galiotima, koji su 317 godina, kao kažnjenici ili po dužnosti, služili na mletačkim brodovima. I. Ostojić prikazuje kulturnu baštinu benediktinaca na otoku. Slijedi kratak napis B. Zmajića o grbovima krčkih knezova, studija S. Frančiškovića o mletačkom gospodarenju nad šumama otoka, pa studija M. Bolonića o životu i radu glagoljaša Ivana Feretića iz Vrbnika na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. U tom je radu navedeno jedno od važnih zanimanja ovog svećenika — liječenje, uglavnom na saznanjima narodne medicine, ljekovitim biljem. Na Vrbnički arhiv i ostavštinu J. Feretića ukazuje se kao na izvor za proučavanje narodne medicine na Krku.

Nakon prikaza P. Strčića o otoku Krku i listu »Naša sloga«, zatim priloga I. Čizmića o hrvatskom iseljeniku N. Grškoviću, zapisa A. Mrakovčića-Andračića o susretima s okupatorom u Puntu, podataka B. Janjatovića i P. Strčića o životu, zdravstvu, privredi i dr. na Krku iz izvještaja kotarskog načelnika I. Vitezića, nadalje dokumenata o ponašanju Dobrinjaca pod okupacijom 1942. g. I. Jelenovića, dolazi odjeljak *Narodni život i običaji* s tri rada. U prvom I. Turato-Mešter prikazuje (u dijalektu) godišnje običaje u Omišlju. U ovom prilogu očituje se organizacija društvenog života u mjestu. Autor prikazuje kalendar običaja kako su ih u »staro vrime« najavljivali svećenici u crkvi na Tri kralja, a zatim počinju opisi »Mladog leta i Tri kraje«, pa »Koledva«, »Mesopust«, »Balani«, tj. igre djevojaka s ukrašenom loptom od kože u vrijeme korizme, pa običaja na »Vezem«, »Maj« i »Duhove«, nadalje opisuje »Stomorinu«, običaj na Veliku gospu, »Svisvete«, pa »Agvent« i »Nabednji, Božić i staro leto«. U opisu navedenih godišnjih običaja dano je mnogo detalja koji mogu poslužiti u znanstvenoj obradi tradicionalnog ponašanja u običajima, međusobnih obrednih i društvenih kontakata, obrednih jela, magijskih čina i vjerovanja. Prilozi F. Matejčića *Prezimena na otoku Krku* i V. Dorčića *Prezimena i nadimci u Baški na Krku* nadopunjuju se kao građa u kojoj se može pratiti rasprostranjenost prezimena po naseljima i razgranatost pojedinih rodova, koji se do danas raspoznaju po nadimcima. Prvi broj »Krčkog zbornika« sadrži još priloge J. Bratanića o slikaru Kirinčiću, porijeklom Dobrinjaninu i kraću studiju R. F. Barbalića o orijentaciji stanovnika Krka prema moru.

Osim navedenoga »Krčki zbornik« uvodi priloge o suvremenicima. Prvi je od tih priloga prikaz M. Pantelić o znanstvenom i stručnom opusu, s bibliografijom, prof. Vjekoslava Štefanića u povodu 70-godišnjice njegova života. Slijede napisi u spomen Dinku Crviću-Sopčiću i dru Nikoli Španjolu, koji su dali velik obol drudruštvenom životu i kulturi otoka Krka (J. Polonio — P. Strčić, P. Strčić i B. Gothardi-Pavlovsky).

Na kraju slijedi osam ocjena i prikaza, te bilješke, među kojima Ž. Barbalić daje sažet prikaz etnografskih ispitivanja na Krku za Etnološki atlas Jugoslavije, te nastojanja Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture i Pomorskog i povijesnog muzeja na Rijeci da se otkupi materijal za muzej, registriraju, valoriziraju i zaštite vrijedni etnografski spomenici kulture. Broj je zaključen s tri priloga — pok. N. Španjola o zamisli da se izda ovaj zbornik o otoku Krku, zatim B. Fr-

gačića o osnivanju Povijesnog društva otoka Krka s popisom članova, zapis o godišnjoj skupštini Društva i tekst Statuta koji je pripremio P. Strčić.

Drugi svezak »Krčkog zbornika« donosi prilog N. Jurića o značenju obljetnice oslobođenja, program proslave i svečane sjednice Skupštine općine Krk, zatim opis dočeka maršala Tita na Krku B. Turčića, prilog B. Bunete o gradnji aerodroma »Rijeka« i govor B. Jovanovića prilikom puštanja aerodroma u promet.

Uvodnik u povijesni dio »Zbornika« je studija Nade Klaić o društvenoj strukturi kvarnerske općine u razvijenom srednjem vijeku. Zatim slijedi komparativna studija L. Margetića o bračnom imovinskom pravu prema Krčkom statutu. Autor u šest poglavlja daje vrijedne usporedbe i saznanja o izvorima i osnovnim odredbama Krčkog statuta u odnosu na bračno imovinsko pravo i o bračnom imovinskom pravu na Krku ukinutom Krčkim statutom, dakle o »starom pravu«. U oba poglavlja razmatra: 1. imovinu s kojom djevojka ulazi u brak, 2. imovinu supružnika u braku i 3. imovinu kad brak prestaje smrću muža ili žene. Zatim uspoređuje staro i novo (tj. od 16. stolj. dalje) imovinsko pravo, razmatra porijeklo jednog i drugog u odnosu prema venecijanskom pravu, statutarnom pravu okolnih područja i odredbama iz Tripartita za hrvatsko-ugarske krajeve, analizira odredbe langobardskog prava i norme bizantinskog prava. Prikazom stanja, odnosno upotrebe normi starog i novog krčkog imovinskog prava na temelju bračnih ugovora pokazuje autor koliko je društvena sredina otoka Krka dugo čuvala staru tradiciju. Također se iz prikazanog jasno vidi da je utjecaj navedenih pravnih sistema dao važnost bračnoj cjelini i njenim imovinskim pitanjima, tj. svojini »muža, žene i djece« kao »kućne zajednice«, iako se u normama Krčkog statuta nazire i šira obiteljska zajednica, u kojoj može, i ne mora, ostati udovica poslije muževe smrti, a u kojoj redovno ostaju njena djeca u slučaju njene ponovne udaje. Prema narodnom tradicionalnom shvaćanju u imovinskom se pitanju postavlja problem povezanosti (uglavnom ženskog) bračnog partnera s njegovim roditeljskim, odnosno bližim srodničkim krugom, s obzirom na novostvoreni brak, i u društvenom i imovinskom pogledu. Ovaj iscrpni rad pruža etnologu nove probleme za rješavanje. Povijesna istraživanja I. Žic-Rokova i D. Klena upoznaju nas sa starinama Krka, i pobijaju nagađanja o postojanju nekadanjeg mosta s Krka na kopno. *Endemska guša i naseljenje na otoku Krku* B. Gušića povezuje medicinski problem s antropogeografijom i historijom, pa se uzroci endemske gušavosti tumače analizom etnogenetskih i kulturno-historijskih procesa. Slijedi napis o značenju događaja iz novije povijesti — uspostavljanja veze otoka Krka s komandom II POS-a Lj. Karabaića.

U odjeljku o muzičkoj umjetnosti A. Bonifačić iznosi svoja zapažanja, analize, tekstove i notne primjere narodnog pjevanja na otoku Krku. Prikazuje tijesnu heksakordičnu ljestvicu kao prastaru muzičku tradiciju u ovom sjevernojadranskom području i pri tom otklanja tumačenje o frigijskoj tonalnoj osnovi. Objavljuje i novije napjeve, koji pokazuju očite razlike u usporedbi sa starijim oblicima.

Od suvremenika prikazan je Jure Vukasović (B. Turčić), a počast je odana u nekrolozima Nikoli Dekaniću i Nikoli Bažadoni, zaslužnim komunistima s Krka. N. Bonifačić Rožin pod starom uzrečicom *Niš ne reci, niš ni* reagira na zapostavljanje i nepažnju prema dijalektalnoj književnosti. Prikazuje tri djela na čakavskom dijalektu: pjesme Lj. Pavešića *Besedi s kamika i z mora,* antologiju čakavske poezije *Korablja začinjavca,* (prir. I. Mihovilović i Z. Črnja), te knjigu sada pokojnog I. Žica Klačića *Smih naš bodulski.* U bilješkama je prikazano otvaranje Baščanskog zavičajnog muzeja.

Polovina trećeg »Krčkog zbornika« posvećena je 50-godišnjici osnivanja Krčke gimnazije. U muzičkom dijelu V. Žganec, jedan od prvih istraživača glagoljaškog pjevanja, prikazuje odnos između crkvenog i narodnog pjevanja na kvarnerskom području i raspravlja o muzičkoj tonskoj osnovi tog pjevanja, ljestvici i načinu harmoniziranja, utvrđuje razlike između ta dva pjevanja u — skali, načinu pjevanja (jednoglasno i dvoglasno), ritmu i strukturi muzičke forme.

U odjeljku za povijest B. Fučić opisuje četiri ulomka glagoljskih natpisa iz Jurandvora kod Baške, V. Oštrić piše o tipografima prve krčke tiskare, a V. Dorčić o turizmu u Baški. Pod naslovom *Upoznajmo materijalnu kulturu drevnog primorskog grada Krka* objavljena je maturalna radnja Dubravke Žic.

Radom R. Horvatića o biljnogeografskom položaju otoka zaokružen je studijski sadržaj treće knjige »Krčkog zbornika«, a šest kraćih priloga govori o sjećanjima na zbivanja i život prve generacije krčkih gimnazijalaca (J. Capponi, M. Bolonić, I. Žic Rokov, L. Grakalić, D. Franović i B. Randić). Josip Capponi, jedini živi profesor Krčke gimnazije iz 1921, i Braslav Rabar gosti su odjeljka o suvremenicima (o njima pišu F. Matejčić i Z. Baković). Suradnici ovog broja odaju počast poginulim i preminulim revolucionarima i prosvjetnim radnicima: 23-godišnjem poginulom sekretaru K. K. SKOJ-a Krk Nikoli Linu Bolmarčiću, Anti Šepiću, prvom direktoru gimnazije, revolucionaru Marijanu Badelu, polazniku IV razreda Krčke gimnazije, Josipu Antonu Kraljiću, zaslužnom kulturnom radniku iz Dubašnice, i Franji Volariću, prvom vjeroučitelju i profesoru hrvatskog i prirodopisa na Krčkoj gimnaziji. Prikazima i bilješkama završava treći svezak »Zbornika«.

Četvrti svezak u cijelosti je posvećen 100-godišnjici Hrvatske čitaonice u Vrbniku. To je ujedno prva knjiga »Posebnih izdanja« Povijesnog društva otoka, a uredili su je M. Bolonić i P. Strčić pod naslovom *Zapisnici sjednica i skupština Hrvatske čitaonice« u Vrbniku 1871—1929.*

Vesna Čulinović-Konstantinović

SADRŽAJ

Članci i rasprave

Vilmos Voigt: Kategorija hijerarhije umjetničkih vrsta u svjetlu strukturalističke analize teorije komunikacija 3
(The Category of Hierarchy of Art Species in the Light of Structuralist Analysis of the Theory of Communications) . . 21
Maja Bošković-Stulli: Popevka od Svilojevića (iz ostavštine Petra Zrinskog) 23
(Das Lied vom Svilojević — aus der Hinterlassenschaft Petar Zrinskis) 39
Divna Zečević: Odjek pogibije Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana u pučkim pjesmama njihova doba 41
(Der Widerhall des Umkommens von Petar Zrinski und Fran Krsto Frankopan in den Populärliedern (pučke pjesme) ihrer Zeit) 53
Maja Bošković-Stulli: Kuhinjski humor u kajkavskim svadbenim govorima 55
(Küchenhumor in den kajkawisch-kroatischen Hochzeitsreden) 65

Građa

Miroslav Dolenec: Podravske narodne pripovijetke, pošalice i predaje 67
(Märchen, Schwänke und Sagen aus dem Drautal) . . . 156
Zvonko Lovrenčević: Aerofoni instrumenti u Bilo-gori 159
(Aerophone Volksmusikinstrumente in Bilo-Gebierge) . . 193

Prikazi i kritike

Niko Kuret, Praznično leto Slovencev, I—IV, Celje 1965—1970 (Milovan Gavazzi) 195
Richard Wolfram, Die Jahresfeuer, Wien 1972 (M. Gavazzi) . . 197

Venetia Newall, An Egg at Easter, Bloomington 1971 (M. Gavazzi) . 199
Aleksandar Freudenreich, Kako narod gradi na području Hrvatske, Zagreb 1972 (M. Gušić) 200
Bronislav Malinovski, Magija, nauka i religija i druge studije, Beograd 1971 (G. Mance) 202
Leopold Kretzenbacher, Rituelle Wahlverbrüderung i Südosteuropa, Erlebniswirklichkeit und Erzählmotiv, München 1971 (N. Kuret) 204
Leopold Kretzenbacher, Versöhnung im Jenseits, Zur Widerspiegelung des Apokatastasis-Denkens in Glaube, Hochdichtung und Legende, München 1971 (N. Kuret) 205
Deutsche Volkssagen, Herausgegeben und erläutert von Leander Petzoldt, München 1970 (M. Bošković-Stulli) 206
Klinkotata lipka, Bajki zapadnych Słowjanow, Wudawaćelski kolektiw: Viera Gašparíková, Jaromír Jech, Helena Kapełuś, Pawoł Nedo, Budyšin 1972 (M. Bošković-Stulli) 210
Cvjetovi mećave, Hrvatske narodne pripovijetke iz Mađarske, Rumunjske, Austrije i Čehoslovačke, sakupio i obradio Balint Vukov, Zagreb 1971 (N. Ritig) 210
Giovanni B. Bronzini, Un' antica canzone francese e le sue corrispondenze nell'Europa centrale e orientale, Modena 1967 (O. Delorko) 212
Alija Nametak, Od bešike do motike, Narodne lirske i pripovijedne pjesme bosansko-hercegovačkih Muslimana, Sarajevo 1970 (O. Delorko) 218
Narodne pjesme Korduna, sakupio i uredio Stanko Opačić-Čanica, Zagreb 1971 (A. Nazor) 226
Sait Orahovac, Narodne pjesme bunta i otpora — Motivi iz revolucije, borbe i obnove, Sarajevo 1971 (A. Nazor) 227
Slavko Janković, Šokačke pismice, II, Dvostihovi-deseterci, 2001—4230, napjevi 51—100, Vinkovci 1970 (Dunja C. Rihtman) . 230
Musikethnologische Jahresbibliographie Europas — Annual Bibliography of European Ethnomusicology, 5, 1970, Bratislava 1971 (J. Bezić) 231
Voigt Vilmos, A Folklór Esztétikájához, Budapest 1972 (M. Crnković) 232
Ivo Žic-Klačić, Smih naš bodulski, I/II Rijeka 1969 i 1971 (N. Bonifačić Rožin) 233
Ivan Kovačić, Smij i suze starega Splita, Split 1971 (O. Delorko) . 235
Heinz Otto Lichtenberg, Unterhaltsame Bauernaufklärung, Ein Kapitel Volksbildungsgeschichte, Tübingen Schloss 1970 (D. Zečević) 236
Elke Schwedt, Volkskunst und Kunstgewerbe, Überlegungen zu einer Neuorientierung der Volkskunstforschung, Tübingen Schloss 1970 (M. Gušić) 241
Abschied vom Volksleben, Red. Klaus Geiger, Utz Jeggle und Gottfried Korff, Tübingen Schloss 1970 (M. Gušić) 242
Lidová tradice. Přátelé k 85. narozeninám akademika Jiřího Horáka, uspořádali Jaromír Jech a Olga Skalníková, Praha 1971 (Z. Ribarova) 244
Slavistika — Národopis, vedecký redaktor Ján Mjartan, výkonná redaktorka Viera Gašparíkova, Bratislava 1970 (M. Gušić) . 249
Ethnologia Slavica, red. Ján Podolák, T. I, 1969, T. II, 1970, Bratislava 1971 (V. Domaćinović) 250
Ethnographia Pannonica, Sozialhistorische und ethnologische Studien zum pannonischen Raum, Eingeleitet und zusammengestellt von Károly Gaál. Burgenländische Forschungen, H. 61, Eisenstadt 1971 (N. Ritig) 252
Journal of American Folklore, Editor: Américo Paredes, Vol. 83, 1970, No. 328 (D. Rihtman-Auguštin) 254
Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, glavni urednik Slobodan Zečević, knj. 31—32, 1968—1969, Beograd 1969 (Z. Rajković) 260
Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, glavni urednik Slobodan Zečević, knj. 33, Beograd 1970 (Z. Rajković) 261
Rad XV kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije u Jajcu 12—16. septembra 1968, glavni urednik Cvjetko Rihtman, Sarajevo 1971 (Dunja C. Rihtman) 264
Radovi XI savjetovanja etnologa Jugoslavije, urednik Fikret Ibrahimpašić, Zenica 1970 (V. Domaćinović) 266
Krčki zbornik Povijesnog društva otoka Krka, glavni urednik Petar Strčić, knj. 1—4, Krk 1970—1971 (V. Čulinović-Konstantinović) 268